

ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΚΛΩΣΤΟΨΑΝΤΟΥΡΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΠΛΕΚΤΙΚΗΣ – ΕΤΟΙΜΟΥ ΕΝΔΥΜΑΤΟΣ

**ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΔΟΜΩΝ ΚΑΙ
ΤΗΣ ΣΥΜΜΕΤΡΙΑΣ ΤΩΝ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΩΝ
ΜΟΤΙΒΩΝ ΘΡΑΚΗΣ – ΕΥΒΟΙΑΣ – ΣΚΥΡΟΥ**

ΚΑΒΑΛΛΑΡΗ ΔΗΜΗΤΡΑ – ΚΟΚΚΑΛΑ ΜΑΡΙΑ

**ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΤΣΑΤΣΑΡΟΥ
ΑΘΑΝΑΣΙΑ**

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2010

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Για την ολοκλήρωση των σπουδών μας, στο Τ.Ε.Ι. Πειραιά στο τμήμα Κλωστοϋφαντουργίας με κατεύθυνση το Έτοιμο Ένδυμα, συντάξαμε την παρακάτω πτυχιακή εργασία. Το θέμα της πτυχιακής εργασίας είναι: «Η ανάλυση και η σύγκριση των δομών και της συμμετρίας των διακοσμητικών μοτίβων των περιοχών Θράκης – Εύβοιας – Σκύρου».

Σκοπός της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι η έρευνα και η συγκέντρωση στοιχείων, η επεξεργασία των πληροφοριών και η μελέτη τους και, τέλος, η δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας που διεκπεραιώνεται μέσω της εργασίας αυτής. Μελετώντας την εξέλιξη των ενδυμάτων στις παραδοσιακές και τις σύνθετες αστικές και νησιωτικές κοινωνίες θελήσαμε να δώσουμε μια συνοπτική αλλά όσο γίνεται πιο σωστή εικόνα του ενδυματολογικού χάρτη του γεωγραφικού χώρου των τριών αυτών περιοχών.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Μέσα από την διαπροσωπική εναργή και μορφοποιούσα σχέση διδάσκοντος και διδασκομένου, ως διδασκόμενες, από τη θέση αυτή θα θέλαμε να εκφράσουμε τις θερμές ευχαριστίες στα μέλη της τριμελούς επιτροπής και σε όλους τους καθηγητές μας που με τις γνώσεις τους μας βοήθησαν όλα αυτά τα χρόνια στην ολοκλήρωση των σπουδών μας.

Ιδιαίτερως ευχαριστούμε την επιβλέπουσα καθηγήτρια Αθανασία Τσατσαρού για τον μοναδικό τρόπο βοήθειας κατά την δόμηση και ανάπτυξη μιας ιδέας ώστε να προκύψει αυτή η εργασία. Οι υποδείξεις και οι οδηγίες για την εύρεση και επεξεργασία του υλικού ήταν ιδιαίτερα πολύτιμες.

Επίσης, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την κυρία Φιλάνθη Μπογέα του Παύλου, για την παραχώρηση της χειροποίητης παραδοσιακής φορεσιάς από την περιοχή της Θράκης.

Στη συνέχεια θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τις οικογένειες μας, προπάντων για την δυνατότητα που μας προσέφεραν να πραγματοποιήσουμε τις σπουδές μας και τη συμπαράσταση που μας έδειξαν κατά τη διάρκεια εκπόνησης της πτυχιακής μας εργασίας.

Από τις ευχαριστίες δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε τα άτομα του φιλικού μας περιβάλλοντος, οι οποίοι μας στήριξαν ψυχολογικά και ανέχτηκαν της απουσία μας για αξιόλογο χρονικό διάστημα.

Τέλος, οφείλουμε ένα ευχαριστώ στους εργαζομένους της δανειστικής βιβλιοθήκης του Λυκείου Ελληνίδων και της βιβλιοθήκης του Ευγενίδιου Ιδρύματος, οι οποίοι μας εξυπηρέτησαν κατά τη διάρκεια συλλογής και επεξεργασίας του υλικού που χρησιμοποιήσαμε.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι πηγές μελέτης της παραδοσιακής φορεσιάς είναι πολλές, γραπτά κείμενα, προφορική παράδοση αλλά κυρίως οι ίδιες οι φορεσιές που έχουν διασωθεί και φυλάσσονται σε ιδιωτικές συλλογές και μουσεία. Αυτό που εντυπωσιάζει στις ελληνικές φορεσιές είναι ότι διατηρούν με τρόπο αυστηρό τις παραδοσιακές μορφές των προγενέστερων γενεών. Είναι σαν να διαφυλάσσουν συνειδητά την πολιτιστική κληρονομιά του Έθνους. Συνδέονται στενά με ποικίλες εκφράσεις του λαϊκού πολιτισμού, τα ήθη, τα έθιμα, τα λαϊκά δίκαια, τους λαϊκούς χορούς, τα τραγούδια και την λαϊκή τέχνη. Η κατασκευή των υλικών της παραδοσιακής φορεσιάς, η υφαντή ή τεχνητή διακόσμηση και τα κοσμήματά της διατηρούν με θρησκευτική προσήλωση τα παραδοσιακά στοιχεία καθώς αυτά εκφράζουν την αισθητική και τις καλλιτεχνικές αναζητήσεις ενός κοινωνικού συνόλου στη διάρκεια της ζωής του Έθνους τους. Τα στοιχεία που την αποτελούν έχουν τις καταβολές τους στην αρχαιότητα και το Βυζάντιο, προσαρμόζουν όμως εγχώρια ή ξένα σύγχρονα στοιχεία τα οποία μορφοποιούν την τελική παρουσίασή της. Τα βασικά αισθητικά γνωρίσματα της λαϊκής τέχνης που προβάλλονται κυρίως στη διακόσμηση της παραδοσιακής φορεσιάς είναι η απλοποίηση, η σχηματοποίηση και η έντονη τάση για διακόσμηση.

Τα καλλωπιστικά στοιχεία της φορεσιάς, έργα λαϊκών χειροτεχνών, καταξιώνονται και από το ιδεολογικό τους περιεχόμενο. Σ' αυτά μία ιδέα γίνεται σύμβολο. Έτσι που ένας σταυρός να συμβολίζει τη θρησκεία, ένα καράβι τη ζωή, ένα λουλούδι τη νεότητα, ένα περιστέρι την αγνότητα, ένα δέντρο τη μακροζωία καθώς και ένα χρώμα ή σχήμα συμβολίζουν κάποιες αξίες. Η φορεσιά εξαρτάται από το κλίμα, το εμπόριο, την ιστορική πορεία και τις πολιτικές επιδράσεις κάθε γεωγραφικής περιοχής. Διαφέρει ανάλογα με την ηλικία και την κοινωνική θέση εκείνου που τη φοράει. Τα στοιχεία της φορεσιάς π.χ. μίας νέας κοπέλας διαφέρουν από εκείνα της αρραβωνιασμένης ή της παντρεμένης, της χήρας και της γυναίκας που ο άντρας της λείπει στην ξενιτιά. Η παραδοσιακή φορεσιά έχει τους δικούς της κανόνες που σέβεται ο καθένας που τη φορά, και είναι αποτέλεσμα αυστηρής κοινωνικής προσαρμογής και όχι προσωπικής επιλογής. Η αυστηρή αυτή κοινωνική προσαρμογή παρουσιάζεται κυρίως στη γιορτινή και νυφική φορεσιά όπου καταγράφονται βασικές αρχές της οικογενειακής και κοινωνικής ζωής καθώς και των τοπικών εθίμων.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι ελληνικές παραδοσιακές φορεσιές καθώς και τα εργαλεία επεξεργασίας μαλλιού και ύφανσης.

Στα κεφάλαια 2 και 3 γίνεται αναφορά στην ιστορική και γεωγραφική θέση της Θράκης και της Εύβοιας, σε κεντήματα και υφαντά καθώς και στις παραδοσιακές φορεσιές των διαφόρων περιοχών τους.

Το κεφάλαιο 4 περιλαμβάνει μια ιστορική αναδρομή της Σκύρου καθώς επίσης και μια εκ μακρών ανάλυση των ονομασιών του κάθε τμήματος και εξαρτήματος που συνθέτουν τη σκυριανή φορεσιά (γυναικεία – ανδρική), το

πώς φοριέται, το πώς ράβεται αλλά και για ποιους λόγους ράβεται η κάθε φορεσιά.

Στο κεφάλαιο 5 παραθέτουμε τις θεμελιώδεις έννοιες και τα είδη της συμμετρίας οι οποίες μας βοήθησαν για την ανάλυση των συμμετριών διαφόρων παραδοσιακών ενδυμάτων, κεντημάτων κ.ά. στο πειραματικό μας μέρος (κεφάλαιο 7) αλλά και για να βγάλουμε τα συμπεράσματα μας (κεφάλαιο 8), ενώ στο κεφάλαιο 6 αναφερόμαστε εν συντομία στην νεοελληνική κεντητική.

Τέλος, υπάρχει γλωσσάριο για την καλύτερη κατανόηση των ορολογιών οι οποίες δεν μπορούσαν και δεν θα ήταν σωστό να αλλαχτούν στις αναλύσεις μας για τις παραδοσιακές φορεσιές των τριών περιοχών που ασχοληθήκαμε στην πτυχιακή μας εργασία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1	Ο ΜΑΓΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΟΡΕΣΙΑΣ	1
1.2	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΕΣ	1
1.2.1	ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ	6
1.2.2	ΟΙ ΑΝΔΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ	9
1.3	ΥΦΑΝΤΙΚΗ – ΑΡΓΑΛΕΙΟΣ	11
1.3.1	ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΑΛΛΙΟΥ ΚΑΙ ΥΦΑΝΣΗΣ	12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1	ΙΣΤΟΡΙΑ ΘΡΑΚΗΣ	20
2.2	ΥΦΑΝΤΙΚΗ – ΚΕΝΤΗΤΙΚΗ ΘΡΑΚΗΣ	21
2.3	ΚΕΦΑΛΟΔΕΜΑΤΑ	22
2.4	ΟΙ ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ	23
2.4.1	ΈΒΡΟΣ, ΣΟΥΦΛΙ	23
2.4.2	ΈΒΡΟΣ, ΜΑΡΗΔΕΣ, ΚΑΡΩΤΗ, ΔΥΤΙΚΗ ΘΡΑΚΗ	25
2.4.3	ΈΒΡΟΣ, ΜΕΤΑΞΑΔΕΣ	27
2.4.4	ΈΒΡΟΣ, ΝΕΑ ΒΥΣΣΑ	30
2.4.5	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ, ΜΑΚΡΑ ΓΕΦΥΡΑ, ΖΑΛΟΥΦΙ	31
2.4.6	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ, ΚΕΣΣΑΝΗ	34
2.4.7	ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ, ΚΑΒΑΚΛΙ	35
2.4.8	ΔΥΤΙΚΗ ΘΡΑΚΗ, ΡΟΔΟΠΗ, ΠΟΜΑΚΟΙ	36
2.4.9	ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΔΡΙΚΗ ΚΕΧΑΓΙΑ (ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΟΥ)	38
2.4.10	ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ	39

2.4.10.1	ΠΟΔΙΕΣ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ	57
----------	---------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1	ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΥΒΟΙΑΣ	58
3.2	ΟΙ ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ	59
3.2.1	ΚΥΜΗ	59
3.2.2	ΛΙΜΝΗ	61
3.2.3	ΙΣΤΙΑΙΑ, ΑΙΔΗΨΟΣ	61
3.2.4	ΑΓΙΑ ANNA	67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4.1	ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΚΥΡΟΥ	73
4.2	ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΤΗΣ ΣΚΥΡΟΥ	74
4.2.1	Η ΝΥΦΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΗ ΦΟΡΕΣΙΑ, Τ' ΑΛΛΑΜΕΝΑ	74
4.2.2	Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΦΟΡΕΣΙΑ, ΤΑ ΚΟΥΤΝΙΑ	91
4.2.3	Η ΚΟΥΜΙΩΤΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ	97
4.2.3.1	Η ΝΥΦΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ	97
4.2.3.2	Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΦΟΡΕΣΙΑ, Η ΝΤΟΥΛΑ	99
4.2.4	Η ΤΣΕΧΕΝΙΑ Η' ΤΣΟΧΕΝΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ	101
4.3	ΟΙ ΑΝΔΡΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΣΚΥΡΟΥ	102
4.3.1	Η ΤΣΟΠΑΝΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ	102
4.3.1.1	Η ΚΑΛΗ ΤΣΟΠΑΝΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ	103
4.3.1.2	Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΣΟΠΑΝΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ	108
4.3.1.3	Η ΤΣΑΧΑΓΙΑΔΙΚΟΣ Η' ΤΣΕΧΑΓΙΑΔΙΚΟΣ ΦΟΡΕΣΙΑ	109
4.3.2	Η ΒΡΑΚΑΔΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ Η' ΤΑ ΒΡΑΚΑΔΙΚΑ	110

4.4	Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ ΤΗΣ ΣΚΥΡΟΥ	113
4.5	ΑΠΟΚΡΙΑΤΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΣΚΥΡΟΥ	114
4.6	ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΘΑΡΑ ΔΕΥΤΕΡΑ	117
4.7	ΕΝΔΥΜΑΤΑ ΠΕΝΘΟΥΣ ΚΑΙ ΤΑΦΗΣ ΤΗΣ ΣΚΥΡΟΥ	118
4.8	Η ΤΕΧΝΙΚΗ	119

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

5.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ. Η ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ	127
5.2	ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΜΕΤΡΙΑΣ	128
5.2.1	ΜΕΤΑΘΕΣΗ	130
5.2.2	ΑΜΦΙΠΛΕΥΡΗ ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ Ή ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ	130
5.2.3	ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ	130
5.2.4	ΜΕΤΑΘΕΤΙΚΗ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ (ΜΕΤΑΘΕΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΑΚΑΤΟΠΤΡΙΣΜΟΣ)	131
5.3	ΠΕΠΕΡΑΣΜΕΝΑ ΣΧΗΜΑΤΑ	132
5.4	ΑΝΤΙΣΥΜΜΕΤΡΙΑ	132
5.5	ΜΟΝΟΔΙΑΣΤΑΤΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ	132
5.6	ΔΙΣΔΙΑΣΤΑΤΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ	133
5.7	ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΔΙΣΔΙΑΣΤΑΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ	135
5.7.1	ΔΥΟ ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ (p1)	135
5.7.2	ΤΡΕΙΣ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΕΣ (p2)	135
5.7.3	ΔΥΟ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΕΣ (p3)	136
5.7.4	ΔΥΟ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΕΣ (p4)	137
5.7.5	ΔΥΟ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΕΣ (p6)	137
5.7.6	ΔΥΟ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΙΑ ΜΕΤΑΦΟΡΑ (pm)	138

5.7.7	ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (pmm)	139
5.7.8	ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (pmg)	139
5.7.9	ΜΙΑ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΔΥΟ ΜΕΤΑΘΕΤΙΚΕΣ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (cmm)	140
5.7.10	ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (p31m)	140
5.7.11	ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ (p3m1)	141
5.7.12	ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ (p4g)	142
5.7.13	ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (p4m)	142
5.7.14	ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (p6m)	143
5.7.15	ΑΜΦΙΠΛΕΥΡΗ ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΘΕΤΙΚΗ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ (cm)	143
5.7.16	ΔΥΟ ΜΕΤΑΘΕΤΙΚΕΣ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (pg)	144
5.7.17	ΔΥΟ ΜΕΤΑΘΕΤΙΚΕΣ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (pgg)	145

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΝΤΗΤΙΚΗ	146
-----------------------	------------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	151
--------------------------	------------

7.1	ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΡΓΩΝ	151
7.1.1	ΕΞΩΤΡΑΧΗΛΙΑ, 19 ^{ος} – 20 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΘΡΑΚΗΣ	151
7.1.2	19 ^{ος} – 20 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΘΡΑΚΗΣ	152
7.1.3	ΠΟΔΙΑ, 19 ^{ος} – 20 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΘΡΑΚΗΣ	153
7.1.4	ΣΑΜΑΡΟΚΑΛΥΜΜΑ, 19 ^{ος} – 20 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΘΡΑΚΗΣ	154
7.1.5	ΣΕΝΤΟΝΙ, 17 ^{ος} – 18 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ	155

7.1.6	ΜΑΧΡΑΜΑΣ, 17 ^{ος} – 18 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ	156
7.1.7	ΜΑΧΡΑΜΑΣ, 16 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ	157
7.1.8	ΜΑΧΡΑΜΑΣ, 19 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ	158
7.1.9	ΠΕΣΚΙΡΙ, 18 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ	159
7.1.10	ΠΡΟΣΚΕΦΑΛΑΔΑ, ΑΡΧΕΣ 18 ^{ου} ΑΙΩΝΑ. ΣΚΥΡΟΣ	160
7.1.11	ΠΡΟΣΚΕΦΑΛΑΔΑ, 18 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ	161
7.1.12	ΚΕΦΑΛΑΡΙ, 18 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ	162
7.1.13	ΜΑΞΙΛΑΡΙ, 17 ^{ος} – 18 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ	163
7.1.14	ΚΑΛΟ ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ ΜΕ ΤΑ ΧΡΥΣΑ, 18 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ	164
7.1.15	ΚΕΦΑΛΑΡΙ, 17 ^{ος} – 18 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ	165
7.2	ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΜΕΤΡΙΑΣ ΤΩΝ ΜΟΤΙΒΩΝ	166
7.2.1	ΘΡΑΚΗ	167
7.2.2	ΕΥΒΟΙΑ	170
7.2.3	ΣΚΥΡΟΣ	171

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	176
--------------	------------

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ	183
------------------	------------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	193
ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	193
ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ	194

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 Ο ΜΑΓΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΟΡΕΣΙΑΣ

Το ένδυμα, η φορεσιά, είναι κάτι το μοναδικό. Αλλάζει την όψη και την ψυχολογία του ανθρώπου, εκπέμπει μηνύματα, δημιουργεί συναισθήματα, ξυπνάει μνήμες. Το ένδυμα είναι τόσο παλιό όσο και ο άνθρωπος των σπηλαίων. Από τις πρωτόγονες κλωστές και τις προβιές έως τα σημερινά κοστούμια πέρασαν χρόνια.

Η ένδυση έπαιζε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό ρόλο, από τον αρχαίο φύλαρχο, που για να είναι διακριτός από μακριά έφερε ιδιαίτερη ένδυση, έως τον μάγο, ιερέα, παπά, επίσης διακριτό από την αμφίεση του και είχε ως στόχο να διακρίνεται ο φέρων / φορών από τον γυμνό, που κατά κανόνα ήταν στο περιθώριο, φτωχός και ασήμαντος.

Στην ένδυση αλλά και στα υπόδημα, κόσμημα, κέντημα, κεφαλοκάλυμμα αποκαλύπτεται η οργάνωση και ο πολιτισμός ενός ολόκληρου λαού. Η φορεσιά καθαυτή κάθε τύπου, εξέπεμπε μήνυμα ανάλογο με τα χαρακτηριστικά του τύπου. Εάν δηλαδή είναι ορεινός ή πεδινός, παραθαλάσσιος, παραποτάμιος ή παραλίμνιος, εάν οι κάτοικοι του είναι κτηνοτρόφοι, αλιείς, γεωργοί ή έμποροι, πλούσιοι ή φτωχοί, με ποιους άλλους λαούς συναλλάσσονται, ποιόν Θεό πιστεύουν και πολλά άλλα.

Το ίδιο και οι κοπέλες. Εξέπεμπαν το μήνυμα, εάν ήταν ελεύθερες, αρραβωνιασμένες, παντρεμένες (χωρίς παιδιά ή με παιδιά κα μάλιστα πόσα), χήρες, πλούσιες ή φτωχές. Επίσης από ποια περιοχή και ποιο χωριό κατάγονταν αλλά και ποια η θρησκεία τους και η θέση τους στην τοπική κοινωνία.

Γι' αυτό η λέξη 'ένδυσις' στα αρχαία ελληνικά είναι συνώνυμη της λέξης 'κατάδυσις', γιατί δύνει στα ενδότερα της ψυχής και του χαρακτήρα αυτού που την φοράει και του τύπου. 'Ενδύω' σημαίνει και 'εισχωρώ', γιατί οι γυναίκες στους αργαλειούς, με τα ειδικά τραγούδια, και οι έλληνες ραφτάδες στη συνέχεια εισχωρούσαν στην ψυχοσύνθεση του ενδύματος, του υφάσματος αυτού που την φοράει και της πατρίδας του για να τονίσουν, αλλά να μην προδώσουν μυστικά. Γιατί αυτά τα μικρά μαγικά σημάδια, όσο ωφέλιμα μπορούσαν να αποδειχθούν σε μια τυχαία συνάντηση, άλλο τόσο μπορούσαν να αποβούν μοιραία και επιβλαβή γι' αυτόν που τα φέρει.¹

1.2 ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΕΣ

Λίγες είναι οι μορφές της λαϊκής μας τέχνης που παρουσιάζουν τόσο έντονο τοπικό χρώμα όσο η φορεσιά. Φυσικό επακόλουθο των τοπικών αυτών ενδυματολογικών διαφορών και ιδιομορφιών είναι η μεγάλη ποικιλία των

¹ Παραδοσιακές φορεσιές, Ελευθεροτυπία.

τύπων των εθνικών μας ενδυμασιών, που ενισχύεται και από τις εποχιακές και ποιοτικές παραλλαγές. Δηλαδή από τη διάκριση της φορεσιάς σε χειμερινή και καλοκαιρινή ή σε καθημερινή και γιορτινή. Η ποικιλία αυτή γίνεται ιδιαίτερα αισθητή στη γυναικεία φορεσιά, που ανάγεται περισσότερο στην οικιακή τέχνη και διατηρεί πιο πιστά τα πατροπαράδοτα σχήματα. Αντίθετα η ανδρική, που ραβόταν κυρίως στα εργαστήρια των ραφτάδων, παρουσιάζει μεγαλύτερη ομοιομορφία, σ' ολόκληρο τον Ελληνικό χώρο. Έτσι ενώ η γυναικεία φορεσιά μπορεί να έχει δύο και τρεις παραλλαγές μέσα στην ίδια περιοχή, η ανδρική παρουσιάζει δύο μόνο γενικευμένους τύπους, τη φουστανέλα για την ηπειρωτική και τη βράκα για τη νησιωτική Ελλάδα. Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από τον τουρκικό ζυγό, η καθιέρωση του ευρωπαϊκού τρόπου ντυσίματος παρέσυρε σιγά – σιγά στο μαρασμό και στην εξαφάνιση των εθνικών μας φορεσιών. Μαζί τους παρέσυρε και τις δύο μεγάλες συναφείς χειροτεχνίες την κεντητική και την αργυροχοΐα. Σήμερα είναι ελάχιστες οι ελληνικές περιοχές που διατηρούν την τοπική τους φορεσιά, κι' από αυτές οι περισσότερες την κρατούν, όχι πια σαν λειτουργικό στοιχείο της καθημερινής ζωής αλλά σαν είδος μουσειακό ή οικογενειακό κειμήλιο, που ανασύρεται από το σεντούκι του σπιτιού, για να στολίσει κάποιες επίσημες ημέρες εθνικών αναπολήσεων ή θρησκευτικών γιορτών.²

Κάθε ελληνική τοπική φορεσιά είναι ένα σύνολο ενδυμάτων, που χαρακτηρίζει μια ομάδα ανθρώπων που ζουν μέσα στον ελληνικό χώρο. Λειτουργεί όπως κάθε ενδυμασία, ντύνει δηλαδή και στολίζει το κορμί και παρουσιάζει την όψη που επιθυμεί να δώσει εκείνος που την φοράει στους τρίτους, παρέχοντας στον εαυτό του σιγουριά και άνεση. Μέσα στη συντηρητική και αυστηρή κοινωνία του χωριού και της μικρής πόλης, η σιγουριά και η άνεση πετυχαίνονται με την ομοιομορφία που προσφέρει μια στολή. Η στολή βασίζεται στην παράδοση και στη συντηρητικότητα και διαφέρει ριζικά απ' τη μόδα, που βασίζεται στην αλλαγή. Η συντηρητικότητα στη φορεσιά δημιουργεί απαγορευτικά ταμπού που λειτουργούν δίνοντας μαγικές ιδιότητες σε ορισμένα της τμήματα (πόδια, ζωνάρι, κεφαλόδεσμοι κ.α.). Τα ενδύματα μίας συντηρητικής ομάδας μορφοποιούνται κατά εποχές από την επίδραση μίας άλλης, δυνατότερης ανθρώπινης ομάδας. Εξαρτώνται όμως πάντα από τα τοπικά υλικά και το εμπόριο (άστυ – ύπαιθρος, κατακτητές – υπόδουλοι).³

Η έρευνα γύρω από τις τοπικές φορεσιές του ελληνικού χώρου δεν έχει ολοκληρωθεί. Ποτέ άλλωστε δεν έγινε μια συστηματική καταγραφή τους, με αποτέλεσμα να μη μπορεί να γίνει και μια μελέτη σε βάθος.⁴

Η μορφή των φορεσιών που έφτασε μέχρι τις μέρες μας δεν μπορεί να χρονολογηθεί πέρα από τα τέλη του 1800, αλλά το κόσμημα των τμημάτων που την συνθέτουν μοιάζει να ανήκει στο μεσαιωνικό σχήμα, που φαίνεται να διαμορφώθηκε σιγά – σιγά σε όλη τη Βαλκανική από τους πρώτους κιόλας βυζαντινούς χρόνους. Σε πολλές περιοχές συνυπάρχουν σχήματα που τις ρίζες τους έχουν στη δυτική Αναγέννηση, και φυσικά, με την πάροδο των

² Τατιάνα Ιωάννου – Γιανναρά, Λαϊκή Φορεσιά, Φορεσιές με το Σιγκούνι, Εκδοτικός Οίκος “ Μέλισσα ”, Μουσείο Μπενάκη, Αγγελικής Χατζημιχάλη, Ίδρυμα Ευγενιδίου.

³ Ο.Π.

⁴ Ο.Π.

χρόνων και κυρίως μετά την Απελευθέρωση, αποφασιστικό ρόλο παίζει η δυτική μόδα, που συνεχώς βομβαρδίζει τον ελληνικό χώρο.

Κάθε κομμάτι φορεσιάς, βασικό ή συμπληρωματικό, έχει ιδιαίτερη σημασία στην οργάνωση της μορφής της. Η μορφή της φορεσιάς είναι η συνισταμένη των πρακτικών και αισθητικών αναγκών μίας συγκεκριμένης ομάδας ανθρώπων που τη χρησιμοποιούν.

Η φορεσιά είναι, όπως κάθε έκφραση λαϊκής δημιουργίας, χρηστικό είδος και σαν τέτοιο γεννιέται, ζει και εξελίσσεται, με βάση τις πρακτικές ανάγκες που πρέπει να καλύψει. Έτσι το βασικό υλικό της κατασκευής της, όπως και το σχήμα της, καθορίζονται από το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον και δεσμεύονται από αυτό. Το υλικό που χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες και οι λαϊκοί τεχνίτες ήταν δικές τους κατασκευές. Ο τρόπος της χρήσης των υλικών αυτών ήταν πάντοτε βασανισμένος στους κανόνες που δημιούργησε το καταστάλαγμα της πείρας πολλών γενεών.

Οι ιεροί άγραφοι νόμοι, τα έθιμα, είναι δεσμευτικοί και προσδιοριστικοί για την αισθητική έκφραση των απόμων. Για τις φορεσιές η αισθητική αντίληψη της ομάδας δίνει τη χρωματική κλίμακα μέσα στην οποία κινείται το άτομο ενώ η έμφυτη τάση του ανθρώπου για διακόσμηση δίνει στην καθεμία την ιδιαίτερη τοπική – ομαδική έκφραση που τις χαρακτηρίζει. Η διακόσμηση που γεμίζει επιφάνειες χωρίς προοπτική και πλαστικότητα, μορφοποιεί και σχηματοποιεί τα διακοσμητικά θέματα με απίστευτη ελευθερία στην έμπνευση, αποκρυσταλλώνοντας και εκφράζοντας συγχρόνως την ομαδική αισθητική. Οι προσωπικές καλλιτεχνικές πρωτοβουλίες φανερώνονται σε ελάχιστες μικροπαραλλαγές που παρακολουθούμε στην εξέλιξη των διακοσμητικών θεμάτων μιας συγκεκριμένης φορεσιάς. Οι εξελίξεις και οι μικροπαραλλαγές στα διακοσμητικά θέματα, όσο αργά και αν κινούνται, δείχνουν το ρυθμό της επίγνωσης των συμβόλων, της συνέχειας της ζωής, που πάντοτε αποτυπώνεται στη φορεσιά και ιδιαίτερα στη νυφική.

Οι τρεις γνωστές κατηγορίες της ελληνικής φορεσιάς, καθημερινή, γιορτινή, νυφική και η λεπτομερειακή μελέτη και ανάλυση των υλικών που χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες και οι λαϊκοί τεχνίτες για την κατασκευή τους προσδιορίζονται ακόμα από δύο ακόμη παράγοντες: την ηλικία του ανθρώπου (κόρη, νύφη, νιόπαντρη, παντρεμένη χρόνια, ηλικιωμένη για τις γυναίκες και αντίστοιχα για τους άνδρες) και την κοινωνική τάξη. Τα στοιχεία αυτά καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο έραβαν και κεντούσαν κάθε κομμάτι φορεσιάς. Γιατί στη ζωή τους το καθένα παίρνει τη λειτουργική του θέση με απόλυτα καθορισμένη τάξη.⁵

Η μορφή της φορεσιάς είναι αυτό που θα λέγαμε απλά, ο καθρέπτης του ανθρώπου που τη φοράει. Έτσι οι γυναικείες φορεσιές χωρίστηκαν σε τρεις βασικές κατηγορίες:

⁵ Τατιάνα Ιωάννου – Γιανναρά, Λαϊκή Φορεσιά, Φορεσιές με το Σιγκούνι, Εκδοτικός Οίκος “ Μέλισσα ”, Μουσείο Μπενάκη, Αγγελικής Χατζημιχάλη, Ίδρυμα Ευγενιδίου.

- **Οι φορεσιές με το σιγκούνι.** Το ολόμαλλο άσπρο σιγκούνι είναι κατακόρυφα ανοιχτό μπροστά και χωρίς μανίκια. Φοριέται πάνω από το χοντρό βαμβακερό, χωρίς μανίκια πουκάμισο με τον γεωμετρικό συνήθως διάκοσμο και το μικρό μπούστο, τον τζάκο που συγκρατεί τα ολοκέντητα μανίκια της φορεσιάς.
- **Οι φορεσιές με το καβάδι.** Το βαμβακερό ή μεταξωτό καβάδι ή το αντερί ή ο σαγιάς ή ο καπλαμάς είναι και αυτό κατακόρυφα ανοιχτό μπροστά. Έχει μανίκια άλλοτε μακριά ως τον αγκώνα και άλλοτε ως τον καρπό του χεριού. Φοριέται πάνω από το μακρυμάνικο, συνήθως λεπτό βαμβακερό ή μεταξωτό πουκάμισο, με τον πλούσιο σε χρώματα και σχηματοποιημένα θέματα κεντητό διάκοσμο.
- **Οι φορεσιές με το φουστάνι.** Το βαμβακερό ή μεταξωτό, κάποτε και μάλλινο, εξωτερικό φόρεμα σχηματίζεται από το χωρίς μανίκια πανωκόρμι με το άνοιγμα στο στήθος και την πλατιά ή πολύπτυχη φούστα. Φοριέται πάνω από μακρυμάνικα βαμβακερά ή μεταξωτά πουκάμισα με τον πλούσιο σε χρώματα και σχηματοποιημένα θέματα κεντητό διάκοσμο.

Ενώ οι ανδρικές σε δύο βασικές κατηγορίες:

- **Η φουστανέλα**
- **Η βράκα**

Η διαίρεση σε φορεσιές με το σιγκούνι, φορεσιές με το καβάδι και φορεσιές με το φουστάνι δίνει προτεραιότητα στη μορφική κατάταξη, αλλά δεν μπορεί να παραβλέψει κανείς την κοινή λειτουργικότητα των στοιχείων της φορεσιάς. Θα ήταν χρήσιμο, αν όχι απαραίτητο, η μορφική κατάταξη να ενισχυθεί από την διαπίστωση ότι καθένα από τα στοιχεία της φορεσιάς έχει το αντίστοιχο του, με την ίδια λειτουργικότητα, στις άλλες κατηγορίες. Αυτή η κοινή λειτουργικότητα μας αφήνει να υποθέσουμε την ύπαρξη ενός αρχικού προτύπου από το οποίο αντλούν όλες οι μεταγενέστερες διαφοροποιήσεις των κομματιών της φορεσιάς. Η οριστική διαμόρφωση της φορεσιάς βασίστηκε στις διαφορές των υλικών, του τρόπου της ραφής και του τρόπου της διακόσμησης και, όπου υπήρξαν, στις ξένες επιδράσεις και στις προσφορές του εμπορίου. Γι' αυτό και συναντάμε συχνά στις φορεσιές μια ανάμιξη των μορφικών εκείνων στοιχείων που συνθέτουν τους τρεις αμιγείς τύπους.⁶

Ο πλούτος των υλικών, η ποικιλία των λύσεων στο κόψιμο και τη ραφή σε βασικά κομμάτια της φορεσιάς, όπως είναι το πουκάμισο, το σιγκούνι, το καβάδι ή το φουστάνι, στολισμός με το υλικό του, τα θέματα και τους χρωματισμούς, δημιουργούν τις βασικές διαφοροποιήσεις. Ο κεφαλόδεσμος και τα κοσμήματα που συμπληρώνουν κάθε φορεσιά τονίζουν ακόμη περισσότερο τις μορφολογικές αυτές διαφορές, αν και συχνά η ανάλυση των

⁶ Τατιάνα Ιωάννου – Γιανναρά, Λαϊκή Φορεσιά, Φορεσιές με το Σιγκούνι, Εκδοτικός Οίκος “ Μελίσσα ”, Μουσείο Μπενάκη, Αγγελικής Χατζημιχάλη, Ίδρυμα Ευγενιδίου.

υλικών που τα συνθέτουν και του τρόπου που τα χρησιμοποιούν δείχνει την κοινή καταγωγή τους.

Έτσι το πουκάμισο που ντύνει πρώτα το σώμα, είναι το βασικό κομμάτι κάθε φορεσιάς και δεν λείπει από καμία ανδρική ή γυναικεία, έχει ανάλογα με την χρήση διπλή λειτουργικότητα. Επειδή ντύνει το σώμα πρώτο, θεωρείται συχνά εσώρουχο, είναι όμως κεντημένο στον ποδόγυρο, στα μανίκια και στην τραχηλιά και στα μέρη αυτά μπορεί να είναι ορατό, παίρνοντας τη θέση εξωτερικού φορέματος.

Στην πρώτη κατηγορία πάνω από το χοντρό βαμβακερό χωρίς μανίκια πουκάμισο μπαίνει το χοντρό ολόμαλλο σιγκούνι, χωρίς μανίκια και αυτό, για να μένουν ελεύθερα τα χέρια στις κινήσεις. Τα ολοκέντητα μανίκια μένουν ξέχωρα ή ράβονται σ' ένα μικρό μπούστο που φοριέται ανάμεσα στα δύο παραπάνω κομμάτια. Έτσι μπορούν να συναλλάζουν τα μανίκια ανάλογα με τις περιστάσεις και την ηλικία. Γι' αυτό σε πολλά προικοσύμφωνα τα ξέχωρα μανίκια ή ο μικρός μπούστος εμφανίζονται σε μεγαλύτερους αριθμούς από το πουκάμισο. Το σιγκούνι αυτό παρουσιάζει πολλές παραλλαγές στην πρώτη κατηγορία. Συχνά είναι πολύπτυχο, άλλοτε από το ύφασμα της κατασκευής του ονομάζεται σαγιάκι ή σαγιάς και παρουσιάζεται από τους περιηγητές μακρύ όπως ο σαγιάς, το καβάδι ή τα αντεριά.

Στη δεύτερη κατηγορία το πουκάμισο είναι βαμβακερό ή λινό ή μεταξωτό, χοντρότερο ή λεπτότερο, κάποτε και αραχνοϋφαντο, ανάλογα με τη χρήση, και έχει μακριά και πλατιά συνήθως μανίκια. Πλατύ και μακρύ ως κάτω, έχει στα μέρη που φαίνεται πλούσια κεντήματα και δαντέλες του χεριού.

Σιγκούνια συναντάμε και στη δεύτερη κατηγορία, όπως και άλλα μάλλινα κομμάτια που μπαίνουν πάνω από το καβάδι ή το σαγιά. Τα σιγκούνια αυτά είναι συνήθως ραμμένα με μαύρο ή σκούρο γαλάζιο σαγιάκι της νεροτριβής ή σκούρα τσόχα και συχνά το σχήμα τους είναι διαφορετικό από τα σιγκούνια της πρώτης κατηγορίας, ενώ κρατούν την ονομασία σιγκούνι. Είναι φανερό πως η λειτουργική τους θέση στη φορεσιά είναι εντελώς διαφορετική. Δεν είναι το αναπόσπαστο κομμάτι που φοριέται χειμώνα – καλοκαίρι και όταν πηγαίνουν στην εκκλησία, το χρησιμοποιούν σαν βοηθητικό, έχει δηλαδή τη θέση ενός απλού παλτού.

Στη τρίτη κατηγορία το πουκάμισο είναι ραμμένο, ανάλογα με τη χρήση, με χοντρά ή βαμβακερά, λινά ή μεταξωτά υφάσματα. Μακρυμάνικο και πλατύ έχει πάντοτε αρμονικά συνδυασμένα μάλλινα, βαμβακερά ή μεταξωτά πλατιά ή πολύπτυχα φουστάνια. Πάνω από τα φουστάνια αυτά βρίσκουμε άλλοτε το καβάδι ή το αντερί και αργότερα τον τζουμπέ και άλλοτε το σιγκούνι. Η τρίτη κατηγορία γι' αυτό το λόγο χωρίζεται σε τρεις μικρότερες ομάδες:

- Στον παλιότερο τύπο, που αν και δεν ξέρουμε πότε πρωτοεμφανίζεται στον ελληνικό χώρο, έχει ιδιαίτερα γνωρίσματα που τον τοποθετούν παράλληλα με τις δύο άλλες κατηγορίες της γυναικείας φορεσιάς. Συνδυάζει το πλατύ φουστάνι με κάποιο τύπο αντεριού ή καβαδιού ή το φουστάνι με το σιγκούνι.

- Στις φορεσιές με το πολύπτυχο φουστάνι.
- Σ' ένα νεότερο τύπο πόλεων και κεφαλοχωρίων που επηρεάστηκαν από τις τροποποιήσεις που έκανε η βασίλισσα Αμαλία στη φορεσιά της Παλιάς Αθήνας. Είναι δηλαδή μια απλοποίηση της φορεσιάς με το καβάδι.

Σε ξεχωριστή κατηγορία κατατάσσουμε τις γυναικείες φορεσιές με βράκα. Η βράκα είναι ορατή κάτω από το πουκάμισο και συνήθως έχει κεντήματα στα μέρη που φαίνεται. Συμβαίνει και εδώ κάτι ανάλογο με το πουκάμισο.

Συχνά λοιπόν στοιχεία της μιας κατηγορίας τα βρίσκουμε στην άλλη και παλιότερους τύπους να επιζούν ακόμη και σήμερα. Η ανάμιξη των μορφολογικών στοιχείων συνδέουν τις φορεσιές και τοποθετούν παράλληλα την χρονολογική τους εξέλιξη.

Το καβάδι, το πουκάμισο που το συνοδεύει αλλά και το σύγχρονό του μακρύ σιγκούνι δεν παρουσιάζουν δυσκολία στη χρονολογική τοποθέτησή τους, αλλά και στη παρακολούθηση της μορφολογικής διαμόρφωσης και εξέλιξής τους. Ο παλιότερος τύπος σιγκουνιού είναι μορφολογικά παράλληλος με τον σαγιά ή με το καβάδι και το συναντάμε να φοριέται συγχρόνως με το σαγιά και το αντερί. Το πουκάμισο από το υλικό της κατασκευής του είναι προσδιοριστικό του εξωτερικού φορέματος, καβαδιού, σαγιά ή σιγκουνιού. Επομένως τα τρία αυτά βασικά κομμάτια της φορεσιάς εξελίσσονται παράλληλα. Διότι οι διαφορές τους βρίσκονται στις κλιματολογικές, οικονομικές και γενικότερα πρακτικές και αισθητικές ανάγκες, που οι κάτοικοι κάθε περιοχής είχαν να αντιμετωπίσουν.

Όπου οι συνθήκες αυτές ανάγκασαν τους ανθρώπους να χρησιμοποιούν χοντρά μάλλινα ή βαμβακερά υφάσματα διαμορφώθηκαν οι φορεσιές με το σιγκούνι. Αντίθετα όπου τόσο το κλίμα, όσο η οικονομία και συχνά η παραγωγή του τόπου το επέτρεπε, συνήθισαν να φορούν τα βαμβακερά καβάδια ή τους σαγιάδες, τα πλούσια μεταξωτά αντεριά ή τα βαμβακερά, μεταξωτά ή και χρυσοϋφαντα φουστάνια.⁷

1.2.1 ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ

Οι ελληνικές γυναικείες φορεσιές μοιάζει να έχουν φτιαχτεί για να εντυπωσιάσουν παρά για να αναδείξουν την ομορφιά του κορμιού. Τα στοιχεία που δέχτηκαν από πολλές και ποικίλες επιδράσεις, μαζί με την αρχαιοελληνική και βυζαντινή παράδοση, δημιούργησαν μια αφάνταστη ποικιλία σε κάθε επαρχία, κάθε πόλη, κάθε χωριό, όπου συναντάμε δύο ή και τρεις παραλλαγές της ίδιας τοπικής φορεσιάς. Ουσιαστικά τα τμήματα που συνθέτουν τις γυναικείες φορεσιές του ελληνικού χώρου ανήκουν σε δύο μεγάλες ομάδες: σε εκείνη με καθαρή τη βυζαντινή προέλευση και σε εκείνη

⁷ Τατιάνα Ιωάννου – Γιανναρά, Λαϊκή Φορεσιά, Φορεσιές με το Σιγκούνι, Εκδοτικός Οίκος “ Μελίσσα ”, Μουσείο Μπενάκη, Αγγελικής Χατζημιχάλη, Ίδρυμα Ευγενιδίου.

που οι βυζαντινές ρίζες συγχωνεύονται με τα ενδύματα της δυτικής Αναγέννησης.

Τα γυναικεία ελληνικά τοπικά ενδύματα άρχισαν να χάνουν την ιδιαιτερότητά τους με τη συνεχή εισβολή της κατά καιρούς νεώτερης δυτικής μόδας, αρχικά με τις ξενοφερμένες βασίλισσες (Αμαλία, Σοφία, Όλγα), και με τη συνεχή επαφή της μικρής πόλης με την πρωτεύουσα και του χωριού με τη μικρή πόλη.

Όλες οι γυναικείες φορεσιές έχουν ένα βασικό φόρεμα, το πουκάμισο. Το πουκάμισο είναι ένδυμα κλειστό, με ένα κατακόρυφο άνοιγμα για το λαιμό, σε ποικίλα μήκη και χρώματα, με κυρίαρχο το λευκό χρώμα. Αποτελείται από ένα κεντρικό μονοκόμματο τμήμα, μπρος – πίσω, και πλαϊνά λοξά ή ίσια φύλλα, που του προσδίδουν το απαιτούμενο φάρδος για άνετη κίνηση, και είναι, κατά το πλείστον, μανικωτό.

Οι γυναικείες φορεσιές φαίνεται ότι παλιότερα δεν είχαν εσώρουχα. Στα νεώτερα όμως χρόνια σχεδόν όλες απέκτησαν μία φανέλα, που στα μανίκια της προστέθηκαν τα μέχρι τότε ανεξάρτητα περιβραχιόνια, γνωστά σαν χειρότια ή μπρουμάνικα. Πιο σπάνιο είναι το βρακί, που έχει μήκος συνήθως ανάλογο με το μήκος του πουκαμίσου. Τα ποδανάρια του βρακιού στολίζονται μόνο όταν φαίνονται κάτω απ' το πουκάμισο.

Οι γυναικείες φορεσιές έχουν σαν ενδιάμεσο ένδυμα ένα φόρεμα κομμένο ή άκοπο στη μέση, μανικωτό ή αμάνικο, σε μήκος που ποικίλλει κατά περίπτωση. Παίρνει συνήθως το όνομα του υφάσματος από το οποίο είναι κατασκευασμένο, ή λέγεται φουστάνι. Η λέξη φουστάνι κυριάρχησε σαν συνώνυμο με τη λέξη φόρεμα, αλλά προήλθε κι αυτή από ένα ειδικό βαμβακερό ύφασμα που κατασκευάζεται στο Fustat της Αιγύπτου. Άλλο ενδιάμεσο ένδυμα είναι η φούστα, που συχνά δεν είναι άλλο από ένα φουστάνι που έχασε με τον καιρό το πανωκόρμι του. Άλλοτε πάλι το ενδιάμεσο ένδυμα είναι ένα φόρεμα – πανωφόρι (καφτάνι, αντερί, καβάδι κ.λ.π.), σε μήκος πιο κοντό από το πουκάμισο, μανικωτό από αγοραστό συνήθως ύφασμα. Το ενδιάμεσο ένδυμα μπορεί να είναι ακόμα ένας κοντός μανικωτός μπούστος, που συχνά λέγεται τζάκος ή ζιπούνι.

Το εξωτερικό ένδυμα είναι συνήθως ένα αμάνικο και πιο σπάνιο μανικωτό πανωφόρι (σιγκούνι, γιούρδα, φλοκάτα, πιρπιρί, τζουμπές κ.λ.π.), κατασκευασμένο από μάλλινο δίμιτο ύφασμα της νεροτριβής, το σαγιάκι (είδος τσόχας). Πολλές όμως φορές το πανωφόρι αυτό κατασκευάζεται από λευκό, μπλε ή μαύρο και πολύ σπάνια πράσινο βαμβακερό ύφασμα και είναι μανικωτό. Το ένδυμα αυτό λέγεται σαγιάς.

Όλα τα παραπάνω ενδύματα συμπληρώνονται πολλές φορές με διάφορα γιλέκα και ζακέτα, που έχουν συχνά επένδυση από γούνα. Τη μέση, τη ζώνη, ένα ζωνάρι ή μια ζώνη ή και τα δύο.

Στις γυναικείες χωρικές φορεσιές του ελληνικού χώρου δε συναντάμε κάπες. Σε μερικά μόνο χωριά της Βόρειας Ελλάδας, οι γυναίκες φορούν στον πολύ βαρύ χειμώνα ένα μάλλινο υφαντό τεμάχιο υφάσματος, ραμμένο στη μια

πλευρά με τρόπο που να σχηματίζει μια κουκούλα. Το πρόχειρο αυτό ένδυμα το ονομάζουν κιλίμι.

Χαρακτηριστική στις γυναικείες χωρικές φορεσιές είναι η ποδιά. Το τμήμα του σώματος που καλύπτει η ποδιά προσφέρεται για διακόσμηση, γιατί παρέχει μία ενιαία σχεδόν επιφάνεια. Προσφέρεται ακόμα για συμβολισμό, γιατί καλύπτει την πιο σημαντική για τη γυναίκα περιοχή. Παλαιότερα φοριόταν μόνο σαν τελετουργικό ένδυμα και σε πολλές περιοχές της Ελλάδας δεν φορέθηκε ποτέ ποδιά. Μετά την απελευθέρωση συναντάμε δύο είδη ποδιάς, εκείνη της εργασίας και τη γιορτινή ποδιά.

Στα πόδια φοριούνται πλεχτές, βαμβακερές, μάλλινες ή μεταξωτές κάλτσες, σε μήκος ανάλογο με το μήκος του πουκαμίσου. Σε πολλά χωριά το καλοκαίρι οι γυναίκες δε φορούσαν κάλτσες και παπούτσια.

Τα υποδήματα στους αγροτικούς και τους ποιμενικούς πληθυσμούς μοιάζουν ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες και φτιάχνονται πρόχειρα από τους ίδιους. Στα αστικά κέντρα και τα νησιά πιο συνηθισμένες είναι οι κεντητές παντούφλες. Πιο σπάνιες είναι οι μπότες, που τις συνήθιζαν κυρίως στα νησιά σαν υποδήματα της δουλειάς. Χαρακτηριστικά γυναικεία υποδήματα είναι και τα τερλίκια, που αγκαλιάζουν το πόδι και κατασκευάζονται από τσόχα, σαγιάκι ή είναι πλεχτά. Είναι κυρίως υποδήματα του σπιτιού. Στο δρόμο, πάνω από τα τερλίκια, φοριούνται δερμάτινες παντούφλες ή ξύλινα τσόκαρα.

Οι γυναικείες φορεσιές είναι κατάφορτες με περίπλοκους συνδυασμούς κοσμημάτων αργυρών και άλλων, που στολίζουν το κορμί και το κεφάλι. Τα κεφαλοκαλύμματα και τα κεφαλοδέματα είναι περίπλοκα, κυρίως τα νυφικά που διευθετούνται με ξεχωριστή πάντα φροντίδα από γυναίκες που η κοινότητα θεωρεί ως ειδικές.

Οι φορεσιές των πόλεων στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα και για αρκετό χρόνο μετά την Απελευθέρωση, ήταν παρόμοιες με εκείνες των ανδρών και δεν διέφεραν ουσιαστικά από τις ανάλογες τούρκικες, εβραϊκές και αρμενικές, παρά μόνο στον κεφαλόδεσμο. Μετά το 1835 περίπου με την καθιέρωση από την πρώτη βασίλισσα της Ελλάδας Αμαλία ενός τύπου φολκλορικού αυλικού ενδύματος, γνωστού σαν « Φορεσιά Αμαλίας », οι αστικές ενδυμασίες αλλάζουν πάνω σε αυτό το πρότυπο. Η φορεσιά της Αμαλίας δεν επηρέασε μόνο τις γυναίκες των αστικών κέντρων της ελεύθερης Ελλάδας αλλά και τις αστές σε όλα τα Βαλκάνια μέχρι το Βελιγράδι.

Οι γυναικείες ελληνικές τοπικές φορεσιές έχουν τολμηρούς χρωματικούς συνδυασμούς και παρουσιάζουν συχνά μεγάλη φαντασία στον τρόπο που φοριούνται τα διάφορα τμήματά τους και στα χίλια δύο στολίδια που τις ποικίλλουν. Σήμερα, οι ελληνικές φορεσιές, απλοποιημένες και συχνά παρανοημένες, φοριούνται μόνο σε ορισμένα μέρη και σε ειδικές περιστάσεις.

⁸ Ιωάννα Παπαντωνίου, Ελληνικές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο, 1981.

1.2.2 ΟΙ ΑΝΔΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ

Οι ελληνικές ανδρικές τοπικές φορεσιές είναι αυστηρές στο χρώμα και λιτές στη διακόσμηση, έτσι ώστε το βασικό τους σχήμα να μένει ξεκάθαρο. Έρχονται σε πλήρη αντίθεση με τις γυναικείες φορεσιές όπου τα τολμηρά χρώματα, το παράλογο της διακόσμησης και τα πολλά εξαρτήματα μπερδεύουν την κυρίως γραμμή τους. Όλες οι ανδρικές φορεσιές του ελληνικού χώρου έχουν για εσώρουχα τη φανέλα και το σώβρακο και από καμία δεν λείπει το πουκάμισο, παρόμοιο στην κοπή με το γυναικείο που συνήθως είναι κοντό. Αν παρατηρήσουμε τις ανδρικές φορεσιές κατά μεγάλες γεωγραφικές περιοχές, θα δούμε ότι κάθε περιοχή χαρακτηρίζεται οπτικά από κάποιο ιδιαίτερο τμήμα τους. Στη Θράκη επικρατεί το πουτούρι είδος σκουρόχρωμου μάλλινου παντελονιού. Στη Μακεδονία επικρατεί το μαύρο μπενεβρέκι, πανωβράκι ή σαλβάρι, μάλλινο παντελόνι και αυτό και το πουκάμισο φορεμένο ως βασικό ένδυμα. Οι Βλάχοι και οι Σαρακατσάνοι, οι Μακεδόνες της περιοχής της Φλώρινας, οι Θεσσαλοί και οι Ηπειρώτες, φορούν είδος κοντού, μάλλινου, αμάνικου πανωφοριού που συνήθως λέγεται ντουλαμάς. Σε πολλές περιοχές της Πελοποννήσου το ανδρικό αυτό πανωφόρι έχει την ίδια κοψιά με εκείνο που φορούν οι γυναίκες και λέγεται γιλέκι. Οι Βλάχοι και οι Σαρακατσάνοι φορούν πτυχωτούς ντουλαμάδες, που είναι γνωστοί με το όνομα φουστανέλα. Δεν φορούν το πουκάμισο σαν κύριο ένδυμα και συνηθίζουν να φορούν λευκά ή μαύρα παντελόνια, τα πανωβράκια ή τσαχτίρια. Κατ' αυτόν τον τρόπο το λευκό παντελόνι το συναντάμε και όπου κινούνται ή έχουν εγκατασταθεί τα νομαδικά αυτά φύλλα, κυρίως με το όνομα πανωβράκι, μπενεβρέκι, μπουραζάνα ή μπουντούρι.

Στην Πελοπόννησο, την Αττική και γενικά στη Στερεά Ελλάδα, αλλά και στους Σαρακατσάνους, συναντάμε τη φουστανέλα, είδος πολύπτυχης λευκής φούστας. Στην Ήπειρο είναι γνωστή με και το όνομα τόσκα. Κατασκευάζεται από πολλά ορθογώνια τρίγωνα τεμάχια υφάσματος, που ράβονται μεταξύ τους ίσιο με λοξό και μετά σουρώνονται στη μέση. Τις πιο πολλές φορές η φουστανέλα κατασκευάζεται σε δύο ξεχωριστά τμήματα και δένει στη μέση δεξιά και αριστερά. Το γεγονός ότι οι παλαιότερες φουστανέλες είχαν κορμί, ήταν λιγότερες πτυχωτές και μακριές ως τη μέση της γάμπας, κάνει πιθανή την προέλευσή τους από το πουκάμισο. Τη φουστανέλα φορούσαν κυρίως οι αρματολοί και οι κλέφτες. Φαίνεται μάλιστα ότι πριν την καθιέρωσή της από το βασιλιά της Ελλάδας Όθωνα ως αυλικού ενδύματος, οι χωρικοί πληθυσμοί των περιοχών που αναφέραμε φορούσαν σαν βασικό ένδυμα το πουκάμισο. Αργότερα μάλιστα, στις περιοχές αυτές επικράτησε σαν καθημερινό ένδυμα η πουκαμίσα ή καναβίτσα, είδος κοντού μακρυμάνικου φουστανιού που είναι μοναδικό στο είδος του στον παγκόσμιο ενδυματολογικό χώρο.

Οι Έλληνες αστοί των μεσογείων πόλεων κυρίως, συνήθιζαν τα μακριά φορέματα, δηλαδή τα αντεριά, καβάδια, καφτάνια, και πάνω απ' αυτά μανικωτά σκουρόχρωμα πανωφόρια στολισμένα συχνά με γούνες, τους τζουμπέδες. Ίδια ήταν τα ρούχα των κληρικών, των Τούρκων, των Εβραίων και των Αρμενίων. Διέφεραν μόνο στο κεφαλόκαλυμμα, που ήταν κατά κάποιο τρόπο διακριτικό γνώρισμα της εθνότητας και της κοινωνικής τάξης που ανήκουν. Πολλοί όμως από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα υιοθέτησαν τη δυτική μόδα, τα φράγκα. Στις παραθαλάσσιες περιοχές και στα νησιά συναντάμε τη

βράκα, είδος φουφουλωτού παντελονιού σε διάφορες παραλλαγές, με την κρητική βράκα ως την πιο εξελιγμένη σε κοπή και σε ραφή.

Όλα τα παραπάνω ενδύματα συμπληρώνονται με διάφορα γιλέκα και ζακέτα φορεμένα το ένα πάνω στο άλλο, που κουμπώνουν με διάφορους τρόπους, ώστε να μην κρύβει το ένα από άλλο στα σημεία που παρουσιάζουν διακοσμητικό ενδιαφέρον. Τη μέση τη ζώνει κάποιο ζωνάρι ή ζώνη ή και τα δύο.

Το χειμώνα φοριούνται πάνω απ' όλα διάφορα μανικωτά παλτά ή κάπες, που συχνά έχουν κουκούλα. Στους χωρικούς πληθυσμούς τα πανωφόρια και οι κάπες κατασκευάζονται πάντα από σαγιάκι (δίμιτο μάλλινο ύφασμα της νεροτριβής) και συχνά έχουν φλόκους εσωτερικά. Στους αστικούς και νησιωτικούς πληθυσμούς τα πανωφόρια ράβονται από τσόχα ντυμένη εσωτερικά με γούνα ή τσόχα σε άλλο χρώμα από το εξωτερικό. Όλα αυτά τα πανωφόρια και οι κάπες, αν δεν είναι λευκές, έχουν χρώμα μπλε έως το μαύρο ή καφέ έως το μαύρο.

Στα πόδια φοριούνται πλεχτές κάλτσες ή υφασμάτινες περικνημίδες, σε μήκος ανάλογο με το μήκος του εξωτερικού φουστανιού ή παντελονιού, που στερεώνονται συνήθως κάτω από το γόνατο με ειδικά υφασμένες καλτσοδέτες.

Τα υποδήματα στους αγροτικούς και ποιμενικούς πληθυσμούς δε διαφέρουν ριζικά ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες. Συχνά κατασκευάζονται πρόχειρα από τους ίδιους τους χωρικούς από χοιρόδερμα ή βωιδόδερμα και έχουν ολόγυρα περαστά λουριά, που στη συνέχεια τυλίγονται για να στερεωθούν γύρω από τον αστράγαλο και τη γάμπα. Αγοραστά υποδήματα δίνονται κυρίως σαν δώρα γάμου και μετά το 19^ο αιώνα διαφέρουν ριζικά από άνδρες σε γυναίκες. Τα υποδήματα στα νησιά και τα αστικά κέντρα ήταν είδη γόβας, που συχνά φοριόνταν πατημένα πίσω σαν παντόφλες. Είναι γνωστά με το όνομα κουντούρες και φορέθηκαν πολύ και με τις θρακιώτικες φορεσιές από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Στα Δωδεκάνησα, την Κρήτη και την Κύπρο συναντάμε και τις μπότες (ποδίνες, τσαγκαροποδίνες, στιβάλια), που πιθανόν στο ξεκίνημά τους να αποτελούνταν από δύο διαφορετικά τμήματα όπως στη Λήμνο, δηλαδή από τα προχειροφτιαγμένα γουρουνοτσάρουχα και τις δερμάτινες περικνημίδες που στη Λήμνο λέγονται ποδήματα. Όμως τα πιο γνωστά υποδήματα στον ελληνικό χώρο είναι τα τσαρούχια, που το αρχικό τους όνομα ήταν πίγγες. Τα τσαρούχια στην πιο εξελιγμένη τους μορφή έχουν μεγάλες φούντες και σόλες γεμάτες πρόκες και λέγονται μαστορικά ή προκαδούρες.

Τα διάφορα κεφαλοκαλύμματα και κεφαλοδέματα στην περίοδο της Τουρκοκρατίας ήταν καθορισμένα από τους Τούρκους σαν διακριτικά γνωρίσματα. Όλα είχαν σαν βάση ένα κόκκινο μαλακό σκούφο από πίλημα, το φέσι. Μετά την Απελευθέρωση τα κεφαλοκαλύμματα απλοποιήθηκαν σημαντικά κι έτσι επικράτησε στην Πελοπόννησο ένα σκουρόχρωμο βαμβακερό μαντίλι δεμένο απλά γύρω από το κεφάλι, το μπαρέζι. Μόνο στις γιορτές φοριόταν ένα μικρό φέσι με μαύρη ή μπλε φούντα, το ξούλ. Στη Στερεά καθιερώθηκε το μαύρο ατλαζένιο καλπάκι που μοιάζει με τόκα και το φέσι για τις επίσημες μέρες. Στην Μακεδονία, την Ήπειρο και την Θράκη καθιερώθηκε

η μαύρη βελούδινη ή γούνινη αστραχάν τόκα, γνωστή με το όνομα καλπάκι. Οι πιο πολλοί νησιώτες δεν έπαψαν να φορούν το φέσι και μετά την Απελευθέρωση. Όσοι το κατάργησαν γιατί τους θύμιζε την περίοδο της σκλαβιάς, φόρεσαν στο κεφάλι τους διάφορα μαντίλια δεμένα γύρω από το κεφάλι με διάφορους τρόπους, όπως το κρητικό σαρίκι. Βελούδινες τόκες συναντάμε και στα νησιά και πολύ νεώτερα στην Πελοπόννησο, σταλμένες από κάποιο ξενιτεμένο συγγενή.

Τα κοσμήματα που στολίζουν τις ανδρικές φορεσιές είναι λίγα. Το πιο συνηθισμένο ανδρικό στολίδι είναι το αργυρό φυλαχτό, το χαϊμαλί. Στο βορειοελλαδικό χώρο και στα νησιά οι άνδρες φορούν και χάντρινα κοσμήματα, που τους τα κατασκευάζουν οι γυναίκες τους. Στη Θράκη συναντάμε και άλλα στολίδια από καρπούς, χάντρες και μάλλινα φουντάκια, που τα χαρίζουν οι κοπέλες στους αγαπημένους τους.

Στην Ευρώπη, έπειτα από τη Βιομηχανική Επανάσταση, τα ανδρικά ρούχα απέκτησαν μια αυστηρή γραμμή, με την αναγκαστική εξομοίωση των τάξεων, που μόλις τα τελευταία χρόνια τείνει να εκλείψει. Η Ελλάδα ακολούθησε την αλλαγή αυτή από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα με βραδύ ρυθμό. Μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο μάλιστα, η δυτική μόδα και οι στρατιωτικές στολές επιδρούν αποφασιστικά στην ντόπια φορεσιά.⁹

1.3 ΥΦΑΝΤΙΚΗ – ΑΡΓΑΛΕΙΟΣ

Η εικόνα της κόρης που υφαίνει στον αργαλειό είναι σε όλους γνωστή, ακόμα και στους ανθρώπους που δεν την είδαν ποτέ στην πραγματικότητα. Κι αυτό γιατί την έχει καθιερώσει σαν στερεότυπο μοτίβο της η ελληνική ποίηση από τον Όμηρο ως το δημοτικό τραγούδι. Στην Οδύσσεια ο Ερμής, σταλμένος από τον Δία στο νησί της Καλυψώς, βρίσκει την νύμφη μέσα στην σπηλιά της να υφαίνει τραγουδώντας στον αργαλειό της με χρυσή σαΐτα. Στο δημοτικό τραγούδι ο ξενιτεμένος, γυρνώντας ύστερα από χρόνια στην πατρίδα του, βρίσκει την καλή του στον αργαλειό να ρίχνει την σαΐτα. Η αγάπη της ποικιλίας, των πολύχρωμων και πολυποίκιλων πραγμάτων, είναι χαρακτηριστικό των απλών ανθρώπων, των παιδιών και των γυναικών κατά τον Πλάτωνα. Η λαϊκή τέχνη είναι κι αυτή μια έκφραση της ψυχής των απλών ανθρώπων. Χαρακτηριστικό της είναι η χαρά του χρώματος και της ποικιλίας των σχεδίων, χαρά που εκδηλώνεται σ' όλα της τα δημιουργήματα. Ακμή της υφαντικής είχαμε σ' όλες τις περιοχές της σημερινής Ελλάδας και στις 'χαμένες πατρίδες', πουθενά όμως η τέχνη αυτή δεν συνδέθηκε τόσο στενά με την οικογενειακή και οικονομική ζωή του λαού όσο στη Μακεδονία και τη Θράκη, όπου τη βλέπουμε ν' αποτελεί όχι μόνο πλουτοπαραγωγική πηγή, αλλά και σταθερό στοιχείο στα έθιμα, στις προλήψεις και στις παραδόσεις. Η σχέση του λαϊκού ανθρώπου με όλα τα πράγματα, μ' αυτά που ο ίδιος κατασκευάζει, αλλά και με την ύλη αυτή καθαυτή, δεν είναι μόνο σχέση πρακτική είναι και σχέση ψυχική, που για το λαϊκό άνθρωπο σημαίνει κυρίως

⁹ Ιωάννα Παπαντωνίου, Ελληνικές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο, 1981.

σχέση μαγική. Η κλωστή που γνέθει η γυναίκα στη ρόκα της δεν είναι μονάχα η πρώτη ύλη του υφαντού της, απεικονίζει συμβολικά και την τύχη της κλώστριας. Κόβονται οι μέρες της, έλεγαν για τη γυναίκα που της κοβόταν συχνά η κλωστή πάνω στο κλώσιμο. Κι ο αργαλειός, το απαραίτητο εξάρτημα κάθε λαϊκού σπιτιού παλαιότερα, είναι κι αυτός στενά δεμένος με τις δοξασίες του λαού. Από τον αργαλειό βγήκαν από το τέλος του ΙΗ' ως τις αρχές του Κ' αιώνα, έργα υψηλής καλλιτεχνικής πνοής. Τόσο τα σχέδια, όσο και η διαύγεια και αρμονία των χρωμάτων, έδωσαν στα έργα αυτά της υφαντικής μια ξεχωριστή θέση στη μεταβυζαντινή λαϊκή τέχνη. Η παράδοση δεν επέτρεπε νεωτερισμούς και επιδράσεις στα μοτίβα. Τα σχέδια περνούσαν από την μάνα στη κόρη. Ωστόσο κάθε υφάντρα και μάλιστα εκείνες που είχαν αναπτυγμένο το καλλιτεχνικό ένστικτο, έδιναν και την προσωπική τους σφραγίδα. Η μεγάλη ακμή της υφαντικής στη Μακεδονία και ειδικότερα στο νομό Σερρών, είναι η περίοδος από τα μέσα περίπου του 18^{ου} ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η υφαντική είχε μέσα σ' αυτή την χρονική περίοδο μια εντελώς ξεχωριστή θέση στη λαϊκή τέχνη των Ελλήνων της Βόρειας Ελλάδας, όχι μόνο ως οικιακή αλλά και ως εργαστηριακή τέχνη. Όταν τη συναντάμε στο πλαίσιο της οικοτεχνίας, απασχολούνται οι γυναίκες, ενώ στις βιοτεχνίες κυρίως οι άνδρες. Ως εργαστηριακή τέχνη και βιοτεχνία, έπαιζε σημαντικό ρόλο στην οικονομική ζωή του τόπου. Η υφαντική από το 1992 και μετά χρωστά πολλά στην εργατικότητα και στην καλλιτεχνική διάθεση των Ελλήνων προσφύγων, που εγκαταστάθηκαν στη Μακεδονία, κυρίως όσον αφορά στην ανάπτυξη της τεχνικής των χαλιών. Σήμερα ότι έχει σχέση με την υφαντική έχει αντικατασταθεί από τις μηχανές και συντελείται στις μεγάλες βιομηχανικές μονάδες της χώρας μας και του εξωτερικού. Είναι κρίμα να καταργηθεί μια τέτοια κληρονομιά, που άλλα κράτη θα διατηρούσαν ως θησαυρό. Η πολιτεία πρέπει να δείξει την απαιτούμενη ευαισθησία ώστε να μην ολοκληρωθεί ο μαρασμός της λαϊκής τέχνης και της επαρχίας με παράλληλη ενίσχυση της αστυφιλίας και του εισαγόμενου μοντερνισμού.¹⁰

1.3.1 ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΑΛΛΙΟΥ ΚΑΙ ΥΦΑΝΣΗΣ

Η επεξεργασία του μαλλιού και η ύφανση αποτελούσαν βασικούς τομείς οικιακής οικονομίας στον παραδοσιακό πολιτισμό, αφού έτσι εξασφαλιζόταν ύφασμα, με τόσες χρήσεις στην παραδοσιακή καθημερινότητα, και κατ' επέκταση το ένδυμα. Ορισμένα εργαλεία που χρησιμοποιούνταν ήταν αργαλειοί, λανάρια, σαΐτες, αδράχτια, σφοντύλια αδραχιτών.

Ορισμένα κομμάτια, όπως οι σαΐτες, τα σφοντύλια των αδραχιτών φέρουν ξυλόγλυπτη διακόσμηση με άνθη, φύλλα, γραμμές και συνδυασμούς γεωμετρικών θεμάτων, χαρακτηριστικό δείγμα της τάσης του λαού να διακοσμή και να ομορφαίνει κάθε αντικείμενο που χρησιμοποιούσε. Οι διακοσμήσεις μάλιστα αυτές συχνά χαρακτηρίζονται από έναν φόβο για το κενό, και ο λαϊκός άνθρωπος γεμίζει, ακόμη και με παράλληλες ή τεμνόμενες γραμμές, την ελεύθερη επιφάνεια του αντικειμένου.

¹⁰ http://2tee-n-smyrn.att.sch.gr/greek_edition/Art.htm
(Παραδοσιακές Ενδυμασίες Εύβοιας, Λαϊκή Τέχνη)

Τα αντικείμενα αυτά μας δείχνουν την παραδοσιακή αισθητική των χρηστών και κατασκευαστών τους, που μαζί είναι και η αισθητική μιας ολόκληρης ποιμενικής και παραδοσιακής κοινωνίας, η οποία μπορεί να μετασχηματίσθηκε λόγω αλλαγής των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών, άφησε όμως πίσω της τα σημάδια της ύπαρξης και της δημιουργίας της.^{11,12}

Εργαλεία:

1. Λανάρια

Εικόνα 1 – 1. Λανάρια, Θέρμο Τριχωνίδας. Έξαναν το μαλλί αφού είχε πλυθεί.¹³

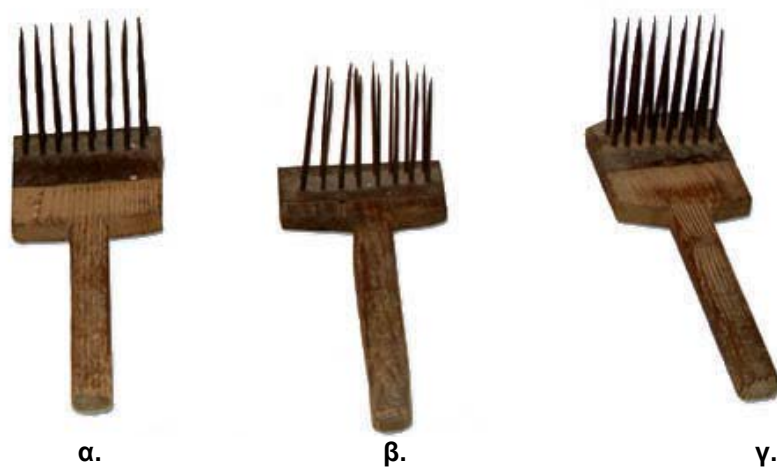
¹¹ <http://alex.eled.duth.gr/DYTH/Laografiki/eisagogika.htm>

(Λαογραφική Συλλογή Δ. Π. Θ.)

¹² www.greekfolklor.com/

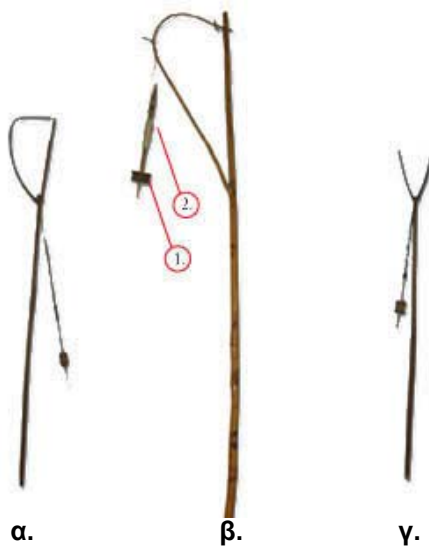
(Ιδιωτικό Παραδοσιακό Μουσείο, Αργαλειός και Είδη Ύφανσης)

¹³ Ο.Π.

Εικόνα 1 – 2. Λανάρια, α. Καλαμάτα, β. Πύλος, γ. Οίτυλο. Έκοβαν τα κλωνάρια από τα σπαρτά, τα μούλιαζαν για μερικές μέρες στην ειδική βούτα και στη συνέχεια τα έξαναν με τα ζανάρια.¹⁴

2. Ρόκες

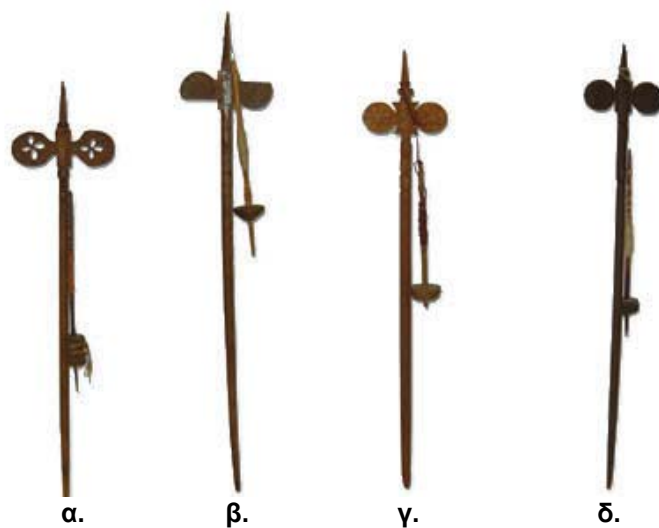

Εικόνα 1 – 3. Ρόκες, α. Νάξος, β. Παιανία, γ. Αιδηψός.
1. Σφονδύλι, 2. Δράχτι.¹⁵

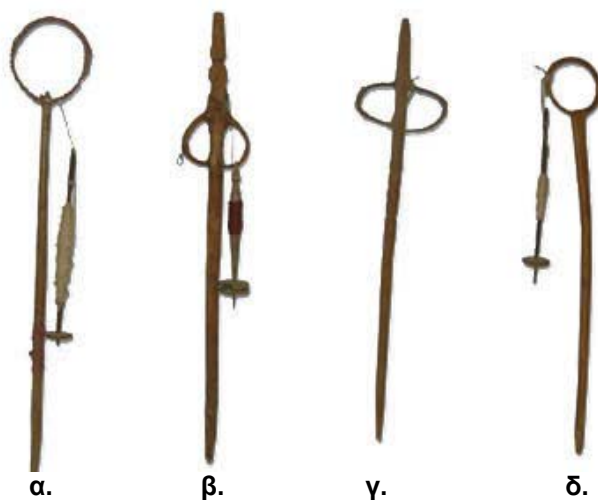
¹⁴ www.greekfolklor.com/

(Ιδιωτικό Παραδοσιακό Μουσείο, Αργαλειός και Είδη Ύφανσης)

¹⁵ Ο.Π.

Εικόνα 1 – 4. Ρόκες, α. Κομοτηνή, β. Καρδίτσα, γ. Βαρθολομιό, δ. Θέρμο Τριχωνίδας.¹⁶

Εικόνα 1 – 5. Ρόκες, α. Ναύπακτος, β. Θαλάμες Μάνης, γ. Στούπα Μάνης, δ. Βόλαξ Τήνου.¹⁷

¹⁶ www.greekfolklor.com/

(Ιδιωτικό Παραδοσιακό Μουσείο, Αργαλειός και Είδη Ύφανσης)

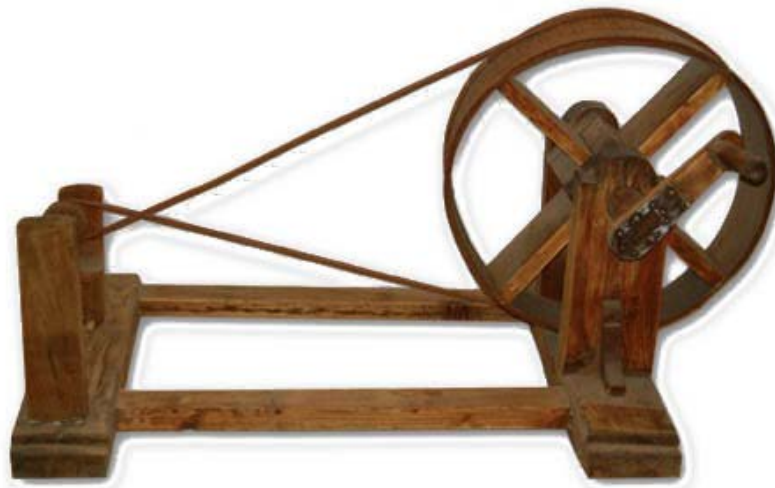
¹⁷ Ο.Π.

3. Ανέμη

Εικόνα 1 – 6. Ανέμη, Μετς. Ξετύλιγαν τις μπούκλες νήματος σε κουβάρια ή στα μασούρια.¹⁸

4. Ροδάνι ή Τσικρίκι

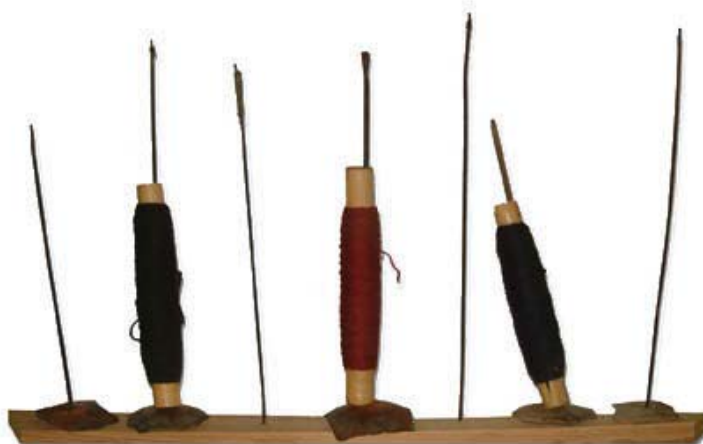
Εικόνα 1 – 7. Ροδάνι ή Τσικρίκι, Παιανία.¹⁹

¹⁸ www.greekfolklor.com/

(Ιδιωτικό Παραδοσιακό Μουσείο, Αργαλειός και Είδη Ύφανσης)

¹⁹ Ο.Π.

5. Μασουριάσματα

Εικόνα 1 – 8. Μασουριάσματα, Πολύχνη Αρκαδίας.
Κάρφωνάν στο χώμα τις ακτίνες, έβαζαν από κάτω τους κομματάκια από κολοκύθα
ώστε να γλιστρούν και να γυρίζουν τα μασούρια. Έβαζαν όσα μασούρια
χρειάζοντουσαν για να γεμίσουν το αντί και κάθε άκρη μασουριού περνούσε στη
συνέχεια από έναν οδηγό.²⁰

6. Σαΐτες αργαλειού

Εικόνα 1 – 9. Σαΐτες αργαλειού, Λουτράκι, Παιανία, Πευκί Ευβοίας, Μετς, Ξάνθη.
Οι ασφάλειες είναι από φτερό κόκορα.²¹

²⁰ www.greekfolklor.com/

(Ιδιωτικό Παραδοσιακό Μουσείο, Αργαλειός και Είδη Ύφανσης)

²¹ Ο.Π.

7. Αργαλειός

Εικόνα 1 – 10. Αργαλειός, Λουτράκι. α. Καρούλια, β. Προκίδα, γ. Αντί Πισάδι, δ. Κάθισμα, ε. Φρένο Στημονιού, ζ. Μυτάρια, η. Πέδιλα ή Πετάλια, θ. Χτένι, ι. Αντί Προστάδι, κ. Στημόνι, λ. Οδηγός.²²

8. Χτένια Αργαλειού

Εικόνα 1 – 11. Χτένια Αργαλειού, Λουτράκι, Τρίπολη, Καλαμάτα, Στούπα.²³

²² www.greekfolklor.com/

(Ιδιωτικό Παραδοσιακό Μουσείο, Αργαλειός και Είδη Ύφανσης)

²³ Ο.Π.

9. Εκκοκκιστήριο βάμβακος

Εικόνα 1 – 12. Εκκοκκιστήριο βάμβακος με ξύλινο κοχλία, Καβάλα.²⁴

²⁴ www.greekfolklor.com/

(Ιδιωτικό Παραδοσιακό Μουσείο, Αργαλειός και Είδη Ύφανσης)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 ΙΣΤΟΡΙΑ ΘΡΑΚΗΣ

Η Θράκη, κέντρο στους βυζαντινούς χρόνους μιας αυτοκρατορίας, περιφέρεια σήμερα του νεοελληνικού κράτους στο βορειανατολικό του άκρο, γνώρισε μια πολυτάραχη ιστορία που καθόρισε κατά πολύ το σημερινό πολιτιστικό της πρόσωπο. Περιορισμένη στους νομούς Ξάνθης, Ροδόπης και Έβρου, μετά τις ανακατατάξεις που καθόρισαν τα σημερινά σύνορα, αποτέλεσε τελικό προορισμό προσφύγων από την Ανατολική Θράκη (σημερινή ευρωπαϊκή Τουρκία), την Ανατολική Ρουμελία (Βόρεια Θράκη, τη σημερινή Βουλγαρία) και την Μικρά Ασία.

Οι κάτοικοι της σημερινής Θράκης, πρόσφυγες και ντόπιοι, μαζί με τους νομάδες Σαρακατσάνους Πολίτες, τους Σαρακατσάνους της Θράκης και τους Πομάκους που κατοικούν στο ορεινό τμήμα των νομών Ξάνθης και Ροδόπης, συμπυκνώνουν στους τρεις νομούς την παράδοση μιας ευρύτερης Θράκης.

Η Θράκη, από τη γεωγραφική της θέση στη βορειοανατολική άκρη της ελληνικής επικράτειας και από την ιστορική της μοίρα, προσφέρεται, περισσότερο ίσως από άλλες περιοχές της πατρίδας μας, για τη μελέτη του παραδοσιακού πολιτισμού. Οι κάτοικοί της, πρόσφυγες σε μεγάλο ποσοστό, για λόγους ιστορικούς και ψυχολογικούς, ως άμυνα εναντίον διαφόρων κατακτητών που επιβουλεύτηκαν την εθνικότητά τους, δέθηκαν με τις προγονικές κληρονομίες τους.

Ο τρόπος διαμόρφωσης των ενδυμασιών των κατοίκων της Θράκης ακολουθεί τους προφορικούς και άγραφους νόμους της παράδοσης. Η μία γενιά παραδίδει στην άλλη, η μάνα στην κόρη, ο παππούς στον εγγονό, ο τεχνίτης στο μαθητευόμενο, γεγονός που συνεπάγεται συντηρητισμό και πολύ αργές εξελικτικές διαδικασίες, που χαρακτηρίζουν τον παραδοσιακό τρόπο ζωής στο σύνολό του. Οι αλλαγές είναι μικρές κι ο ρυθμός αργός, γιατί στην παραδοσιακή κοινωνία οποιαδήποτε αλλαγή έπρεπε να έχει τη γενική αποδοχή των μελών της κοινότητας. Η πληθώρα των πολιτιστικών συλλόγων, που σκοπό έχουν τη διατήρηση της παράδοσης, και συγχρόνως ο οργανισμός που παρατηρείται στην ίδρυση λαογραφικών μουσείων και συλλόγων στην περιοχή από την δεκαετία του 1970, όταν πλέον ο παραδοσιακός τρόπος ζωής πνέει τα λοίσθια, αποδεικνύουν έμπρακτα την ανάγκη των κατοίκων να διατηρήσουν την παραδοσιακή τους κληρονομιά και να την αξιοποιήσουν.¹

¹ www.cultyre.gr/4/42/421/42101/421020/g42120p.html

(Μουσείο Ιστορίας της Ελληνικής Ενδυμασίας του Λυκείου των Ελληνίδων)

2.2 ΥΦΑΝΤΙΚΗ – ΚΕΝΤΗΤΙΚΗ ΘΡΑΚΗΣ

Τα αστικά και χωρικά υφαντά και κεντήματα της Θράκης μπορούν να διακριθούν, ως προς το διάκοσμο και την τεχνική τους, σε δύο διαφορετικές κατηγορίες: τα πρώτα έχουν διακοσμητικά θέματα εμπνευσμένα κυρίως από τη φύση ενώ στα δεύτερα κυριαρχεί ο γεωμετρικός διάκοσμος. Τα κεντήματα που φιλοτεχνεί η θρακιώτισσα αστή έχουν τη σφραγίδα της δημιουργίας προικισμένων και έμπειρων σχεδιαστών. Τα θέματα είναι νατουραλιστικά, κυρίως φυτικά, σχηματοποιημένα σε καλλιτεχνικές συνθέσεις και χρωματισμένα αρμονικά. Συχνά παρατηρείται επανάληψη του ιδίου θέματος με εναλλασσόμενο μόνο το χρώμα.

Τα διακοσμητικά θέματα κεντήθηκαν κυρίως στον τσεβρέ, μεγάλο τετράγωνο μαντίλι κεντημένο στις 4 γωνίες, ή στενόμακρο με το κέντημα στις 2 στενές άκρες. Σε πολλά μέρη της Θράκης ο τσεβρές συνδεόταν με την τελετή του αρραβώνα και του γάμου. Σε τέτοιο κεντημένο μαντίλι έδεναν το δαχτυλίδι του αρραβώνα και η νύφη δώριζε σε συγγενείς και φίλους. Αυτό το χειροτέχνημα χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα στο αστικό θρακιώτικο σπίτι. Πλαισίωσε τον καθρέπτη, το πορτραίτο, απλώθηκε στη ράχη του καναπέ, στρώθηκε στην κασέλα.

Το μοτίβο αποτυπώνεται σε λεπτότατο μεταξωτό, βαμβακομέταξο ή λινό υφαντό. Το ύφασμα τεντώνεται καλά στο τελάρο και κεντιέται με τη βελονιά της γραφτής τεχνικής. Οι κλωστές ήταν από μετάξι βαμμένο με φυτικές ύλες (φύλλα αμυγδαλιάς κ.ά.), που δίνουν χρωματική σταθερότητα και επιτυχείς αποχρώσεις. Μαζί με τις κλωστές χρησιμοποιούσαν και λεπτότατη μεταλλική ταινία (συρμάτινη χρυσή κλωστή). Το κέντημα είναι διπρόσωπο (όψη και ανάποδη ίδια). Στο αστικό κέντημα επικρατούσε καμπύλη γραμμή, που επέτρεπε κάποια ελευθερία στην απόδοση νατουραλιστικού σχεδίου, χωρίς αυτό να καταργεί τους κανόνες της συμμετρίας και του ρυθμού.

Εμπνευσμένη από τον κόσμο των λουλουδιών και των καρπών είναι η θρακιώτικη μπιμπίλα, λεπτότατη χρωματιστή δαντέλα, που απαιτεί μεγάλη αξιοσύνη και καλαισθησία. Στόλιζε τα γυναικεία κεφαλομάντηλα και τις τραχηλιές του πουκαμίσου.

Διαφορετικός υπήρξε ο χαρακτήρας της διακόσμησης στα χωρικά κεντήματα και υφαντά. Στα αστικά υπάρχει περισσότερο το προσωπικό ύφος του δημιουργού, στα χωρικά η υφάντρα και η κεντήστρα αντλούν τα θέματα από την παραδοσιακή τέχνη, που ο χαρακτήρας της είναι απρόσωπος. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι τα θέματα είναι ομοιόμορφα και μονότονα. Πάντα ο τεχνίτης αισθάνεται την ανάγκη να προσθέτει κάτι δικό του ή να αλλάξει στο χειροτέχνημα που φιλοτεχνεί. Άλλωστε αυτός δεν αντιγράφει, θυμάται το σχέδιο του τόπου του και το ξαναζωντανεύει κάθε φορά που το δουλεύει. Αυτό αποτελεί μια ώθηση στην εξέλιξη του πατροπαράδοτου, χωρίς ν' αλλοιώνει τα βασικά χαρακτηριστικά του. Η καινούργια σύνθεση στηρίζεται πάντα στα παραδοσιακά διακοσμητικά στοιχεία.

Τα χωρικά μοτίβα είναι ευθύγραμμα γεωμετρικά και κεντριοούνται με τη μετρητή βελονιά (ξομπλιαστά). Τόσο αυτά, όσο και εκείνα που κεντριοούνται με το κουβαράκι στον αργαλειό έχουν μια τολμηρή πολυχρωμία.

Στη μεγάλη ποικιλία της γυναικείας θρακιώτικης φορεσιάς υπάρχουν πλήθος από διακοσμητικά θέματα. Άλλα είναι αυτά που στολίζουν το πουκάμισο, άλλα την τσόκνα ή τον ντουλαμά (τον κλειστό ή ανοιχτό αμάνικο επενδυτή), άλλα την κάλτσα.

Η μεγαλύτερη ποικιλία σε διακοσμητικά ευρήματα συναντιέται στη θρακιώτικη ποδιά. Κάθε περιοχή, συχνά και κάθε χωριό, έχει τον δικό της τύπο. Στα χωριά της περιοχής Διδυμοτείχου, Καρωτή, Βρυσικά, Μάνη, Ελληνοχώρι, Αμπελάκια κ.ά., η μικρή μάλλινη πολύχρωμη ριγωτή ποδιά παρουσιάζει μέσα στο ίδιο τυπικό πλαίσιο παραλλαγές της αρχικής απλής διακόσμησης. Πότε αλλάζουν τα γραμμικά ή απλά γεωμετρικά σχήματα και πότε ζωηρεύουν τα χρώματα. Περισσότερο σύνθετα είναι τα σχέδια στις ποδιές της περιοχής του Τριγώνου (βόρειο τμήμα του νομού Έβρου), ανάμεσα στις οριζόντιες χρωματιστές ρίγες κεντιέται στον αργαλειό το μοτίβο της ροζέτας με χρωματική εναλλαγή σε κάθε σειρά. Στην ίδια περιοχή παρατηρείται επανάληψη του μοτίβου σε κάθετη κατεύθυνση. Είναι ο κλειστός ή ο ανοιχτός συνεχόμενος ρόμβος, μέσα στον οποίο περικλείεται το κύριο θέμα, το σχηματοποιημένο δέντρο της ζωής. Στα πλάγια της ποδιάς κεντριοούνται τα συμπληρωματικά σχέδια, τα σταμνούδια, που δεν αφήνουν κενό στο φόντο της ποδιάς. Από τα λιγοστά παραστατικά σχέδια που συναντιούνται μέσα στο πλήθος των γεωμετρικών είναι και τα πολύχρωμα πιδούδια (παιδάκια), πιασμένα σε κίνηση χορού. Με τις περισσότερο αισθητικές αξιώσεις είναι οι πυκνά κεντημένες στον αργαλειό σουφλιώτικες ποδιές, τα σπαργάτσια. Η ποικιλία τους είναι μεγάλη και πετυχαίνουν με το γεωμετρικό θέμα και τον προσεκτικό χρωματισμό τους τριπλή κίνηση: οριζόντια, κάθετη και διαγώνια. Τέτοιες ποδιές είναι τα θυμιάτα, οι καρπουζιές, οι κλάρες και η χαλένια.

Γενικά σε όλα τα μοτίβα, που σχηματοποιούνται με το κέντημα στον αργαλειό και στο χέρι, αφαιρείται κάθε λεπτομέρεια και πολλές φορές δύσκολα αναγνωρίζεται η αρχική τους εικόνα.²

2.3 ΚΕΦΑΛΟΔΕΜΑΤΑ

Το κεφάλι, όπως και η καρδιά, είναι πανάρχαιο σύμβολο του νου, του ελέγχου, της εξουσίας αλλά και της τιμής. Αναπόσπαστο στοιχείο της κεφαλής, τα μαλλιά, από αρχαιοτάτων χρόνων θεωρούνται πηγή δύναμης, καθώς σύμφωνα με παλιά δοξασία σ' αυτό εδρεύει η ψυχή του ανθρώπου. Για το λόγο αυτό συνδέθηκαν με την ιδέα της αναγέννησης και της επαναγέννησης.

² http://alex.eled.duth.gr/Istoria/Thrace/thraceg09_6.htm
(Υφαντική – Κεντητική)

Τα σκεπασμένα μαλλιά, αρχέγονο σύμβολο της κρυμμένης γνώσης του ανεξιχνίαστου και της μυστικότητας, συνδέθηκαν με μαντίλια, πέπλα, τελετουργικά χτενίσματα και περίτεχνες κόσμες και ιδιαίτερα κεφαλοκαλύμματα.

Σκούφοι, μαντίλια και πέπλα ήταν σύμβολα υποταγής σε μια ανώτερη δύναμη. Σύμβολα 'θυσίας' με την έννοια του θανάτου μιας παλιάς ζωής εν όψει μιας καινούριας, όπως τα συναντάμε στις νύφες.

Αρχέγονα σύμβολα όπως ο σταυρός, ο κύκλος, ο ρόμβος φτιάχνονται με πολύχρωμες χάντρες, φλουριά, δεκάρες, κωσταντινάτα, κοχυλάκια, φιδοκέρατα, γαρύφαλλα και σκόρδα περασμένα σε κόκκινες κλωστές σαν φυλαχτά, μαζί με κόκκινες και μπλε κορδέλες, κοσμούν τις κοτσίδες για να εξασφαλίσουν σ' αυτή που τα φορά, τη γονιμότητα και την καλή τύχη.

Στη Θράκη το στόλισμα της κεφαλής δεν έχει περιορισμούς. Η παράδοση τρέφει τη φαντασία των γυναικών και η δεξιοτεχνία τους δημιουργεί κεφαλοδέματα, όλα μηνύματα αναγνωριστικά για να ξεχωρίζει η παντρεμένη από την ανύπαντρη, η ανήλικη από την ενήλικη, η κόρη από τη μητέρα, η αρχόντισσα από τη λαϊκή, η Κυριακή από την καθημερινή, το πένθος και η θλίψη από τη χαρά και τη γιορτή.³

2.4 ΟΙ ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

2.4.1 ΈΒΡΟΣ, ΣΟΥΦΛΙ

Η φορεσιά αυτή της περιοχής του Σουφλίου, διέφερε από αυτήν των άλλων περιοχών του Έβρου, δείγμα της διαφορετικής απώτερης καταγωγής των Σουφλιωτών. Το Σουφλί ήταν ονομαστό για την καλλιέργεια του μεταξοσκώληκα και υπήρξε ένα εμπορικό κέντρο στην περιοχή του Έβρου.

Η γυναικεία φορεσιά του Σουφλίου διαφέρει από τις άλλες της Θράκης. Χαρακτηριστικό της τμήμα είναι το καφτάνι, ένα μανικωτό φόρεμα ανοιχτό με ένα τριγωνικό άνοιγμα στο στήθος. Το μπουστό είναι εφαρμοστό και μετά από τη μέση φαρδαίνει και σχηματίζει πιέτες. Οι πλαϊνές του λόξες τινάζουν απότομα δεξιά κι αριστερά στην περιφέρεια. Γίνεται από διάφορα υφάσματα, στόφες, πελούζι ή ριγωτό μεταξωτό της Συρίας. Τα γιορτινά καφτάνια ήταν από μεταξωτά υφάσματα ενώ για κάθε μέρα τα καφτάνια ήταν βαμβακερά υφαντά στον αργαλειό.

Το πουκάμισο γίνεται από ντόπιο μετάξι στο φυσικό χρώμα, το γιορτινό ενώ το καθημερινό από βαμβακερό λευκό. Κάτω από το καφτάνι συνήθιζαν να φορούν μεσοφόρι για να τονίζεται περισσότερο η μέση και να φουσκώνει το

³ www.emthrace.org/exhibits/clothing/head_coverings/

(Αγγελική Γιαννακίδου, Εθνολογικό Μουσείο Θράκης, Εκθέματα / Ενδυματολογικό / Κεφαλοδέματα)

καφτάνι από την μέση και κάτω. Η ενδυμασία συμπληρώνεται με διάφορες υφαντές ποδιές εξαιρετικής τέχνης, όπως είναι η θυμιατή, η ποδιά με τις καρπουζιές ή με τα τσακμακάκια κι άλλες, χωρίς να αποκλείεται και μια ποδιά ίδια με τη στόφα του καφτανιού.

Στη μέση στερέωναν την μαλαμοκαπνισμένη ζώνη με την υπέροχη πόρπη που απεικόνιζε στο κέντρο ως επί το πλείστον τον δικέφαλο αετό, δουλεμένη με σμάλτο και στολισμένη με πολύχρωμες πέτρες. Οι ζώνες αυτές ήταν δώρο του αρραβωνιαστικού ή του γαμπρού. Υπήρχαν φυσικά και απλούστερες ζώνες με απλές πόρπες. Η πόρπη και κάποτε όλη η ζώνη, κατασκευαζόταν από τους κουγιουμτζήδες (χρυσοχόους). Το χειμώνα η πλάτη, οι ώμοι και το στήθος καλύπτονταν από το κοντογούνι.

Στο κεφάλι φορούσαν μεταξωτό μαντίλι με λουλούδια, που για τις νέες ήταν σε έντονα χρώματα που τα έδεναν με τέτοιο τρόπο ώστε τα κρόσσια από τη μαντίλα να κρέμονται στον τράχηλο και στη πλάτη. Συμπλήρωναν δε κάτω από τη μαντίλα και αλυσίδες με φλουριά για να φαίνονται από το μέτωπο.

Στον λαιμό κρεμούσαν τα γκερντάνια με τα φλουριά και στο στήθος τις ντούμπλες με φλουριά. Ο αριθμός των φλουριών φυσικά σε κάθε φορεσιά ήταν ανάλογος με την οικονομική κατάσταση της κάθε γυναίκας.

Εικόνα 2 – 1. Δυτική Θράκη, Έβρος. Γιορτινές φορεσιές από το Σουφλί.

Εικόνα 2 – 2. Δυτική Θράκη, Έβρος. Ανδρική φορεσιά από το Σουφλί. Αρχές 20^{ου} αιώνα.

Η ανδρική φορεσιά απαρτιζόταν από: το πουκάμισο σε χρώμα γαλάζιο ή σκούρο γκρι, το γιλέκο και τη βράκα γαλάζια και μαύρη το καλοκαίρι, μάλλινη και μαύρη το χειμώνα που λεγόταν σαλβάρι. Επάνω από το γιλέκο, φορούσαν το μιντάνι, ενώ γύρω από τη μέση τυλιγόταν το ζουνάρι που στο μπροστινό του μέρος χρησιμοποιούνταν ως θήκη της ταμπακέρας και του τσακμακιού. Το χειμώνα για προφύλαξη από το κρύο και τη βροχή, φορούσαν το γιαμουρλούκι, φαρδύ επενδυτή από τρίχα κατσίκας. Όλα τα ρούχα φτιάχνονταν από υφάσματα χειροποίητα στον αργαλειό.⁴

2.4.2 ΈΒΡΟΣ, ΜΑΡΗΔΕΣ, ΚΑΡΩΤΗ, ΔΥΤΙΚΗ ΘΡΑΚΗ

Μάρηδες είναι οι ντόπιοι κάτοικοι των 13 χωριών του νομού Έβρου μεταξύ του Διδυμοτείχου και Ορεστιάδας όπως Καρωτή, Κουφόβουνο, Ασπρονέρι, Βρυσικά, Στέρνα, Χιονάδες, Ποιμενικό, Ασβεστάδες.

⁴ Ιωάννα Παπαντωνίου, Ελληνικές Τοπικές Ενδυμασίες, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναυπλία, 1996.

Η γυναικεία ενδυμασία των Μάρηδων αποτελείται από:

- Το λευκό βαμβακερό πουκάμισο με ποδόγυρο και τραχηλιά ραμμένους στον αργαλειό. Βαμβακερά αλλά σε κόκκινο χρώμα ήταν και τα πουκάμισα τα νυφικά που κεντιόταν στον ποδόγυρο.
- Χαρακτηριστικό εξάρτημα της γυναικείας φορεσιάς των Μάρηδων είναι η τσούκνα και το 'φ'σάνι' (φόρεμα). Η τσούκνα ήταν μαύρη μάλλινη και το 'φ'σάνι' βαμβακερό σε σκούρο γαλάζιο ή πράσινο χρώμα. Τα 'φ'σάνια' ήταν γυαλισμένα από μπογιατζή.

Εικόνα 2 – 3. Δυτική Θράκη, Έβρος. Φορεσιά από την Καρωτή.

Η τσούκνα είναι αμάνικο φόρεμα από λεπτό μάλλινο σκούρο ύφασμα. Έχει κέντημα στη πλάτη την τραχηλιά, στις κουρβολήθρες καθώς και στο ποδόγυρο.

Το 'φ'σάνι' είναι βαμβακερό αμάνικο φόρεμα πράσινο ή γαλάζιο που το διακοσμούσαν στον κόρφο και την πλάτη με επίρραπτες κορδέλες χρυσές ή κίτρινες. Το 'φ'σάνι' και η τσούκνα είχαν το ίδιο κόψιμο. Πρόσθεταν δε στο πλάι κάτω από τις μασχάλες κομμάτια από ζωηρόχρωμα αγοραστά υφάσματα, τα μπασκαλίδια.

Πάνω από την τσούκνα φορούσαν το καπούδι (γιλέκο) από μαύρο σαγιάκι ή την γούνα από άσπρη προβιά διακοσμημένη με μαύρο ύφασμα στα τελειώματα.

Η ποδιά στην περιοχή των Μάρηδων είναι υφαντή και ονομαζόταν μισαλούδα. Εκτός από τις υφαντές ποδιές αργότερα άρχισαν να φορούν και ποδιές από αγοραστά υφάσματα στολισμένες με δαντέλες και πούλιες και κορδέλες σε ζωηρά χρώματα. Τις γιορτές φορούσαν στα πόδια λευκές ή σκούρες μονόχρωμες κάλτσες με διάφορα σχέδια, γεμενιά (κλειστή παντόφλα) ή κοντούρι (παπούτσια με τακούνια). Συνήθιζαν πολλές φορές να φτιάχνουν και να φορούν και μέστια (υφασμάτινα παπουτσάκια κεντημένα με πολύχρωμες κλωστές και πούλιες).

Στο κεφάλι οι νέες γυναίκες φορούσαν λεπτό τσεμπέρι και κίτρινη με λουλούδια μαντίλα την μπαρμπούλα. Πάνω από την κίτρινη μαντίλα σκάλωναν μια δεύτερη άσπρη υφαντή μαντίλα με υφαντό διάκοσμο στη μία μόνο πλευρά διπλωμένη κατάλληλα.^{5,6}

2.4.3 ΈΒΡΟΣ, ΜΕΤΑΞΑΔΕΣ

Το χωριό Μεταξάδες βρίσκεται στο ΒΔ τμήμα του Ν. Έβρου. Ενδυματολογικά με το ίδιο όνομα χαρακτηρίζονται τα χωριά της ευρύτερης περιοχής των Μεταξάδων (Αλεποχώρι, Παλιούρι, Χανδράς, Μικρή και Μεγάλη Δόγα, Ελληνοχώρι, Χιονάδες).

Οι κάτοικοι των χωριών αυτών, ριζωμένοι σ' έναν τόπο άγονο, χωρίς μεγάλο κάμπο, πέρα από τις μικρές γεωργικές καλλιέργειες, ασχολήθηκαν με διάφορες άλλες τέχνες και έγιναν μπογιατζήδες (βαφείς), τερζήδες (ράφτες), τσουκαλάδες (αγγειοπλάστες), χτιστάδες (χτίστες). Το κεφαλοχώρι Μεταξάδες, γνωστό και ως Τοκμάκι από το σφυρί που σκάλιζαν την πέτρα, έβγαζε τους πιο ονομαστούς χτιστάδες. Στο χωριό λειτουργούσαν αλευρόμυλοι, γιαχανάδες (μύλοι για τα σουσάμια), επίσης τερζήδικα (ραφεία) και λανάρες για το ξάσιμο των μαλλιών. Οι τσουκαλάδες του, γνωστοί στον ευρύτερο χώρο, πουλούσαν τα εμπορεύματα τους σ' όλη τη Θράκη. Η παραγωγή, το εμπόριο και η επικοινωνία που είχαν οι κάτοικοι των Μεταξάδων με τον ευρύτερο κοινωνικό χώρο επηρέασε και ενδυματολογικά τους κατοίκους των γύρω χωριών με αποτέλεσμα ο τρόπος της ενδυμασίας των Μεταξάδων να επηρεάσει την περιοχή.

Γενικά αναγνωριστικά στοιχεία της γυναικείας ενδυμασίας των Μεταξάδων είναι το μαύρο φόρεμα με τα πορτοκαλιά γαϊτάνια στον κόρφο και δυο ανοίγματα στο στήθος τις κουρφλήθρες που διευκολύνουν την γυναίκα κατά τον θηλασμό. Χαρακτηριστικό της γυναικείας ενδυμασίας των Μεταξάδων

⁵ www.thrakiki.gr/foresies.htm

(Παραδοσιακές Φορεσιές της Θράκης)

⁶ Ιωάννα Παπαντωνίου, Ελληνικές Τοπικές Ενδυμασίες, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναυπλία, 1996.

είναι επίσης τα λεπτά βαμβακερά ή μεταξωτά υφάσματα που χρησιμοποιούν στην κατασκευή των φουστανιών. Τα κορίτσια στην περιοχή των Μεταξάδων άρχιζαν να υφαίνουν τις φορεσιές τους μόλις αρραβωνιάζονταν. Έμεναν αρραβωνιασμένα 4 έως 9 χρόνια.

Οι γονείς του γαμπρού εκτός από το τράχωμα (χρήματα) που έδιναν στη νύφη, έδιναν και το φιλεμέ (βαμβακερή κλωστή) καθώς και μαλλί για την προίκα του κοριτσιού. Για την προίκα τους οι κοπέλες έφτιαχναν 25 πουκάμισα, 15 φουστάκια, 10 ζευγάρια κάλτσες, μέτσια (υφασμάτινα παπούτσια) και έδιναν παραγγελία τη γούνα τους, που θα φορούσαν την ημέρα του γάμου τους, στον τερζή (ράφτη). Όλα τα υλικά για την κατασκευή της φορεσιάς τους ήταν δικής τους παραγωγής. Εκτός από το φόρεμα η ενδυμασία των Μεταξάδων αποτελείται από:

- Το πουκάμισο, βαμβακερό λευκό το καθημερινό, βαμβακομέταξο το επίσημο. Τα καλά πουκάμισα ονομαζόταν κιναρωτά, όπου ήταν υφαντά μεταξωτά, με ρίγες από μάλλινες ή βαμβακερές κλωστές και είχαν στο τελείωμα τους δαντέλα και πούλιες.
- Το γιλέκο, από σαγιάκι κεντημένο με πούλιες και πολύχρωμες βαμβακερές και μεταξωτές κλωστές.

Στα πόδια οι γυναίκες φορούσαν τις κάλτσες, άσπρες μάλλινες με χρωματιστά λουλούδια για το χειμώνα. Παπούτσια είχαν τα μέτσια, υφασμάτινα παπουτσάκια με γαϊτάνια σε μαύρο ή πορτοκαλί χρώμα.

Οι ποδιές που φορούσαν ήταν υφαντές μάλλινες με διάφορα σχέδια στον αργαλειό, όπου τις ονόμαζαν ζαπράτσες. Η λεχώνα φορούσε τη χραδένια ποδιά που ήταν υφαντή βαμβακερή. Ο τύπος της μεταξωτής ποδιάς σε έντονα χρώματα με δαντέλες και πούλιες είναι ο νεώτερος τύπος που επικράτησε.

Ο κεφαλόδεσμος είναι περίτεχνος με μπαρμπούλες (μαντίλι σταμπωτό) σε κίτρινο χρώμα για τις νέες και σε σκούρα χρώματα για τις ηλικιωμένες. Τα μαλλιά φτιαγμένα σε κοτσίδες ριγμένες στη πλάτη, κατέληγαν σε φούντες με χάντρες στερεωμένες με κλωστές. Οι ελεύθερες και οι νιόπαντρες στερέωναν πίσω πέντε κορδέλες χρωματιστές, στολισμένες επίσης με πούλιες. Οι νέες κάτω από την κίτρινη μπαρμούλα φορούσαν και τον τσεβρέ ο οποίος είναι τετράγωνος κεντημένος στις γωνίες. Τον σκάλωναν με σιργκούτσια (λουλούδια) στο πλάι.

Ζωνάρι δεν φορούσαν με την καθημερινή ενδυμασία τους, παρά μόνο με την επίσημη. Τότε φορούσαν το σημοζούναρο, δώρο του γαμπρού, αγορασμένο από τους κουγιουμτζήδες (χρυσοχόους) του Διδυμοτείχου, δουλεμένα με σμάλτο.

Πολλά στολίδια έκαναν και οι ίδιες όπως το φαρδύ χάντρινο περιλαίμιο, το γκερντάν.^{7,8}

Εικόνα 2 – 4. Δυτική Θράκη, Έβρος. Φορεσιά από τους Μεταξάδες.

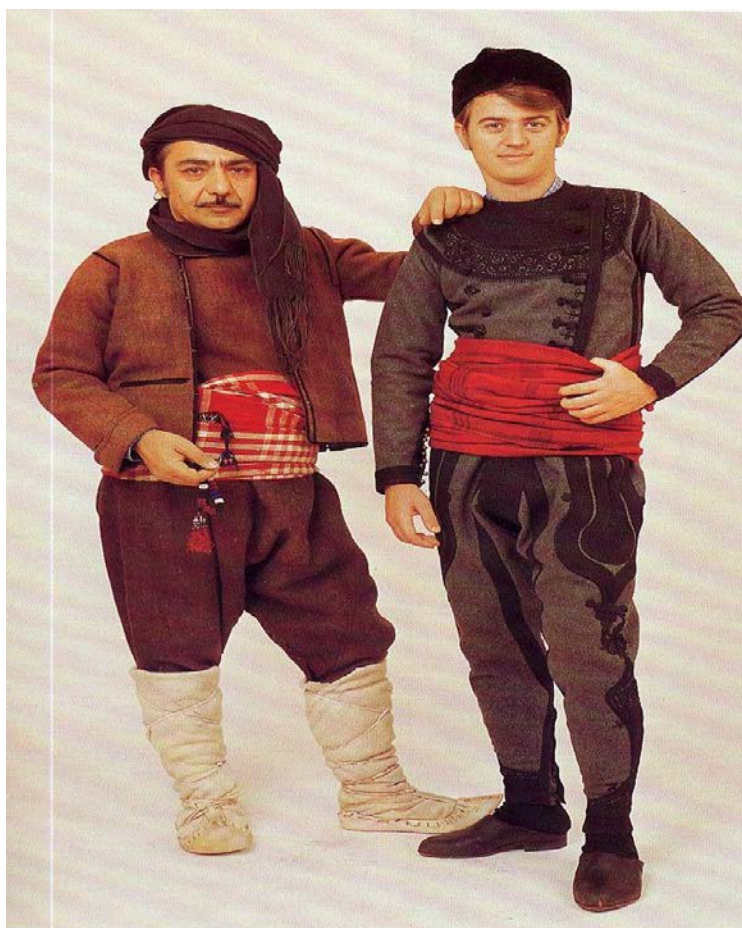
⁷ Ιωάννα Παπαντωνίου, Ελληνικές Τοπικές Ενδυμασίες, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναυπλία, 1996.

⁸ www.thrakiki.gr/foresies.htm
(Παραδοσιακές Φορεσιές της Θράκης)

2.4.4 ΈΒΡΟΣ, ΝΕΑ ΒΥΣΣΑ

Η ανδρική αυτή ενδυμασία προέρχεται από τη Μπόσνα (ή Μποσνάκιοι ή Βοσνοχώρι) της Ανδριανούπολης, που σήμερα ανήκει στην Τουρκία. Οι κάτοικοι της Μπόσνας εγκαταστάθηκαν σε νέα χωριά ή σε συνοικίες χωριών στη Θράκη μετά το 1922. Η γενική ονομασία των ανδρικών ενδυμασιών της Θράκης είναι ποτούρια, από το ομώνυμο φαρδύ παντελόνι, του οποίου την κοπή συναντάμε σήμερα στη Θράκη. Η γκρίζα παραλλαγή που παρουσιάζεται εδώ είναι η γιορτινή. Οι γκρίζες φορεσιές ήταν παλιότερα καφετιές, όπως οι καθημερινές. Τα ποτούρια ράβονται και κεντιούνται από ειδικούς τεχνίτες, τους τερζήδες, και εξακολουθούν να φοριούνται μόνον από γεροντότερους.

Στην ίδια κατηγορία ανήκει και η φορεσιά από τον Στενήμαχο της Βόρειας Θράκης (Ασένοφγκραντ, Βουλγαρία). Όπως άλλωστε όλες οι ανδρικές θρακιώτικες φορεσιές.⁹

Εικόνα 2 – 5. Δυτική Θράκη, Νέα Βύσσα. Ο Λευτέρης Δρανδάκης και ο Πέτρος Χατζίνας με καθημερινή φορεσιά των προσφύγων από την Μπόσνα. Αρχές 20^{ου} αιώνα.

⁹ Ιωάννα Παπαντωνίου, Ελληνικές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο, 1981.

2.4.5 ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ, ΜΑΚΡΑ ΓΕΦΥΡΑ, ΖΑΛΟΥΦΙ

Σε πολύ κλειστές γεωγραφικές ομάδες που η κοινωνική οργάνωση οριοθετεί αυστηρά τους ρόλους των δύο φύλων, η γυναικεία ενδυμασία που διαμορφώνεται είναι αυστηρή ως προς τη γραμμή της και αδρή ως προς τα υλικά της κατασκευής της.

Αντιπροσωπευτικός τύπος η ενδυμασία του Ζαλουφιού (Μακράς Γέφυρας). Το Ζαλούφι βρισκόταν βορειοανατολικά της Μακράς Γέφυρας (Οζούν Κιουπρού) και εκκλησιαστικά υπαγόταν στην Μητρόπολη Διδυμοτείχου. Οι κάτοικοι της ασχολούνταν κυρίως με την αμπελουργία, την γεωργία και την κτηνοτροφία. Μετά τον ξεριζωμό οι πρόσφυγες αυτής της περιοχής εγκαταστάθηκαν σε χωριά κατά μήκος της δυτικής όχθης του Έβρου (Δίκαια, Σάκκος, Χειμώνιο, Θούριο, Πύθιο κ.λ.π.), σε χωριά του Νομού Σερρών (Κοίμηση, Παραλίμνιο, Θολό, Νεοχώρι, Νέα Πέτρα) και στο Καλοχώρι Θεσσαλονίκης.

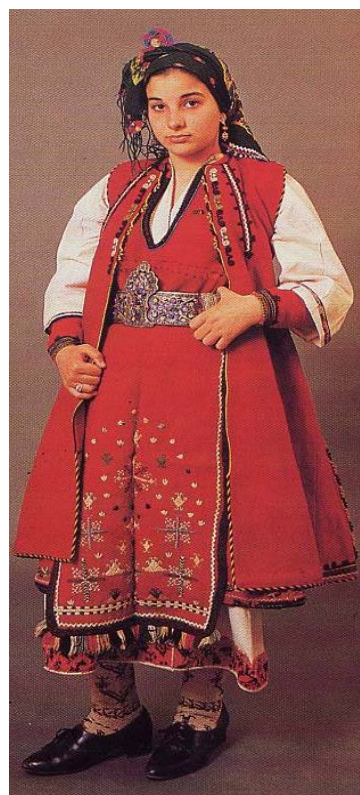
Η γυναικεία φορεσιά του Ζαλουφιού φορέθηκε σε μεγάλο αριθμό χωριών της περιοχής με μικρές παραλλαγές όπως στη Θυρέα, Πύθιο, Πραγγί, Πετράδες (Δυτική Θράκη) και στα χωριά Ανατολικής Θράκης Μικρό Ζαλούφι, Ψαθάδες, Τσαλί κ.λ.π. Η μεγάλη διάδοση της φορεσιάς σε χωριά της ευρείας περιοχής που είχαν ως διοικητικό κέντρο την Μακρά Γέφυρα, δικαιολογεί και την ονομασία της ως φορεσιά της Μακράς Γέφυρας, αν και δεν φορέθηκε σ' αυτή την πόλη.

Τα υλικά για την κατασκευή της ενδυμασίας αυτής είναι όλα δικής τους παραγωγής. Μόνες τους οι γυναίκες ύφαιναν, έκαναν το σαγιάκι και έβαφαν σε χρώματα μαύρο, καφέ σκούρο ή κόκκινο.

Η φορεσιά αποτελούνταν από:

- Το μακρύ πουκάμισο, το χιμίζ, από χοντρό βαμβακερό ύφασμα, με υφαντά κεντήματα στον ποδόγυρο και κεντήματα στα μανίκια (σταυροβελονιά).
- Το σχετικά στενό αμάνικο μονοκόμματο σαγιακένιο φουστάνι σε χρώματα μαύρο, καφέ, βυσσινί, που κεντιόταν με λευκό ελαφρά κλωσμένο βαμβάκι και χρωματιστά μαλλιά, στον ποδόγυρο και ελάχιστα στην τραχηλιά. Μοτίβα, σχηματισμένα δένδρα, κούκλες, σαλιγκάρια που συνήθως το κέντημα λεγόταν σαλιαγκό. Το φουστάνι στο Ζαλούφι ήταν πάντα μαύρο ή σκούρο βυσσινί. Το ολοκόκκινο φοριόταν όταν η κοπέλα έφτανε σε ηλικία γάμου (15 – 16 ετών). Το νυφικό ήταν πάντα μαύρο κεντημένο με βαμβακερές κλωστές.
- Το μάλλινο δίμιτο φαρδύ ζωνάρι, μαύρο με λεπτές ρίγες στο υφάδι. Οι Ζαλουφιώτισσες σπάνια φορούσαν μεταλλικό ζωνάρι που συνήθιζαν σε άλλα χωριά της περιοχής και αυτό μετά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα. Στα υπόλοιπα χωριά φορούσαν το ζωνάρι και τις γιορτές το ασημοζούναρο ή μπακιροζούναρο (σημάδι του αρραβώνα).

- Οι ποδιές που λεγόταν ποδέ διαφέρουν από χωριό σε χωριό. Στο Ζαλούφι οι ποδιές είναι βελούδινες με στεφανάκια από λουλούδια κεντημένα. Στους Ψαθάδες οι ποδιές ήταν μάλλινες σαγιακένιες με έντονα χρώματα και πολλές πούλιες. Οι γυναίκες στους Πετράδες και το Πραγγί κεντούν στις ποδιές τους σταυρούς, παιδάκια, σαλιγκάρια και άλλα αρχέγονα σύμβολα και με αυτό πιστεύουν πως θα ξορκίσουν το κακό το πνεύμα και θα αποκτήσουν αυτό που ποθούν.
- Το τερλίκ ή μοχαέρι, το πιο εντυπωσιακό κομμάτι της ενδυμασίας είναι μακρύ πανωφόρι από μάλλινο δίμιτο με μανίκια μακριά που ανασκουμπώνονται στον αγκώνα, για να φανεί το κέντημα καμωμένο σε πρόσθετο βαμβακερό ύφασμα. Το τερλίκ έχει πλούσιο κέντημα με λευκό βαμβάκι και χρωματιστά μαλλιά στα δύο μπροστινά φύλλα, ολόγυρα στον ποδόγυρο, στην πλάτη και σε όλες τις ραφές. Πάνω στο τερλίκ κεντούν αραιά διάφορα σχήματα. Ο ανάγλυφος όγκος των αφηρημένων σχημάτων κάνει τον επενδυτή εντυπωσιακό και μοναδικό. Η γυναίκα αρχίζει να το κεντά μόλις με την αρχή της εφηβείας της και θα κεντήσει τρία κομμάτια. Το μικρό μοχαέρι που θα το φορέσει την ημέρα του γάμου, το μεγάλο μοχαέρι που θα το φορέσει τις μεγάλες μέρες (γιορτές) των Χριστουγέννων, τις Αποκριές, Πάσχα και τη σιγκούνα που θα τη φορέσει μετά τα 45 της χρόνια και μ' αυτή θα την θάψουν, για να κλείσει έτσι τον κύκλο της ζωής της. Πιο απλά και νεώτερα είναι διάφορα αμάνικα συνήθως τσιπούνια, σκούρου χρώματος που ήταν πιο ελαφρά διακοσμημένα (κεντημένα).

Εικόνα 2 – 6. Ανατολική Θράκη, Μακρά Γέφυρα. Φορεσιές πιθανόν από τα χωριά Μικρό και Μεγάλο Ζαλούφι. Αρχές 20^{ου} αιώνα.

Εικόνα 2 – 7. Ανατολική Θράκη, Μακρά Γέφυρα. Νυφική φορεσιά από το Μεγάλο Ζαλούφι. Αρχές 20^{ου} αιώνα.

Τα μόνα υλικά που αγοράζει η γυναίκα για την κατασκευή της ενδυμασίας αυτής είναι όσα χρειάζονται για τον κεφαλόδεσμο (χάντρες, φλουριά, πούλιες, μαντίλες). Τα προμηθεύονταν κυρίως οι άνδρες από την τοπική αγορά ή τα μεγάλα παζάρια των γειτονικών χωριών, αφού οι γυναίκες δεν επιτρεπόταν να πηγαίνουν στις αγορές.

Στο κεφάλι φορούσαν ένα κόκκινο σκουφάκι με υποσαγώνιο το μαγγούρι, που σκεπαζόταν όλο από το καφέ ή σκούρο βυσσινί μαντίλι, το τσεμπέρι. Κάτω από την μαντίλα στερέωναν (στο μαγγούρι) σειρές φλουριά και σταυρούς που κρέμονταν στο μέτωπο.

Στα πόδια οι νύφες φορούσαν τα λευκά σαγιακένια καλτούνε, στολισμένα με χρωματιστά γαϊτάνια από τον τερζή (ράφτη). Καθημερινά φορούσαν γουργουνουτσάρουχα όπως και οι άνδρες και τις Κυριακές και τις γιορτές κουντούρες (κλειστά δερμάτινα παπούτσια).¹⁰

¹⁰ www.thrakiki.gr/foresies.htm
(Παραδοσιακές Φορεσιές της Θράκης)

2.4.6 ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ, ΚΕΣΣΑΝΗ

Η φορεσιά του χωριού Νέα Κεσσάνη (πρώην Πλαστήρια) του νομού Ξάνθης φοριέται από τους Έλληνες πρόσφυγες της περιοχής Κεσσάνης (Κεσάν, Ευρ. Τουρκία) όπου ήταν από τις σημαντικότερες κωμοπόλεις της Ανατολικής Θράκης. Η κυριότερη ασχολία των Ελλήνων κατοίκων της Κεσσάνης ήταν το εμπόριο, η γεωργία και η κτηνοτροφία. Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών οι κάτοικοι της ήρθαν στην Ελλάδα και εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Δυτ. Θράκη και Μακεδονία.

Το πουκάμισο είναι βαμβακερό, άλλοτε λευκό και άλλοτε βαμμένο από τον μπογιατζή σε πράσινο ή μπλε σκούρο χρώμα, κεντημένο από τις γυναίκες με πολύχρωμα μάλλινα κεντήματα. Πάνω από αυτό φοριέται η τσούκνα, ένα αμάνικο φόρεμα από σαγιάκι, κομμένο ή άκοπο στην μέση. Την τσούκνα την ρέλιαζαν στην στρογγυλή λαιμόκοψη, την τραχηλιά, και στον ποδόγυρο με κόκκινη τσόχα. Στόλιζαν την τραχηλιά με πολύχρωμα σιρίτια, τα χάρτζα. Η πιο ικανές ξόμπλιαζαν τον ποδόγυρο σε φάρδος 15 εκ. περίπου με μια σειρά ξόμπλια κόκκινου χρώματος με διάφορες ονομασίες, όπως κλάρες, γκαζέλες, κουκουνάκια, μυρμηγκάκια, γαϊδούρια, γαϊδουρογλίστρες, σπίθες. Το χειμώνα, πάνω από την τσούκνα φορούσαν το τερλίκι, ένα μανικωτό επενδυτή που έραβαν και κεντούσαν οι ίδιες. Η νύφη δεν έβαζε τερλίκι, αλλά γούνα από πράσινη τσόχα ντυμένη ολόκληρη με αλεπού. Η μπροστοποδιά ή μπρουσένια ποδιά είναι μαύρη σα'ακένια ή κόκκινη έως βυσσινιά, μάλλινη, δίμιτη και θυμίζει στο πλάτος και την ύφανση ένα ζωνάρι. Η μαύρη στολίζεται κυρίως με κόκκινα χάρτζα, τρέσες και κορδονάκια ή ζικ – ζακ του εμπορίου. Η κόκκινη έχει διάφορα ενυφασμένα σχέδια, λευκά και μπλε (λαζούρια, γκαζέλες κ.ά.) στις ούγιες και στο κάτω μέρος. Ζωνάρι ασημένιο φόραγαν μόνο στις γιορτές και οι νύφες στο γάμο.

Εικόνα 2 – 8. Ανατολική Θράκη. Ενδυμασία από την Κεσσάνη. Αρχές 20^{ου} αιώνα.

Τα μαλλιά τους οι κοπέλες της Κεσσάνης τα έπλεκαν σε δυο κοτσίδες. Τις στόλιζαν μέχρι κάτω με τα πλέχτια, μεταξωτά βυσσινιά γαϊτάνια με φούντες και παράδες. Πλέχτια φορούσαν οι ανύπαντρες μέχρι και την ημέρα του γάμου τους. Στο κεφάλι έβαζαν το κασ'νάκι, ένα κόκκινο χαμηλό φεσάκι, ενισχυμένο από μέσα με ένα κομμάτι φλούδα σαν κουλούρα. Πάνω στο φεσάκι στερεωνόταν ασημένιο τεπελίκι αγορασμένο από τους σαράφηδες της Μακράς Γέφυρας. Η μαντίλα δεμένη μπαμπουλωτά, κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να φαίνεται το τεπελίκι, συμπλήρωνε τον κεφαλόδεσμο. Το μέτωπο στόλιζαν οι τσακατιές, μαλαματένια φλουριά ραμμένα σε πανί, και το στήθος πολύχρωμες χάντρες, φλουριά κι ασημένια γιορντάνια.

Η γιορτινή φορεσιά της Κεσσάνης έχει κύρια χαρακτηριστικά την αντίθεση του μαύρου και του άσπρου, τους έντονους αλλά αρμονικά συνδυασμένους χρωματισμούς των κεντημάτων και τα εντυπωσιακά λεπτοδουλεμένα κοσμήματα.¹¹

2.4.7 ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ, ΚΑΒΑΚΛΙ

Το Καβακλί, 90 χιλιόμετρα από την Φιλιππούπολη, άλλοτε κέντρο ελληνισμού, αριθμούσε 10.000 κόσμο πριν τον ξεριζωμό των κατοίκων του. Υπήρξε κέντρο οικονομικό αλλά και πνευματικό με άλλα έντεκα χωριά της περιφέρειας του, τα οποία και επηρέαζε πολιτιστικά. Οι τελευταίοι πρόσφυγες του Καβακλί και της περιφέρειας του έφθασαν στην Ελλάδα το 1914 και εγκαταστάθηκαν στα χωριά Κουφάλια, Αίγειρο, Ξυλαγανή, Δίκαια, Φέρρες κ.λ.π. Τα ιερά κειμήλια που έφεραν μαζί τους από τις προγονικές τους εστίες μαρτυρούν την οικονομική τους ευημερία και τα κοσμήματα και οι φορεσιές τους την αρχοντιά των ανθρώπων της περιοχής. Η γυναικεία ενδυμασία του Καβακλί χαρακτηρίζεται από κομψότητα και σύνθετο διακοσμητικό πλούτο. Παραδοσιακά σύμβολα, όνειρα, ελπίδες, όλα κεντημένα με μεταξωτές κλωστές. Χρωματιστές εναλλαγές, υποδηλώνουν ένα μάλλον αστικό χώρο μέσα στον οποίο διαμορφώθηκε η ιδιαιτερότητα των γυναικών. Η τσούκνα τόσο ως ονομασία όσο και ως υλικό, αποτελούσε το χαρακτηριστικό εξάρτημα της ενδυμασίας. Η τσούκνα ή φ'σάνι, είναι πλισιδωτή με κέντημα στον κόρφο και τον ποδόγυρο.

Η τσούκνα των ηλικιωμένων γυναικών έχει κεντητά τα διάφορα τμήματα του ποδόγυρου σε αντίθεση με την τσούκνα της νέας κοπέλας, που η διακόσμηση της αποτελείται από επίρραπτη μεταξωτή ταινία με χρυσές τρέσες. Πολλές φορές οι νέες γυναίκες πρόσθεταν στον ποδόγυρο τις μπέλκες, μακρόστενα κομμάτια μεταξωτού υφάσματος σε διάφορα χρώματα. Στον κόρφο της τσούκνας οι ελεύθερες κεντούσαν αντικριστά παγώνια, πέρδικες, σύμβολα γονιμότητας και οι μεγάλες γυναίκες γεωμετρικά σχήματα, φυλακτά για το καλό τέλος της ζωής τους.

¹¹ Ιωάννα Παπαντωνίου, Ελληνικές Τοπικές Ενδυμασίες, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναυπλία, 1996.

Το πουκάμισο στην ενδυμασία του Καβακλί είναι λουλακισμένο (περασμένο με λουλάκι), βαμβακερό, με μανίκια σε σκουρότερη μπλε απόχρωση και κεντημένο στον ποδόγυρο και τα μανίκια με μεταξωτές κλωστές. Το ριγωτό πολύχρωμο ζωνάρι υφαινόταν και διπλωνόταν λοξά, ώστε να γίνει διπλό. Πάνω από το ζωνάρι δενόταν η στενόμακρη υφαντή πιτσίρκα (ποδιά) που είναι από τα καλύτερα δείγματα υφαντικής τέχνης στην Ελλάδα. Για τις νέες οι ποδιές ήταν συνήθως κόκκινες με κατακόρυφα στο κέντρο διακοσμητικά μοτίβα κεντητά.

Διάφορα μαύρα πανωφόρια κοντά, όπως το τσιουπούν ή μακριά (γούνα), κάλυπταν το σώμα ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες. Στα πόδια φορούσαν μαύρες ή λευκές πλεκτές κάλτσες, με κουντούρες (παπούτσια) για τις γιορτές και γουρουνουτσάρουχα για κάθε μέρα. Στο κεφάλι φορούν την μαντίλα και στο μέτωπο στερεώνουν ένα κόσμημα με 5 – 15 φλουριά την μπάπκα.¹²

2.4.8 ΔΥΤΙΚΗ ΘΡΑΚΗ, ΡΟΔΟΠΗ, ΠΟΜΑΚΟΙ

Η ενδυμασία των γυναικών είναι η ίδια, με παραλλαγές, σε όλα τα πομάκικα χωριά της Ροδόπης.

Στην Κύμη οι γυναίκες φορούν τη ρίζα, ένα λευκό βαμβακερό μακρύ πουκάμισο που έχει από μία ή δυο κόκκινες ρίγες στις ούγιες. Το κύριο μακρύ βαμβακερό ριγωτό ένδυμα με μακριά μανίκια είναι ο αλατζές. Ανοιχτό εμπρός σε όλο του το μήκος, κουμπώνει μόνο στο ύψος της μέσης κι έχει από ένα μεγάλο άνοιγμα στα δύο πλάγια χαμηλά. Η ποδιά, πριστέλκα, είναι μονόφυλλη μάλλινη κόκκινη, σκέτη ή καρουδάκι. Η ζώνη που κλείνει με δύο στρογγυλά καπάκια λέγεται πόφτα και φοριέται χαλαρά στους γοφούς. Ανάμεσα στα καπάκια περνούν ένα αγοραστό μαντίλι, το τσεμπέρ, για στολισμό. Στα πόδια φορούν κοντές πολύχρωμες μάλλινες πλεχτές κάλτσες, τα τσουράπ και παπούτσι, αγορασμένο στην Κομοτηνή.

Το κεφαλόδεμα βασίζεται στο φες, σκουφί σκουρόχρωμο με τενεκεδένιο τεπέ, πλεγμένο από τις Πομάκες. Εμπρός στερεώνουν τρεις σειρές χάντρες και φλουριά, τα σίνεσα. Πάνω από το φες φορούν άσπρη βαμβακερή μαντίλα με κοντό κρόσσι, το ντιλμπένι, που το συγκρατούν με παραμάνα κάτω από το σαγόνι. Απαραίτητα είναι και τα ούσνικ, τα σκουλαρίκια.

Όλη η φορεσιά σκεπάζεται εν μέρη από τον ολόμαυρο φερετζέ, ένα πλατύ πανωφόρι που σε μήκος φτάνει στο μέσο της γάμπας. Τον ανασκουμπώνουν μάλιστα προς τα πίσω, για να μην κρύβεται ο αλατζές, και τον αφήνουν ξεκούμπωτο, σε αντίθεση με τις τουρκογενείς μουσουλμάνες που στο δρόμο καλύπτονται τελείως. Όταν δεν φορούν τον φερετζέ, τη φορεσιά συμπληρώνει κι ένα μακρύ τσόχινο ζιπούνι.

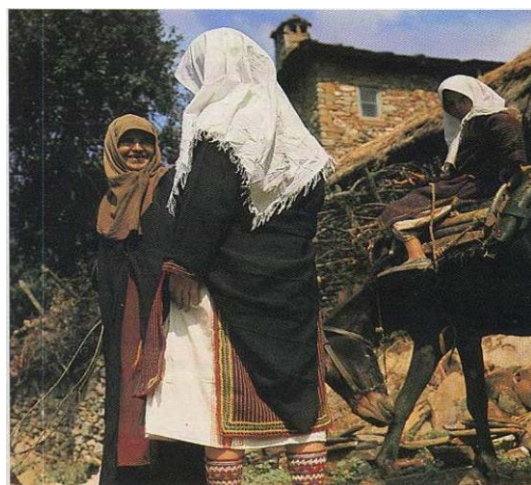
¹² www.thrakiki.gr/foresies.htm
(Παραδοσιακές Φορεσιές της Θράκης)

Εικόνα 2 – 9. Δυτική Θράκη, Ροδόπη. Ενδυμασίες Πομάκων από την Κύμη. 1976.

Εικόνα 2 – 10 α. Δυτική Θράκη, Ροδόπη. Ενδυμασίες Πομάκων από την Κύμη. 1976.

Εικόνα 2 – 10 β. Δυτική Θράκη, Ροδόπη. Ενδυμασίες Πομάκων από την Κύμη. 1976.

Εικόνα 2 – 11. Δυτική Θράκη, Ροδόπη. Ενδυμασίες Πομάκων από την Κύμη. 1976.

Η ανδρική φορεσιά έχει ως πουκάμισο το αντερί, ένα σταυρωτό μανικωτό ζακέτο από ριγέ βαμβακερό ύφασμα κι ένα βρακί, το γκάστε, μαύρο ή καφέ το καλοκαιρινό και μάλλινο αμπαδένιο το χειμωνιάτικο. Το καλό ράβεται και κεντιέται στην Κομοτηνή. Τη μέση τη σφίγγει τεράστιο λευκό ή μαύρο ζουνάρι, το πουές. Το καλό γιλέκο, το ελέκ, ράβεται κι αυτό στην Κομοτηνή.

Τα ανδρικά τσουράπ είναι μάλλινες πλεκτές κάλτσες, μαύρες ή καφέ στο φυσικό χρώμα του μαλλιού. Τα καθημερινά υποδήματα, τα τσαρβούλ, τα φτιάχνουν οι ίδιοι οι Πομάκοι από βοϊδόδερμα. Στο κεφάλι φορούν διάφορους σκούφους.¹³

2.4.9 ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΔΡΙΚΗ ΚΕΧΑΓΙΑ (ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΟΥ)

Η γυναικεία φορεσιά της νήσου των Μεγάλων θεών χαρακτηρίζεται από τα έντονα χρώματα και κυρίως το κόκκινο αλλά υπήρχε και σε γαλάζιο και σε πράσινο. Αποκωδικοποιώντας το αυτό, μας δίνει αμέσως τη γνώση πως έχουμε να κάνουμε με ένα νησί πάθους και μυστηρίου.

Κατά τ' άλλα, η φούστα είναι απλή με ζώνη, όπου φαντάζουν οι γνωστές ασημένιες φουσκωτές πόρπες. Από μέσα φορούν μεταξωτά πουκάμισα. Στο κεφάλι ένα απλό κίτρινο ή άσπρο μαντίλι σαν πέπλο, που πέφτει στους ώμους και τη ράχη. Τη γιορτινή τη φορούν και ανήμερα της Πεντηκοστής.

¹³ Ιωάννα Παπαντωνίου, Ελληνικές Τοπικές Ενδυμασίες, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναυπλία, 1996.

Όσο για την ανδρική φορεσιά τη λεγόμενη κεχαγιάδικη, δηλαδή των κτηνοτρόφων του νησιού, αποτελούνταν από μαύρη βάρκα, εσώβρακο, μεταξωτό υφαντό υποκάμισο, ζωνάρι, μαύρα καλτσούνια και ενίοτε βελούδινο σκούφο και αμάνικο βελούδινο γιλέκο. Από πάνω φορούσαν τον αμπά, ένα μακρυμάνικο επενδυτή.

Η ανδρική κεχαγιάδικη φορεσιά φοριόταν στη Σαμοθράκη έως τις αρχές της δεκαετίας του '90. Στα πόδια φορούσαν τσερβούλια ή τσαρβούλια, τσαρούχια καθημερινής χρήσεως, φτιαγμένα από δέρμα γουρουνιού ή μοσχαριού. Φορούσαν επίσης ενίοτε και ξύλινα τσόκαρα.¹⁴

2.4.10 ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ

Οι Σαρακατσάνοι είναι νομάδες κτηνοτρόφοι με γνήσια ελληνική καταγωγή και οι ρίζες τους χάνονται στα βάθη των αιώνων. Είναι προσηλωμένοι σε πανάρχαια ήθη και έθιμα και διατηρούν αυστηρά τις παραδόσεις σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής τους. Μοναδική περιουσία έχουν τα κοπάδια, απ' αυτά ζουν και αυτά καθορίζουν τον αναλλοίωτο ρυθμό της ζωής τους με άξονα το ταξίδι, την αδιάκοπη μετακίνηση προς τις κατάλληλες βοσκές.

Κάθε τσελιγκάτο Σαρακατσάνων ξεκινάει από τα χειμαδιά για τα βουνά την άνοιξη, μετά του Αγίου Γεωργίου και φτάνει στα μέσα ή τα τέλη του Μάη στα ψηλώματα, να ξεκαλοκαιριάσει. Λίγο πριν ή λίγο μετά του Αγίου Δημητρίου ξεκινάει και πάλι για τα χαμηλώματα, πρίν έρθει ο χειμώνας. Σήμερα, ελάχιστοι Σαρακατσάνοι μετακινούνται εποχιακά, οι περισσότεροι είναι γεωκτηνοτρόφοι μόνιμα εγκαταστημένοι. Ελάχιστες είναι και οι γυναίκες που φορούν ακόμη την παραδοσιακή φορεσιά.

Οι ορεινοί όγκοι της Βαλκανικής Χερσονήσου που στο ανατολικό τους τμήμα αρχίζουν με τον Αίμο και συνεχίζονται δυτικά και νότια με τη Ροδόπη, τον Όρβηλο, το Ρίλο, το Σκάρδο, τις Αλβανικές Άλπεις και τη βόρεια Πίνδο με τις νότιες διακλαδώσεις της έως τον Κορινθιακό, σχηματίζουν ένα τεράστιο πλοκάμι από βουνά και κάμπους με λιβάδια κατάλληλα για καλοκαιρινές και χειμερινές βοσκές. Από τα βουνά της Αλβανίας και τη βόρεια και νότια Ήπειρο οι Σαρακατσάνοι έφταναν ως τους παράλιους κάμπους της Αδριατικής, του Ιονίου και του Αμβρακικού, τους κάμπους της Στερεάς και της Θεσσαλίας ακόμη. Από τα βουνά της νότιας Γιουγκοσλαβίας και της Βουλγαρίας απλώνονταν άλλοτε στην Ανατολική Ρωμυλία, το Ρίλο και τον Αίμο, το Βόσπορο και τη Μικρά Ασία, τη Μακεδονία και τη Θράκη και μερικοί ακόμη χαμηλότερα έως τη Θεσσαλία. Από την Πίνδο, ξεκινούσαν προς όλες τις κατευθύνσεις, την Αδριατική και το Ιόνιο, τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία και γεμίζοντας τους κάμπους ολόκληρης της Στερεάς Ελλάδας, έφταναν έως την Αττική, την Εύβοια και τη βόρεια Πελοπόννησο.

Αν και είναι σπαρμένοι στα τέσσερα άκρα της Βαλκανικής, η φορεσιά τους δεν παρουσιάζει πολλές διαφορές. Είναι κοινή ομολογία πως η νυφιάτικη

¹⁴ Παραδοσιακές Φορεσιές, Επιλογές, Ελευθεροτυπία, 2009.

σαρακατσάνικη φορεσιά από την Στερεά έως τη Θράκη ήταν ολοκόκκινη τα χρόνια της Επανάστασης. Το άσπρο σιγκούνι μπήκε αργότερα και από την παλιά φορεσιά δεν έμεινε παρά μόνο η κόκκινη ποδιά στη Θράκη. Στην τελευταία εξέλιξη της φορεσιάς μπορούμε να διακρίνουμε δύο βασικές ποικιλίες: την πρώτη τη φορούν οι Σαρακατσάνοι που είναι σκορπισμένοι από τη Δυτική Μακεδονία, την Ήπειρο, τη Θεσσαλία και τη Στερεά ως την Αττική, την Εύβοια και τη Βόρεια Πελοπόννησο και τη χαρακτηρίζει μία λιτή απλότητα. Τη δεύτερη τη φορούν, με μεγαλύτερες διαφορές οι Σαρακατσάνοι που ξεχειμωνιάζουν στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία, Σέρρες και Καβάλα, καθώς και την ορεινή περιοχή Παρανεστίου Ροδόπης. Οι Σαρακατσάνοι αυτοί, περιορισμένοι σήμερα στη Θράκη, έφταναν άλλοτε ως την Ανατολική Ρωμυλία, το Ρίλο και τον Αίμο.

Οι δύο αυτές ποικιλίες της φορεσιάς φανερώνουν την κοινή τους καταγωγή στο πουκάμισο που έχει παντού το ίδιο σχήμα, απaráλλαχτα σχέδια στα κεντήματα καθώς και τα ίδια μπρουμάνικα, πρόσθετα μανίκια από τον αγκώνα ως τον καρπό. Αν παραβάλουμε το κέντημα του πουκαμίσου μιάς Σαρακατσάνας της Αττικής, της Θεσσαλίας ή της Ηπείρου με το κέντημα του πουκαμίσου της Σαρακατσάνας που βρίσκεται στην Κομοτηνή, το Σουφλί, την Αλεξανδρούπολη ή το Διδυμότειχο δύσκολα μπορεί να ξεχωρίσει το ένα από το άλλο. Τόσο ίδια και απaráλλαχτα είναι τα σχέδια τους. Αλλά και το φουστάνι, το τόσο χαρακτηριστικό κομμάτι της σαρακατσάνικης φορεσιάς, παρουσιάζει παντού το ίδιο κοινό διακριτικό γνώρισμα, ένα άνοιγμα στο πλάι, που εξυπηρετεί πρακτικές ανάγκες της καθημερινής ζωής. Όμοια είναι τέλος σχέδια και χρώματα στα πλεχτά τσουράπια και χειρότια και ανάλογες ομοιότητες παρουσιάζουν η πέτσινη ζώνη, τα τσαρούχια, το μαντίλι καθώς και πολλά κοσμήματα κοινά για άνδρες και γυναίκες.

Τα κομμάτια αυτά της γυναικείας φορεσιάς θυμίζουν έντονα την ανδρική φουστανέλα, δείχνοντας ότι η απομόνωση της Σαρακατσάνικης γενιάς έκανε τη μία φορεσιά να επηρεαστεί από την άλλη. Λένε μάλιστα μερικές γριές Σαρακατσάνες πως άκουσαν από τις μανάδες τους, ότι πρίν από εκατό χρόνια οι γυναίκες φορούσαν άσπρη φλοκάτα σαν την ανδρική. Σιγά σιγά, ο ένας με τον άλλο, με το πέρασμα των χρόνων άρχισαν να εγκαταλείπουν το χοντρό άσπρο υφαντικό πουκάμισο και στη θέση του να φορούν φανέλες, κατασάρκια, άρχισαν να αλλάζουν τη φλοκάτα και να βάζουν κοζόκια ή κοντόκαπες. Οι αλλαγές αυτές είναι φάσεις στη φυσική εξέλιξη της φορεσιάς χωρίς να διασπούν την ενότητα του χαρακτήρα της με μεγάλες διαφοροποιήσεις. Από τις διαφορές που καθορίζουν τις διάφορες ποικιλίες πρώτη και βασικότερη είναι στο σιγκούνι. Οι Σαρακατσάνοι της Ηπείρου το φορούν εσωτερικά, από τους Σαρακατσάνους της Στερεάς και της Πελοποννήσου εξελίσσεται σε ζωστάρι και γίνεται το τσαμαντάνι που φορούν οι Σαρακατσάνοι της Θράκης. Μία άλλη διαφορά βρίσκεται στο γκιουζιόκ ή το κοζόκι των Σαρακατσάνων της Ηπείρου που γίνεται κοντόκαπα στους Σαρακατσάνους της Στερεάς και της Πελοποννήσου και καπί στους Σαρακατσάνους της Θράκης. Τα καλά μάλιστα ζωστάρια και οι καλές κοντόκαπες που φοράνε οι Στερεοελλαδίτισσες σαν είναι αλλαμένες είναι χρυσοκέντητα από τους τερζήδες (ραφτάδες), και αποτελούν μοναδικό παράδειγμα της φορεσιάς κεντημένο από τεχνίτη.

Η φορεσιά της Θράκης χαρακτηρίζεται από κάποιες διαφορές στη γενική εμφάνιση και το διάκοσμο που είναι βαρύς και πολυτελής, φτιαγμένος με στρίμματα από μαλλί τράγου, τα κάτια. Τα κάτια τα έφτιαχναν οι Σαρακατσάνες της Θράκης όχι μόνο για τα τελειώματα όπως στα άλλα μέρη, αλλά τα ράβανε μεταξύ τους και σχημάτιζαν πλατιές επιφάνειες σαν ύφασμα, τα κατσέλια ή κρικέλια ή μπιτιμίδια για ολόκληρα κομμάτια της φορεσιάς. Λίγο πριν από το 1900 άρχισαν να χρησιμοποιούν ιερατικά σιρίτια και κορδέλες αγοραστές για περισσότερο στολισμό. Έτσι η φορεσιά της Θράκης έχασε την παλιά της απλότητα που, αντίθετα, τη διατήρησαν οι φορεσιές άλλων περιοχών. Η φούστα ραμμένη πάνω στο τσαμαντάνι λίγο χαμηλότερα από τη μέση έχει λίγες αλλά πιο φαρδιές πιέτες. Στολισμένη καθώς είναι με τα χρυσά και αργυρά σιρίτια και τις πράσινες υφαντές φρέζες ξεχωρίζει από τις άλλες σαρακατσάνικες φούστες, παρόλο που έχει τον ίδιο χαρακτήρα και γίνεται από το ίδιο ύφασμα, το καλτσουσκούτι. Η ποδιά, η παναούλα, είναι το απαραίτητο συμπλήρωμα της καθημερινής και γιορτινής φορεσιάς. Οι άλλες Σαρακατσάνες κατάργησαν γρήγορα από την καλή φορεσιά τις καλτσουσκουτίσιες τσαπαρένιες ποδιές με τα χρυσά πανωκεντίδια. Το στοιχείο όμως που κάνει τη φορεσιά της Θράκης να ξεχωρίζει είναι η ζώνη, που τα παλαιότερα χρόνια δεν διέφερε από το υφαντό ζωνάρι των άλλων Σαρακατσάνων. Στις άκρες έχει για στολισμό και για να είναι πιο στερεή μία ή δύο σειρές στρίμματα, τα κατσέλια, που σαν πρόσθετα διακοσμητικά στοιχεία μπαίνουν και σε άλλα κομμάτια της φορεσιάς. Οι Θρακιώτισσες φοράνε και καλτσούνια που δεν τα συνηθίζουν οι άλλες Σαρακατσάνες.

Όπου έχουμε μονιμότερες εγκαταστάσεις γύρω από χωριά και αμεσότερη επαφή από τον ντόπιο πληθυσμό οι Σαρακατσάνες επηρεασμένες από τις τοπικές συνήθειες προσθέτουν στην καλή φορεσιά τους διάφορα μικροστολίδια, βελούδινες ή μεταξωτές ποδιές κεντημένες με μετάξια, αγοραστές δαντέλες, σιρίτια, τρέσες. Μερικές φοράνε χρωματιστές πόλκες και παπούτσια. Αλλαγές παρατηρούμε και στα κοσμήματα, ιδιαίτερα στις Σαρακατσάνες των κάμπων της Θήβας και της Λιβαδειάς, που στη θέση των παλιών ασημικών κρεμούν μπροστά στο στήθος μεγάλες αλυσίδες, αρμάθες με λουριά.

Οι Σαρακατσάνες της Θράκης έχουν και μία φορεσιά ίδια με την καθημερινή που τη φοράνε μόνο στις γιορτές και στους γάμους σαν είναι αλλαμένες. Ένα δύο κομμάτια της διαφέρουν λίγο στα πλουσιότερα κεντίδια. Παλαιότερα στη θέση της κεντητής τραχηλιάς έμπαινε το πουκάμισο με τα πλατιά μανίκια που σήμερα στην Ήπειρο και τη Στερεά το έχουν καταργήσει. Στη θέση της καθημερινής κάπας βάζανε στην Ήπειρο το γκιουζιόκ ή το κοζόκι, στη Στερεά, τη χρυσοκέντητη κοντόκαπα, στη Θράκη το καπί της νύφης. Στη Στερεά και την Ήπειρο την πέτσινη ζώνη την αντικαθιστούν με μία πολύχρωμη από χάντρες, αγοραστή και στη Θράκη φοράνε την πρόσθετη ζώνη, το λοξό βολάν, λίγο χαμηλότερα από τη μέση. Στη Στερεά πολλές Σαρακατσάνες βάζανε και ποδιά, χαρακτηριστικό που απαντά μόνο στη Θρακιώτικη καθημερινή και γιορτινή φορεσιά.

Από καμιά σαρακατσάνικη φορεσιά δεν λείπουν τις γιορτές τα άρματα, τ' αλύσια ή τα ασήμια. Τελευταία ακόμα φορούσαν πάντα τ' ασημοζούναρο με

τα αλύσια για την ασημοσουγιά, απαραίτητο δώρο του γαμπρού, και διάφορους άλλους τοκάδες, πιαστούρια και τσαπράκια.

Η καλή αυτή φορεσιά, η αρμάτα, είναι και η φορεσιά της νύφης. Στην Ήπειρο, τη Θεσσαλία, τη Στερεά και την Πελοπόννησο την ημέρα του γάμου και την επομένη φορούσαν από πάνω ένα μεταξωτό φόρεμα με μανίκια έτσι που να σκεπάζεται ολόκληρη η νυφική φορεσιά για να μην γίνει η νύφη σουβλερή, λεπτή και αδύνατη, να είναι πλατιά για να μην τη γελάνε. Για να το ράψουν αγόραζαν δεκατέσσερις πήχες μεταξωτό ύφασμα ατλάζι άσπρο, τριανταφυλλί, κόκκινο ή μωβ με μεγάλες κλάρες. Το φόρεμα αυτό είχε μία φούστα σουρωτή με βαθιές πόστες στη μέση και στο στήθος στόλισμα με χρυσές δαντέλες, τον κουρσέ και χρωματιστά σιρίτια. Με τον ίδιο τρόπο ήταν και η φούστα στολισμένη με χρυσογαϊтана και κουρσέδες. Όσες γυναίκες δεν μπορούσαν να ράψουν το κόκκινο ατλαζωτό φουστάνι, την τριανταφυλλιά ή το φουστάνι με τις κλάρες, το κλαρωτό, έφτιαχναν ένα άσπρο χασεδένιο φόρεμα, στολισμένο με κουρσέδες από τα κορίτσια στο κονάκι της νύφης, την Πέμπτη πριν από το γάμο. Η τριανταφυλλιά εξελίσσεται σε φόρεμα από άσπρο κρεπ – ντε – σιν με μανίκια και πολλές σούρες στη φούστα, στολισμένο με δαντέλες που μπαίνει πάντα πάνω από τη φορεσιά. Την ίδια εξελιγμένη μορφή έχει και το χασεδένιο φουστάνι που εξακολουθούν να ράβουν ανάλογα με τα οικονομικά τους.

Με το ατλαζένιο φόρεμα φορούν ποδιά μεταξωτή ατλαζένια, κόκκινη ή σε άλλα χτυπητά χρώματα, με κλάρες, και στολισμένη στις τρεις πλευρές με δαντέλες, χάντρες και πούλιες. Με το άσπρο κρεπ – ντε – σιν φουστάνι συνηθίζουν άσπρες μαντιλίνιες ή ατλαζωτές ποδιές. Στη ποδιά είτε στις δύο άκρες είτε στη μία κρεμάει η νύφη τα δύο μεγάλα μεταξωτά μαντίλια από τα ειδήσματα του αρραβώνα, αφού γίνει βέβαια ο αρραβώνας και ξεκινήσει από το κονάκι της για το σπίτι του γαμπρού. Πάνω από το μεταξωτό φόρεμα μπαίνει το κοζόκι ή η χρυσή κοντόκαπα.

Στους γάμους και τα πανηγύρια οι Σαρακατσάνες λαμποκοπούσαν με τα άρματα και τα ασήμια, τα αλύσια και τα χαϊμαλιά και περισσότερο απ' όλες οι νύφες και οι νιόπαντρες. Την καλή νυφιάτικη φορεσιά τη φορούν δύο – τρία χρόνια όσο είναι νιόπαντρες και μέχρι να παλιώσει.

Η σαρακατσάνικη φορεσιά αποτελείται από το κατασάρκι (Στερεά, Ήπειρος, Θράκη), τα χειρότια, τη φούστα με το κορμί (Στερεά, Ήπειρος), το πκάμσο (Στερεά, Ήπειρος, Θράκη), την ξωτραχηλιά ή την ποδιά (Στερεά, Ήπειρος) ή το ρούχο (Θράκη), τη σεγκούνα ή το σιγκούνι (Ήπειρος, Θράκη) ή το ζωστάρι (Στερεά) ή το τσαμαντάνι (Θράκη), το φσάνι ή φστα, την καθημερινή κάπα (Ήπειρος) ή το κοντοκάπι (Στερεά), το γκουζιόκ ή κοζόκι (Ήπειρος) ή το καπί της νύφης (Θράκη) ή τη χρυσή κοντόκαπα (Στερεά), τη ζώνα (Θράκη), την πέτσηνη ζώνα ή το ζωστήρα ή το λουρί (Στερεά, Ήπειρος, Θράκη), την ποδιά ή τις παναούλες (Στερεά, Ήπειρος, Θράκη), τη βελεντζούλα από πλάτες ή το τσόλι (Στερεά, Ήπειρος, Θράκη), τα τσουράπια (Στερεά, Ήπειρος, Θράκη), τα πατούνια ή κοντοπάτουνα ή καλτσούνια (Θράκη).

Τον καθημερινό κεφαλόδεσμο αποτελούν το μαντίλι (Ήπειρος, Στερεά) ή η σκούφια και ο μπόχος (Θράκη). Ο παλιότερος νυφικός αποτελείται από το φέσι, το τσιπομάντιλο και τον κούκλο ή το κουκλούδι και από την ομπόλια. Για να τον συγκρατούν και για στολίδι έβαζαν το καρφοβέλονο ή την κόπτσα με τον άλσο, το μονό κιουστέκι με τις πλάκες ή τα χαϊμαλιά, το διπλό κιουστέκι με τα διπλά αλύσια ή το κιουστέκι για τις κόσες.

Τα κοσμήματα είναι οι κομποθηλιές ή πιατσούρια, το τσαπράζι το σταυρωτό μ' αλύσια αρμάθες ή το ακέριο διπλό κιουστέκι, το μόνο κιουστέκι με τα αλύσια, το θηλυκάρι ή πλάκες ή κομποθηλιές ή φώκη (Θράκη), το ασημοζούναρο για την ασημοσουγιά, το μπελετζίκι.

Το κατασάρκι είναι η μάλλινη φανέλα που φορούν στη Στερεά, την Ήπειρο και τη Θράκη. Λένε πως τη συνήθιζαν οι γυναίκες, όπως και οι άντρες, όταν έπαψαν να φορούν το υφαντό πκάμσο από χοντροπάνι με τα ολοπλούμιστα μανίκια και τις κεντημένες τραχηλιές. Δεν βάζανε κατασάρκι, λένε, μόνο το πκάμσο πάνω στο κριάς. Γι' αυτό όπως ήταν κεντημένο το πουκάμισο στα μανίκια κεντιέται σήμερα και το κατασάρκι. Το κατασάρκι φαίνεται πως αντικατέστησε και τα μπρουμάνικα, τα πρόσθετα μανίκια που φορούσαν παλιότερα για να σκεπάζουν τα μπράτσα, να μη φαίνονται κάτω από το πουκάμισο. Το κατασάρκι υφαίνεται μονοκλωνίσιο καλτσοσκούτι από πρώτα μαλλιά και αποτελείται από το κορμί, την κατάσταση, με μήκος 0,38 μ., και τα μανίκια.

Το κορμί ολόασπρο, κλειστό ως το λαιμό, ανοίγει μπροστά στο πλάι. Στο τελείωμα και στο γιακά μπαίνει γαϊτάνι, κεντηματάκια, η μισή ψαθούλα και η ψαθούλα, και μια δαντελίτσα με το βελονάκι σαν μπιμπίλα, οι μύτες.

Τα μανίκια γίνονται από διάφορα υφάσματα, πλούσια στολισμένα. Οι σαρακατσάνες της Ηπείρου στολίζουν με διάφορους τρόπους τα καθημερινά από τα νυφιάτικα. Τα καθημερινά, από λουλακίσιο καλτσοσκούτι του αργαλειού, φτάνουν πολύ πιο πάνω από τον αγκώνα. Από κει και κάτω γίνονται πλεχτά, και τα λένε χειρότια.

Τα καλά κατασάρκια για τις γιορτές και τους γάμους, που συνηθίζονται και τα τελευταία χρόνια στην Ήπειρο γίνονται είτε από βυσσινί φουσκωτό σκουτί με άσπρες και μαύρες αράδες στο πάτημα κατά το φάσιμο, είτε από το λουλακίσιο σκαλτσοσκούτι. Οι νύφες και όσες πήγαιναν στο γάμο φορούσαν κατασάρκια με μανίκια ολοκέντητα, που θυμίζουν πολύ τα μπρουμάνικα. Το διακοσμητικό τους θέμα, το μισό φεγγάρι έπιανε όλο το μανίκι ως τον ώμο. Κι αυτά όμως δεν τα φοράνε πια και συνηθίζουν μόνο τα μανίκια με τα πλεχτά χειρότια.

Οι Σαρακατσάνες της Στερεάς στολίζουν τα μανίκια και με ειδικά φτιαγμένο διαφορετικό υφαντό, το δίμιτο το ίσιο και το δίμιτο το ανάποδο, που υφαίνεται με δύο χρώματα, άσπρο και μαύρο και θεωρείται σαν το πιο εκλεκτό υφαντό του ρουχισμού τους.

Τα χειρότια του κατασαρκιού είναι πλεχτά στολισμένα σήμερα με ασπρόμαυρα στερεότυπα σχέδια, πλεχτά στη βέργα, παρόμοια με τα σχέδια

των τσουραπιών. Στην άκρη πλέκουν ένα λάστιχο τέσσερα δάχτυλα φαρδύ, το στεφάνι, κι ύστερα την κόσσα, τις κουδέλες, τις μύτες, την πλάκα και ψηλά προς τον αγκώνα πάλι τις μύτες.

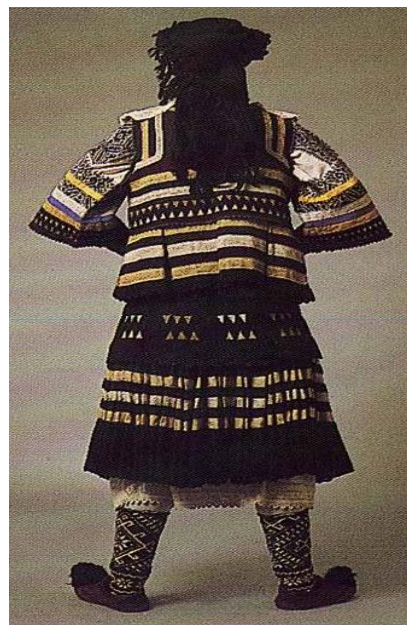
Η 'φστα' με το κορμί είναι το μισοφόρι που το λένε και φούστα από μέσα. Στην Ήπειρο, τη Στερεά, την Εύβοια και την Πελοπόννησο τη φορούν πάνω από το κατασάρκι. Στη Θράκη αντίθετα δεν την συνηθίζουν καθόλου. Γίνεται από δεύτερα μαλλιά, κακορίζικα. Την πάνε στη νεροτριβή, τη νιτρουβιά, για να πήξει και να κρουστανεί και ύστερα στο μαντάνι για να απαλαίνει. Πολλές από τις φούστες και μάλιστα όσες φορούν οι κοπέλες, τις φτιάχνουν με αλογίσια μαλλιά βαμμένα σε γενικό χρωματισμένο μελανό, βυσσινί, πράσινο ή τριανταφυλλίσιο. Άλλοτε πάλι είναι παρδαλές με πλατιές σειρές από πολλά χρώματα, φούστες με κομμάτια αράδες τρανά. Οι φούστες έχουν στη μέση άλλοτε περισσότερες και άλλοτε λιγότερες σούρες, τις σούφρες, που για να γίνουν χρειάζονται και τέσσερις οργιές χοντρό σκουτί.

Το πουκάμισο από χοντροπάνι υφαντικό είναι όμοιο στις σαρακατσάνικες φορεσιές όλων των περιοχών και στη Θράκη όπου το ονομάζουν σοκάια. Την πλάτη και το μπροστινό, με ένα κατακόρυφο άνοιγμα ως τη μέση περίπου και ένα μικρό γιακά δύο δάχτυλα ψηλό, τη σχηματίζουν δύο μάννες 0,35 μ. πλάτος η καθεμία. Το μάκρος του 0,94 μ., φτάνει λίγο πιο κάτω από τα γόνατα, όπου στολίζεται με λίγα άσπρα κεντίδια, λίγα ράμματα στο γύρο κάτω ή το ντιέλι (Θράκη). Στις ραφές, 0,20 μ. από τον ποδόγυρο και πάνω, κάνουν ασπροκέντημα, το μέρτζε τραβώντας τις κλωστές του υφάσματος όπως στην Ελευσίνα και ράβουν στον ποδόγυρο μια στενή άσπρη δαντελίτσα φτιαγμένη με το βελονάκι. Μπροστά στο στήθος κένταγαν τις τραχηλιές. Τα μανίκια του πουκαμίσου ήταν αρχικά στενά ένα φύλλο, όσο δηλαδή το πλάτος του υφάσματος, 0,35 μ. αργότερα έγιναν πλατύτερα, ένα φύλλο και μισό, 0,50 μ. είχαν πλούσια γεωμετρικά κεντίδια με λεπτά στριμμένα μαλλιά, κρεμεζιά και γαλάζια σκούρα.

Τα καλύτερα και τα νυφιάτικα πουκάμισα, που τα φορούσαν ακόμα πριν από σαράντα χρόνια, είχαν κόκκινα γαλάζια και πράσινα κεντήματα. Σήμερα τα φορούν μόνο στη Θράκη και όσες δεν έχουν ολόκληρα πουκάμισα κρατούν τα ολοκέντητα μανίκια και τα ράβουν τις γιορτές πάνω στο τσαμαντάνι. Τα μανίκια που κεντούν τα τελευταία χρόνια έχουν κέντημα απλό και μόνο στην εξωτερική πλευρά από τον ώμο ως τον καρπό, με κόκκινα, γαλάζια και πράσινα λεπτοστριμμένα μαλλιά που βάφουν οι ίδιες οι γυναίκες. Στο πένθος φορούν μαύρα πουκάμισα χωρίς κέντημα.

Εικόνα 2 – 12. Σαρακατσάνοι πολίτες. Αρχές 20^{ου} αιώνα.

Εικόνα 2 – 13. Σαρακατσάνα πολίτισσα. Αρχές 20^{ου} αιώνα.

Στην Ήπειρο, όταν έπαψαν να φορούν τα κεντητά, έκαναν από καμπρί, αμερικάνικο κάμπποτ, πουκάμισο με μανίκια παρόμοιο σχεδόν με της φουστανέλας. Αλλά κι αυτά σταμάτησαν σιγά – σιγά να τα φορούν τις καθημερινές και κράτησαν μονάχα οι νύφες και οι νιόπαντρες για γιορτινά. Όταν καταργήθηκαν και αυτά, φόρεσαν τα κατασάρκια και τα κοντοκάπια με μανίκια. Σήμερα το πουκάμισο δε φοριέται καθόλου.

Η εξωτραχηλιά ή η ποδιά, όπως λέγεται στην Ήπειρο και στη Στερεά, ή το ρούχο όπως λέγεται στη Θράκη είναι σημαντικό στοιχείο της Σαρακατσάνικης φορεσιάς γιατί πήρε τη θέση της τραχηλιάς που ήταν κεντημένη πάνω στο ίδιο το πουκάμισο. Από δύο ανοίγματα, τα νωμάρια, για να περνούν τα χέρια, στηρίζεται στο σώμα και κλείνει στο λαιμό με το γιακά, καλύπτοντας το στήθος

ως κάτω από τη μέση. Γίνεται από γαλάζιο σκούρο καλτσosκούτι όπως στην Ήπειρο και τη Θράκη, είτε από βαμβακερό πανί, χασέ ή τσίτι όπως στη Στερεά.

Στην Ήπειρο οι τραχηλιές έχουν το ύφασμα τεντωτό για να φαίνεται το κέντημα και στη Στερεά έχουν σούρες γύρω από το γιακά. Η σουρωτή τραχηλιά που δεν έχει καθόλου κέντημα λέγεται σήμερα μπρουμάνικο ή μπρουμάνικα και οι Ρουμελιώτισσες την αφήνουν να πέφτει ριχτή μπροστά στο στήθος, πάνω από το φουστάνι και την ποδιά. Και στη Θράκη τα παλιότερα χρόνια το γαλάζιο σκούρο ύφασμα του ρούχου ήταν τεντωτό, κεντημένο με χρωματιστές κλωστές και το ονόμαζαν επίσης μπρουμάνικο.

Οι μάλλινες τραχηλιές των Σαρακατσάνων της Ηπείρου δεν έχουν πάντα κέντημα. Οι μεσόκοπτες φορούν σκέτες δίμιτες με δύο κλωνιές στο οχτάρικο χτένι, από χοντρό ύφασμα της νιτρουβιάς, που δεν το πάνε στο μαντάνι. Οι άλλες γυναίκες και μάλιστα οι νιόπαντρες και οι τσούπρες, τις καθημερινές βάζουν τη λουλακίσια μάλλινη τραχηλιά, που τη λένε φλώρα ποδιά, κεντημένη πάνω σε μονό καλτσosκούτι με ολόασπρα βαμβακερά νήματα, τα ράμματα, και με ελάχιστα χρωματιστά βυσσινιά και γαλάζια. Το κέντημα της λέγεται πλάκα και σκεπάζει όλο σχεδόν το στήθος με πλούσια διακοσμητικά θέματα όπως το ορθό φουσκωτό ή την κλάρα με το σταυρό, το μισό κουμπωτό με το σταυρό στη μέση, το δρεπανάτο με τους δύο σταυρούς. Γύρω από την ψαθούλα μπαίνει μια δαντελένια τριανταφυλλιά, σαν μπιμπίλα, οι μύτες, που τη χρησιμοποιούν και για το τελείωμα του γιακά.

Η καλή νυφιάτικη τραχηλιά στην Ήπειρο, ή η πετσέτα όπως λεγόταν στη Θράκη, αυτή που φοριόταν τελευταία ακόμη, ήταν κεντημένη πάνω σε βαμβακερό πανί με πλούσια λεπτοδουλεμένα κεντίδια όπως το κλαρωτό με τ'αίκοσι (Ήπειρος). Γύρω από το λαιμό στολιζόταν με δαντέλες σουρωτές ή μια πάνω στην άλλη, αρμαθιασμένη γύρω στο λαιμό με κουρσέδες. Στην άκρη της κάθε δαντέλας ράβανε μικρές πολύχρωμες χάντρες, τα παρδαλά φρούτα. Τέτοια τραχηλιά φτιάχνανε συνήθως μια και τη φορούσε η γυναίκα ήταν νύφη και την έβαζε σε γάμους και γιορτές ίσα με που αποκτούσε (παιδί) και ύστερα δεν την έβαζε πια.

Η σεγκούνα της Ηπείρου και της Θράκης ή ζωστάρι όπως λέγεται στη Στερεά, μπαίνει πάνω από την τραχηλιά και παλιότερα πάνω από το πουκάμισο. Η πλάτη της σχηματίζεται από μια μάννα και τα μπροστάρια από άλλη μία κατακόρυφα κομμένη. Ράβεται χωρίς μανίκια, ανοιχτή μπροστά και για να κλείσει πιάνεται κάτω από το στήθος με μία ασημένια κομποθηλιά. Το μάκρος της σεγκούνας φτάνει ως τα γόνατα περίπου και είναι 0,71 μ. Στο κάτω μέρος της Θρακιώτικης σεγκούνας βάζουν στα πλάγια δύο λοξά κομμάτια ύφασμα για να δώσουν φάρδος.

Η καθημερινή και η καλή σεγκούνα γίνεται με μονοκόμματο ύφασμα. Η καθημερινή είναι δίμιτη με τρεις κλωνιές στο οχτάρικο ή εννιάρικο χτένι, από σκουτί που στέλνουν στη νιτρουβιά για να γίνει παχύ και μαλακό και έχει απλά κεντηματάκια από μαύρα μάλλινα στρίμματα. Η καλή και η νυφιάτικη, η λουλακάτα, γίνεται από καλτσosκούτι πολυκέφαλο και κεντιέται μπροστά στο

στήθος με άσπρα ράμματα, αυτή είναι η φλώρα σιγκούνα με τα φλώρα κεντίσματα, όπως το διπλό κουμπωτό με τους σταυρούς.

Παλιότερα λένε πως η σεγκούνα ήταν ολόασπρη, όπως και η ανδρική φλοκάτα, χωρίς μανίκια και μακριά ως κάτω από τα γόνατα, στη Θράκη μάλιστα ήταν γαλάζια σκούρα για τις τσούπρες και τις παντρεμένες και κόκκινη για τις νύφες την ημέρα του γάμου. Αργότερα οι νύφες έβαζαν τις άσπρες, από άσπρο ντουλαπιασμένο σαγιάκι, στολισμένες στις άκρες με μαύρα στριμμένα μαλλιά, τις κουλούρες, τα μπιτιμίδια, και το χρυσό και ασημένιο πλατύ ανάμεσα. Μόνο οι ηλικιωμένες έχουν μαύρες μάλλινες με ελάχιστα κεντήματα που τα καταργούν κι αυτά στο πένθος. Σήμερα στη Θράκη τη θέση της σεγκούνας πήρε το τσαμαντάνι.

Το τσαμαντάνι το ράβουν οι γυναίκες με μάλλινο δίμιτο σκουτί του αργαλειού, χωρίς μανίκια, κλειστό μπροστά και μακρύ έως λίγο κάτω από τη μέση. Ολόκληρο το μπροστινό είναι στολισμένο με κατσέλια, κορδέλα και τυλιχτό ανάμεσα, τις κούπες. Στο τσαμαντάνι στηρίζεται η φούστα.

Το ζωστάρι που φορούν στη Θεσσαλία, τη Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο έχει το ίδιο μάκρος αλλά αρκετά διαφορετικό σχήμα από το σιγκούνι. Το πάνω μέρος, το κορμό, είναι 0,40 μ. μακρύ, μάλλινο από λουλακίσιο δίμιτο σκουτί και μοιάζει με γιλέκι. Από τη μέση και κάτω είναι βαμβακερό, από χοντρό πανί του αργαλειού. Το κορμί στο καθημερινό ζωστάρι είναι γαϊτανωμένο με μάλλινα λουλακίσια στρίμματα. Το νυφικό και το καλό κεντιέται από τους τερζήδες (ράφτες) και με μάλλινα στρίμματα αλλά και με μεταξωτά κορδονάκια και χρυσό σε διάφορα τερζήτικα σχέδια. Στο προφίλι, βάζουν ένα λεπτό κεντηματάκι με κόκκινο κορδόνι και πιο μέσα διάφορα μοτίβα, τα γουργουλάκια, τις πεντάρες και άλλα χρυσαφένια και μεταξωτά κορδονάκια.

Το φ(ου)σάνι ή η φ(ού)στα (Θράκη) ή το φλώρα φ(ου)σάν(ι) ή το φ(ου)σάν(ι) με τις φλώρες ή με τα φλώρα χράδια (Ήπειρος) ή με το φλώρο στεφάνι (Ρούμελη) ή με το φλώρο στύλο (Θήβα – Αττική), τι πιο χαρακτηριστικό κομμάτι της σαρακατσάνικης φορεσιάς, μοιάζει με τη φουστανέλα και δε λείπει ποτέ από καμία Σαρακατσάνα. Οι γυναίκες το φορούν καθημερινές και γιορτές πάνω από τη σεγκούνα ή το ζωστάρι, όταν δεν κάνουν βαριές δουλειές. Για να εργαστούν ελεύθερα το βάζουν και μένουν με τη φούστα. Γι' αυτό είναι και ανοιχτό στη μία πλευρά. Καμία Σαρακατσάνα δεν κλείνει τη ραφή του και το κρατά ανοιχτό για περηφάνια, όπως λένε. Έτσι μπορούν να το φορούν εύκολα, όταν δε νοικοκυρεύουν ή στο δρόμο, όταν βγαίνουν από τα κονάκια για δουλειές, στα μαντριά και στα ταξίδια τους. Τότε πάλι το ανοίγουν και το σηκώνουν ψηλά στη μέση, για να μη το λερώσουν από τις λάσπες και το κατεβάζουν, το αδερφώνουν, όταν βλέπουν ξένο. Όταν καβαλικεύουν το απλώνουν σκεπάζοντας τα πόδια όπως τη φουστανέλα και για να μη το σκονίζουν στις στράτες, το βάζουν στο ζώο και το φορούν μόλις πλησιάζουν στην πολιτεία, για να μη τις βλέπουν με τη φούστα από μέσα. Το άνοιγμα το λένε στην Ήπειρο λαγκιόλι και στη Ρούμελη πάπιες κατά μπροστά ανοιχτό φουστάνι.

Τόσο το καθημερινό και γιορτινό όσο και το νυφιάτικο φουστάνι είναι από σκούρο λουλακίσιο, σχεδόν μαύρο καλτσοσκοῦτι, με πρώτο μαλλί, σούμα στημόνι και σούμα υφάδι, που το' γνέθανε σαν στημόνι. Για να ραφτεί χρειάζονται οχτώ οργιές ή δεκάξι πήχες (10,20 μ.) ύφασμα κομμένο στα δύο και ενωμένο προσεχτικά στο φάρδος ώστε να μη διακρίνεται η ραφή. Έτσι το φουστάνι δείχνει φτιαγμένο από ένα μονοκόμματο ύφασμα, με μάκρος 0,70 μ. και πλάτος ολόγυρα οχτώ πήχες.

Στη Θράκη η φούστα, οι μάλλινες, παίρνουν είκοσι φύλλα του αργαλειού 9,00 μ. περίπου, με μάκρος όσο χρειάζεται η καθεμιά. Τα είκοσι φύλλα τα κόβουν στα δύο λοξά, έτσι που να έχουν 0,04 μ. φάρδος στη μέση και 0,13 μ. στον ποδόγυρο, και τα σαράντα πια λαγκιόλια τα ράβουν μεταξύ τους στολίζοντας τον ποδόγυρο με κατσέλια και μύτες τσεμπερωμένες.

Το καλτσοσκοῦτι που προορίζουν για τα καλά φουστάνια στην Ήπειρο και τη Ρούμελη το στολίζουν με διάφορους τρόπους. Άλλες φορές όταν το ιδιάζουν ρίχνουν δύο σειρές άσπρο γνέμα, δύο φλώρα χράδια, που απέχουν μεταξύ τους δύο πόντους. Άλλες φορές ρίχνουν ένα φλώρο χράδι ή ένα φλώρο στύλο και το ιδιάζουν άλλοτε στη μέση και άλλοτε στην άκρη, έτσι που όταν κόβουν το ύφασμα και το ενώνουν, ο διάκοσμος με τις οριζόντιες άσπρες γραμμές να παρουσιάζει διάφορες ποικιλίες.

Πολλά καθημερινά φουστάνια είναι σκέτα λουλακίσια χωρίς άσπρο χράδι, όσα πάλι προορίζονται για τις νέες έχουν χρωματιστά χράδια, συνήθως βυσσινιά ή πράσινα, τα μότα φουστάνια και όσα για τις μεσόκοπες μαβιές αράδες, τα σκούρα φουστάνια. Σε όλα όμως, προτού τα ράψουν, βάζουν στον ποδόγυρο για τελείωμα το πλατύ σιρίτι, τη φρέζα και στην άκρη της ένα γαϊτάνι. Οι Σαρακατσάνες της Ηπείρου κεντούσαν τελευταία ακόμα τα καλύτερα νυφιάτικα φουστάνια στον ποδόγυρο με άσπρα ράμματα και όμορφα σχέδια, πλαισιωμένα από δύο κεντηστές σειρές, τις άσπρες ψαθούλες. Σήμερα όμως που έκοψαν τα κεντήματα, όπως οι Σαρακατσάνες της Στερεάς, βάζουν μόνο μια ψαθούλα και μια πιέτα ένα δύο δάχτυλα φαρδιά. Στην άκρη της πιέτας, για πρόσθετο στολισμό, για μπουλέτο, πλέκουν με τη βελόνα μία δαντέλα, τη βελονίσια, παρόμοια με τις μύτες ή το πλεχτό μπιρμπίλι της τραχηλιάς. Η δαντέλα αυτή έχει σε ίσες αποστάσεις διάφορα χρώματα βυσσινιά, τριανταφυλίσσια, πράσινα, κίτρινα και γαλάζια. Οι Σαρακατσάνες της Στερεάς ράβουν στα καλά αυτά φουστάνια, στον ποδόγυρο, πρόσθετες χρωματιστές κορδέλες και σιρίτια χρωματιστά.

Μετά το στολισμό γίνονται οι πιέτες του φουστανιού, οι τσάκσες ή πίστρες όπως τις λένε στην Ήπειρο και τη Θράκη ή ζάρες στη Ρούμελη ή λόξες στην Αττική και τη Θήβα. Με ιδιαίτερη υπομονή και τέχνη τις ενώνουν έτσι που να σχηματίσουν ένα σωστό πλισέ. Τις ράβουν μία – μία ξεχωριστά, σφιχτά τη μία κοντά στην άλλη, όπως λένε περνάνε με το βελόνι το σκουτί εδώ και εκεί, ίσαμε τον πάτο ή το μαζώνουν με το βελόνι προς τα κάτω έως τον πάτο. Όταν ολόκληρο το ύφασμα διπλώσει, μαζώξει, το βουτάνε το βρέχουν στο καυτό νερό και βρεγμένο το ξαπλώνουν και το αφήνουν να στεγνώσει. Οι τσάκσες στέκονται πια στη θέση τους και δεν ξαναχαλάνε. Στη Θράκη οι πιέτες είναι σαράντα, όσες και τα λαγκιόλια. Έτσι μαζεμένες πια ράβονται οι πιέτες στη ζώνη του φουστανιού, την πόστα (Ήπειρος, Θεσσαλία, Ρούμελη) ή στο κιμέρι

(Ανατολική Μακεδονία, Θράκη). Η πόστα έχει πλάτος 0,05 μ. και μάκρος ένα μέτρο περίπου, μεγαλύτερο από την περίμετρο της μέσης, για να διπλώνει, ν' αδερφώνει το λαγκιόλι του φουστανιού. Για να στερεωθούν καλύτερα οι πιέτες, τις αρμαθιάζουν πάνω στην πόστα με μία βελονιά που μοιάζει με γαϊτάνι και με την κεντητή ψαθούλα. Ύστερα τη στολίζουν με δύο φρέζες ραμμένες τη μία κοντά στην άλλη, που χωρίζονται ανάμεσα με ένα φλώρο κέντημα, την ψαθούλα. Για την πόστα χρειάζεται μιάνιση οργιά φρέζα, που την υφαίνουν ιδιαίτερα και τη στολίζουν με νερογάλαζο γνέμα στη μέση. Ανοιχτό στο πλάι το φουστάνι, στερεώνεται στη μέση με την πόστα που έχει στις δύο άκρες της κόπτσες, τη μία ραμμένη τρία τέσσερα δάχτυλα πιο μέσα, για να σκεπάζει η μία την άλλη όταν τις θηλυκώνουν και να φαίνεται το φουστάνι ολότελα κλειστό ν' αδερφώνεται. Αδερφωμένο το φορούν οι γυναίκες στις γιορτές, στους γάμους και τα παζάρια. Όταν δουλεύουν βέβαια δε φοράνε το φουστάνι το καλό, παίρνουν δρόμο με τη φούστα.

Την καθημερινίσια κάπα όπως λέγεται στην Ήπειρο ή κοντοκάπι στη Στερεά, τη φορούν όλες οι γυναίκες και είναι πάντα σκούρα λουλακίσια, σχεδόν μαύρη. Γίνεται με διπλό σκουτί, από πρώτο μαλλί μαίσιο, με τέσσερα μιτάρια και τέσσερις πατήθρες, νιτρουβιασμένο και μαντανιασμένο, για να είναι κρουστό παχύ και μαλακό. Το μάκρος της 0,50 μ., φτάνει λίγο πιο κάτω από τη μέση και στο στήθος μένει ανοιχτή για να φαίνεται το κέντημα της τραχηλιάς και της σιγκούνας. Γύρω από το άνοιγμα βάζουν ένα λουλακάτο γαϊτάνι και πιο μέσα μια φρέζα και ένα μικρό κεντηματάκι με στρίμματα. Στις δύο μπροστινές γωνίες κεντούν με στρίμματα δύο σταυρούς για φυλαχτικό. Στη μέση, κάτω από την κομποθηλιά του ζωσταριού ή της σιγκούνας, όταν τη φορούν οι νέες, κλείνει με μια άλλη ασημένια κομποθηλιά, γι' αυτό λένε, πώς κάθε μέρα σέρνουν δύο κομποθηλιές. Έτσι στολίζεται με τα' ασήμια και η καθημερινή φορεσιά. Οι τσουπρίτσες, οι μεσόκοπες και οι γερόντισσες ράβουν στην ίδια θέση μια φρέζα, το κούμπωμα, και κομποδένουν μ' αυτήν την κάπα κάτω από το στήθος.

Τα μανίκια της κάπας είναι στενά και φτάνουν λίγο πιο κάτω από τον αγκώνα, όπου έχουν ένα μικρό άνοιγμα, τη σχισματιά, για να φαίνονται καλύτερα τα κεντίδια από τα πλεχτά χειρότια του κατασαρκιού. Στην άκρη τους είναι στολισμένα με λουλακάτα στρίμματα και φρέζες. Πολλές Σαρακατσάνες στη Ρούμελη και την Αττική δεν φοράνε σήμερα πια την κάπα αλλά τον τζάκο, που είναι σαν μία συνηθισμένη πόλκα μάλλινη ή βαμβακερή. Οι Σαρακατσάνες που ζουν στην Αττική ονομάζουν τζάκο το εξωτερικό σαν πόλκα φόρεμα που βάλανε τελευταία. Προηγούμενα η λέξη αυτή υπήρχε στις ονομασίες της φορεσιάς τους.

Το γκουζιόκ(ι) ή κοζόκι όπως λέγεται στην Ήπειρο, ή το καπί της νύφης στη Θράκη ή η χρυσή κοντόκαπα στη Στερεά, είναι ο νυφιάτικος και γιορτινός επενδύτης από χοντρό δίμιτο λουλακίσιο σκουτί, σαν της καθημερινής κάπας. Ανοιχτός στο στήθος, για να φαίνονται τα κεντήματα της τραχηλιάς και της σεγκούνας, έχει μανίκια που δεν διαφέρουν σημαντικά στο σχήμα από τα μανίκια της καθημερινής κάπας. Οι νέες δεν τα φορούν, τα κρεμούν πίσω στην πλάτη για στολισμό, οι γερόντισσες όμως, που δεν φορούν πια τα χρυσοκέντητα μανίκια, το θεωρούν ντροπή να τα' χουν πίσω, και τα περνούν στα χέρια τους, τα έχουν ντυμένα όπως λένε.

Το χαρακτηριστικό αυτό κομμάτι της φορεσιάς που μοιάζει, αν και είναι πολύ πιο κοντό, με την ανδρική φλοκάτα, το φορούν και μερικές Σαρακατσάνες της Ρούμελης. Πρώτα ράβουν το κορμί, ένα μικρό γιλέκι πολύ ανοιχτό στο στήθος που φτάνει ως τη μέση και το γαϊτώνουν με στρίμματα. Έπειτα κόβουν το υπόλοιπο ύφασμα λόξες – λόξες, λαγκιόλια, σαν της φουστανέλας και τα ενώνουν τέσσερα – τέσσερα μαζί, σχηματίζοντας μίνια μάννα. Για ένα δευτερότερο κοζόκι χρειάζονται δεκαπέντε μάννες, για ένα καλύτερο δεκαοχτώ. Τις μάννες τις ενώνουν όλες μαζί, τις στρογγυλεύουν στο γύρο και τις γαϊτώνουν με στρίμματα και αγοραστό χρυσό σιρίτι. Μετά τις αρμαθιάζουν, τις μαζώνουν πίστρες ή τσακίστρες, τις κάνουν πιέτες όπως του φουστανιού και τις ράβουν, τις κολλάνε στέρα στη μέση του κορμιού με την ψαθούλα. Με τον ίδιο τρόπο ράβουν και γαϊτανώνουν τα μανίκια που τα κολλάνε στο κορμί πάνω στα νωμάρια για να στολίζουν όμορφα τις πλάτες τους. Τα περισσότερα είναι ολοκέντητα με χοντρά στρίμματα και χρυσά σιρίτια, και με χάντρες παρδαλές τα χαντρωτά. Στο πάνω μέρος των μανικιών μπαίνουν τα στεφάνια και πιο κάτω ένας μεγάλος σταυρός, στολισμένος με χαντρωτά κουμπιά, το κόμα με το σταυρό. Στα κεντήματα αυτά δίνουν εξαιρετική προσοχή γι' αυτό και τα κορδονάκια τους, τα στρίμματα, τα κάνουν από οχτώ μάλλινες κλωστές. Το γκουζιόκ κουμπώνει λίγο πιο κάτω από τη μέση με κομποθηλιές.

Στη Θράκη τη θέση που είχε το καπί της νύφης έχει πάρει σήμερα η πόλκα ή το πολκάκι με πολύ λιγότερες πίστρες και χωρίς μανίκια. Η χρυσή κοντόκαπα είναι όμοια στο σχήμα με την καθημερινίσια κάπα. Ο στολισμός της όμως είναι πλουσιότερος με τους γύρους, τις ραφές και τα μανίκια ολοκέντητα με γαλάζια, μαβιά, βυσσινιά, κίτρινα, χρυσά και ασημένια σεράδια, κορδονάκια και ουτρές. Τα κεντίδια αυτά με τα πλούσια σχέδια τα κάνουν όπως και τα κεντήματα του ζωσταριού οι τερζήδες (ραφτάδες), γι' αυτό και τη λένε η κάπα με τα τερζήτικα. Παρόμοια κοντόκαπα αλλά από βελούδο, κατηφέ, φόρεσαν τελευταία για νυφιάτικη οι Σαρακατσάνες της Θήβας και της Αττικής.

Η ζώνα, όπως λέγεται στη Θράκη, μπαίνει πάνω από το κιμέρι, τη ζώνα της φούστας. Παλιότερα ήταν στενή, 0,08 μ. περίπου, ενώ τελευταία τη μεγάλωσαν, της έδωσαν φάρδος 0,30 μ. περίπου προσθέτοντας κατσέλια ραμμένα μεταξύ τους με διάφορους τρόπους, τη στόλισαν με χρυσό ή ασημένιο κορδονάκι πλατύ ή τυλιχτό ή φουσκωτό και κοδέλα με κούπες ανάμεσα. Έτσι όταν τη στερεώνουν στη μέση πάνω από τη φούστα φέρνει βόλτα ολόγυρα το σώμα και σταυρώνει, κλείνει στο πλάι, σκεπάζοντας τους γοφούς.

Η κατασκευή της ζώνας απαιτεί ιδιαίτερη τέχνη, γιατί οι ενώσεις των κατσελιών πρέπει να μη φαίνονται, να μην έχει καλή και ανάποδη αλλά και να ανοίγει, όσο ράβονται τα κατσέλια προς τα κάτω, να γίνεται λοξή για να εφαρμόζει καλά στο σώμα. Εκεί που ακουμπά στη μέση βάζουν μια λουρίδα σκουτί 0,10 μ. περίπου, στολισμένο με τρεις σειρές ασημένιες και χρυσές φρέζες, ραμμένες με τέτοιο τρόπο που να μη φαίνεται καθόλου το ύφασμα. Η ζώνα έχει στην άκρη για τελείωμα μύτες γινόμενες με μαύρο και χρυσό.

Η πέτσινη ζώνα ή ζώστρα ή ζωστήρας ή λουρί πήρε τη θέση του υφαντού ζωναριού. Είναι από κόκκινο πετσί βουβαλίσιο, σαν των τσαρουχιών, με μήκος 0,80 μ. περίπου και πλάτος 0,10 μ. και σπάνια λείπει από τη μέση της

Σαρακατσάνας, που τη φοράει ακόμα και στη δουλειά. Στις δύο άκρες έχει λουράκια με τρυπίτσες και στις άλλες δύο φιούμπες για να κουμπώνει. Τη στολίζουν ολόκληρη με άσπρες κάψουλες σε διάφορα σχέδια, τα φεγγάρια. Για πιο επίσημο και πλούσιο έχουν το γνωστό ελικοειδές κόσμημα το γουργουλά.

Καλύτερη είναι η παρδαλή χαντρένια ζώνη που σήμερα φοριέται από τις νύφες αλλά και όλες τις γυναίκες στο γάμο. Η νύφη τη φοράει και ύστερα από το γάμο, τη σέρνει δεκαπέντε – είκοσι μέρες, όσο σχολάει ο γάμος και ύστερα από τα πιστρόφια και μετά τη βγάζει και βάζει την πετσένια. Παλιότερα φορούσαν ζώνες υφαντές που είχαν μάκρος μιάμιση οργιά, πλάτος μια παλάμη και ήταν στολισμένες με αράδες παρδαλές σε όλα τα χρώματα. Πάνω στη ζώνη σκάλωναν ένα μεγάλο ασημένιο θηλυκωτάρι.

Η ποδιά, ή οι παναούλες όπως τη λένε στη Θράκη, φοριέται σήμερα μόνο από τις Σαρακατσάνες της Θράκης κι απ' αυτές που κατεβαίνουν στη Στερεά. Οι Στερεοελλαδίτισσες φορούν μία πλατιά, τσίπινη, με σούρες στη μέση και την καλύτερη τη στολίζουν με δαντέλες, κορδέλες και φαρμπαλάδες. Η νυφιάτικη και η καλή γιορτινή είναι βελουδένια, είτε με μεταξωτά πολύχρωμα κεντητά λουλούδια σε χοντροκομμένα ξενικά σχέδια, είτε με δαντέλες, κορδέλες, χρυσά σιρίτια και κορδόνια. Τα παλιότερα όμως χρόνια και οι Σαρακατσάνες της Ηπείρου φορούσαν κάθε μέρα τη μαλλίτικη ποδιά, λουλακάτη από μόνο καλτσοσκούτι και στολισμένη με τέσσερα κατακόρυφα χράδια φλώρα. Η καλή και η νυφιάτικη ποδιά είχε τότε πλούσια κεντήματα του χεριού, πανωκεντίδια. Για νυφιάτικες συνήθιζαν όμως και ποδιές με χρυσά κεντημένες, με χρυσά ή πολύχρωμα κορδονάκια, πάνω σε κόκκινο σκουτί, από τους ραφτάδες (τερζήδες), τις τσαπαρένιες.

Στη Θράκη από τα παλιά χρόνια ως σήμερα ακόμη φορούν τις παναούλες, τις μικρές σκουτίσιες ποδιές με τα πλούσια πανωκεντίδια. Τα κεντίδια αυτά για τις καθημερινές, γίνονται με σκούρα κάτια και χρυσό ή ασημένιο κορδόνι σε διάφορα σχέδια και στολίζονται ολόγυρα με τα ίδια κάτια. Οι γιορτινές και οι νυφιάτικες γίνονται από σκουτί σε διάφορα χρώματα, συνήθως κόκκινο βαθύ, και στολίζονται με πολύχρωμα λεπτοστριμμένα μαλλιά με τη βελονιά το κασινάκι, την αλυσιδίτσα. Το πανωκεντίδι αυτό είναι συνήθως μεγάλοι πολύχρωμοι σταυροί που θυμίζουν βυζαντινά πρότυπα σε στιχάρια ή επιγονάτια και έχουν ονομασίες κεφάλια ή σταυρός ή ήλιος. Ολόγυρα τις στολίζουν με κατσέλια πλατύ, τυλιχτό, κουλούρες κ.λ.π.

Στην Ήπειρο και στην Στερεά την ποδιά την φορούν σήμερα μονάχα οι νύφες, βάζουν στο γάμο ποδιές άσπρες δαντελένιες, από λεπτό μεταξωτό ύφασμα μαντιλένιο ή μεταξωτό ατλαζωτό, στολισμένο με δαντέλες, χρυσά σιρίτια και χάντρες παρδαλές.

Η βελεντζούλα από πλάτες, ή το τσόλι είναι το πρόχειρο καθημερινό πανωφόρι. Μικρό ολοκέντητο κουβεράκι, το ρίχνουν στις πλάτες ή και πάνω από το κεφάλι στα κρύα και στις χιονιές σταυρώνοντας μπροστά τα χέρια, γι' αυτό και λένε, κάνα κρύο την έπιασε και σταυρώθηκε. Οι περισσότερες βελεντζούλες ζεστές και μαλακές, γιατί είναι περασμένες από τη νιτρουβιά και το μαντάνι, είναι σκέτες. Οι καλύτερες είναι στολισμένες με κεντήματα του

αργαλειού, τα κουπωτά, που γίνονται με τις παιδολόγες, το τσόλι απ' το κεφάλι με τις παιδολόγες.

Τα τσουράπια τα φορούν όλες οι Σαρακατσάνες άλλες πάνω από τις κάλτσες, οι περισσότερες πάνω στο κριάς, χωρίς φτέρνες, για να μη λιώνουν, όταν βγάζουν τα τσαρούχια και περπατούν ξυπόλητες. Αρχίζουν από τον αστράγαλο και φτάνουν λίγο πιο πάνω από το γόνατο, έτσι που μοιάζουν με σωλήνα στενό κάτω και πλατύτερο πάνω. Τα τσουράπια από σούμα μαλλί γνεσμένο σα στημόνι στολίζουν με πλεχτά ασπρόμαυρα ξόμπλια σε πλούσια και ιδιόρρυθμα σχέδια.

Τα πατούνια ή κοντοπάτουνα ή καλτσούνια πλεγμένα στο χέρι όπως και τα τσουράπια, τα φορούν μονάχα οι Σαρακατσάνες της Θράκης. Είναι πάντοτε πολύχρωμα κόκκινα, πράσινα, γαλάζια, άσπρα, κίτρινα και ολοπλούμιστα με σχέδια, που αν και είναι ποικίλα, έχουν τις ίδιες ονομασίες το γκλιτσωτό και οι ρόκες. Οι κάλτσες αυτές πιάνουν όλο το πόδι ως τον αστράγαλο, όπου τα τελευταία χρόνια για περισσότερο στολισμό βάζουν στην άκρη λίγο χρυσό. Στον αστράγαλο σχηματίζουν θηλιές απ' όπου περνούν ένα κορδόνι για να τα σφίγγουν.

Οι πιο πολλές Σαρακατσάνες, και οπωσδήποτε η νύφη, χτενίζουν τα μαλλιά τους με χωρίστρα, χωριστά στη μέση. Στη Θράκη τους βάζουν και λίγο βούτυρο, για να γυαλίζουν, να λάμπουν. Οι παλιές και οι νύφες τα πλέκουν δύο κοτσίδες, δύο κόσες ή δύο κοσάνες, που τις μαζεύουν στο κεφάλι, έβαζαν τις κόσες στο κεφάλι, τα έκαναν τσουλούφι. Αργότερα τις έριχναν πίσω στην πλάτη και, οι νύφες, τις στόλιζαν με πολλές χρωματιστές κορδέλες. Σήμερα άλλες κάνουν μία, άλλες δύο κόσες, που τις ενώνουν από τη μέση και κάτω. Οι μισόκαιρες και οι βάβες κάνουν πάντα δύο κόσες. Η νύφη πλέκει τα μαλλιά της μία κόσα και τα στολίζει με χρωματιστές κορδέλες και χτένια.

Στη Θράκη αρχίζουν τις κοσάνες από τα αυτιά και τις τυλίζουν στο κεφάλι με διάφορους τρόπους, ανάλογα με την ηλικία και τις περιστάσεις. Οι νέες τις φέρνουν γύρω σαν στεφάνι, χτενίζουν τα μαλλιά τους γύρο. Οι νύφες τις φέρνουν μπροστά, τις σταυρώνουν και κάνουν θηλιές, έτσι που η μία να περνά μέσα στην άλλη και να ξαναγουρίζει πίσω. Οι παντρεμένες τις φέρνουν μπροστά, τις τυλίζουν μεταξύ τους και στερεώνουν τις άκρες τους πάνω στη κορυφή του κεφαλιού, τις δένουν κόμπο. Οι χήρες τις κάνουν σταυρό, τις τυλίζουν δηλαδή γύρω στο κεφάλι από τα δεξιά προς τα αριστερά και από τα αριστερά προς τα δεξιά, έτσι που στο κέντρο, πάνω από το μέτωπο, να ακουμπούν η μία πάνω από την άλλη σε σχήμα σταυρού.

Πάνω από τις κοσάνες φορούσαν ένα μικρό κόκκινο φέσι με μία κόκκινη μακριά φούντα κρεμασμένη στο πλάι. Σήμερα βάζουν μία μάλλινη σκούφια από σκούρα μαλλιά, πλεγμένη με το βελονάκι, τη γκλιτσούλα. Παλιότερα πάνω από το φεσάκι και σήμερα πάνω από τη σκούφια στερεώνουν το μαντίλι του κεφαλιού, το μπόχο.

Το μαντίλι απ' το κεφάλι όπως λέγεται στην Ήπειρο και τη Στερεά ή μπόχος στη Θράκη είναι το γνωστό απλό τσεμπέρι, ο καθημερινός και γιορτινός κεφαλόδεσμος και το λένε τεσσαράγκωνο μαντίλι, με τέσσερα φτερουδία. Των

Σαρακατσάνων της Ηπείρου είναι ολόμαυρο με πολύχρωμα κλαράκια και λουλούδια και το φορούν όλες οι τσούπρες και οι νέες. Στις μισόκαιρες το μαύρο μαντίλι έχει φυλλαράκια, κλαράκια και ρίζες, τοποθετημένα σε απόσταση το ένα από το άλλο, βαλμένα ξέχωρα παρεκεί ένα – ένα. Οι βάβες φοράνε ολόμαυρο μαντίλι χωρίς κανένα λουλούδι.

Οι Σαρακατσάνες της Στερεάς, ώσπου να κάνουν ένα ή δύο παιδιά, φορούν κίτρινο ή άσπρο, το ζαχαρί μαντίλι, άλλοτε σκέτο, άλλοτε γεμάτο με πολύχρωμα λουλούδια, κλαριά και πουλιά. Μαύρο βάζουν μόνο οι μισόκαιρες και οι βάβες αλλά και όλες οι γυναίκες για τρία – τέσσερα χρόνια όταν πεθάνει κανένας δικός τους.

Από τα μαντίλια αυτά τα καθημερινά είναι κατώτερης ποιότητας, φτηνότερα, παίρνει κατά που έχει η καθεμιά για να σέρνει κάθε μέρα. Τα καλά τα φοράνε στους γάμους και τις γιορτές.

Ο μπόχος το τετράγωνο μαντίλι της Θράκης ήταν τα παλιά χρόνια κόκκινος, βαμβακερός ο καθημερινός, μεταξωτός ο γιορτινός. Μόνο οι ηλικιωμένες φορούσαν μαύρο μπόχο. Σήμερα είναι μαύρος ή καφέ σκούρος από μάλλινο υφαντό ζερβοδίμιτο ο καθημερινός και μάλλινος ή βαμβακερός αγοραστός ο γιορτινός.

Το μαντίλι του κεφαλιού στην Ήπειρο, τη Στερεά και τη Θράκη, το διπλώνουν τριγωνικά στα δύο με την μία άκρη από μέσα και την άλλη, το φτερούδι, να κρέμεται πίσω στην πλάτη. Τα άλλα δύο φτερούδια από τον τρόπο που τα φορούν ανάλογα με την ηλικία και την περίπτωση, παίρνουν και διάφορες ονομασίες.

Ο νυφιάτικος κεφαλόδεσμος άλλαξε σιγά – σιγά για να καταλήξει σήμερα στον άσπρο τούλινο πέπλο. Πολύ παλιότερα η νύφη φορούσε άσπρο κεφαλοπάνι, το τσιπομάντιλο, κεντημένο μπροστά στο μέτωπο. Πάνω από το τσιπομάντιλο της ρίχναμε για πέπλο ένα κόκκινο μαντίλι, τον κούκλο ή το κουκλούδι, που σκέπαζε το πρόσωπο της και έφτανε ως το στήθος. Ο κούκλος, ήταν τόσο πυκνός που μόλις μπορούσε να βλέπει, τις κούκλωναν τις νυφάδες και δεν έβλεπαν καθόλου. Για να στερεώνουν τον κούκλο τύλιγαν πιο πάνω την ομπόλια από άσπρο υφαντό πανί, δύο οργιές μακρύ και με μία φούντα στην άλλη άκρη, που η μία έπεφτε στην αριστερή μεριά του κεφαλιού και η άλλη στη μέση του μετώπου, στη μπάλα.

Πίσω στο κεφάλι, στην κορυφή, γάντζωναν το καρφοβέλονο ή την κόπτσα με τον άλσο, μια πόρπη απ' όπου κρεμόταν δύο αλυσίδες με σκουλαρίκια. Τα σκουλαρίκια τα σκάλωναν με δύο γαντζάκια στην ομπόλια πάνω από τα αυτιά, έτσι που οι αλυσίδες τους να πέφτουν πίσω στο σβέρκο και στα πλάγια πάνω από τους ώμους. Παρακάτω γάντζωναν το διπλό ή μονό κιουστέκι με τις πλάκες και τους άλσους, που στόλιζε το σβέρκο, τις πλεξούδες και την πλάτη της νύφης.

Όταν έπαψαν να φορούν την ομπόλια, η νύφη έβαζε κόκκινο σκούρο φεσάκι, με κρεμασμένα ολόγυρα φλουριά, οι πιο πλούσιες είχαν και έξι σειρές, δωρίσματα του πατέρα. Από πάνω έπεφτε το μαύρο λουλουδάτο μαντίλι, τα

σκουλαρίκια με τις κόπτσες και τις μακριές αλυσίδες, το μόνο κιουστέκι με τις πλάκες και τους άλσους. Στη θέση του κούκλου όλες οι νύφες ως τελευταία ακόμη έριχναν στο κεφάλι και σκέπαζαν το πρόσωπο με την τσίπα, ένα χτυπητό κόκκινο τετράγωνο τουλπάνι, πολύ λίγο διάφανο και γεμάτο χρυσές πούλιες. Κουκουλώθηκα και εγώ με τσίπα, λένε σήμερα οι παλιές.

Τελευταία άλλαξε και πάλι ο κεφαλόδεσμος της νύφης. Για να ξεχωρίζει το μαντίλι της, το λεπτότατο μαύρο τσεμπέρι, ο γάζος, το έφτιαχναν κατά γης κουδέλα, το δίπλωναν, το έραβαν και το έβαζαν στραβά στο κεφάλι. Το μέρος που έπεφτε στην κορυφή του κεφαλιού, πάνω και το κεφάλι ήταν στενότερο και το άλλο που έπεφτε πίσω στην κοτσίδα, πίσω και την κόσα, πλατύτερο. Ολόγυρα το στόλιζαν για λούσο με ένα χρυσό κορδόνι γεμάτο χάντρες που πέφτανε στο κεφάλι και το κάρφωναν στα μαλλιά, στη μίνια κόσα. Στην άκρη της πλεξούδας έπλεκαν μαζί με τα μαλλιά πολλές χρωματιστές κορδέλες αγοραστές, τις κουρτέλες παζαρένιες. Πάνω σ' αυτές και στην πλεξούδα έπιαναν το μόνο κιουστέκι με τους άλσους, παραπάνω σκάλωναν την κόπτσα με τον άλσο και τα σκουλαρίκια που έπεφταν στα αυτιά.

Αυτός ήταν ο κεφαλόδεσμος της νύφης εδώ και δεκαπέντε χρόνια. Μέσα σ' αυτά τα δεκαπέντε χρόνια, κόψανε στις νύφες την τσίπα και πάνε στο γάμο ξεσκούφωτες. Άλλες βάζουν ένα μαντίλι λουλουδάτο, ριχτό στα πλάγια μπροστά και από πάνω τον άσπρο τούλινο πέπλο και άλλες μόνο τον τούλινο πέπλο με σούρες. Όλες οι συμπεθέρες πάνε στο γάμο με τη μαντίλια μπέζα στο κεφάλι.

Εικόνα 2 – 14. Σαρακατσάνες σερβιάνες. Αρχές 20^{ου} αιώνα.

Εικόνα 2 – 15. Σαρακατσάνος σερβιάνος και Σαρακατσάνα μωραιϊτισσα. Αρχές 20^{ου} αιώνα.

Τα κοσμήματα, τα άρματα, τα ασημία, τα αλύσια ή τα χαϊμαλιά, τα έπαιρναν οι Σαρακατσάνες προίκα, όπως και τις δύο κομποθηλιές, που έδινε ο πατέρας στη κόρη μαζί με άλλα κοσμήματα ανάλογα με τη δύναμη του. Ο γαμπρός της χάριζε απaráβata το ασημοζούναρο και, αν ήταν πλούσιος, το σταυρωτό κiousτέκι ή διπλό τσαπράζι και διάφορα άλλα. Οι τύποι των κοσμημάτων είναι όμοιοι σε όλες τις περιοχές. Οι χρυσ(ι)κοί στα Γιάννενα, τη Θεσσαλονίκη, την Καβάλα, τα Τρίκαλα, τη Λάρισα, τη Λαμία και τη Λιβαδειά ξέροντας πως είχαν μεγάλη πέραση στους Σαρακατσάνους τα έφτιαχνε ειδικά γι' αυτούς. Και σήμερα ακόμα υπάρχουν έτοιμα κοσμήματα, για τις γυναίκες που κατεβαίνουν στις πολιτείες ή τα παραγγέλνουν όταν είναι περαστικές. Πολλά κοσμήματα τα αγοράζαν και από τους πλανόδιους τεχνίτες – χρυσικούς, που τριγύριζαν στα κονάκια με τους τρουβάδες, όπως οι βαρελάδες, οι γανωτζήδες και οι χαλκωματάδες, για να πουλούν τα είδη τους. Οι περισσότεροι απ' αυτούς έστηναν και το πρόχειρο εργαστήρι τους για να επιδιορθώνουν τα παλιά ασημικά.

Τα ασημένια αυτά κοσμήματα, οι άλσοι, έχουν για κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα τις πλούσιες και άφθονες αλυσίδες, που τους έδιναν και το όνομα τους. Οι αλυσίδες αποτελούν το βασικό διακοσμητικό στοιχείο των κοσμημάτων συνδέοντας μεταξύ τους τα χαϊμαλιά και σχηματίζοντας ένα πλέγμα, εξυπηρετούν παράλληλα και πρακτικούς σκοπούς. Οι αλυσίδες λόγω χάρη στα σκουλαρίκια, δεν στολίζουν μόνο τα πλάγια και το σβέρκο του κεφαλιού αλλά και συγκρατούν τα σκουλαρίκια για να μη χάνονται. Οι αλυσίδες που κρατούν τα βραχιόλια, τα μπελετζίκια, και πιάνονται από τους

ώμους, στολίζουν μαζί και ολόκληρα τα χέρια. Το ασημοζούναρο είναι οι πόρπες με τις αλυσίδες που συγκρατούν το σουγιά να μη χαθεί.

Οι κομποθηλιές ή τα πιατσούρια είναι πόρπες σε διάφορα μικρότερα ή μεγαλύτερα σχήματα στρογγυλά, μακρουλά, γκλιτσωτά και τις χρησιμοποιούν για να κλείνουν την κάπα, το ζωστάρι κ.λ.π. Πολλές φορές αποτελούνται από διάφορα πλακίδια, τετράγωνα, τρίγωνα, στρογγυλά, πολυγωνικά, ενωμένα πάντα με σειρές από αλυσίδες. Οι περισσότερες κομποθηλιές είναι μάλλον χοντροδουλεμένες από αγιάρι, ασήμι κατώτερης ποιότητας με τη γνωστή τεχνική για τα χυτά και τα τρυπητά κοσμήματα. Ορισμένες όμως και κυρίως όσες γίνονται με το σαβάτι, έχουν ασήμι καλύτερης ποιότητας και λεπτότερη επεξεργασία. Μερικές πόρπες αν και χοντροδουλεμένες είναι συρματερές και επιχρυσωμένες, φλουροκαπνισμένες. Ανάμεσα τους βρίσκουμε και τις καλεμιστές, δουλεμένες με εκλεχτό τρόπο. Τα πιο χαρακτηριστικά διακοσμητικά σχέδια πάνω στις κομποθηλιές γίνονται με το σαβάτι, και αξίζουν ιδιαίτερη προσοχή για την εκφραστικότητα τους, φύλλα, μαργαρίτες, κλαδιά, φίδια, αλεπούδες, ζαρκάδια, σκυλιά, πουλιά, μονοκέφαλοι και δικάφαλοι αετοί, γυναίκες με διάφορες φορεσιές, φουστανελάδες με τα άρματα και τα χαντζάρια, κυνηγοί, Άγιοι και κυρίως ο Άγιος Γιώργης, ο Άγιος Δημήτριος και η Αγία Τριάδα.

Πολλά από τα ασημικά αυτά τα φορούσαν και οι άνδρες. Έτσι, το τσαπράζι το σταυρωτό μ' αλύσια αρμάθες ή το ακέριο διπλό κιουστέκι, το φορούσαν οι νύφες και οι νιόπαντρες ώσπου να κάνουν το πρώτο παιδί, το φορούσαν όμως και οι τσελιγκάδες και οι καπετάνιοι, με την διαφορά πως το γυναικείο ήταν μικρότερο από το ανδρικό. Το αποτελούσε ένα μεγάλο κεντρικό τετράγωνο κόσμημα, η πλάκα ή το χαϊμαλί ή το καφάσι, που στις τέσσερις πλευρές είχε αρμάθες από αλυσίδες. Σε μερικά κιουστέκια οι αλυσίδες ήταν έξι έως οχτώ, σε άλλα έφταναν τις δέκα και δεκαπέντε. Στην απέναντι άκρη της κάθε αρμαθιάς είναι πιασμένες άλλες τέσσερις πλάκες έτσι ώστε να σχηματίζεται ένας μεγάλος ακέριος σταυρός που στόλιζε ολόκληρο το στήθος σε σχήμα χ. Το τσαπράζι το σκάλωναν στους ώμους και στη μέση με τα τέσσερα πιατσούρια με το π(ου)λί ή με τις κόπτσες που είχαν τα τέσσερα χαϊμαλιά. Τα καλύτερα τσαπράζια είχαν τις πλάκες στολισμένες με πολύχρωμα πετράδια ή με σαβάτι. Το μεγάλο σταυρωτό κιουστέκι ήταν το επίσημο κόσμημα για τις πλούσιες τσοπάνισσες και τις τσελιγκοπούλες όπως και πολλά άλλα νυφιάτικα κοσμήματα.

Όμοιο κόσμημα για άνδρες και γυναίκες είναι το μονό κιουστέκι με τα αλύσια. Οι άνδρες το μεταχειρίζονται για τα ρολόγια τους και οι γυναίκες στόλιζαν το στήθος, γαντζώνοντας την κομποθηλιά του στο κοζόκι και σκαλώνοντας την άλλη άκρη στο στήθος δεξιά, έτσι που να πέφτουν οι αρμάθες με τα αλύσια στο ζουνάρι.¹⁵

¹⁵ Τατιάνα Ιωάννου – Γιανναρά, Λαϊκή Φορεσιά, Φορεσιές με το Σιγκούνι, Εκδοτικός Οίκος 'Μέλισσα', Μουσείο Μπενάκη, Αγγελικής Χατζημιχάλη, Ίδρυμα Ευγενιδίου.

2.4.10.1 ΠΟΔΙΕΣ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

Οι διακοσμητικές εξελίξεις των ποδιών έχουν να κάνουν με τη διαδικασία εξελίξεων και μετασχηματισμών στην οποία μπήκαν οι Σαρακατσάνοι, αλλά και η ελληνική κοινωνία γενικότερα, ιδίως μετά την πολεμική δεκαετία 1940 – 1950 και την οριστικοποίηση των συνόρων στις περιοχές όπου κινούνται. Όπως συμβαίνει με όλα τα δεδομένα ενός παραδοσιακού πολιτισμικού συστήματος, η αλληλεξάρτηση που τα χαρακτηρίζει οδηγεί σε αλληλένδετες αλλαγές ανάμεσα στο σύστημα νοοτροπιών και στις έμπρακτες εκδηλώσεις του, είτε πρόκειται για συμπεριφορές, είτε για την υλική βάση του παραδοσιακού μας πολιτισμού.

Οι Σαρακατσάνοι προσπαθούν να διατηρήσουν τη συλλογική τους μνήμη και τις παραδοσιακές τους αξίες. Στο πλαίσιο αυτό η ενδυμασία, ως στοιχείο εκδήλωσης και έκφρασης ταυτότητας, παίζει έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο. Έτσι και η ποδιά, εξέχον μέρος της ενδυμασίας αυτής, προβάλλεται κατά κόρον ως το αντιπροσωπευτικό σαρακατσάνικο σύμβολο, ως η χαρακτηριστική έκφραση της λαϊκής τους τέχνης.

Η ποδιά, επίσης, πέρα από την διακοσμητική και την τυπολογική σημασία της, αντιπροσωπεύει ολόκληρη την κοσμοθεωρία και την βιοθεωρία της γυναίκας που την κατασκεύαζε και τη φορούσε. Είναι ενδεικτική τόσο για την ιδεολογία και την κοινωνική θέση, όσο και για την καθημερινή πρακτική της Σαρακατσάνας, και η μελέτη της μας αποκαλύπτει ένα ολόκληρο κόσμο, ένα τρόπο πρόσληψη και οργάνωσης του σύμπαντος και του κοινωνικού περιγύρου. Ιστορώντας στο ύφασμα τον κόσμο, η Σαρακατσάνα τον δεσμεύει και τον περιλαμβάνει, αισθάνεται να τον υποτάσσει, με σκοπό να ωφεληθεί απ' τις μυστικές δυνάμεις που κρύβει, να αντιμετωπίσει μ' αυτές την καθημερινή της αδυναμία, την έλλειψη επιστήμης και τεχνολογίας, την ανασφάλεια και την συλλογική υπαγωγή στους παράγοντες του απρόβλεπτου και του τυχαίου.

Χαρακτηριστικό εξάρτημα της γυναικείας Σαρακατσάνικης ενδυμασίας της Θράκης είναι η παναούλα ποδιά. Η ποδιά αυτή είναι ένα έργο τέχνης. Πάνω σ' αυτήν η Σαρακατσάνα της Θράκης θα κεντήσει με χρώματα διάφορα μοτίβα και σύμβολα, που ταυτιζόταν με τον κύκλο της ζωής, ακόμη σύμβολα που εκφράζουν το δέος της μπροστά στις φυσικές δυνάμεις που καθόριζαν την ζωή της, της οικογένειας της και των κοπαδιών της. Μοτίβα όπως ο κύκλος, σύμβολο αιωνιότητας που το ταυτίζει με το δικό της κύκλο ζωής ή κύκλος που κλείνει μέσα του το μοτίβο του σταυρού, σύμβολο φυλακτικό και αποτρεπτικό. Σχήματα αυστηρά, γεωμετρικά, βυζαντινά, κλαδιά και δέντρα κόκκινα που συμβολίζουν το χρώμα της χαρά και της θυσίας.¹⁶

¹⁶ <http://alex.eled.duth.gr/DUTH/Podies1/epilogos.htm>
(Ποδιές του Δ. Π. Θ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΥΒΟΙΑΣ

Η ανθρώπινη παρουσία έκανε την εμφάνιση της κατά την Παλαιολιθική Εποχή ενώ σίγουρα είχαν εγκατασταθεί κάτοικοι τόσο στην Εύβοια όσο και την Σκύρο. Συγκεκριμένα κοντά στην περιοχή της Νέας Αρτάκη έχουν έρθει στην επιφάνεια ευρήματα προερχόμενα από δύο εργαστήρια όπου κατασκευάζονταν πέτρινα εργαλεία.

Στους επόμενους αιώνες (12^{ος} π.χ. και μετά) οι Ίωνες ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην Εύβοια, αναγκάζοντας σε εκδίωξη τους πιο παλαιούς κατοίκους Άβαντες. Η Χαλκίδα, η Ερέτρια και η περιοχή των Ωρεών έγιναν συντρίμια από τους Ρωμαίους την εποχή της διεξαγωγής του Α και Β Μακεδονικού πολέμου. Η Ρωμαϊκή επεκτατική κυριαρχία σταμάτησε, προσωρινά μόνο, όταν κατέλαβε το νησί ο βασιλιάς του Πόντου Μιθριδάτης θέλοντας να το μετατρέψει σε ορμητήριο του στις επιχειρήσεις του εναντίον των Ρωμαίων.

Γύρω στον 7^ο αιώνα η πόλη της Χαλκίδας γνώρισε την εγκατάλειψη καθώς οι κάτοικοι της έφυγαν από την αρχική της τοποθεσία και εγκαταστάθηκαν στα δυτικά κοντά στο λόφο του Ευρίπου όπου και οχυρώθηκαν σε ένα τείχος. Με την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και το μοίρασμα των εδαφών της στους Λατίνους κυρίαρχους, το νησί της Εύβοιας το πήραν τρεις Λομβαρδοί ευγενείς. Στα επόμενα χρόνια η Εύβοια ή αλλιώς το βασίλειο Νεγκρεπόντε αποτέλεσε έναν εμπορικό σταθμό με την αρτιότερη οργάνωση. Κατά την περίοδο που η Εύβοια υπαγόταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε δημιουργήσει σε συνδυασμό με την Ανατολική Στερεά Ελλάδα μια περιφέρεια διοικητικής σημασίας που είχε ως έδρα της την Χαλκίδα.

Η Εύβοια στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας περνούσε τρομερές στιγμές καταπίεσης ενώ οι Τούρκοι γνωρίζοντας την στρατηγικής σημασίας θέση της Χαλκίδας την είχαν μετατρέψει σε ένα φρούριο. Το νησί γνώρισε την ελευθερία του αρκετά αργότερα από την ανακήρυξη του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, γεγονός το οποίο μαρτυρεί τις δοκιμασίες που πέρασε υπό την τουρκική σκλαβιά.

Η συνέχεια εξελίχθηκε πολύ καλύτερα, με την Εύβοια να αποτελεί νομό έχοντας ως πρωτεύουσα την Χαλκίδα. Στον ίδιο νομό με τη μεγάλη νήσο υπαγόταν η Σκύρος και οι Βόρειες Σποράδες. Από εκεί και πέρα η ανάπτυξη ήταν αυτή που είχε τον πρώτο λόγο.

Η δημιουργία του πορθμού του Ευρίπου και η παροχή σιδηροδρομικής κάλυψης με την Αθήνα υπήρξε το εφελτήριο για την ανοδική πορεία του νομού. Η βιομηχανία και ο τουρισμός τόνωσαν την Εύβοια και την βοήθησαν να ορθοποδήσει οικονομικά.¹

¹ www.greek-tourism.gr/evioia/history.htm

3.2 ΟΙ ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ

Οι γυναικείες φορεσιές της Εύβοιας ανήκουν στον ενδυματολογικό τύπο της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας και της Πελοποννήσου. Είναι η αγροτική με το σιγκούνι. Η αντίστοιχη ανδρική φορεσιά είναι με φουστανέλα ή πουκαμίσα. Επίσης η νησιώτικη με το φουστάνι για τις γυναίκες και η βράκα για τους άνδρες. Όπως οι φορεσιές της Λίμνης και της Κύμης, που ανήκουν στο νησιώτικο τύπο και η αντίστοιχη ανδρική φορεσιά είναι η βράκα.

3.2.1 ΚΥΜΗ

Η γιορτινή και νυφική φορεσιά της Κύμης αποτελείται από τα ίδια τμήματα που συνθέτουν την καθημερινή φορεσιά, που είναι σχεδόν ολόμαυρη. Η νυφική κατασκευάζεται από ακριβά, εισαγόμενα μεταξωτά υφάσματα. Το βελούδινο ζακέτο, το γιαλαμπί, είναι χρυσοκεντημένο. Ο απλός κεφαλόδεσμος έχει ένα κίτρινο τσεμπέρι. Το κοντό πουκάμισο είναι νταμωτό ολομέταξο, με λεπτά χρυσοκεντήματα στο άνοιγμα της τραχηλιάς και στο γύρο των μανικιών.

Εικόνα 3 – 1. Δύο γυναίκες ντυμένες με γιορτινές φορεσιές, γύρω στο 1953.

Εικόνα 3 – 2. Νυφική φορεσιά παλαιού τύπου. 18^{ος} αιώνας.

Το φουστάνι, φτιαγμένο από ολομέταξη ευρωπαϊκή στόφα, έχει ποδόγυρο από στόφα διαφορετική. Υπάρχουν τα ίδια ενυφασμένα σχέδια με το ζακέτο, αλλά σε δεύτερης ποιότητας ύφασμα, γεγονός που αποκαλύπτει την ύπαρξη δυο διαφορετικών υφασμάτων στο ίδιο σχέδιο. Το ζακέτο έχει το ίδιο αχνάρι με την καλοκαιρινή γουνέλα της φορεσιάς με το σκουρόχρωμο γυαλωμένο ντούλα φουστάνι.

Τη μέση τη σφίγγει μια χρυσοκεντημένη ζώνη με επίρραπτα κορδονέτα και ασημένια θηλυκωτάρια σφυρήλατα. Το κέντημα της ζώνης ταιριάζει απόλυτα με το κέντημα των πασουμιών, που σε σχήμα είναι όμοια με τις γκ'ντόρες της Σκύρου. Στον τارسό δένουν φιόγκο με δυο λεπτές μεταξωτές κορδέλες σε υπόλευκο χρώμα.

Ο κεφαλόδεσμος αποτελείται από ένα λευκό τρίγωνο τσεμπέρι και από ένα τρίγωνο πράσινο μαντίλι στριμμένο στη μία πλευρά ως μπουμπάρι. Στο τμήμα που μπαίνει στο μέτωπο έχει μεγάλο κόκκινο φεγγάρι. Μια αραχνοϋφαντη λευκή μεταξωτή μπόλια σκεπάζει ολόκληρο τον κεφαλόδεσμο. Έχει μήκος γύρω στα 3.25 μ. και πρέπει να της λείπει το χρυσό τελείωμα που έχουν συνήθως αυτές οι σάρπες. Τον κεφαλόδεσμο συγκρατεί μία υποσιαγώνια λουρίδα, το καπιτσάλι, που τα κεντήματα της ταιριάζουν με εκείνα της ζώνης και των πασουμιών.²

² Ιωάννα Παπαντωνίου, Ελληνικές Τοπικές Ενδυμασίες, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναυπλία, 1996.

3.2.2 ΛΙΜΝΗ

Στις ναυτικές πόλεις όπως η Λίμνη επικράτησε ο νησιώτικος τύπος φορεσιάς. Οι γυναίκες φορεσίες αποτελούνταν από το πουκάμισο με τα φαρδιά μανίκια και τις μπιμπίλες από μετάξι. Το φουστάνι είχε μακριά μανίκια με σχίσσιμο στην άκρη, για να αναδιπλώνουν και τετράγωνο κόρφο. Πάνω από το φουστάνι φοριόταν το μπουκότο, ένα ζιπούνι από σκουρόχρωμη τσόχα. Στη Λίμνη οι νέες πάνω από το φέσι φορούν το ντ'βάκι, ένα κόκκινο αραχνοϋφαντο μαντίλι διακοσμημένο με πούλιες και πράσινη δαντέλα. Τις καθημερινές φορούσαν τσεμπέρια από μουσελίνα, ανοιχτόχρωμα οι νέες και πιο σκούρα οι ηλικιωμένες. Στη μέση οι Λιμνιώτισσες φορούσαν μεταξωτό κροσσωτό μαντίλι διπλωμένο τριγωνικά.

Οι άνδρες στη Λίμνη φορούσαν μακριά γαλάζια βράκα με κόφες. Στη συνέχεια φορούσαν το πουκάμισο, το μακρύ ριγωτό μεταξωτό ζωνάρι και το γιλέκο από μπλε τσόχα ή βελούδο, με κόκκινη πλάτη. Για το κρύο φορούσαν το καζακί ή τη γούνα από μπλε σκούρα τσόχα. Στα πόδια φορούσαν περικνημίδες από μπλε σκούρα τσόχα, στολισμένες ανάλογα, και παπούτσια με γυριστή μύτη. Στο κεφάλι φορούσαν σκούρο σπαστό φέσι με μαύρη μακριά φούντα.³

3.2.3 ΙΣΤΙΑΙΑ, ΑΙΔΗΨΟΣ

Η φορεσιά της Αιδηψού συνηθιζόταν χωρίς καμία σχεδόν παραλλαγή σε όλη την επαρχία Ξηροχωρίου, την περιφέρεια της σημερινής Ιστιαίας. Από την επαρχία αυτή και την πρωτεύουσα της, το Ξηροχώρι – Ιστιαία, είναι γνωστή στους κατοίκους της Εύβοιας με την ονομασία Ξηροχωρίτικη.

Η εύφορη αυτή γεωργική περιφέρεια, εκτός από την κτηνοτροφία και την σηροτροφία, είναι ξακουστή για την επίδοση στην υφαντική που είχε αναπτυχθεί από τις γυναίκες σε οικιακή εργαστηριακή τέχνη. Ακόμα και σήμερα υφαίνουν επαγγελματικά, για μεταπώληση και με παραγγελίες, καλύμματα, κιλίμια, χράμια, όχι μόνο για κατανάλωση μέσα στην Εύβοια αλλά και για την εξαγωγή στα διάφορα μέρη της Ελλάδας.

Η Ξηροχωρίτικη φορεσιά ή φορεσιά της Αιδηψού συναντιέται ακόμα κάπου – κάπου και διακρίνεται σε καθημερινή και σε καλή ή νυφιάτικη που διαφέρουν μόνο στον πλούτο των υφασμάτων και των κοσμημάτων. Πλουσιότερη είναι η νυφιάτικη και η γιορτινή των νιόπαντρων με τη χαρακτηριστική ονομασία μπετούνικη με τα ούλα της.

Όλα τα καλά κομμάτια της φορεσιάς τους τα πρόσεχαν πολύ για να διατηρούνται χρόνια και να τα δίνουν προίκα, σχεδόν ολοκαίνουργια, στην κόρη. Μόλις γύριζαν από το γάμο ή το πανηγύρι τα δίπλωναν προσεχτικά στα τυλιχτάρια ή στα ξύλα, σανίδες 15 πόντους φαρδιές με χαρακτά σχέδια στις άκρες, και τα άπλωναν στα σεντούκια. Γι' αυτό όταν φορούσαν τα καλά κεντητά πουκάμισα, τις μπόλιες, τις σεγκούνες, φαίνονταν σαν

³ Ελληνικές Τοπικές Ενδυμασίες, Η Καθημερινή, Επτά Ημέρες, 14/5/2000, Ευγενιδίου Ιδρύματος.

φρεσκοσιδερωμένα. Όπως όλες οι χωρικές της Ελλάδας οι Ξηροχωρίτισσες δεν ζαρώνανε ποτέ τα ρούχα τους, γι' αυτό και δεν ξέρανε τι θα πει σιδέρωμα. Τη Ξηροχωρίτικη φορεσιά αποτελούν το πκάμσο, το ζιπούνι ή μακρομάνικο, η τσούκνα ή μακρομάνικο, το σεγκούνι ή σεγκούννα, η τραχηλιά, το ζουνάρι, η ποδιά, τα κάλτσα, τα ποδετά ή τσαρούχια με τα λουριά και τη μύτη. Ο νυφικός κεφαλόδεσμος έχει το φέσι, τη λουρίδα, τη σκέπη και τη μπόλια ενώ ο καθημερινός το μαγνάδι και τη σκέπη. Τα κοσμήματα, η αρματωσιά ή τα άρματα της Ξηροχωρίτισσας, είναι το ασημογιόρντανο ή γιορντάνι του λαιμού, ο καρφωτήρας, το θηλυκωτάρι με τις πέτρες, και η αρμάθα ή αλυσίδες.

Το π(ου)κάμ(ι)σο φοριέται με την ίδια καθιερωμένη τάξη όπως και στην Αγία Άννα, ανάλογα με τις περιστάσεις και τις ηλικίες. Είναι από χοντρό βαμβακερό ύφασμα του αργαλειού ανοιχτό στο στήθος, χωρίς μανίκια και μακρύ ως τον αστράγαλο. Το καθημερινό πουκάμισο δεν έχει κεντήματα. Όλα τα άλλα, τα γιορτινά, είναι κεντημένα μόνο στον ποδόγυρο με πολύχρωμα μετάξια για τις νύφες και τις νέες και μαύρα για τις ηλικιωμένες. Από τα κεντήματα αυτά, όσα συνεχίζουν την παράδοση, έχουν τα δευτερότερα γιορτινά μόνο 0,03 μ. πλάτος και τα επίσημα 0,10 ως 0,12 μ. Τελευταία όμως, ακόμη και πριν από δέκα χρόνια, προτού εγκαταλείψουν τελείως τη φορεσιά, ο ποδόγυρος στα καλά πουκάμισα είχε κέντημα 0,30 μ. φαρδύ, απομακρυσμένο πια από την παλιά παράδοση. Από τα παλιά σχέδια είναι γνωστό το φτερωτό, το φιδόγραμμα με το λουρί, οι μπούλιες με το στρογγυλό φιδόγραμμα και τα τσουγγρανάκια. Προπολεμικά έβρισκες πολλά παλιά υποδείγματα κεντημάτων φυλαγμένα προσεχτικά στα σεντούκια για να τα δώσουν οι μανάδες στις κόρες τους μαζί με την προίκα, έβρισκες ακόμα πουκάμισα γιορτινά κεντημένα από πέντε και έξι γενιές, γιατί η Ξηροχωρίτισσα θεωρούσε μεγάλο χασομέρι το κέντημα του χεριού και προτιμούσε τις ώρες που περίσσευαν από τις δουλειές του αγρού να τις αφιερώνει στον αργαλειό. Άλλωστε, δουλεύοντας από μικρή κι από τα ξημερώματα στα χωράφια, είχε ελάχιστο διαθέσιμο χρόνο.

Το ζιπούνι ή μακρομάνικο, είναι ο μικρός καλοκαιρινός άσπρος επενδυτής. Είναι κοντό ως τη μέση, μάκρος 0,32 μ., ανοιχτό στο στήθος, με μακριά μανίκια απ' όπου πήρε και την ονομασία του και μανικέτια. Το φορούσαν συνήθως κάτω από το σιγκούνι, σπανιότερα πάνω απ' αυτό. Το καλό νυφιάτικο μακρομάνικο γίνεται από ύφασμα αγοραστό, με μικρά τετραγωνάκια στην ύφανση σαν τον πικέ, το κουφωτό. Το δεύτερο γιορτινό είναι βαμβακερό από άσπρο χοντρό δίμιτο που το λέγανε θεσσαλιώτικο. Το ύφαιναν οι γυναίκες με τέσσερις πατήθρες και τέσσερα μιτάρια, και το κεντούσε ο ράφτης στο άνοιγμα του στήθους και στα μανικέτια. Τα κεντήματα του, τα λαζούρια, γίνονται με μεταξωτά κορδονάκια κοκκινωπά για τις νύφες, σκούρα γαλάζια για τις παντρεμένες και μαύρα για τις ηλικιωμένες.

Τσούκνα ή μακρομάνικο λέγεται το χειμωνιάτικο ζιπούνι, από χοντρό μάλλινο ύφασμα, το τσουκνίτικο ή τσούκνα που ύφαιναν οι γυναίκες με διαλεχτό, σούμα μαλλί και μετά το έβαφαν μαύρο. Τη μαύρη τσούκνα που είναι όμοια στο σχήμα και φοριέται όπως και το ζιπούνι, τη ράβει και την κεντά ο ράφτης στα ίδια μέρη με μεταξωτά πολύχρωμα κορδονάκια σε ζωηρούς χρωματισμούς για τις νέες και σκούρους για τις ηλικιωμένες.

Το σεγκούνι ή σεγκούννα, που το φορούν άσπρο τα πρώτα οχτώ με δέκα χρόνια και μαύρο μετά, είναι μακρύ, φτάνει 10 πόντους πάνω από τα γόνατα και γίνεται από τσούκνα ή τσουκνίτικο ύφασμα. Παρόμοιο με το χοντρό μάλλινο της Αγίας Άννας αλλά κάπως κατώτερης ποιότητας στην επεξεργασία και την λεύκανση, έχει φάρδος 0,30 μ., μετά το μπάσιμο που γίνεται από τις γυναίκες σε μια σκάφη με χλιαρό νερό.

Τα σεγκούνια του Ξηροχωρίου διαφέρουν από της Αγίας Άννας στις μεγάλες λότητες, τα γουφάρια που προεξέχουν από τη μασχάλη και τους γοφούς. Τα ράβανε και τα κεντούσαν οι πλανόδιοι ραφτάδες (τερζήδες) που γυρίζανε τα χωριά μένοντας στο καθένα όσο βρίσκανε δουλειά. Στους ραφτάδες εκτός από τροφή, στέγη και μεροκάματο δίνανε και όλα τα υλικά. Για κάθε σεγκούνι ο ράφτης χρειαζόταν εφτά – οχτώ πήχες τσούκνα, που την έκοβε σε διάφορα κομμάτια, τα μπροστάρια ή μπροστινάρια, τα δύο μπροστινά ίσια μονοκόμματα φύλλα που έχουν στο πάνω μέρος, ακριβώς κάτω από το στήθος, μία μεγάλη κόπιτσα, το θηλύκι για να θηλυκώνουν. Τη μάννα, το πίσω μονοκόμματο φύλλο της πλάτης, τα μασχαλίδια, τα δύο μικρά τριγωνικά κομμάτια που μπαίνουν κάτω από τη μασχάλη και ενώνουν τη μάννα με τα μπροστινάρια, τα γουφάρια, τα δύο μεγάλα κομμάτια που ράβονται κάτω από τα μασχαλίδια, πάνω στους γοφούς, τα λαγκιόλια, τα τέσσερα λοξά κομμάτια που ράβονται από τις δύο μεριές του κάθε γουφαριού. Το μπροστινό λαγκιολάκι της κάθε πλευράς ράβεται με το μπροστινάρι και το γουφάρι και το πίσω με τη μάννα της πλάτης και το γουφάρι.

Ο ράφτης ράβει και κεντά το σεγκούνι με τη βοήθεια του δούλου, όπως συχνά λέγεται ο πιάκος ή η πιάκα, μια ταινία από στέρεο ύφασμα, φάρδος 0,04 μ. περίπου, με ένα αγκίστρι στην άκρη. Καθισμένος σταυροπόδι στο χώμα περνά το δούλο κάτω από το γόνατο γαντζώνοντας με το αγκίστρι καλά ένα από τα κομμάτια της σεγκούννας. Απέναντι βάζει το άλλο κομμάτι και αρχίζει τις ραφές χωρίς τη βοήθεια άλλου προσώπου, που θα ήταν απαραίτητο για να κρατά το ένα κομμάτι του υφάσματος ώστε να γίνεται ίσια και κανονικά η ένωση με το άλλο. Με τον ίδιο τρόπο, έχοντας στερεωμένο και τεντωμένο καλά το ύφασμα με το δούλο, κάνει και τα κεντήματα με τα κορδονάκια.

Και στο σεγκούνι τα κεντήματα είναι τυπικά και καθορισμένα από τα πολύ παλιά χρόνια. Στο κάτω μέρος μπαίνουν πάντα για το καλό τα διόλια, από κίτρινο λεπτό στριφτό μετάξι για να ξεχωρίζουν. Είναι ο γνωστός αμφίστροφος και ατέρμονας βυζαντινός έλικας που δεν λείπει από καμιά σεγκούννα, και της πιο νέας και της πιο γριάς, ακόμα και οι σεγκούννες των γυναικών που πενθούν έχουν διόλια. Εκτός από τον έλικα, που σε διάφορα σχήματα και σχέδια στολίζει και μεγάλες επιφάνειες όπως τα λαγκιόλια, υπάρχουν και διάφορα άλλα ελικοειδή κεντήματα: ο γουργουλάς, τα φανταράκια, οι κοντοποδαρούσες.

Ολόκληρος ο υπόλοιπος στολισμός της σεγκούννας γίνεται με κατακόρυφες κεντητές ταινίες και χοντρά μετάξια, καλά στριμμένα σαν κορδονέτα, τα σεράδια, βαμμένα κόκκινα για τις νέες, σκούρα κόκκινα για τις παντρεμένες και μαύρα για τις ηλικιωμένες. Με τα σεράδια στο νυφικό και γιορτινό σεγκούνι γίνεται το μπερδευτό κέντημα που μοιάζει με μπουκλέ και από το σχήμα που του δίνουν παίρνει διάφορες ονομασίες όπως σταφυλάκι με τις πατές

ανάμεσα, μυγδαλάκι, κλαρίσα, φτερό του αετού, φεγγαρωτή κ.λ.π. Οι διακοσμητικές αυτές ταινίες σταματάνε εκεί που αρχίζουν οι ραφές με τα γουφάρια και τα λαγκιολάκια. Τις ραφές τις στολίζει ο ράφτης με μικρά κόκκινα ή μαύρα κρόσσια, τις φουντίτσες.

Η τραχηλιά γίνεται από μεταξωτό ύφασμα ουβγιωτό σαν της Αγίας Άννας με πιέτες και δαντέλες και φοριέται κάτω από το σεγκούνι σκεπάζοντας το στήθος.

Το καλό και νυφιάτικο ζουνάρι είναι μεταξωτό με πολύχρωμες γραμμές από εκλεκτό ύφασμα που το λένε βουλωτό και το υφαίνουν οι γυναίκες. Τα δευτερότερα ζουνάρια και τα καθημερινά έχουν το ίδιο μήκος και φάρδος, 3 μέτρα και 0,30 μ. αντίστοιχα, άλλα είναι μάλλινα, κόκκινα για τα κορίτσια, πράσινα για τις παντρεμένες και μαύρα για τις ηλικιωμένες. Τα διπλώνουν στα δύο και σφίγγουν τη μέση πάνω από τη σεγκούνα.

Η νυφιάτικη και η καλή γιορτινή ποδιά γίνεται με πράσινη τσόχα και κεντιέται από το ράφτη με πολύχρωμα μεταξωτά κορδονάκια. Η δευτερότερη γιορτινή ήταν από χοντρό μάλλινο ύφασμα, την τσούκνα, βαμμένη πράσινη. Την κεντούσε ο ράφτης με πολύχρωμα μεταξωτά κορδονάκια για τις νιόπαντρες και μαύρα για όλες τις άλλες. Οι γριές φορούν και τις γιορτές ολόμαυρες ποδιές και τα κορίτσια κόκκινες. Όλες οι καλές ποδιές έχουν ολόγυρα μεταξωτά ή χρυσά κλώσια. Η καθημερινή ποδιά, ή ταγαρίσια ή απολυτή, κόκκινη για τα κορίτσια, πράσινη για τις παντρεμένες και μαύρη για τις γερόντισσες, έχει στο κάτω μέρος κεντήματα του αργαλειού και μάλλινα κλώσια. Τη φορούσαν πάνω από το ζουνάρι.

Τα καλτσά, οι κάλτσες που αρχίζουν από το γόνατο και φτάνουν ως τους αστραγάλους, είναι χωρίς φτέρνα για να μη χαλάνε από το τσαρούχι, σαν τις κάλτσες των φουστανελάδων. Γίνονται από μάλλινη χοντρή άσπρη τσούκνα και κρατιούνται με μάλλινο κορδόνι κάτω από το πέλμα. Τα τσουκνίτικα καλτσά συνηθίζονται ακόμα από μεσόκοπες και γριές τις καθημερινές, οι νέες πλέκουν παρόμοια καλτσά με τις καλτσοβελόνες που μοιάζουν με τα σαρακατσάνικα. Τις γιορτές φορούν άσπρες χοντρές βαμβακερές κάλτσες με γραμμές, τις αλυσίδες.

Τα ποδετά ή τσαρούχια με τα λουριά και τη μύτη, είναι τα γνωστά γουρουνοτσάρουχα που τα έφτιαχναν οι χωρικές για τις γιορτές, μένοντας τις καθημερινές ξυπόλητες. Τον τελευταίο καιρό έβαζαν τις κουντούρες, που μοιάζουν με χοντροκαμωμένες παντούφλες χωρίς φτέρνα, από μαύρο πετσί, ή τα κοινά χοντρά σκαρπίνια ή γόβες.

Οι γυναίκες της περιοχής, καθημερινές και γιορτές, χτενίζουν τα μαλλιά τους δύο πλεξίδες σαν στεφάνι γύρω από το κεφάλι και πρωτοφορούν το νυφικό και γιορτινό κεφαλόδεσμο την ημέρα του γάμου. Με το γιορτινό και νυφιάτικο κεφαλόδεσμο βάζουν το μικρό κόκκινο και εφαρμοστό φέσι, τυλίγοντας γύρω από τις πλεξίδες. Η λουρίδα, είναι η χρυσοκέντητη ταινία, 0,02 μ. περίπου φαρδιά, που περνά κάτω από το σαγόνι και συγκρατεί το φέσι.

Η σκέπη, είναι σκούρο βυσσινί μαντίλι, με σταμπωτά πολύχρωμα λουλούδια. Το διπλώνουν τριγωνικά και, διπλώνοντας ξανά τις δύο πλευρές του προς τα μέσα, σχηματίζουν μία πλατιά ταινία, που τη βάζουν κάτω από τις κοτσίδες σκεπάζοντας λίγο το μέτωπο. Άλλοτε είχε κρεμασμένα φλουριά που αγγίζουν τα φρύδια, τα μαρτζέλια σήμερα ράβουν για ευκολία χρυσά φλουριά σε ένα χρυσό σιρίτι που το φορούν κάτω από τη σκέπη.

Η νυφιάτικη και η καλή γιορτινή μπόλια γίνεται με εκλεκτό μετάξι, θρεμμένο από τις ίδιες, 3,50 μ. μακριά και 0,40 μ. περίπου φαρδιά. Υφαίνουν όμως και μία παρόμοια δευτερότερη, από βαμβάκι. Και οι δύο μπόλιες έχουν στις άκρες, στα κεφαλάρια, κίτρινο ή κόκκινο κέντημα του αργαλειού που είναι από τα πιο χαρακτηριστικά ελληνικά κεντήματα. Παρόλο που το ύφασμα τους είναι πολύ μαλακό, γιατί αφού το υφαίνουν το βράζουν, αφήνουν έξω από το καζάνι τις άκρες για να μείνουν σκληρές, για να στέκεται το κεφαλάρι με το κέντημα και να δείχνει.

Τη μπόλια τοποθετούν στην κορυφή του κεφαλιού έτσι που να το σκεπάζει ολόκληρο και να πέφτει το ίδιο δεξιά και αριστερά. Τη δεξιά άκρη την περνούν κάτω από το λαιμό, αφήνοντας τον ελεύθερο για να φαίνεται το ασημογιόρντανο, και την ανεβάζουν πάνω από το αριστερό αυτί, εκεί τη σταυρώνουν με την άλλη άκρη, που κι αυτήν την περνούν κάτω από το λαιμό και την ανεβάζουν πάνω από το δεξί αυτί. Πάνω στα αυτιά και στα σταυρώματα καρφισώνουν τις καρφοβελόνες. Γαντζώνουν ακόμη δύο ασημένιες ή φλωροκαπνισμένες πόρπες με αλυσιδάκια και ένα χρωματιστό πετράδι στο κέντρο, τις κόπτσες ή καρφοβέλονα της μπόλιας ή αλυσιδάκια του κεφαλιού. Τις άλλες δύο άκρες της μπόλιας τις ρίχνουν στην πλάτη και τις περνούν από το ζουνάρι. Έτσι το κεντητό τους κεφαλάρι φτάνει λίγο παραπάνω από τον ποδόγυρο του πουκαμίσου. Μόλις βγάζουν την μπόλια από το κεφάλι τη διπλώνουν, την τσακίζουν τέσσερις φορές στο μάκρος, και την τυλίγουν στο τυλιχτάρι για να μην τσαλακώνεται.

Το καθημερινό κεφαλόδεμα αποτελείται από τη σκέπη και το μαγνάδι. Η σκέπη, είναι το λεπτό άσπρο τετράγωνο μαντίλι από τουλπάνι. Το διπλώνουν τριγωνικά και σκεπάζουν μ' αυτό τις πλεξίδες που έχουν τυλιγμένες σαν στεφάνι στο κεφάλι. Τις άκρες της σκέπης τις έδεναν στην κορυφή του κεφαλιού μαζί με τις πλεξίδες. Πάνω από τη σκέπη μπαίνει το μαγνάδι, ολόασπρο τετράγωνο μαντίλι χωρίς κανένα στολίδι. Με το μαγνάδι μαντηλίζονται ανάλογα με τις περιστάσεις και την ηλικία, όπως και στην Αγία Άννα.

Τα κοσμήματα που φοράει η Ξηροχωρίτισσα είναι σχεδόν όλα δώρα του γαμπρού και τα λένε αρματωσιά ή τα άρματα. Το ασημογιόρντανο ή γιορντάνι του λαιμού είναι επίχρυσο και ντυμένο από κάτω με κόκκινο ύφασμα. Αποτελείται από διάφορα πλακίδια απ' τα οποία το κεντρικό έχει έκτυπο ένα δικάφαλο αετό, με μικρές αλυσίδες κρεμαστές και τρία σταυρουδάκια.

Ο καρφωτήρας είναι το μεγάλο κόσμημα της στολής της νύφης, μεγαλύτερο από το αντίστοιχο της Αγίας Άννας. Αποτελείται από επτά ως εννιά στρογγυλές ασημένιες πόρπες, τις τόκες, που τις συνδέουν αλυσίδες. Οι τρεις

πιο μεγάλες γαντζώνονται στη μέση του στήθους κατακόρυφα και οι υπόλοιπες δεξιά και αριστερά στους ώμους, πάνω στο σεγκούνι.

Το θηλυκωτάρι με τις πέτρες, είναι οι δύο μεγάλες πόρπες που κρατάνε το σεγκούνι κάτω από το στήθος. Κάθε θηλυκωτάρι έχει δεξιά και αριστερά δυο σειρές αλυσίδες απ' όπου κρέμονται μικρά φλουράκια, τα μαρτζέλια ή χάλκινα νομίσματα, τα ρούπια. Στις άκρες στις αλυσίδες, μικροί γάντζοι με πουλί, πιάνουν στα γουφιά, πάνω στις φούντες που έχει το σιγκούνι.

Η αρμάθα ή αλυσίδες είναι σειρές αλυσίδες που στολίζουν το στήθος, φτάνοντας πολλές φορές ως κάτω από τη ζώνη, με κρεμασμένα ασημένια ή χρυσά νομίσματα, φλουριά, τάληρα, δίδραχμα κ.λ.π. Οι πιο πλούσιες αρμάθες αποτελούνται από πέντε σειρές αλυσίδες γεμάτες νομίσματα, δώρα κυρίως των συγγενών της νύφης. Οι νύφες που βάζουν το μεγάλο καρφωτήρα δεν κρεμούν σειρές αλυσίδες. Ο γαμπρός χαρίζει στη νύφη και άλλα κοσμήματα, δαχτυλίδια και σκουλαρίκια.⁴

Εικόνα 3 – 3. Κοπέλες ντυμένες με ενδυμασίες της Αιδηψού την 25 – 3 – 56. Η μια φορεσιά άνηκε στην Αλεξάνδρα Παππά (1983 – 1952).

⁴ Τατιάνα Ιωάννου – Γιανναρά, Λαϊκή Φορεσιά, Φορεσιές με το Σιγκούνι, Εκδοτικός Οίκος 'Μέλισσα', Μουσείο Μπενάκη, Αγγελικής Χατζημιχάλη, Ίδρυμα Ευγενιδίου.

3.2.4 ΑΓΙΑ ANNA

Η φορεσιά αυτή πήρε την ονομασία της από την κωμόπολη της Αγίας Άννας στη Β. Α. άκρη της Εύβοιας. Αν και με κάποιες παραλλαγές στο σχήμα του σιγκουνιού φοριόταν και στα δεκατρία περίπου χωριά του δήμου Νηλιέως που γειτονεύουν με την επαρχία του Ξηροχωρίου, της σημερινής Ιστιαίας. Γι' αυτό άλλωστε και παρουσιάζει αρκετά κοινά στοιχεία με τη φορεσιά που φορούσαν στην Αιδηψό και το Ξηροχώρι, ιδιαίτερα στο μάλλινο ύφασμα για το σιγκούνι που έχει και την ίδια ονομασία, τσούκνα. Ο τύπος αυτός της φορεσιάς συνηθιζόταν με μικρές διαφορές σε όλα τα χωριά και τα κεφαλοχώρια της Εύβοιας στα βόρεια της Χαλκίδας, καθώς και σε αρκετά χωριά στα νότια.

Οι κάτοικοι της Αγίας Άννας καθώς και των γύρω χωριών ασχολούνται με την κτηνοτροφία, τη γεωργία, τη μελισσοκομία και τη σηροτροφία. Όλη η περιοχή, ήταν όμως ξακουστή και για το ριζάρι ή αλιζάρι ή αγριοβαφινό, τον κόκκινο λειχήνα τον γνωστό στην αρχαιότητα ως ερυθρόδανο βαφικό. Με τις ρίζες του φυτού που περιέχουν αλιζαρίνη, η βαφή γινόταν ανεξίτηλη και δεν την επηρέαζε ο ήλιος. Ακόμα και το γάλα των ζωντανών που τρώνε ριζάρι βάφεται κόκκινο. Οι κάτοικοι της Αγίας Άννας καλλιεργούσαν στρέμματα ολόκληρα για να βγάζουν το ριζάρι, που είχε μεγάλη ζήτηση στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Αυτή τη δουλειά την έκαναν οι γυναίκες μόνες τους. Οι ίδιες ξέραιναν τις ρίζες του φυτού και το αποθήκευαν ώσπου να έρθουν οι έμποροι να το αγοράσουν σε τιμή που έπαιζε ανάλογα με την παραγωγή της χρονιάς. Σήμερα με τις χημικές βαφές η καλλιέργεια του ριζαριού παραμελήθηκε ακόμα και στην αντικρινή Σκύρο, όπου αποτελούσε ένα από τα κυριότερα εισοδήματα των κατοίκων. Στην Αγία Άννα και τη Σκύρο φυτρώνει τώρα ελάχιστα γύρω από τα αμπέλια και τα χωράφια.

Η γιορτινή και νυφιάτικη φορεσιά της Αγίας Άννας και των χωριών της περιοχής, γνωστή με το όνομα τα καλά σιγκούνια με το μεγάλο πουκάμισο το κεντημένο με την πέρδικα με τα δώδεκα περδικάκια, είναι όμοια με την καθημερινή. Ξεχωρίζει μόνο στον πλούτο των κεντημάτων του πουκαμίσου και του σιγκουνιού. Προτού παντρευτούν τα κορίτσια φορούν το σαγιάδι ή σαγιά που είναι ο ανοιχτός μπροστά επενδυτής από άσπρο πανί, όμοιος στο σχήμα με το σιγκούνι με ελάχιστα κεντίδια στην κάτω άκρη. Από το σιγκούνι, που το πρωτοφορούν τη μέρα του γάμου, παίρνει η φορεσιά την ονομασία οι σιγκούνες. Με την έκφραση είναι σιγκούνα χαρακτηριζόταν ως τα τελευταία χρόνια και η γυναίκα που φορούσε την τοπική φορεσιά, ενώ με την έκφραση είναι φουστάνα, αυτή που ήταν ντυμένη ευρωπαϊκά. Σήμερα πια καμιά δεν ξεχωρίζει και μόνο μερικές γριές φοράνε κάπου – κάπου σιγκούνα και μαντίλια.

Τη φορεσιά της Αγίας Άννας αποτελούν η φανέλα, το πουκάμισο, οι μεταξωτές μάνικες το σιγκούνι ή σιγκούνα, η τσιπούνα, η τραχηλιά, η ποδιά, η ποδολουρίδα ή λουρίδα, το καντέμι, η ζώστρα, το ζουνάρι και τα τσαρούχια με τη μύτη. Στον περίπλοκο νυφιάτικο κεφαλόδεσμο ανήκουν ο γύρος, το μαγκούρι, τα μπερσάνια, οι κοτσίδες ή κρεμέζες, το τριχάκι ή μπούλωμα, το ζαβόνι, το ασημοβέλονο με το φλουρί, η μπόλια, η μπαρέζα και το μαντίλι, και

στον καθημερινό τα μαντιλιάσματα. Κοσμήματα έχει το γιορντάνι, την καρφίτσα ή κατοστάρα, τα τάλαρα ή φλουριά, το θηλυκωτήρι ή κλειδωτήρι με τα σταυρουδάκια και τις καμπάνες.

Η φανέλα γίνεται από μαλλομπάμπτακο ύφασμα για το χειμώνα και βαμβακερό για το καλοκαίρι που υφαίνουν οι γυναίκες. Τα μανίκια της, από τον αγκώνα και κάτω, τα πλέκουν με τις καλτσοβελόνες σε διάφορα τρυπητά σχέδια για να φαίνονται κάτω από τα μανίκια του πουκαμίσου.

Το πουκάμισο, καθημερινό, γιορτινό και νυφιάτικο, γίνεται με χοντρό χειρίσιο πανί από βαμβάκια που μόνες τους οι γυναίκες τα φυτεύουν, τα ξάνουν, τα γνέθουν και τα υφαίνουν. Για κάθε πουκάμισο χρειάζονται έξι πηχόπουλα. Μόνο τα μεγάλα πουκάμισα γίνονται χωρίς μανίκια. Τα καθημερινά, καθώς και πολλά γιορτινά έχουν μανίκια από το ίδιο ύφασμα. Στα πουκάμισα με μανίκια κεντούν ολόγυρα στον καρπό τα σχέδια που έχει και ο ποδόγυρος.

Το πουκάμισο έχει καθιερωμένα κεντίδια για κάθε ηλικία και κάθε περίπτωση, τα γιομίσματα. Τυπικά είναι εδώ, όπως και σε όλη την Ελλάδα, τα σχέδια των κεντημάτων που φορούν τα κορίτσια, οι νέφες τις πρώτες μέρες του γάμου, οι νιόπαντρες, οι μεγαλύτερες γυναίκες, οι μεσόκοπες και οι γριές. Διαφορετικά τις καθημερινές, διαφορετικά στους γάμους και τις γιορτές, το καθένα έρχεται με τον καιρό του που το φοράνε, όπως λένε.

Τα νυφιάτικα και γιορτινά τα λένε μεγάλα πουκάμισα γιατί έχουν πλατιά κεντήματα στον ποδόγυρο. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει αυτό που φορεί η νύφη για πρώτη φορά τη μέρα του γάμου της και αποτελείται από δύο ή τρία πουκάμισα με διαφορετικά μάκρη, το ένα πάνω στο άλλο, για να πλαταίνει ο κεντητός ποδόγυρος. Το πρώτο πέφτει ως τον αστράγαλο. Στο δεύτερο κάνουν μία πιέτα στη μέση, στο φάρδος του κεντήματος του πρώτου πουκαμίσου, ώστε το γιόμισμα του δεύτερου να πέφτει εκεί που τελειώνει το κεντήμα του πρώτου. Όμοια πιέτα γίνεται και στο τρίτο πουκάμισο. Και τα τρία μαζί τα ράβουν πρόχειρα, έτσι που να σχηματίζεται μία πλατιά κεντητή ταινία (0,30 μ. περίπου φάρδος) τρία ως τέσσερα δάχτυλα κάτω από το σιγκούνι.

Το μεγάλο πουκάμισο εκτός από την ημέρα του γάμου το φοράει η νύφη μόνο δύο φορές ακόμη: όταν πηγαίνει την πρώτη Κυριακή μετά το γάμο της στην εκκλησία καθώς και δεκαπέντε μέρες αργότερα, όταν επισκέπτεται με το γαμπρό το πατρικό της σπίτι, στα πιστρόφια. Μετά το ξηλώνει και στις γιορτές, που δεν είναι πολλές, φορεί ένα από τα μεγάλα πουκάμισα με τα καλά κεντήματα. Τα μεγάλα πουκάμισα μαζί με τα καλά σιγκούνια τα φορούν συνολικά οι γυναίκες καμιά τριανταριά φορές σε όλη τους τη ζωή, στις καλές ώρες: στη γιορτή του άνδρα τους, σε συγγενικό γάμο, τη Λαμπρή. Στο πένθος και όσο καιρό διαρκεί, απαγορεύεται να τα φορούν ακόμη και οι νέες. Όταν το πρώτο τους κορίτσι γίνει δέκα – δώδεκα χρονών δεν τα φοράνε πια και τα κρύβουν στο σεντούκι για την προίκα του. Έτσι από τα προικιάτικα πουκάμισα της νύφης, που είναι συνήθως δεκαπέντε ως είκοσι ή και περισσότερα, πολλά και ιδιαίτερα τα μεγάλα προέρχονται όχι μόνο από την προίκα της μάνας και της γιαγιάς αλλά και από την προίκα της παραπρογιαγιάς, από τέσσερις και πέντε προίκες, τα παίρνει η μία από την άλλη, τα εγγόνια και τα παραγγόνια.

Αν μία γυναίκα δεν έχει κόρη, τα χαρίζει στη νύφη της και αν είναι άκληρη στις ανιψιές της.

Στα πουκάμισα είναι χαρακτηριστικά τα σχέδια των κεντημάτων και οι ιδιωματικές ονομασίες των θεμάτων τους. Τα θέματα είναι γεωμετρικά και παρουσιάζουν στενές συγγένειες με τα κεντήματα των γειτονικών περιφερειών από το Ξηροχώρι και τη Στενή ως την Χαλκίδα. Πολλά μαιανδρικά στοιχεία, όπως ο γουργουλάκος με τα σταυρούδια, οι κλειδωνιές με τα ματάκια, οι βέργες και οι αγκούτζες θυμίζουν τα σαρακατσάνικα. Τα κεντήματα γίνονται με μετάξια που τα κατεργάζονται οι γυναίκες, τα βγάζουν, όπως λένε, τα βράζουν και τα στρίβουν. Έπειτα τα βάφουν με διάφορες φυτικές και ελάχιστες χημικές ουσίες σε αυστηρούς πολύχρωμους χρωματισμούς, καφετί για τον κάμπο, πράσινα, γαλάζια, μοβ και κόκκινα για τα θέματα του κεντήματος. Τα πιο απλά κεντήματα είναι τα πολύ στενά (0,03 ως 0,05 μ. περίπου) όπως τα κρουπάκια ή τα μαγιάκια, τα κλιματάκια, τα μισ(α)λουλουδάκια, τα λουλουδάκια ο γουργουλάκος με τα σταυρουδάκια, οι μπούλες, το ψαράγκαθο και οι κούπες. Αυτά συνηθίζονται τις καθημερινές από τα κορίτσια και τις μεσόκοπες, ενώ οι ηλικιωμένες φοράνε ακέντητα πουκάμισα. Τις γιορτές μόνο, βάζουν και οι γριές πουκάμισα με απλά κεντήματα από μαύρα όπως μετάξια, τα γρίστικα γιομίσματα.

Πιο πλατειά κεντήματα φορούν τις καθημερινές οι νεόνυμφες, τα μισά λουλουδάκια, τα μαγιάκια, τα κληματόφυλλα, τα κλαδεφτάκια, τις κλειδωνιές με τα ματάκια, τα λουλούδια, τα μονότηρα ή διπλά λουλούδια, το κουνάρι, τα μεγάλα λουλούδια, τις μεγαλύτερες ή τις μικρότερες πιπιρίτσες ή το πιπιρίτσι, το Μάη το μικρόνε. Τα πιο πλατιά όμως είναι τα κεντήματα που μπαίνουν στα μεγάλα πουκάμισα και ανάμεσά τους πρώτο, με φάρδος 0,20 μ., το πουκάμισο με το βεζύρι ή τον βεζύρη κέντημα που με την ίδια ονομασία συναντάμε μόνο στο νυφιάτικο πουκάμισο της Τανάγρας. Με το πουκάμισο αυτό η νύφη δε βάζει το τρίτο πουκάμισο, παρά μονάχα το δεύτερο, γιατί τα δύο μαζί συμπληρώνουν το ύψος του νυφιάτικου κεντητού ποδόγυρου που είναι 0,30 μ. Ο ποδόγυρος του δεύτερου νυφιάτικου πουκαμίσου που φοριέται με το βεζύρι έχει καθορισμένα κεντήματα τα μαγιάκια, τα λουλούδια τα μονότηρα, το κουνάρι. Άλλα πλατιά κεντήματα που στολίζουν τα γιορτινά πουκάμισα είναι ο Μάης ο διπλός, η Αράχοβα, η διπλή πέρδικα με τα δώδεκα περδικάκια που φοριούνται επίσης με καθορισμένη πάντα σειρά, ο Μάης από κάτω, η Αράχοβα από πάνω και η πέρδικα παραπάνω.

Οι μεταξωτές μάνικες, νυφικές και γιορτινές, ράβονται πάνω σ' ένα πλατύ μάλλινο μπούστο που δεν εφαρμόζει στο σώμα και φοριούνται πάνω από τα μεγάλα πουκάμισα τα χωρίς μανίκια. Λένε μάλιστα πως οι παλιότερες νύφες φορούσαν πάνω από το μεγάλο κεντητό πουκάμισο και ένα ακόμη ολομέταξο με μανίκια. Οι μάνικες γίνονται με λεπτότατο μετάξι, από κουκούλια δικά τους, κατεργασμένο όμως από τις κουκλούδισσες, στις οποίες έδιναν οι γυναίκες όσα κουκούλια ήταν απαραίτητα και τα υπόλοιπα τα πουλούσαν στους εμπόρους ή τα άλλαζαν με νήμα. Το ύφασμα για τις μάνικες το ύφαιναν οι ίδιες ουβγιαστό, με διάφορες δηλαδή γραμμές σε αποστάσεις, παρόμοιο με τα μεταξωτά της Κύμης και άλλων ελληνικών περιοχών. Για κάθε μάνικα χρησιμοποιούσαν ολόκληρο το πλάτος του υφάσματος και τη ραφή που αρχίζει από τον ώμο, την κλίση, τη σκέπαζαν με λεπτό κεντίδι. Στην άκρη κάθε

μανικιού κεντούσαν με πολύχρωμα μετάξια ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο που δεν έχει σχέση με τη διακοσμητική έκφραση των άλλων κεντημάτων της Αγίας Άννας και θυμίζει περισσότερο τα κεντήματα της αντικρινής Σκύρου.

Η τραχηλιά, από το ίδιο μεταξωτό ύφασμα που γίνονται και οι μάνικες, στερεωμένη στο σιγκούνι, φοριόταν κάτω από αυτό και έπεφτε ως κάτω από τη μέση σκεπάζοντας το στήθος. Γίνεται από μία πήχη ύφασμα, με ένα άνοιγμα στο λαιμό, που το σχηματίζουν με το ποτήρι και το κόβουν λίγο μπροστά στο στήθος. Το άνοιγμα του λαιμού και την τραχηλιά τα στολίζουν ολόγυρα με μία αγοραστή δαντέλα. Πολλές φορές στη νυφιάτικη τραχηλιά έβαζαν και ένα λεπτό κέντημα.

Το σιγκούνι ή σιγκούνα, που πρωτοφορούσαν πάνω από το πουκάμισο τη μέρα του γάμου, είναι άσπρο, ολόμαλλο, και κεντημένο με μετάξια, εκτός από μερικά καθημερινά που έχουν λιγότερο κέντημα. Το ύφασμα τους το τσουκνοπάνι, γίνεται από ρούτινο διαλεχτό μαλλί χωρίς σιβά, που δεν έχει δηλαδή καθόλου μαύρη τρίχα, τα τσουκνίτικα μαλλιά. Για κάθε σιγκούνι χρειάζονται τρεις οργιές ή επτάμιση πήχες τσουκνοπάνι. Όταν το υφαίνουν έχει φάρδος 0,40 μ. γιατί πρέπει να γίνει μπαστό, να μπάσει, να μαζέψει, για να καταλήξει το φάρδος του στους 20 πόντους. Κάθε νοικοκυρά φωνάζει πέντε – έξι συγγενείς ή φίλες της να τη βοηθήσουν, για να το μπάσουν στο χέρι, το τρίβουν γερά όλες μαζί σε μία σκάφη με χλιαρό νερό δύο τρεις ώρες ώσπου να γίνει το μπάσιμο, να στενέψει δηλαδή το ύφασμα και να γίνει σαν της νεροτριβής, πηχτό, παχύ και μαλακό, κατάλληλο για τη σιγκούνα.

Το σιγκούνι ράβεται από ειδικές γυναίκες, τις σεγκούνες. Κόβουν το μονοκόμματο ίσιο φύλλο της πλάτης, το κοκκαλάρι, τα δύο ίσια μπροστινά ή φτερούγες και το υπόλοιπο ύφασμα λοξό, ώστε να σχηματίζονται τρεις λοξές, λαγκιόλια, στα δεξιά της σιγκούνας και τρεις στα αριστερά, όσο χρειάζεται για να σκεπάζει το σώμα και να σταυρώνουν χαμηλά μπροστά οι φτερούγες. Η ράφτρα ή σεγκούνα, δεν κεντά ποτέ το σιγκούνι. Το στολίζουν οι γυναίκες μόνες τους πάνω στις ραφές με μετάξια χοντρά σαν κορδονέτο, τη χοντρήλα, βαμμένα μαύρα και στριμμένα διπλά. Ράβουν όπως οι τερζήδες, με λεπτό μετάξι τη μία χοντρήλα κοντά στην άλλη έτσι που να σχηματίζονται στενότερες ή πλατύτερες ταινίες, οι λουρίδες ή κορδέλες. Στις παλιές σιγκούνες μερικές λουρίδες γίνονται με πολύχρωμες χοντρήλες στους γύρους των μανικιών και σε άλλα τους τμήματα. Και η πιο φτωχιά πρέπει να έχει στην προίκα της δώδεκα σιγκούνες, ενώ οι πλουσιότερες παίρνουν δεκαπέντε ως είκοσι.

Η τσιπούνα είναι το παλιότερο ολόμαλλο εξωτερικό φόρεμα που φορούσαν το χειμώνα πάνω από το σιγκούνι, είναι χωρίς μανίκια και με φλόκια στην εξωτερική μεριά. Οι νέες είχαν μαύρες τσιπούνες και οι γριές άσπρες που όταν πολυκιτρίνιζαν τις βάφανε κι αυτές μαύρες. Τα τελευταία χρόνια όλες οι γυναίκες και τα κορίτσια φορούσαν την πατατούκα, ένα πολύ πλατύ μαύρο πανωφόρι από εκλεκτό τσουκνίτικο πανί βαμμένο μαύρο που είχε στενά μανίκια και έφτανε λίγο πιο ψηλά από το σιγκούνι.

Η ποδιά φοριόταν πάνω από τη σιγκούνα και σκέπαζε την τραχηλιά από τη μέση και κάτω. Η νυφιάτικη ήταν παλιότερα μάλλινη, υφαντή στον αργαλειό, κόκκινη και κεντημένη στο χέρι, στο κέντρο είχε ένα τυπικό σχέδιο την κλάρα ή

τη γλάστρα με τα λουλούδια. Τη θέση της πήρε η φέλπινη ποδιά, που είναι μαύρη με λίγα πολύχρωμα ξενικά κεντήματα.

Τις καθημερινές οι νιόπαντρες φορούσαν, όπως και σήμερα, υφασμένες μάλλινες ποδιές, τις σπαθωτές ή τις χασαδριανές ποδιές, στολισμένες με χτυπητές πολύχρωμες αράδες, τα λεγόμενα σπαθωτά ή χασαδριανά. Τα στολίσματα αυτά ήταν οριζόντιες γραμμές, άλλες στενότερες κι άλλες φαρδύτερες, που τα λέγανε βέργιες και τα ύφαιναν διαφορότροπα με τη σπάθα. Η σπάθα, από τα σύνεργα του αργαλειού, είναι ένα σανίδι πέντε ως έξι δάχτυλα φαρδύ, που το περνούν ανάμεσα στο νήμα, κανονίζοντάς το ανάλογα έτσι που να γίνονται καθώς περνάει η σαΐτα τα διάφορα σχέδια. Τις ποδιές αυτές δε φοράει πια η γυναίκα όταν το κορίτσι της γίνει δέκα ή δώδεκα χρονών, δε φοράει φανταχτερή ποδιά.

Η ποδολουρίδα ή λουρίδα είναι η στενή νυφική ζώνη, ένα περίπου δάχτυλο φαρδιά, που σφίγγει το σιγκούνι στη μέση. Γίνεται από μαύρο βελούδο και κεντιέται με πολύχρωμα μετάξια, τα λογάδια. Συνήθως τη στερεώνουν στη μέση με τα ασημένια κλειδωτήρια και σπανιότερα με τις μικρότερες ασημένιες στρογγυλές πόρπες, τους τοκάδες, που γαντζώνουν δεξιά και αριστερά τις δύο άκρες της ποδολουρίδας.

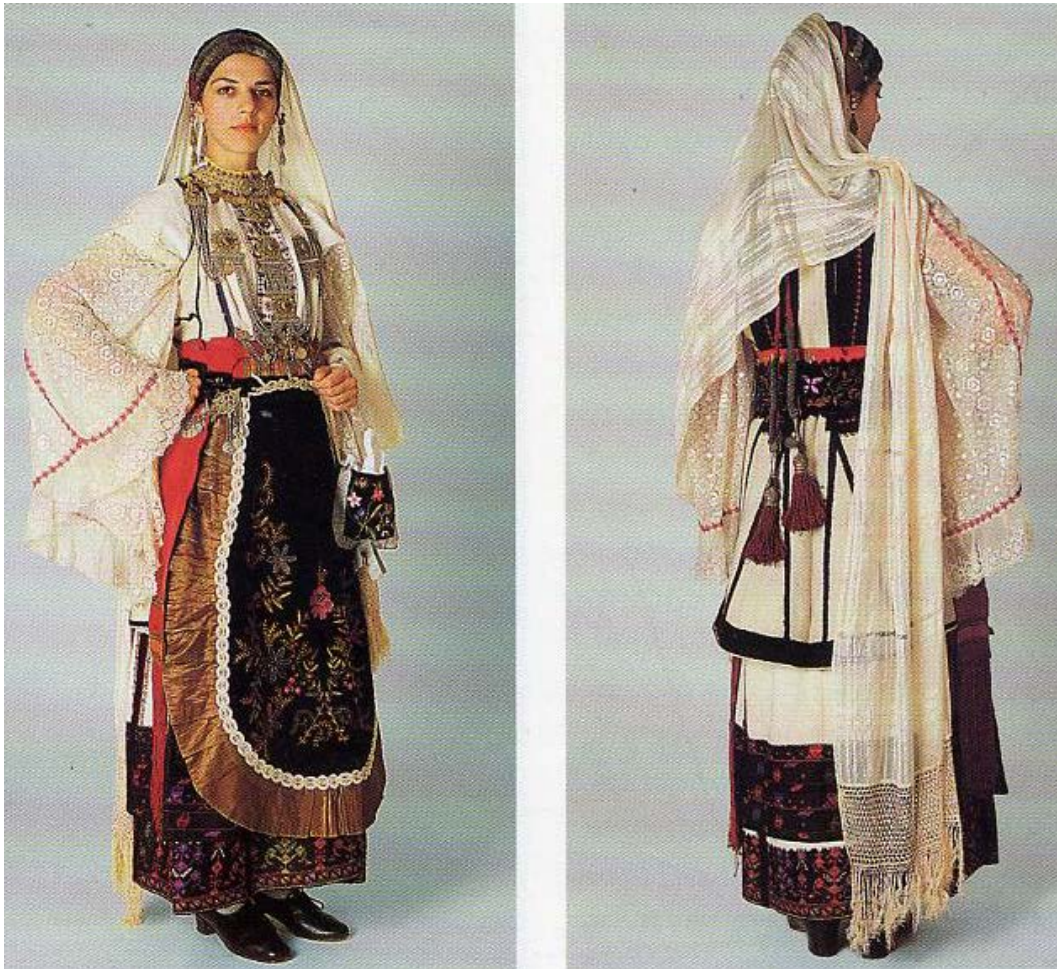
Απαραίτητο συμπλήρωμα της νυφιάτικης φορεσιάς ήταν το καντέμι, το μεγάλο κρεμεζί ζωνάρι, μάκρος 3,50 μ. περίπου και φάρδος 0,28 μ., που το έφεραν οι карабоκүрһәдес από την Πόλη και το έλεγαν πολίτικο καντέμι. Η νύφη το φορούσε μόνο τις πρώτες δεκαπέντε μέρες μετά από το γάμο, ώσπου να πάει σπίτι της για τα πιστρόφια. Στις άκρες του στολίζεται με πολύ μακριά κρόσσι, φράντζες, και έχει υφασμένο φυτικό διάκοσμο. Διπλωμένο στο μάκρος το τύλιγαν τρία – τέσσερα δάχτυλα κάτω από τη μέση. Επειδή από πολλά χρόνια τα καντέμια σπανίζουν, πολλές γυναίκες τα δανείζονται για να γίνουν νύφες.

Η ζώστρα είναι κομμάτι από τη γιορτινή φορεσιά της νιόπαντρης που την τυλίγει, όταν παύει να φοράει το καντέμι, γύρω από τη σιγκούνα και κάτω από την ποδιά, όπου τη δένει κόμπο. Πάνω από τη ζώστρα φοράει την ποδολουρίδα με τα κλειδωτήρια. Η ζώστρα γίνεται από ένα πήχη μαύρη φέλπα, κομμένη διαγώνια που αβγατίζει, με άλλο κομμάτι στις δύο μπροστινές άκρες για να δένει, σχηματίζοντας ένα μεγάλο τρίγωνο. Τη φορούν έτσι που να κρέμεται η κορυφή του τριγώνου πίσω στη μέση προς τα κάτω και να φαίνεται η κεντημένη κλαρίτσα με τα πολύχρωμα μετάξια, τα λογάδια. Ολόκληρη η ζώστρα στολίζεται στις άκρες με μεταξένια κρόσσι που πέφτουν στη σιγκούνα. Η νύφη παίρνει προίκα γύρω στις δέκα ζώστρες γιατί, ώσπου να παντρεύει το πρώτο της παιδί, τη φοράει όλες τις Κυριακές και τις γιορτές.

Το ζουνάρι είναι η καθημερινή ζώνη από μάλλινο ύφασμα σκούρο γαλάζιο, σα μαύρο που φοριέται πάνω από τη σιγκούνα. Το μάκρος του είναι 2,50 μ. και στις άκρες έχει μικρές φούντες. Ζουνάρι συνήθιζαν οι μεγαλύτερες γυναίκες και τις γιορτές.

Τα τσαρούχια με τη μύτη, όμοια με τα γνωστά γουρουνοτσάρουχα ή τα τσαρούχια με τα λουριά, τα κατασκεύαζαν μόνες τους οι γυναίκες. Τα φορούσαν οι νύφες και όλες οι γυναίκες, που τις καθημερινές περπατούσαν

ξυπόλητες, όλες τις Κυριακές και τις γιορτές χωρίς κάλτσες. Τα τελευταία χρόνια, Κυριακές και γιορτές οι νύφες, πάντα χωρίς κάλτσες, φόρεσαν κοινά μαύρα παπούτσια τα βοδέλα. Αργότερα, όλες οι γυναίκες έβαλαν παπούτσια και πλεκτά μάλλινα τσουράπια από καλό τσουκνίτικο μαλλί.⁵

Εικόνα 3 – 4. Εύβοια, Αγία Άννα. Νυφική φορεσιά με την παλαιά σύνθεση. Τέλη 19^{ου} αιώνα.

⁵ Τατιάνα Ιωάννου – Γιανναρά, Λαϊκή Φορεσιά, Φορεσιές με το Σιγκούνι, Εκδοτικός Οίκος 'Μέλισσα', Μουσείο Μπενάκη, Αγγελικής Χατζημιχάλη, Ίδρυμα Ευγενιδίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4.1 ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΚΥΡΟΥ

Η Σκύρος ανήκει στο νησιωτικό συγκρότημα των βορείων Σποράδων των οποίων είναι το μεγαλύτερο και νοτιότερο νησί. Βρίσκεται ανατολικά της Εύβοιας, από την οποία απέχει 18 ναυτικά μίλια. Η Σκύρος εμφανίζεται σε κάθε σελίδα της ελληνικής ιστορίας. Σημαντικό κέντρο την εποχή του χαλκού (2500 – 1800 π.Χ.) όπως δείχνουν οι αρχαιολογικές ανασκαφές στο Παλαμάρι. Οι πρώτοι κάτοικοι της Σκύρου ήταν Πελασγοί και Κάρες, οι οποίοι ζούσαν από την πειρατεία. Για κάποιο μικρό διάστημα, στο νησί εγκαταστάθηκαν Μινωίτες Κρήτες, οι οποίοι εκδιώχθηκαν από Δόλοπες της Θεσσαλίας. Είναι το νησί που διάλεξε η νύμφη Θέτιδα για να αποστρέψει το γιο της Αχιλλέα από το να πάει στην Τροία και να πολεμήσει για την τιμή της Ωραίας Ελένης. Σύμφωνα με τον μύθο ο Αχιλλέας, ντυμένος γυναίκα ζούσε στο παλάτι μαζί με τις κόρες του βασιλιά Λυκομήδη. Παρόλα αυτά ο μάντης αποκάλυψε την κρυψώνα του στον πολυμήχανο Οδυσσέα που έφτασε στη Σκύρο στα αμπάρια ενός εμπόρου όπλων και χρυσαφικών. Έτσι όταν τα κορίτσια διάλεγαν κοσμήματα ο Αχιλλέας προδόθηκε διαλέγοντας ένα από τα σπαθιά του εμπόρου. Ακόμη και σήμερα ο κόλπος από τον οποίο σαλπάρισε ο Αχιλλέας για την Τροία είναι γνωστός ως όρμος Αχίλι.

Το 470 π.Χ. η Σκύρος κυριεύτηκε από τον Αθηναίο στρατηγό Κίμωνα που εγκατέστησε στο νησί Αθηναίους αποίκους αφού έδιωξε μακριά τους πειρατές. Ιστορικές πηγές λένε ότι κατά τη διάρκεια της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, το χρωματιστό μάρμαρο για το οποίο ήταν φημισμένη η Σκύρος μεταφέρθηκε με πλοίο στη Ρώμη για να στολίσει δημόσια και ιδιωτικά κτίρια.

Κατά τους βυζαντινούς χρόνους στο νησί εξορίζονταν ισχυρά πρόσωπα, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί εκεί μια ιδιότυπη βυζαντινή αριστοκρατία. Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους, η Σκύρος παραχωρήθηκε στον κόμη Βαλδουίνο της Φλάνδρας και Ανομίας, τον πρώτο Φράγκο αυτοκράτορα της Πόλης, ενώ από το 1283 πέρασε στα χέρια των Γκίζι της Τήνου. Το 1538, ο τρομερός μουσουλμάνος πειρατής Χαΐρεντίν Μπαρμπαρόσα κατέλαβε το νησί στο όνομα του σουλτάνου. Η Σκύρος υπάγεται επίσημα στην Ελλάδα από το 1832.

Οι πανέμορφες βυζαντινές εκκλησίες της Σκύρου, τα περίφημα ξυλόγλυπτα σχέδια και οι χαρακτηριστικές μελωδίες τραγουδιών του νησιού έχουν βυζαντινές ρίζες αλλά ταυτόχρονα χαρακτηρίζονται από στοιχεία καθαρά σκυριανής τεχνοτροπίας.

Πάνω στο Κάστρο βρίσκεται το αρχαίο καστρομοναστήρι του Αγίου Γεωργίου του Σκυριανού, μετόχι της Μεγίστης Λαύρας και του Αγίου Όρους. Ιδρύθηκε από το Νικηφόρο Φωκά και τον Ιωάννη Τσιμισκή το 906 μ.Χ. διαθέτει σπάνιες αγιογραφίες και από εδώ πάνω η θέα είναι συναρπαστική

Οι εκκλησίες στο νησί ξεπερνούν τις 180 ενώ ξεχωρίζουν η Παναγία η Ελεημονήτρια των τσοπάνων και η Αρχοντοπαναγιά των πλουσίων. Στην Σκύρο η παράδοση και η σύγχρονη ζωή, ο μύθος και η πραγματικότητα συνυπάρχουν εν πλήρη αρμονία.¹

4.2 ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΤΗΣ ΣΚΥΡΟΥ

Οι γυναικείες φορεσιές της Σκύρου είναι:

- Η νυφική και καλή φορεσιά, τα αλλαμένα.
- Η καθημερινή φορεσιά, τα κουτνιά.
- Η κουμιώτικη φορεσιά, που με τον καιρό αντικατέστησε τα κουτνιά ως πιο πρακτική.
- Η τσεχένια ή τσοχένια φορεσιά, που κάποια εποχή φορέθηκε απ' τις αρχόντισσες ίσως σαν μόδα.

4.2.1 Η ΝΥΦΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΗ ΦΟΡΕΣΙΑ, Τ' ΑΛΛΑΜΕΝΑ

Η νυφική – γιορτινή φορεσιά της Σκύρου λέγεται τα αλλαμένα ή καλή ή χρυσή ή χρυσοφορεσιά. Διακρίνεται για τον πλούτο των κεντημάτων και των κομματιών που την απαρτίζουν, έχει τα περισσότερα και τα καλύτερα κομμάτια. Είναι η μοναδική φορεσιά στην Ελλάδα που συνδυάζει βαρύτιμα χρυσοκέντητα πουκάμισα και φορέματα από βαρύτιμες στόφες με το χαρακτηριστικό αυστηρό κεφαλόδεμα, το φτα.

Τα αλλαμένα φοριόταν και φοριούνται ακόμα στους γάμους, όχι μόνο από τη νύφη αλλά από όλους τους συγγενείς του γαμπρού και της νύφης, ακόμα και από τις φιλενάδες της. Αυτές που τα φορούν λέγονται ν'φάδες ή αλλαμένες και όσο πιο πολλές αλλαμένες έχει ο χορός και πιο καλά ρούχα, τόσο πιο καλός θεωρείται ο γάμος: «Αυτές ο γάμος είχε πολλοί ν'φάδες, μορφον'φάδες, ένα σωρό καλοί καπχάδες». Η νύφη και ο γαμπρός ξεχωρίζουν από ένα ανθάκι λεμονιάς στο πέτο, τώρα αγοραστό μαζί με τα στέφανα.

Όταν η νύφη δεν είχε καπχά αλλά γιαλαμπί (δεύτερης ή τρίτης ποιότητας φουστάνι), δανειζόταν έναν, γιατί δεν γινόταν οι άλλες νυφάδες να έχουν και η νύφη να μη φορεί. Πολλές Σκυριανές έφταναν να πουλήσουν ακόμα κι ένα χωράφι για ν' αγοράσουν μια καλή φορεσιά. Σε κάθε περίπτωση οι Σκυριανές έβαζαν την κατάλληλη φορεσιά. Οι αρραβωνιασμένες και οι νιόπαντρες κάθε καλή μέρα, του Αϊ Βασιλιού, στα Κονίσματα π.χ. που είναι τα Φώτα, η Λαμπρή και του Αγίου Γιωργιού, φορούσαν βενέτ'κο ή γιαλαμπί.

Η φορεσιά της νύφης, τα αλλαμένα, καπχάς και βενέτ'κο όπως συνηθίζεται να λέγεται, αποτελείται από τα ίδια σχεδόν κομμάτια, σε χρήση ή σε ονομασία, με το γιαλαμπί και το κουτνί, καθημερινή φορεσιά. Διαφέρει όμως στην ποιότητα του υφάσματος και στον πλούσιο κεφαλόδεσμο απ' όλες τις άλλες. Το σωστό ντύσιμο τα παλιά χρόνια περιλάμβανε τρία πουκάμισα.

¹ www.e-city.gr/evia/home/view/4200.php

Τα αλλαμένα αποτελούνται από:

- Τη φανέλα
- Το πενιχρό ή πελιχρό, δηλαδή το πουκάμισο
- Το κολοβόλι, δηλαδή το μισοφόρι
- Το μεντενέ, είδος ζιπουνιού
- Το κόκκινο ή πράσινο πουκάμισο
- Το καλό ολόχρυσο πουκάμισο
- Τον καπχά, το βενέτικο ή το γιαλαμπί, είδη φορεμάτων
- Τη γούνα
- Την ζώνη με τα κλειδωτήρια
- Τον κεφαλόδεσμο που αποτελείται από το σαρίκι, εσωτερικό μαντίλι, την μπόλια με την όψη και το καπίστρι, το φτα και το φεγγάρι ή καρφίτσα, διακοσμητικό του κεφαλόδεσμου
- Την καδένα, χρυσή αλυσίδα με σταυρό ή καρδιά και την καρφίτσα
- Την ποδεμή, δηλαδή τις κάλτσες και τα υποδήματα

Η φανέλα

Η φανέλα είναι κοινό εξάρτημα όλων των τύπων της φορεσιάς. Τη φορούσαν κατάσαρκα για τους γνωστούς πρακτικούς και αισθητικούς λόγους. Τις έπλεκαν με λευκό, βαμβακερό ή μάλλινο νήμα με όμορφα τρυπητά πλουμούνια στα λάστιχα. Αργότερα χρησιμοποίησαν και μαλλοβάμβακες σε φίνια ποιότητα του εμπορίου.

Το πουκάμισο

Το καλοκαίρι, μερικές νύφες αντί για φανέλα φορούσαν βατιστένιο ή μεταξωτό μπλουζάκι, με πολύ παρμένη λαιμόκοψη και μανίκι μακρύ. Το μανίκι στο κάτω μέρος σούρωνε με ένα λάστιχο πέντε εκατοστά πιο μέσα από το τελείωμα, που ήταν γαρνιρισμένο με λεπτή δαντέλα όμοια με αυτή της λαιμόκοψης. Στην παλαιά σκυριανή φορεσιά δεν συναντάμε βρακιά.

Το γυναικείο πουκάμισο της σκυριανής φορεσιάς αποτελείται από δύο μέρη. Το πάνω του κορμιού λέγεται π'κάμ'σο και είναι από αραχνοϋφαντο μεταξωτό ύφασμα σε ύφανση καλό πανί και το κάτω, η σκούτα, συνήθως από χοντρότερο βαμβακερό ύφασμα.

Τα νυφικά πουκάμισα ήταν πελιχρά, τα φτωχικά, και τα καλά με το πλατύ μαλαματένιο κέντημα. Το πελιχρό ή πενιχρό ή πελεχρό, όπως αλλιώς λέγεται το φτωχικό πουκάμισο, φοριέται πάντα πάνω από την φανέλα και ποτέ κατάσαρκα.

Ανάλογα με το χρώμα τους χωρίζονται σε:

- Άσπρα ή άσπρα με ελάχιστο σχέδιο στην ύφανση (ρίγα) που φοριούνται με όλα.
- Χρωματιστά, που το ύφασμα τους είναι κόκκινο, πράσινο και σπανιότερα μπλε, χρυσοκεντημένο με μάλαμα ή με χρυσόνεμα, με τέσσερα μοτίβα στο κάθε φύλλο του μανικιού.

Για να καταλάβουμε καλύτερα τη λειτουργικότητα των άσπρων πουκαμίσων και όχι για να καλύψουμε όλες τις περιπτώσεις των χιλιάδων σκουριανών πουκαμίσων, θα πρέπει πάλι να τα χωρίσουμε σε τέσσερις κατηγορίες:

1. Τα άσπρα με πολύχρωμα μετάξια ή λίγο χρυσό και με μικρά μοτίβα είναι κεντημένα τριγύρω στα μανίκια με γραφή βελονιά. Μερικά έχουν και λίγο χρυσό που μόλις ξεχωρίζει. Τα μοτίβα τους είναι μικρά πουλάκια, μπριγκάκια, ανθάκια, θηριάκια, κλαδάκια, караβάκια, σκληπέτροι, σπίθες. Τα μοτίβα χρωματίζονται κατά κανόνα διαφορετικά ένα παρά ένα και στα πουκάμισα και στις σκούτες. Στην τραχηλιά έχουν δεξιά και αριστερά πάντα μικρότερα μοτίβα από των μανικιών με θέμα πουλάκι, ανθάκι και πιο σπάνια μπριγκάκι.

Τα λευκά πουκάμισα με τα πολύχρωμα μικρά μοτίβα ή και με το λίγο χρυσό, φοριούνται με τα κουτνιά από τις γυναίκες μέχρι μέσης ηλικίας για καλά, και μάλιστα με το φουστάνι με το χρυσό ποδόγυρο, το χ'σε, καθώς και με το γιαλαμπί και το βενέ'κο ως εξωτερικό πουκάμισο. Στην ανάγκη, πράγμα σπάνιο, και ως πρώτο της νύφης, αν δεν υπάρχουν άλλα χρυσοκεντημένα.

2. Στα χρυσοκεντημένα με ή χωρίς καθόλου χρώμα και τέσσερα μοτίβα στο φύλλο. Τα άσπρα μεταξωτά πουκάμισα με τα μεγαλύτερα μοτίβα, τα κεντημένα με τα μάλαμα ή με χρυσόνεμα έχουν ως πλέον συνηθισμένα μοτίβα κάθε λογής κλαδάκια, πουλάκια και θηριάκια. Γεμίζονται με χρυσό και με ελάχιστο χρώμα φρεζ, θαλασσί, ροδί, πράσινο κ.ά. Πιο σπάνια έχουν χρυσό περίγραμμα και λίγο χρώμα για γέμισμα, συνδυασμένα με μια πολύχρωμη τραχηλιά με μικροσκοπικά πουλάκια.

Είναι όλα κεντημένα με βελονιές κανονικά στάχυ και αραιά και που ελάχιστα ψήφα. Σε μερικές περιπτώσεις, επειδή δεν υπάρχει χρώμα, το χρυσό αποκτά αποχρώσεις αλλάζοντας τη φορά της βελονιάς σε κάθε πουλί, π.χ. το ένα πουλί κεντιέται στάχυ, το άλλο μουστοππί και το άλλο ζικ – ζακ όρθιο ή πλαγιαστό. Αυτά τα πουκάμισα θεωρούνται τα καλύτερα. Φοριούνται με το βενέτικο, το γιαλαμπί, με τα κουτνιά, τα φουστάνια με το χ'σε και για πρώτο της νύφης.

Πολλά άσπρα πουκάμισα έχουν κεντημένο επιπλέον ένα μικρό πουλάκι ή μπριγκάκι στο άνοιγμα της λαιμόκοψης δεξιά και αριστερά όπου η τραχηλιά κλείνει είτε με ένα στριμμένο κορδονάκι σε 2 – 3 χρώματα είτε με ένα άσπρο κουμπάκι.

3. Τα άσπρα μεταξωτά κοντά πουκάμισα με μεγάλα μοτίβα, λαλέδες και κάθετα μπαγασάκια κεντημένα με πολύχρωμα μετάξια είναι σπάνια. Βρίσκονται σε μουσεία και σε λίγα σπίτια. Υπάρχουν μονοκόμματα μακριά βαμβακερά πουκάμισα με τα ίδια ή διαφορετικά σχέδια. Είναι ραμμένα από διάφορα παλαιά πανιά του αργαλειού με ούγιες φαρδιές και με κεντημένες τις τραχηλιές. Το χαρακτηριστικό τους είναι η επιπλέον κατακόρυφη διακόσμηση που ξεκινάει πάνω από το κυρίως κέντημα του μανικιού.

Τα μανίκια με την κατακόρυφη διακόσμηση συνήθως είναι κεντημένα με δύο λαλέδες στο κάθε φύλλο ή με γερτό κλαδί, γερτό προς την μεριά της αρματωσιάς, δηλαδή την έξω μεριά του πουκαμίσου. Τα πουκάμισα αυτά

έχουν αρατζδελίσια, κόκκινη ένωση από την πάνω και από την κάτω πλευρά του μανικιού. Ορισμένα έχουν μεγάλους λαλέδες πολύχρωμους και αρματωσά. Ως συμπλήρωμα και λίγο ψηλότερα απ' τους λαλέδες έχουν ανθρώπινες φιγούρες, τα μπαγασάκια, που φορούν βράκες κι έχουν τα χέρια σηκωμένα ψηλά σαν να χαιρετούν ή να κρατούν κάποιο κλαδί, μπαγλαμαδάκι ή ταμπουρά.

Τα πουκάμισα με την κατακόρυφη διακόσμηση από μπαγασάκια μπορούν να μπουν κάτω από το κριμίζι ή από το πράσινο πουκάμισο. Τα πουκάμισα, που είχαν το επιπλέον κέντημα στη θέση της αρματωσάς, μπορεί να ήταν κι αυτά στένια, δηλαδή χοντρά πουκάμισα που τα λέγανε του ποταμού. Όταν η νύφη πήγαινε στο ποταμό για πλύσιμο μαζί με τις άλλες, άλλαζε και γύριζε μ' αυτό σαν εσωτερικό πουκάμισο ενώ τα υπόλοιπα ρούχα τα φορούσε κανονικά. Το πουκάμισο αυτού του τύπου ή εκείνο με το κέντημα στα γνωστά σημεία μπορούσε μόνο να το βάλει το πρωί που θα σηκωνόταν σαν νύφη, ως είδος ρόμπας, αλλά όχι στον ύπνο. Ακόμα, μπορούσαν να τα βάλουν με τα κουτνιά, με το χ'σε και με τα γιαλαμπιά, όταν πηγαίνανε στην Αναβάλα.

Υπάρχουν και πουκάμισα του ποταμού χωρίς καθόλου κατακόρυφο κέντημα και με εναλλασσόμενες πολύχρωμες ενώσεις στα μανίκια τους με φάρδος ένα δάχτυλο. Τα πουκάμισα αυτά είναι μονοκόμματα λινά ή λινανομέταξα. Το μέγεθος των μοτίβων και των τελειωμάτων στα μανίκια και στον ποδόγυρο είναι ίδιο. Η τραχηλιά είναι κεντημένη με μικρά μοτίβα πολύχρωμα. Αυτά τα πουκάμισα, κεντημένα ή όχι στη ράχη του μανικιού είναι κατάλληλα για όσες φορούσαν κουτνιά και σαν πουκάμισο νυφικό αντί της φανέλας για να προστατέψει τα εξωτερικά μεταξωτά. Το λινό πουκάμισο θα πρέπει να είχε πέραση κάποτε και να μην έλειπε από καμιά προίκα. Τα πουκάμισα αυτά δεν είναι τόσο γνωστά σήμερα, γιατί τα περισσότερα σπίτια έχουν διατηρήσει μόνο τις σκούτες τους.

4. Τα άσπρα πουκάμισα με τα μεγάλα μοτίβα και μαχραμαδίσιο κέντημα λέγεται ότι τα χρησιμοποιούσαν ως εξωτερικά, με τους ασπρόχρυσους καπχάδες. Θα μπορούσαν να πάρουν την θέση των πελιχρών, αν το εξωτερικό πουκάμισο με το μάλαμα ήταν βαρύ. Αυτά είναι σπάνια πουκάμισα, κεντημένα με πολύ χρυσό και ασήμι και πολύχρωμα λουλουδένια μοτίβα, όμοια με αυτά που συναντούμε στους μαχραμάδες.

Οι ενώσεις στα άσπρα πουκάμισα είναι λευκές, κρεμ, κόκκινες, πράσινες, κίτρινες. Του ώμου συνήθως είναι πράσινες, του μανικιού κόκκινες και η αρματωσά, καλή ένωση, μονόχρωμη κόκκινη ή πολύχρωμη αρατζδελίσια ή χρυσή. Ο γύρος των μανικιών του πουκαμίσου και του ποδόγυρου, όταν το πουκάμισο είναι μονοκόμματο, καθώς και το άνοιγμα της τραχηλιάς έχουν τελείωμα πολύχρωμους ή άσπρους κόμπους ή δαντελίτσα χρυσή, στην τραχηλιά πάντα πιο λεπτή, ενώ στα μανίκια φαρδύτερη όταν το πουκάμισο έχει κέντημα χρυσό. Τα τελειώματα σταθεροποιούνται με την τσακιστή βελονιά, που χρησιμεύει ως βάση για κόμπους, δαντέλα, αρματωσά ή αρατζδέλα.

Χρωματιστά πουκάμισα

Τα επικρατέστερα χρώματα στα πελιχρά πουκάμισα είναι οι σκούρες αποχρώσεις του πράσινου και στο κόκκινο οι αποχρώσεις άλικο, άλου, τουάλ, άλι, κριμιζί, βυσσινί και ορτζέλι. Το πιο συνηθισμένο όνομα του κόκκινου χρώματος όμως είναι το κριμίζι. Αυτά τα πουκάμισα είναι κεντημένα με το μάλαμα ή με χρυσόνεμα και με τέσσερα μοτίβα στο κάθε φύλλο του μανικιού. Σε ελάχιστα πουκάμισα ανάμεσα στο χρυσό κέντημα υπάρχει και λίγο χρώμα και αυτό όταν το χρώμα του πουκαμίσου είναι μουντό. Το πολύ σκούρο κόκκινο λέγεται ορτζέλι και είναι συχνά κεντημένο γιρλάντα ή καδένα, συνεχόμενο λουλουδάτο κέντημα, με σκέτο χρυσό. Στην τραχηλιά οι γιρλάντες είναι ακόμα πιο λεπτές. Πρέπει να τονιστεί ότι το μεταξωτό πουκάμισο έχει πάντα μακριά φαρδιά μανίκια με χρυσή ένωση, την αρματωσά.

Καλό πουκάμισο

Το καλό πουκάμισο με το μάλαμα, το χ'σο, ή με το χρυσόνεμα, έχει το ίδιο ύφασμα και τα ίδια χρώματα με το πελιχρό, με τη διαφορά ότι αυτό μπορεί να είναι από ακόμα πιο λεπτό ύφασμα και χωρίς καμιά άλλη χοντρύτερη περασά στο φάσιμο.

Φοριέται πάνω από το σκούρο πελιχρό, που από κάτω έχει το μεντενέ της καλής φορεσιάς, και δίνει μια επιπλέον μεγαλοπρέπεια και λάμψη στ' αλλαμένα με τα φαρδιά αραχνοϋφαντα χρυσοκεντημένα του μανίκια. Ως χρώμα υπερτερεί το κόκκινο, βρίσκουμε όμως και μερικά σε πράσινο και ελάχιστα άσπρα που φοριόνταν με τους ασπρόχρυσους καπχάδες. Το χρώμα του πελιχρού πρέπει να ταιριάζει με του καλού πουκαμίσου. Αν οι τόνοι του ίδιου χρώματος δεν ταιριάζουν μεταξύ τους, τότε είναι προτιμότερη η αντίθεση.

Γενικά, το καλό πουκάμισο έχει πολύ βαριά αρματωσά και πολύ κέντημα. Σε κάθε φύλλο μανικιού συναντούμε κεντημένα δύο ως τέσσερα κλαδιά. Τα κλαδιά ποικίλλουν σε σχήμα και σε μέγεθος. Άλλα είναι φουντωτά και άλλα πιο λεπτά και σχεδόν πάντα γερτά. Όταν το κέντημα είναι πυκνό και συνεχόμενο, μονοκόμματο, λέγεται καδένα ή γιρλάντα. Όταν τα μοτίβα είναι στρογγυλά και μοιάζουν με τάλαρα, λέγεται ταλαρωτή καδένα. Το πιο συνηθισμένο μοτίβο είναι ο λαλές και το γερτό κλαδί και κεντιούνται τρία ως τέσσερα στο φύλλο και πιο σπάνια δύο. Σπάνιο είναι και το μονόκλαδο, ένα κλαδί στο φύλλο. Σπάνιο είναι το κανταράτο πουκάμισο, με ένα καντάρι μάλαμα απάνω. Ένα άλλο μοτίβο που δεν είναι τόσο συνηθισμένο είναι τα αρόδια, στρογγυλά μοτίβα που μοιάζουν με ρόδια, σε πολλά μεγέθη.

Το πουκάμισο με το μάλαμα θεωρείται το καλύτερο, έστω και αν το κλαδί του είναι μικρό. Σήμερα τέτοια παλαιά πουκάμισα σπανίζουν. Για την προέλευση όλων των πουκαμίσων με το μάλαμα έχουμε πληροφορίες ότι έρχονταν από αλλού. Υπάρχουν όμως νεότερα, κεντημένα με χρυσόνεμα και με μεγάλα μοτίβα, εξίσου καλοδουλεμένα. Εκ πρώτης όψεως δεν υστερούν σε εμφάνιση παρά μόνο στην αξία της κλωστής. Ασήκωτα είναι αυτά με το μάλαμα, ελαφριά αυτά με το χρυσόνεμα. Το καθαρό χρυσό λέγεται και σαφί. Οι επιδέξιες και καλοδούλες Σκυριανές ακόμα αντιγράφουν σχέδια, δίνοντας όμως και τη δική τους πνοή και έτσι τα σημερινά πουκάμισα δεν τα ξεχωρίζεις

από τα λεγόμενα αρχαία. Το πουκάμισο με το μάλαμα της Σκύρου είναι μοναδικό.

Οι βελονιές των κεντημάτων στα πουκάμισα με το μάλαμα (αστάχυ, ριχτή, ψήφα κ.α.) είναι βυζαντινές, παρόμοιες με αυτές των επιταφίων. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα κεντήματα δεν είναι μόνο του 18^{ου} αιώνα αλλά και παλιότερα. Χαρακτηριστική ιδιότητα που συνδέει τα κεντήματα της Σκύρου με τα ανάλογα βυζαντινά είναι οι χρωματικές αποχρώσεις του χρυσού και του ασημένιου, που πολλαπλασιάζονται λόγω τηςφοράς του νήματος στις διάφορες βελονιές. Δικαιολογημένα οι Σκυριανές καυχιόνται για την υπεροχή των κεντημάτων του πουκαμίσου με το μάλαμα.

Κάθε πουκάμισο, γυναικείο ή ανδρικό (τσοπάνικο), αποτελείται πάντα από δύο μονοκόμματα φύλλα (μπροστινή και πισινή μάνα) με ίσο φάρδος πάνω κάτω, επομένως έχει ώμους χωρίς ραφή. Κατά το ράψιμο ακολουθείται η εξής διαδικασία: το ύφασμα διπλώνεται κατά μήκος στα δύο, δηλαδή ούγια με ούγια, όσο μάκρος θέλουμε για μπροστινό και πλάτη. Σημαδεύουμε πρώτα το κέντρο, κόβουμε τη λαιμόκοψη και την κατακόρυφη τραχηλιά με βαθύ σχίσιμο π.χ. σε μάκρος μπούστου 42 εκ., το σχίσιμο της τραχηλιάς είναι 29 – 30 εκ. Στα πλάγια φαρδαίνει με πρόσθετα τριγωνικά φύλλα, τα λατζόλια, από το ίδιο ύφασμα, δύο σε κάθε πλευρά. Τα λατζόλια είναι ενωμένα με τα μεσανά φύλλα, το στενό τους τμήμα προς τη μασχάλη και το φαρδύ προς τα κάτω. Από το φάρδος του υφάσματος εξαρτάται και το φάρδος του λατζολιού. Για να ράψουμε ένα πουκάμισο χρειαζόμαστε τρία μάκρη: δύο μάκρη για τα μανίκια και ένα για το κορμί. Κάθε μανίκι αποτελείται από δύο φύλλα, φάρδος 64 – 67 εκ., που ενώνονται κατακόρυφα με την αρματωσά. Οι άλλες ενώσεις ράβονται αντικριστά με τον παλιό τρόπο. Στη μασχάλη προστίθεται ένα τετράγωνο κομμάτι ύφασμα, το ρ'ζάρι, ραμμένο ως ρόμβος, για να δίνει άνεση στις κινήσεις και να μην ανοίγει. Είναι από βαμβακερό ή σατέν σε χρώμα συνήθως κόκκινο. Το ριζάρι δεν ξέβαφε για να λερώσει τη γούνα ή το μεντενέ. Ήταν φτιαγμένο και από ύφασμα π'κασί ή πουκασί ή πουχασί όπως αλλιώς λέγεται. Βέβαια αυτό δεν απέκλειε και άλλα χρώματα, π.χ. λαδί, λαχανί, πράσινο, όμως πάντα το τετράγωνο αυτό κομμάτι λεγόταν ρ'ζάρι.

Το πουκάμισο κεντιέται τριγύρω στα μανίκια με ανοιχτά τα φύλλα και άκοπη την τραχηλιά σε τελάρο μεγάλο ή μικρό. Μετά στερεώνεται με τσακιστή βελονιά και στο τέλος γίνεται η κορμοκόλληση του πουκαμίσου. Η βελονιά της ένωσης του μανικιού με τον κορμό είναι πάντα πιο φιγουράτη.

Το σχέδιο του κεντήματος βγαίνει σε ψιλό χαρτί και κατά μια εκδοχή κεντιέται πάνω στο χαρτί. Τα κεντήματα δεν έχουν καλή και ανάποδη. Στα καλά πουκάμισα με το μάλαμα, τα κανταράτα, δεν μένει κενό ανάμεσα στα κεντημένα μοτίβα.

Η σκούτα

Η σκούτα είναι το λευκό κάτω μέρος του πουκαμίσου, είδος φούστας με λίγη σούρα. Έχει κεντημένο τον ποδόγυρο με πολύχρωμα μετάξια και είναι ένα από τα πιο σημαντικά κομμάτια της φορεσιάς. Δεν νοείται καλό ντύσιμο γυναικείας φορεσιάς αλλαμένα και κουτνιά χωρίς αυτήν. Η διακόσμηση του

ποδόγυρου είναι μοναδική. Κανένα πουκάμισο δεν έχει τέτοια ποικιλία θεμάτων, αναλογία σχημάτων και τόση συμπυκνωμένη χρωματική αρμονία.

Η σκούτα αποτελείται κυρίως από τρία φύλλα, φάρδους 39 – 43 εκ. το καθένα, και στις ενώσεις τους προσθέτονται τριγωνικά φύλλα, τα λατζόλια, για μεγαλύτερη άνεση του ποδόγυρου. Έχει ακόμα μια οριζόντια πιέτα, την πόστα, για να ανεβοκατεβαίνει σε μάκρος ανάλογα με το μπόι, δεδομένου ότι με την προίκα η σκούτα περνούσε από μάνα σε κόρη. Ίσως η πόστα να χρησίμευε και για να στέκει καλύτερα η σκούτα. Παλαιότερα το ύφασμα ήταν λιναρίσιο, κουκουλάρικο, λινόμέταξο, βαμβακερό, σε φάση καλό πανί και σπάνια από λεπτό μεταξωτό. Όλα σχεδόν τα πανιά έχουν ούγιες σε σκουρότερο χρώμα και πιο χοντρή κλωστή. Οι τελευταίες γίνονταν με κάμπωτο. Η σκούτα, που έχει πάντα ούγια, ράβεται αντικριστά από δω και κει.

Τα λατζόλια είναι τριών ειδών:

1. Τα πλεγμένα με βελόνα με την αρατζδελίσσα βελονιά με φάδι, δηλαδή κλωστές απ' τη μια ούγια στην άλλη και μετά γέμισμα στα χρώματα που έχει το κέντημα του ποδόγυρου και με αναλογία ενός περίπου εκατοστού για το κάθε χρώμα. Τα σχήματα είναι τετράγωνα, ρομβοειδή, σταυροειδή κ.α.
2. Τα κατχαδένια, από κομμάτι πολύτιμης στόφας.
3. Τα βελουδένια, πάντα κόκκινα με κέντημα απλό (π.χ. ένα κοριτσάκι, άλλα με χρυσό περίγραμμα).

Το κέντημα του ποδόγυρου καταλήγει συνήθως σε μια κόκκινη μπορντούρα με διάφορα σχέδια, τη γιρλάντα, που πλαισιώνει και το λατζόλι. Γίνεται με απλή βελονιά πιάτ'μα, που μοιάζει με τη βελονιά του τρυπώματος, ή αναχυτή ή με άλλα παιχνιδίσματα της ίδιας βελονιάς σε απλά ή σύνθετα σχήματα. Δεν αποκλείονται και άλλες βελονιές, όπως οι ξομπλιαστές.

Τα χρώματα στις απλές μπορντούρες, όπως το πιάτ'μα, μπορεί να είναι μαύρο, καφέ, λαδί, πράσινο και συνηθέστερα κόκκινο. Οι μπορντούρες με σύνθετο σχέδιο κεντιούνται πάντα κόκκινες. Οι ονομασίες των μοτίβων αφορούν τα σχήματα που δημιουργούνται από τα ακέντητα μέρη των μοτίβων και είναι η καγκελωτή, ο μαϊανδρος, τα καρλάτσα (καρουλάκια) και οι σφραϊδες.

Για τελείωμα στον ποδόγυρο η σκούτα έχει τα μπιμπ'λωσά ή αλλιώς τ'κόμπωι, δηλαδή μπιμπίλα καμωμένη με τη βελόνα και στα ίδια χρώματα με το κέντημα. Οι κόμπωι ποικίλλουν σε μέγεθος και σχήμα και το χρώμα τους εναλλάσσεται ανά τρεις κόμπους. Αντί για κόμπους μπορεί να έχει πολύχρωμη ή χρυσή δαντέλα με το βελονάκι ή το κοπανέλι. Ορισμένες όμως έχουν πολύ απλό τελείωμα, σκέτη τσακιστή ή στρίφωμα κεντημένο στην άκρη με απλές βελονιές, όπως μονή σταυροβελονιά ή καθαλορίκι.

Η σκούτα μπορεί να είναι ραμμένη πάνω στο μεταξωτό πουκάμισο, το πελιχρό ή και στο καλό ή ακόμα να είναι ανεξάρτητη. Κάποτε οι σκούτες φοριόνταν δύο ή τρεις μαζί κι από πάνω το κολοβόλι. Ακολουθούσε το

πουκάμισο και τέλος το φουστάνι. Η σκούτα πρέπει να φαίνεται το πολύ ένα δαχτυλάκι στον ποδόγυρο, αλλά το καλό ντύσιμο απαιτεί να μη φαίνεται καθόλου. Η σκούτα με τα μεγάλα μοτίβα φοριέται με καπχά και το βενέτ'κο όταν αντικαθιστά τον καπχά, ενώ εκείνες με τα μικρά μοτίβα φοριούνται με κουτνί και με γιалаμπτί. Τη σκούτα φορούν οι κορέλες την αποκριά κάτω από το κολοβόλι και φαίνεται όλο το κέντημα και οι βλαχίτσες τη φορούν για φούστα την Καθαρά Δευτέρα.

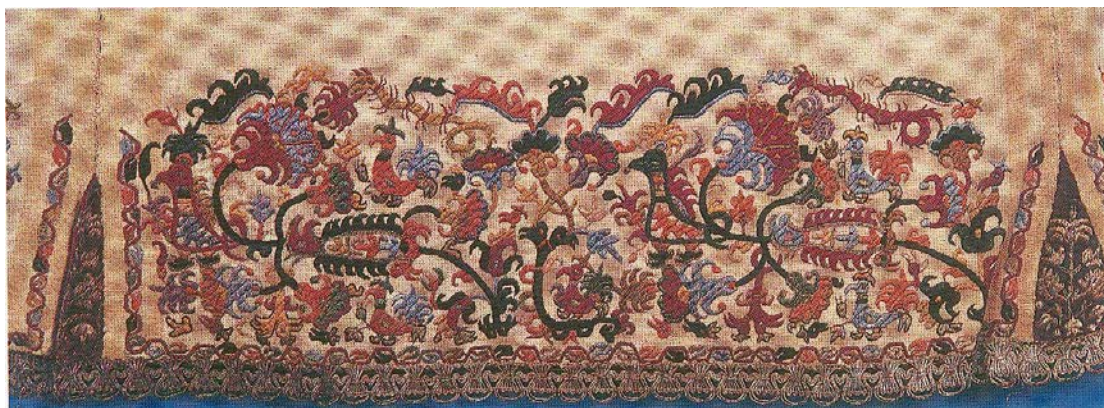
Η έμφυτη καλλιτεχνική διάθεση της Σκυριανής φαίνεται στα κεντήματα της φορεσιάς και μάλιστα της σκούτας, που χωρίζεται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τις γραφτές και τις ξομπλιαστές, ανάλογα με το σχέδιο και τη βελονιά του κεντήματος. Γραφτές λέγονται όσες σχεδιάζονται με μολύβι ή μελάνι από πριν πάνω στο ύφασμα και κεντιούνται στο τελάρο με τη βελονιά αστάχυ ή σκυριανή, όπως λέγεται στην Αθήνα. Άλλη βελονιά είναι το ψευτοσταχύ (περαστή) ή ακόμα και η ψήφα στα μεγάλα μοτίβα. Ξομπλιαστές είναι όσες κεντιούνται κατευθείαν (χωρίς σχεδίασμα) με μονή ή διπλή σταυροβελονιά.

Οι παρακάτω σκούτες διακρίνονται ακόμα στις καλές, τις πρώτες, με τα μεγάλα μοτίβα και το πολύ κέντημα, και στις πιο δεύτερες. Στις καλές σκούτες με το πολύ κέντημα, που σπανίζουν, κάθε μοτίβο γραφτής μπορεί να φτάνει τη μια πιθαμή, στις κοινές δεύτερες τα 4 δάχτυλα, ενώ σε άλλες το μισό δάχτυλο. Η διακόσμηση της γραφτής είναι μοναδική, γιατί το χέρι σχεδιάζει ελεύθερα, κάτι που δεν γίνεται με τη σταυροβελονιά. Το θέμα συνήθως είναι τρεις τσαλαπτετινοί στο κάθε φύλλο της σκούτας ή τρία κλαδιά γερτά (μήκους 12 εκ. περίπου) ή δύο πουλιά, το ένα πίσω από τ' άλλο, με πολλά κλαδωτά και λουλουδιασμένα φτερά και άλλα. Τα μοτίβα τη ποικίλλουν ακόμα σε μέγεθος αλλά και συνδυασμό μοτίβων.

Στην περίπτωση αυτή τα θέματα περιλαμβάνουν πουλιά, πετεινούς, τσαλαπτετινούς, γοργόνες, σκυλάκια, σπίθες, σκλήπετρους, σκουληκάκια, караβάκια τρικάταρτα, καλαμαράκια, ψαράκια, πάπιες, ακόμα και μικρούς αχινούς. Τα πιο συνηθισμένο μοτίβο είναι τα κλαδάκια και τα πουλάκια (τέσσερα σε κάθε φύλλο) σε μεγάλη ποικιλία. Όταν το κέντημα είναι μικρό, τα μοτίβα εναλλάσσονται μεταξύ τους ή το ίδιο μοτίβο επαναλαμβάνεται με διαφορετικό χρωματικό συνδυασμό.

Εικόνα 4 – 1. Σκούτα γραφτή, από λεπτό μεταξωτό ύφασμα, συλλογή Γεώργιου Λεων. Μαρουδή.

Εικόνα 4 – 2. Σκούτα γραφή, τρίφυλλη, βαμβακερή, με ούγιες, συλλογή Μίμη Ν. Βογιατζή.

Ξομπλιαστές λέγονται οι σκούτες που είναι κεντημένες με μονή ή διπλή σταυροβελονιά. Το πιο συνηθισμένο θέμα είναι το γερτό κλαδί, τετραγωνισμένο και γερτό πάντα προς τα αριστερά. Λέγεται τρίκορφο, πεντάκορφο, εφτάκορφο, ανάλογα με τις κορφές του κλαδιού που είναι κεντημένο. Ενδιάμεσα στα μεγάλα κλαδιά και στη βάση τους υπάρχει πάντα ένα πολύ μικρό κλαδάκι.

Εικόνα 4 – 3. Ξομπλιαστή τρίφυλλη σκούτα, με χρήση στρωσίματος, συλλογή Αλίκης Λάμπρου.

Εικόνα 4 – 4. Ξομπλιαστή τρίφυλλη σκούτα, με μεγάλα μοτίβα, τέσσερα στο φύλλο, συλλογή Αλίκης Λάμπρου.

Εικόνα 4 – 5. Ξομπλιαστή τρίφυλλη σκούτα, λινή, με ούγια φαρδιά, συλλογή Ελένης Σκουλουδάκη.

Τα χρώματα που επικρατούν στις σκούτες είναι το θαλασσί, το λαδί, το φρεζ, το πορτοκαλί. Για τον κορμό του κλαδιού χρησιμοποιείται καφέ σκούρο ή πολλές φορές και λαδί. Τα χρώματα των κλαδιών εναλλάσσονται, εξασφαλίζοντας μια θαυμάσια πολυχρωμία.

Οι ξομπλιαστές σκούτες μαυροδένονται, έχουν μαύρο περίγραμμα. Σε πολλές το μαύρο χρώμα έχει τριφτεί, ενώ μένουν ανέπαφα τα άλλα χρώματα. Μαυρόδεμα ή δέσιμο του σχεδίου γίνεται και με καφέ και σπάνια με λαδί. Στις γραφτές, το δέσιμο γινόταν μόνο στο άσπρο και το φρεζ χρώμα. Οι παλαιές γραφτές και ξομπλιαστές σκούτες είχαν και λίγο χρυσό για να φωτίζει το κέντημα. Υπάρχουν σκούτες γραφτές με τόσο φαρδύ και πυκνό κέντημα, ώστε το ύφασμα δεν φαίνεται καθόλου, αυτές όμως σπανίζουν. Τα σχεδιάσμα στις γραφτές γινόταν και γίνεται με πολλούς τρόπους. Ο καλύτερος είναι στο τζάμι, με ψιλό χαρτί και κοινό μολύβι ή με πένα και μελάνι, και τελευταία με καρμπόν.

Το κολοβόλι

Το κολοβόλι είναι μισοφόρι και αποτελείται από δύο κομμάτια: τη φούστα, που είναι φαρδιά με πολλή σούρα στη μέση και το πανεκόρμι (μπούστος), που είναι εφαρμοστό, αμάνικο, παρμένο πολύ στη μασχάλη και την τραχηλιά.

Ως ύφασμα χρησιμοποιείται το λευκό υφαντό, φασμένο με ψιλά νήματα σε φάση καλό πανί ή χασές του εμπορίου ή και ημίλινο. Σε ένα κανονικό κολοβόλι το φάρδος του ποδόγυρου πρέπει να είναι περί τα 5,30 μέτρα και ανάλογα με αυτό σχηματίζονται και τα φύλλα της φούστας. Σε φούστα που έχει μάκρος περίπου 1,30 μ. αφήνουμε πάνω από μία πιθαμή για στρίφωμα. Σε απόσταση 8 – 10 εκ. από το στρίφωμα γίνεται η πόστα, διπλή οριζόντια πιέτα 6 – 7 εκ., που μπορεί να φτάσει και τα 10 – 12 εκ. Πολλά κολοβόλια, αντί για πόστα, έχουν οριζόντια πιετάκια στο στρίφωμα, που όλα μαζί μπορούν να φτάσουν τη μια πιθαμή. Συχνά συναντούμε κολοβόλια με τελείωμα βαμβακερή δαντέλα στο στρίφωμα. Το κολοβόλι φοριέται στ' αλλαμένα πάνω από τα δύο πουκάμισα, όταν και τα δύο έχουν σκούτα. Αν έχει σκούτα μόνο το πελιχρό, τότε φοριέται πάνω από αυτό και ακολουθεί ο μεντενές, το ορτζέλι και το καλό πουκάμισο. Η σκούτα, που είναι στενή, δεν πρέπει να περιορίζει το φάρδος του κολοβολίου. Σκοπός του είναι ανοίγει τις

πιέτες του φουστανιού και να μοιράζει το βάρος. Επίσης το κολοβόλι πρέπει να έχει το κατάλληλο μήκος, έτσι ώστε να μην καλύπτει το κέντημα της σκούτας. Σ' αυτό βοηθάει η τιράντα στους ώμους, η οποία προσαρμόζεται από την κάθε Σκυριανή ανάλογα με το σώμα της. Πολλά κολοβόλια έχουν άνοιγμα μπροστά στο μπούστο, που κλείνει με κουμπί ή κορδόνι και διευκολύνει στο ντύσιμο. Τις απόκριες αποτελεί το κύριο φουστάνι της κορέλας. Υπάρχουν κολοβόλια από 5 έως 12 φύλλα, ανάλογα με το πάχος του υφάσματος και το μπόι αυτής που το φορεί.

Ο μεντενές

Ο μεντενές είναι ένα ζακετάκι κοντό μέχρι τη μέση, εφαρμοστό χωρίς κούμπωμα. Στα δύο πλάγια έχει λατζόλια. Έχει μακριά μανίκια κομμένα στο ίσο, που στο κάτω τμήμα φαρδαίνουν ελάχιστα. Είναι σχιστά στο σημείο της ραφής, από τον αγκώνα και κάτω. Τα δύο φύλλα που σχηματίζονται λέγονται καπάκια και είναι φοδραρισμένα με ύφασμα τέτοιο που να κάνει χρωματική αντίθεση. Της νύφης προτιμάται ο γιαλαμπένιος ή στοφένιος χωρίς χρυσό, για να μην μπλεχτεί με το χρυσό του πουκαμίσου και κοπεί. Φοριέται με τη νυφική φορεσιά μεταξύ πρώτου και δεύτερου πουκαμίσου και κάτω από το καλό πουκάμισο.

Ο γιαλαμπένιος μεντενές γαρνίρεται με το τιχρίλι (κορδονέτο μαύρο από μπρισίμι φιλό) σε 2 – 3 σειρές και με λίγο κέντημα, όχι όμως πάντα στα γνωστά σημεία, δηλαδή τα λατζόλια, τους ώμους, τις γωνίες στα καπάκια του μανικιού, αλλά στο πίσω και κάτω μέρος της ράχης με ένα μικρό σχεδιάκι. Ο καπχαδένιος γαρνίρεται με χρυσό γαϊτάνι, μια σειρά τριγύρω και δύο σειρές στα καπάκια.

Ο γιαλαμπένιος είναι συνήθως ίδιος με το φουστάνι ή και πιο σπάνια με τον ποδόγυρο του φουστανιού ή με άλλο ριγωτό λεπτολούλουδο ύφασμα που να δημιουργεί αντίθεση με το φουστάνι. Ο μεντενές φορεμένος εξωτερικά πρέπει να σχηματίζει πίσω και κάτω από τη ζώνη λίγο μπόλικο σαν λούκι, το ασκατζίδι, όπως και η γούνα. Ο καπχαδένιος συνδυάζεται με καπχά και βενέτικο, ο γιαλαμπένιος με γιαλαμπτί. Τον καπχαδένιο φορούν οι μεσόκοπες.

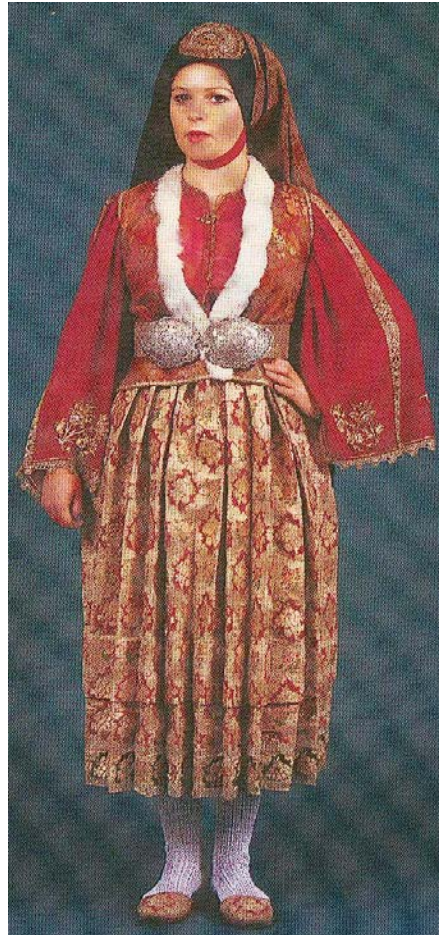
Ο καπχάς

Ο καπχάς ή καπουχάς, είναι το φουστάνι από λεπτή πολύτιμη στόφα, που λεγόταν δαμάσκο. Ο καπχάς αποτελεί το πιο βασικό κομμάτι της νυφικής φορεσιάς. Φοριέται πάνω από το πουκάμισο και δεν κολακεύει το σώμα, αλλά προσδίδει βαρύτητα, αρχοντιά και μεγαλοπρέπεια. Αποτελείται από δύο κομμάτια:

A. Την φούστα, από βαρύ και πολύτιμο ύφασμα, χρυσοφασμένη ή και χρυσοκεντημένη στόφα σε διάφορα χρώματα με επικρατέστερο το κόκκινο. Έχει σχέδια από κλαδιά με λουλούδια και πολύ χρυσό και ασήμι στο φάσιμο.

B. Το πανεκόρμι, το πάνω μέρος του φουστανιού, που σπάνια είναι από το ίδιο ύφασμα με τη φούστα. Συνήθως ράβεται από διπλό γερό υφαντό κουκουλάρικο, λινό ή βαμβακερό, κόκκινου χρώματος εξωτερικά και άσπρου εσωτερικά ή όλο κόκκινο.

Υπάρχουν πολλές κατηγορίες καπχά και ανάλογη είναι και η αξία τους. Πρώτος έρχεται ο ονομαζόμενος σερασσέρι πλάκα, ο οποίος είναι και ο σπανιότερος. Οι υπόλοιποι είναι ο κλαδάτος, ο κριμζόχρ'σες, ο πρασ'νόχρ'σες, ο φεγγαράτος, ο ασπρόχρ'σες, ο Μάης χρυσός, το βενέτ'κο, το γιαλαμπί, της Χώρας, ο χιώτ'κος, ο Μάης μεταξωτός, η απαχελιά, το τζεζί ή τζερί.

Εικόνα 4 – 6. Καπχάς σερασσέρι με βελούδο στην ύφανση. Η γούνα, η μπόλια και η ζώνη ανήκουν στο ΠΛΙ, το φόρεμα στη συλλογή Γιώργου Λεων. Μαρουδή.

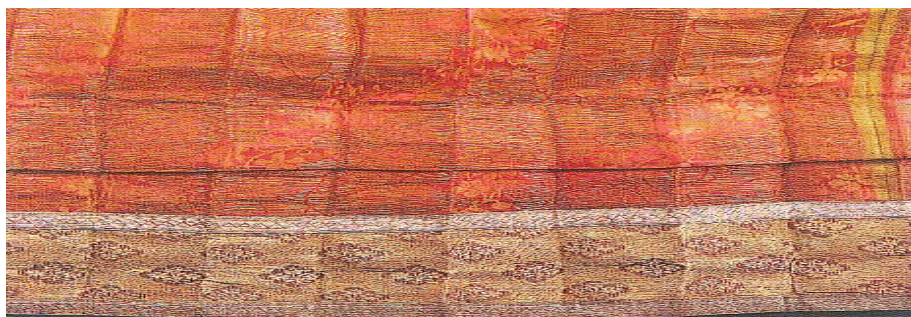
Εικόνα 4 – 7. Φουστάνι σερασσέρι, χρυσοφασμένη στόφα, συλλογή Άννας Τζανίδη.

Εικόνα 4 – 8. Φουστάνι σεραστσέρι, χρυσοφασμένη στόφα με βελούδο στην ύφανση, συλλογή Γεωργίου Λεων. Μαρουδή.

Εικόνα 4 – 9. Φουστάνι σεραστσέρι, χρυσοφασμένη στόφα, συλλογή Μίμη Ν. Βογιατζή.

Εικόνα 4 – 10. Μάης χρυσός, χρυσοφασμένη στόφα, συλλογή Έρσας Φιλοκτήτη Μαρουδή.

Εικόνα 4 – 11. Φουστάνι πρασινόχρ'σο, Μάης χρυσός, συλλογή Ελένης Σκουλουδάκη – Σταμέλου.

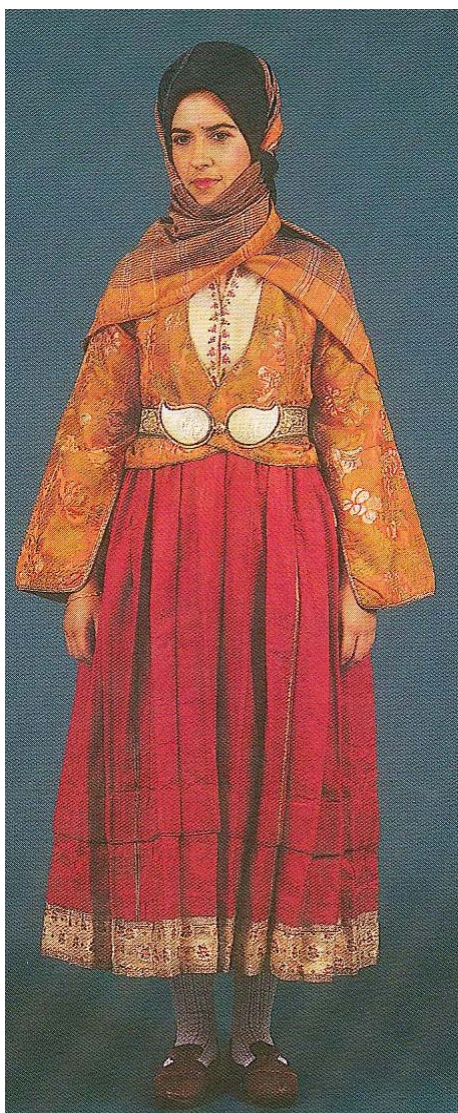
Εικόνα 4 – 12. Φουστάνι γιαλαμπί με χρυσοφασμένη στόφα, συλλογή Έφης Ζώη.

Το βενέτ'κο

Το βενέτικο είναι είδος καπχά που μπορεί να φορεθεί ως νυφικό ή πολύ καλό φουστάνι. Βενέτικο ονομάζεται και ολόκληρη η φορεσιά, όταν το φουστάνι της είναι βενέτικο. Φοριέται με το χαρακτηριστικό δέσιμο του κεφαλόδεσμου, την μπούλα, χωρίς μπόλια, με μικρό φτα γύρω στο κεφάλι, εκτός αν η γυναίκα ντύνεται για νύφη. Στο βενέτ'κο η στόφα είναι βυσσινοκόκκινη με ανάγλυφα γυαλιστερά κλαδιά στο ίδιο χρώμα με τον κάμπο.

Εικόνα 4 – 13. Βενέτ'κο με γούνα και με πελιχρό πουκάμισο χωρίς το χρυσοκεντημένο κόκκινο, συλλογή Αλίκης Λάμπρου.

Εικόνα 4 – 14. Βενέτ'κο με μπούλα, φτας μικρός πολίτικος, ποδεμή μέστια με καλίγια, συλλογή Αλίκης Λάμπρου.

Το γιαλαμπί

Το γιαλαμπί είναι το καλό και ευκολοφόρετο φουστάνι της νέας γυναίκας. Γιαλαμπί ονομάζεται και ολόκληρη η φορεσιά, όταν το φουστάνι της είναι γιαλαμπί. Η λέξη γιαλαμπί προέρχεται από τα τούρκικα και σημαίνει φεγγοβόλος. Είναι ευκολοφόρετη φορεσιά, γιατί ο φτας μπαίνει μπούλα, δεν βαραίνει όπως της νύφης και δεν υπάρχει φόβος να πέσει. Το φουστάνι και ο μεντενές στις πιο πολλές περιπτώσεις είναι από πολύ λεπτό μεταξωτό ύφασμα σαν ατλάζι, που κάνει νερά και γυαλοκοπά, σε χρώματα μοβ, κυκλάμινου, καφέ γλυκό και ανοιχτό πράσινο. Ωραία είναι τα γιαλαμπιά στο ζαφειριού το χρώμα, στο γλυκό κόκκινο και το πιο συνηθισμένο, το λαλαράτο, σε γκρι – θαλασσί ανοιχτό και πρασινοκόκκινο. Το φουστάνι είναι ντουμπλαρισμένο και ραμμένο όπως και ο καπχάς, με πουδερό και δύο χρυσολουριά.

Το γιαλαμπί αποτελείται από:

- Τη φανέλα
- Το άσπρο μεταξωτό πουκάμισο κεντημένο με λίγο χρυσό, διακριτικά χρώματα και μικρά μοτίβα, με σκούτα
- Το κολοβόλι
- Το φουστάνι
- Το μεντενέ λαλαράτο από το ίδιο ύφασμα με το φουστάνι ή διακριτικό ριγέ με άνθρακα
- Τα κλειδωτήρια μετρίου μεγέθους
- Το φακιόλι
- Φτα μικρό μεταξωτό
- Κάλτσες βαμβακερές 1 ή 2 ζευγάρια
- Μέστια και καλίγια

Η γούνα

Η γούνα φοριέται πάνω από το φόρεμα και είναι ζακετάκι κοντό, ανοιχτό, αμάνικο, που συμπληρώνει το ντύσιμο του κορμιού. Το μάκρος της πρέπει να πέφτει 4 – 5 δάχτυλα κάτω από τη ζώνη. Φαρδαίνει με δύο λατζόλια στα πλάγια για να έχει χάρη.

Η γούνα μπορεί να είναι κατά κύριο λόγο από το ίδιο ύφασμα του φουστανιού ή του πουδερου. Μπορεί να έχει αντίθεση ή να ταιριάζει χρωματικά με τα πιο μεγάλα συνήθως μοτίβα του καπχά. Είναι φοδραρισμένη με τα ίδια υλικά του καπχά, ράβεται μαζί με τη φόδρα και γυρίζεται το μέσα έξω. Ξαναγαζώνεται τριγύρω κι έτσι καλή και ανάποδη είναι καθαρή. Γαρνίρεται στο άνοιγμα με τα προφίλια, δύο γούνινες λουρίδες από λαγό ή κουνέλι, φάρδους 2 – 3 δαχτύλων, από όπου πήρε και το όνομα γούνα. Τα προφίλια είναι σε χρώμα άσπρο, μπεζ, καφέ κάστανου, και πιο σπάνια γκρι ανοιχτό, ανάλογα με το τι ταιριάζει. Ράβονται κουφά κι από τις δύο μεριές. Όπως και στο μεντενέ, τα μπροστινά φύλλα της γούνας κονταίνουν από τα πλάγια και μπρος. Έτσι, ως τη μέση σχεδόν, καταλήγουν οι δύο μύτες όπου κουμπώνουν τα κλειδωτήρια (πόρπη). Υπάρχουν γούνες με ή χωρίς λαιμόκοψη. Η γούνα επίσης γαρνίρεται με χρυσά ή ασημένια χρυσολουριά για τελείωμα, ή με γαϊτάνι στις μασχάλες. Φοριέται πάνω από το φουστάνι και στερεώνεται με τη ζώνη.

Η γούνα αφήνει το στήθος ανοιχτό για να φαίνεται η όμορφη τραχηλιά και φοριέται με όλων των ειδών τα φουστάνια της νυφιάτικης φορεσιάς και από τις βλαχίτσες την Καθαρά Δευτέρα.

Η ζώνη

Οι ζώνες αυτές κουμπώνουν μπροστά με δύο κλειδωτήρια και διακρίνονται στις χρυσοφασμένες, που είναι οι καλύτερες, στις βελούδινες, κεντημένες με χρυσόνεμα, τσκαπτσούλές και τέλος, στις σκέτες χρυσές, στημόνι φάδι, που είναι σπάνιες.

Στη Σκύρο υπάρχουν κλειδωτήρια όλων των ειδών, σχημάτων και μεγεθών: φιλντισένια αμυγδαλωτά, μορφοδεμένα, ασημένια ή μαλαμοκαπνισμένα στρογγυλά και αμυγδαλωτά, συρματένια μικρά και μεγάλα. Σπάνια είναι τα υφασμάτινα κεντημένα με μαργαριτάρια.

Ο νυφικός κεφαλόδεσμος

Τα Σκυριανά κεφαλοδεσίματα θέλουν τα μαλλιά λυτά, ελεύθερα πίσω και δεμένα μέσα στο φακίολι. Κοντά ή μακριά, θέλουν τη χωρίστρα στη μέση. Εάν η νύφη είχε σγουρά μαλλιά, της έβγαζαν και κανένα μυτάκι κοντά στ' αφτιά. Το πιο δύσκολο σημείο στο ντύσιμο της νύφης είναι το στόλισμα του κεφαλιού, που αποτελείται από το φατσόλι ή σαρίτσι, δηλαδή το άσπρο μαντίλι από τσαντίλα χοντρή που σχηματίζει το γύρο ή ύρο (στεφάνι), την μπόλια και το φτα, πρώτο μπόι.

Η μπόλια

Η μπόλια κατασκευάζεται από ειδικά φασμένο αραχνοϋφαντο άσπρο μεταξωτό ύφασμα σε διάφορες διαστάσεις, μάκρος 5,50 μ. περίπου και φάρδος 26 – 28 εκατοστά. Είναι διπλωμένη, συνήθως διπλή και πιο σπάνια αφήνεται μόνη και τριπλή. Έχει ούγιες κανονισμένες στο διάσιμο. Τα σχέδια ύφανσης είναι τα λουριά και τα μήλα. Οι καλές μπόλιες είναι λευκές, μονοκόμματα και βαμμένες σε αποχρώσεις κόκκινες περίπου στη μέση, δηλαδή στα τρία μέτρα.

Ο φτας

Ο φτας ή φουτάς ή χουτάς είναι λέξη τούρκικη και σημαίνει πετσέτα, που το ένα άκρο της χρησιμοποιείται ως μαντίλι. Φτας λέγεται το εξωτερικό κάλυμμα του κεφαλιού σε όλες τις γυναικείες σκυριανές φορεσιές. Υπάρχει μεγάλος και μικρός φτας. Της νύφης είναι ο μεγαλύτερος και καλύτερος. Κανένας καλός φτας δεν έχει ραφή. Είναι όλοι μονοκόμματοι, εκτός από ορισμένους που έχουν ραφή στο κέντρο.

Ο φτας μπορεί να είναι κεντημένος στο κέντρο με ένα στροφυλλό χρυσό μοτίβο, το φεγγάρι, καθώς και στις γωνίες. Συνηθισμένο επίσης σχέδιο είναι και ο δикέφαλος αετός ή δύο πουλιά σε γλάστρα ή ανθρωπάκι ή ακόμα και λιονταράκι. Πιο σπάνιο είναι το κέντημα με μαργαριτάρια ή χρωματιστές χάντρες.

Η αξία ενός φτα εξαρτάται από το αν είναι κεντημένος. Μεγαλύτερη όμως σημασία έχει η ποιότητα του υφάσματος, δηλαδή ο χρωματισμός, η ποσότητα και το πάχος του μεταξιού. Όσο πιο ελαφρύς είναι ο φτας τόσο πιο καλός είναι. Ακόμα, σημασία έχει το μέγεθος του, όσο περισσότερες μόστρες έχει, τόσο καλύτερος είναι.

Τα κοσμήματα

Η νύφη φορά μόνο μια χρυσή καδένα στο λαιμό, μία καρφίτσα στο στήθος για να κλείνει το πουκάμισο και το φεγγάρι στο φτα, αν υπάρχει, καθώς και το απαραίτητο δαχτυλίδι.

Οι κάλτσες

Στ' αλλαμένα το πόδι πρέπει να ντύνεται με δύο και πλέον ζευγάρια άσπρες βαμβακερές κάλτσες πλεγμένες στο χέρι με τιρίπλι ή και με διαφορετικά πάχη νημάτων. Το πρώτο ζευγάρι είναι λεπτό απλούμ'δο (χωρίς σχέδια). Το εξωτερικό είναι με πλουμούδια κάθεται πάνω στον αστράγαλο ή μπαγιέτα με μοναστήρια, κυπαρισσάκια, πουλιά, κοριτσάκια, καϊκάκια, γλαστρούλες. Έχει και μικρότερα μοτίβα πλάτους δύο δαχτύλων στο τελείωμα της κάλτσας. Η

πλέξη είναι κάλτσα, αλλά μπορεί να είναι και με ολοτρύπητα σχέδια κατακόρυφα ή λοξά, όπως ο ποταμός και άλλα. Στα σκυριανά έγγραφα βρίσκουμε και κάλτσες μηνεβίσι, ή μενοβήσες, ή μενεβήσες, που μαρτυρούν ότι εκτός από τις γνωστές σήμερα άσπρες κάλτσες, κάποτε υπήρχαν και χρωματιστές.

Τα παντοφλάκια

Τα εσωτερικά παντοφλάκια, που μπαίνουν πάνω από τις κάλτσες, καλύπτουν όλο το πάνω μέρος του ποδιού μαζί με την πατούσα και είναι δύο ειδών: τα καπχαδένια, που λέγονται τερλίκια ή τερλίτσα και τα δερμάτινα, που λέγονται μέστια.

Οι γκντόρες

Στη συνέχεια φορούν τις γκντόρες, ένα είδος παντόφλας που για την νυφιάτικη φορεσιά μπορεί να είναι τριών ειδών: καπχαδένιες σκέτες ή κεντημένες, δερμάτινες σε χρώμα κοκκινοκαφέ που αποκαλούνται καλίγια, και βελούδινες κεντητές που λέγονται τσκαπτσαλούς.

Τα καλίγια

Τα καλίγια είναι λέξη λατινική και σημαίνει σκληρό παπούτσι με πρόκες. Είναι είδος παντόφλας από πολύ σκληρό δέρμα, μέσα – έξω γυαλιστερό, στα ίδια χρώματα με τα μέστια. Είναι πολύ ξεγουλιαστά, καταλήγουν σε μύτη με μια μικρή κλίση προς τα πάνω κι έχουν γαζιά ίδια με τα μέστια. Στη θέση του τακουνιού έχουν ένα λυγισμένο σίδερο σε σχήμα πετάλου στρογγυλού σε πάχος λίγο πιο λεπτό από ένα κοινό μολύβι. Στερεώνεται δεξιά και αριστερά στο παπούτσι με καρφί, που μπαίνει σε μια υποδοχή. Τα καρφιά αυτά χτυπιούνται πολύ και τελικά στο σημείο αυτό φαίνονται στον πάτο σαν διακοσμητικά. Τα καλίγια είναι φοδραρισμένα με δέρμα στο ίδιο χρώμα και από την καμάρα και πίσω ο πάτος έχει χαραγμένα σχέδια. Τα καλίγια είναι σπάνια.²

4.2.2 Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΦΟΡΕΣΙΑ, ΤΑ ΚΟΥΤΝΙΑ

Κουτνιά ή κουτνίς ή κουτνίδες ονομάζεται η καθημερινή γυναικεία φορεσιά με φόρεμα μονόχρωμο, βαμμένο απ' τον μπογιατζή, στην οποία επικρατεί το σκούρο χρώμα. Τα μοναδικά ζωηρά χρώματα που έχει είναι στον πολύχρωμο πάντα ποδόγυρο από σατέν ύφασμα με κάθετες ρίγες. Επίσης ξεχωρίζει χρωματικά η δίχρωμη ζώνη, το λιτσέρι, με τα οριζόντια κόκκινα και μαύρα λουριά και το χρεμάκι, που το φορούν το χειμώνα για το κρύο. Είναι φορεσιά απλή και κομψή.

Τα κουτνιά κάποτε φοριόταν απ' όλες τις γυναίκες, πλούσιες και φτωχές, και σε όλες της ηλικίες. Σήμερα αγαπήθηκαν κι από τις νέες. Στις παλιές οικογενειακές φωτογραφίες των πλουσίων του 19^{ου} αιώνα, ο άνδρας συνήθως φορούσε βράκα και ο γιος παντελόνι, αλλά η σεβαστή δέσποινα φορούσε πάντα τα αγαπημένα και τιμημένα κουτνιά της, με το ανάλογο σοβαρό ύφος.

² Αλίκη Λάμπρου, οι Σκυριανές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1994.

Σε άλλες φωτογραφίες από τσοπάνικες οικογένειες ή οικογένειες γεωργών, ο άνδρας φορεί τα τσοπάν'κα ή τα βρακάδ'κα, ενώ η γυναίκα και πάλι τα κουτνιά της.

Το πώς ντυνόταν η κάθε μια καθημερινά εξαρτιόταν από την οικονομική κατάσταση, την προκοπή και νοικοκυροσύνη της. Τόσο ο καθημερινός όσο και ο σκολιανός κουτνίς αποτελείται περίπου από τα ίδια κομμάτια. Με τη σειρά που φοριούνται είναι:

- Η φανέλα
- Το στένιο ή πελιχρό, άσπρο κεντητό πουκάμισο
- Η σκούτα
- Το κολοβόλι
- Το φουστάνι
- Ο μεντενές
- Το λισέρι ή ζώνη
- Η ποδιά για τις ηλικιωμένες
- Ο κεφαλόδεσμος, μαντίλι, φτας και σε ορισμένες περιπτώσεις και πανωφτάς
- Η ποδεμή, δηλαδή τα σκφούνια, τα τερλίτσα και οι παντόφλες του τσαγκάρη

Από εξαρτήματα χρησιμοποιούνται:

- Το χρεμάκι ή σακομαντίλα ή μποχτσάς
- Το μαστ'χόπανο την ώρα της δουλειάς και σε πένθος

Τα εσώρουχα

Πιθανότατα οι παλιές τσοπάνισσες δεν φορούσαν εσώρουχα, εκτός από ορισμένες μέρες του μήνα που έβαζαν βρακί. Το στήθος θα πρέπει να το συγκρατούσε το πολύ εφαρμοστό πανεκόρμι του φουστανιού. Αργότερα οι νέες της αστικής τάξης φόρεσαν μπουστάκι, όμως αυτές δεν θα ξεπερνούσαν τα 110 – 120 χρόνια αν ζούσαν σήμερα.

Τα πουκάμισα

Τα πουκάμισα που φοριούνται με τα κουτνιά είναι το πελιχρό ως επίσημο, το στένιο για σκολιανό, το σκέτο άσπρο χωρίς κέντημα και το μονοκόμματο εσωτερικό με την μπλέτα. Εκτός από το πελιχρό, όλα τα άλλα είναι βαμβακερά.

Μεταξωτά

Το πελιχρό, καλό πουκάμισο στα κουτνιά, έχει το ίδιο κόψιμο με εκείνο της νύφης. Για το καλό ντύσιμο μπορεί να φορούσαν και δύο πουκάμισα, πρώτα το στένιο και απ' έξω το πελιχρό. Ήταν το ντύσιμο για τις καλές μέρες και μάλιστα με το φουστάνι με το χ'σε (με ποδόγυρο στόφας χρυσής).

Το στένιο ήταν το σκολιανό βαμβακερό πουκάμισο, το κυριακάτικο. Ερχόταν μετά το πελιχρό. Ήταν φασμένο με στημόνι φάδι το ίδιο, κατάλληλο για κέντημα. Μπορούσε όμως να είναι ραμμένο από πανιά σκούτας που ύφαιναν τα πιο παλιά χρόνια, λιναρίσα, λινομέταξα, κουκουλάρικα, πανιά που συνήθως

δεν είναι τελείως άσπρα. Ήταν μακρύ, μονοκόμματο ή κοντό μέχρι τη μέση. Σ' αυτού το είδους τα πουκάμισα συνηθίζονταν πιο πολύ τα ομοιόμορφα μικροσκοπικά πουλάκια 1,5 – 2 εκ., με βελονιά γραφή. Το ίδιο μέγεθος πουλάκια έκαναν στις τραχηλίες, έστω και αν είχαν άλλο κέντημα στα μανίκια. Στη βάση του ανοίγματος της τραχηλιάς πολλές φορές κεντιούνται δεξιά και αριστερά τα αρχικά του ονόματος και ένα μικρό μπριγκάκι ή πουλάκι.

Τα σκέτα άσπρα μονοκόμματα μεταξωτά πουκάμισα είναι γνωστά στη Σκύρο και ως ψαριώτικα και κουμιώτικα. Τέτοια πουκάμισα δεν είχαν όλες οι γυναίκες. Στολίζονταν μόνο στους γύρους των μανικιών και στον ποδόγυρο με μεγάλους όμορφους άσπρους ψαριώτικους κόμπους, τα ψαριώτικα, και με μικρούς, τα κουμιώτικα. Τα τελευταία, στα μανίκια και την τραχηλιά είχαν και λίγο κέντημα.

Το καθημερινό μονοκόμματο πουκάμισο με την μπλέτα είναι μακρύ με πιο στενά και πιο κοντά μανίκια. Το χαρακτηριστικό του είναι η μπλέτα, δηλαδή μια πατιλέτα με κουμπάκια στο άνοιγμα του στήθους. Έχουν ακόμα λίγη δαντελίτσα και κάθετα πιετάκια δεξιά και αριστερά του κουμπώματος. Αυτή ήταν η μόνη διακόσμηση του. Τα πουκάμισα αυτά τα φορούσαν με ή χωρίς φανέλα κι από πάνω έβαζαν ένα σκέτο πουκάμισο. Ήταν πουκάμισα καθημερινά, της δουλειάς, του ύπνου, απαραίτητα για όσες φορούσαν τα κουτνιά.

Βαμβακερά πουκάμισα

Τα καθημερινά όσο και τα σκολιανά κυριακάτικα είναι κάτασπρα, κοντά μέχρι τη μέση ή μακριά. Είναι υφασμένα σε φάση καλό πανί ή τιριπλένια ή χασεδένια ή στα ίδια πανιά με τα στένια. Τα σκολιανά ήταν πάντα πιο περιποιημένα από τα καθημερινά, είχαν πιο μεγάλους κόμπους στην τραχηλιά και τα μανίκια από τα πρόχειρα και πιο μικρά κομπάκια, αλλά πάντοτε άσπρα. Έχουν ίδιο μάκρος και σχήμα με τα μεταξωτά, διαφέρουν όμως ως προς τη διακόσμηση και το ράψιμο. Ράβονται με κανονική ραφή ή στο χέρι μ' ένα πιάσιμο αντικριστά και πολύ πυκνά ή με πλακοραφή. Στολίζονται στα γνωστά σημεία με ωραίες άσπρες χειροποίητες βαμβακερές δαντέλες που είναι πλεγμένες με τη βελόνα ή κοπανέλι. Η τραχηλιά στολίζεται με πιο λεπτή δαντέλα απ' ότι τα μανίκια ή με κόμπους με τη βελόνα σε σχέδια φυλλαράκια, αμυγδαλάκια και άλλα. Πιο μέσα από τη δαντέλα γίνεται αζούρ με άσπρη κλωστή σε διάφορα σχέδια και όχι φαρδύτερο από ένα δάχτυλο. Το πουκάμισο έχει το ίδιο σχίσσιμο και δέσιμο με τα μεταξωτά, μόνο που στο άνοιγμα του στήθους δεξιά και αριστερά, δηλαδή στη βάση της τραχηλιάς, κεντιούνται με κόκκινη βαμβακερή κλωστή σε σταυροβελονιά τα αρχικά του ονόματος αυτής που θα το φορούσε και ένα μικρό διακοσμητικό πουλάκι. Μερικά πουκάμισα έχουν στα μανίκια στενή αρατζδελίσια ένωση με άσπρη κλωστή. Τα κατάλευκα ακέντητα με τα κομπάκια μπορούσαν να φορεθούν και με την κουμιώτικη φορεσιά. Τις Κυριακές οι νέες φορούσαν το στένιο, κεντημένο με μικρά μοτίβα, ενώ οι μεγαλύτερες άσπρα, χωρίς καθόλου κέντημα.

Η σκούτα και το κολοβόλι

Για το επίσημο ντύσιμο στα κουτνιά απαραίτητη ήταν και η σκούτα, γραφή ή ξομπλιαστή με μικρά μοτίβα, αλλά και το κολοβόλι.

Το φουστάνι

Το φουστάνι στα κουτνιά είναι από χασέ, βάφεται και γυαλίζεται με ειδική επεξεργασία από τεχνίτες, τους λενόμενους μπογιατζήδες. Τα χρώματα είναι συνήθως τρία, το μπλε σκούρο, το γερανιό, στην απόχρωση του χαλκού, του νεφτιού, και ένα καφέ γλυκό, που πολλές φορές είναι γιαλαμπτί. Αν ο ποδόγυρος είναι από ύφασμα σατέν ριγυτό, πολύχρωμο, το φουστάνι λέγεται απλά κουτνί. Αν είναι από χρυσοφασμένη στόφα. Τότε λέγεται με το χ'σε, με το χρυσό, και το φορούσαν για καλό, δηλαδή ήταν κάτι σαν τα' αλλαμένα.

Το φουστάνι με τον πολύχρωμο ποδόγυρο από σατέν έχει, ανάλογα με το σχέδιο, τρεις ονομασίες:

Α. Της σπάθας, όταν έχει σχέδια σαν σαΐτες και το ένα θηλुकώνει με το άλλο.

Β. Της καψμάδας, καψμάδι λέγεται το παξιμάδι, όταν έχει πιο μεγάλα σχέδια με μικρή διαφορά από τα παραπάνω.

Γ. Ο αστρουλάτος, όταν έχει στρογγυλά και λίγο ακτινωτά μοτίβα μεγέθους βόλου.

Το φουστάνι του κουτνιού είναι αφοδάριστο και επειδή δεν έχει καλή και ανάποδη μπορούν να τα φορούν και από τις δύο πλευρές ανάλογα με την ώρα. Είναι ραμμένο ακριβώς όπως το κολοβόλι, με πόστα. Ο πολύχρωμος ποδόγυρος ράβεται αντικριστά για να μην κάνει χοντράδια, φοδράρεται με την κλάδα, που λέγεται ποδοπάνι και δεν είναι άλλο παρά τσίτι κλαδωτό σε κόκκινο χρώμα. Όταν φοριέται ανάποδα, επειδή η κλάδα είναι διπλάσια ή τριπλάσια σε φάρδος απ' τον ποδόγυρο, δίνει πιο πολύ χρώμα στο σκούρο φουστάνι. Το βότιασμα γίνεται αφού ραφτεί τι φόρεμα. Δηλαδή οι ίδιες οι γυναίκες σχηματίζουν τις πιέτες φάρδους 5 – 6 εκ. με το σίδερο καθόλου ή με λίγο νερό για να μη φύγει η γυαλάδα του βαψίματος, κατ' άλλες και με κρύο σίδερο βαρύ.

Το κουτνί φοριέται την Κυριακή πάνω από τη σκούτα και το κολοβόλι και τις καθημερινές πάνω από πουκάμισο με την μπλέτα ή και το βαμβακερό. Εκτός από το φουστάνι με τον πολύχρωμο ποδόγυρο, για κάθε μέρα είχαν και τα τραβηχτά με πανεκόρμι, πόστα, σούρα και χωρίς ποδόγυρο. Από μέσα είχαν και ένα άλλο φόρεμα σαν μισοφόρι, το γερανιό, που προφύλασσε το εξωτερικό φουστάνι. Στη δουλειά βγάζανε το εξωτερικό για πρακτικούς λόγους και όταν τελείωναν, το ξανάβαζαν και γύριζαν στο χωριό ευπρεπισμένες. Το ίδιο ίσχυε και όταν πηγαίνανε για πλύσιμο στον ποταμό.

Ο μεντενές

Στο κουτνί διακρίνουμε δύο είδη μεντενέ, ανάλογα με την εποχή που φοριέται. Ο χειμωνιάτικος είναι από τσόχα, φέλπα ή βελούδο. Τα χρώματα που συναντάμε είναι το καφέ, το μπλε σκούρο, το μαύρο, το λαδοπράσινο, το λαδοκαφέ και σπάνια το μελιντζανί. Το μάκρος του φτάνει 5 – 6 δάκτυλα κάτω από τη μέση και στερεώνεται στο σώμα με το λισέρι. Σε αντίθεση οι καλοκαιρινοί είχαν μεγαλύτερη ποικιλία χρωμάτων όπως βυσσινί, άσπρο, λαχανί, γαλάζιο και υφάσματα όπως μετάξι και βαμβάκι.

Η ζώνη

Η ζώνη στα κουτνιά λέγεται λ'τσέρι και φοριέται μόνο με αυτά. Είναι τσόχινη με οριζόντιες μαύρες και κόκκινες ρίγες, μακριά τόσο όσο να φέρει βόλτα τη μέση και να διπλώσει μπροστά δύο φορές. Το φάρδος της είναι περίπου 9 εκ. και έχει μήκος 1,40 μ. Τα λιστέρια είναι δύο ειδών: αυτά με τις σκούρες κόκκινες και πιο στενές ρίγες, που θεωρούνται τα πιο παλιά, και εκείνα με την ανοιχτόχρωμη κόκκινη και πιο φαρδιά ρίγα, τρεις μαύρες ρίγες και τέσσερις κόκκινες μαζί με τις ακριανές. Το λιστέρι πάντα πίσω και στο κέντρο έχει το στρογγυλό διακοσμητικό φεγγάρι συνήθως με τον δικέφαλο αετό.

Η ποδιά

Η ποδιά δεν λείπει από καμία καθημερινή φορεσιά, ούτε από τα κουτνιά ούτε από την κουμιώτικη ντούλα και αυτό ισχύει για την ώρα της δουλειάς. Στα κουτνιά η ποδιά είναι του μπογιατζή και έχει το ίδιο χρώμα με το φουστάνι. Έχει λίγη σούρα στη μέση, μια τσέπη δεξιά και ζωνάκι τελειωμένο με τσακιστή ή κοχάτσα, δένει δε πάντα στο πλάι αριστερά και ποτέ πίσω. Γι' αυτό η μία μεριά της ζώνης είναι πιο κοντή. Οι διαστάσεις μιας τέτοιας ποδιάς κουτνιού είναι 77 X 71 εκ. και φοριόταν την Κυριακή, ενώ τις καθημερινές φορούσαν ποδιά ραμμένη από παλιά φουστάνια.

Το μαστ'χόπανο

Είναι ένα άσπρο τετράγωνο πανί σκέτο ή γαρνιρισμένο με δαντέλα, που καλύπτει την τραχηλιά την ώρα της δουλειάς. Οι χήρες και οι ηλικιωμένες έχουν μαύρο μαστ'χόπανο.

Ο φτας

Ο φτας στα κουτνιά φοριέται πάντα μπούλα. Ο καθημερινός έχει σχήμα παραλληλόγραμμο, είναι βαμβακερός σε χρώμα γερανιού με γαλάζιες ριγέ περίπου 10 εκ. μέσα από την ούγια στο στημόνι. Στις δύο στενές άκρες έχει κόκκινες ρίγες στο φάδι, τις ντάμες. Τις καθημερινές, κάτω από το φτα, αντί για άσπρο μαντίλι φορούσαν ένα κίτρινο, το τσίτερνο, από πιο χοντρό ύφασμα. Είχε σταμπωτά μαύρα κλαδάκια με άσπρα ανθάκια. Φοριόταν σαν φακιόλι, αλλά στις δουλειές πολλές το φορούσαν δεμένο μπούλα.

Ο πανωφτάς

Ο πανωφτάς έμπαινε ριχτός, τριγωνικά διπλωμένος, πάνω από τη μπούλα και τον φορούσαν με τα σκολιανά ρούχα μόνο οι προνομιούχες. Ο πανωφτάς ήταν μεταξωτός σαν της νύφης, πιθανόν μικρότερος.

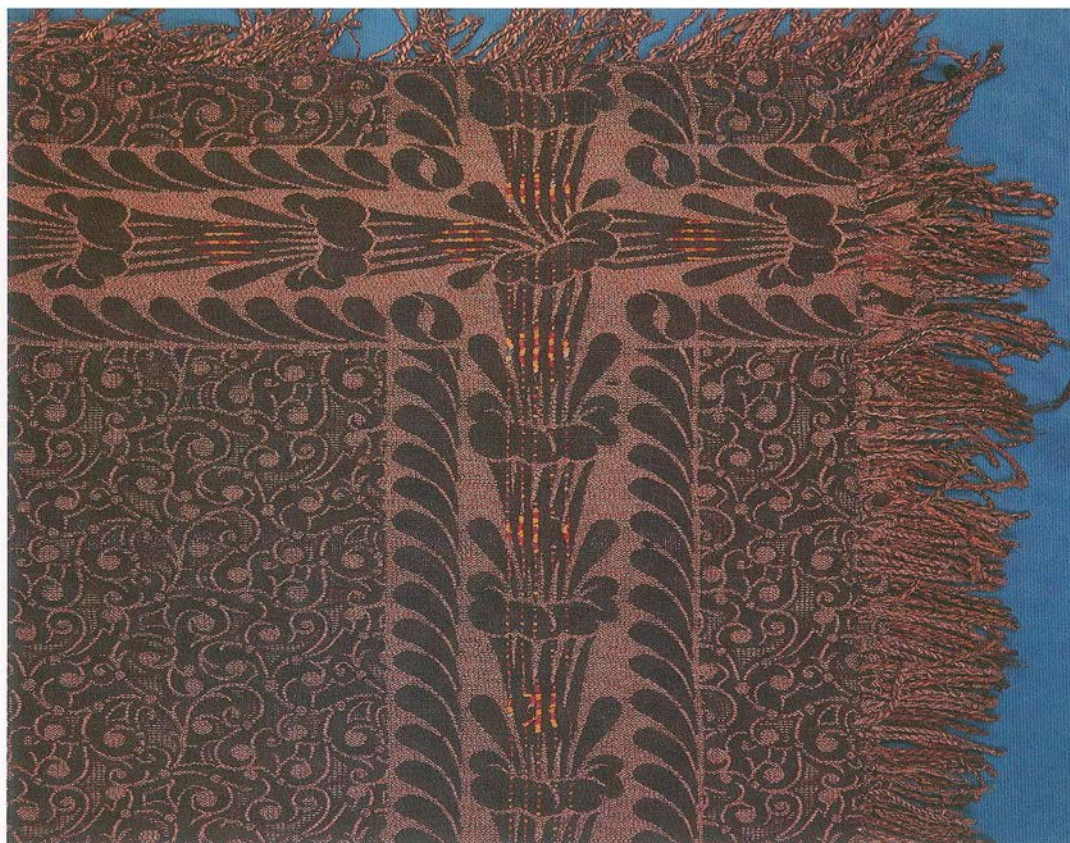
Το χρεμάκι, η σακομαντίλα, ο μποχτσάς και το σάλι

Οι γυναίκες το χειμώνα φορούσαν πάνω από το μεντενέ το χρεμάκι, τη σακομαντίλα, το μποχτσά ή ένα σάλι στενόμακρο ή τρίγωνο. Το χρεμάκι είναι υφαντό, μάλλινο, ριγωτό, δίφυλλο και τετράγωνο. Έχει πολύχρωμα λουριά (ρίγες), που γίνονται στο φάσιμο. Γινόταν από ψιλονεσμένα μάλλινα νήματα. Έχει στημόνι βαμβακερό, με επικρατέστερο το ριζαρίσιο χρώμα, και τελείωμα ανά τρία φουντάκια στα ίδια χρώματα με τα λουριά. Διπλωνόταν σχεδόν τριγωνικά.

Η σακομαντίλα είναι ένα στενόμακρο υφαντό, πολύχρωμο, με ρίγες που σχηματίζονται στο φάδι, όπως στο χρεμάκι. Φοριέται απλά και έχει χρώματα

και τελείωμα ίδια με εκείνο. Όταν είναι πιο φαρδιά, γυρίζεται μία πιθαμή το πάνω μέρος ώστε να μην ξεπερνά στο πλάτος τα 60 – 70 εκατοστά.

Ο μποχτσάς είναι ένα νεότερο κάλυμμα της πλάτης από μάλλινο παχύ και μαλακό. Έχει παραλληλόγραμμο σχήμα και φοριέται διπλωμένο στη μέση κατά μήκος. Τα χρώματά του είναι μπεζ – καφέ ή γκρι – μπλε με λίγο γκρενά και ώχρα. Έχει φαρδιά μπορντούρα με μοτίβα άνθη και καταλήγει σε μία πιθαμή περίπου μάλλινο πλεκτό κρότσι.

Εικόνα 4 – 15. Μποχτσάς, συλλογή Έρσης Μαυρίκη.

Όσες δεν είχαν μποχτσά, φορούσαν σάλια από ντόπιο μαλλί και βαμμένα από τις ίδιες. Τα έπλεκαν με βελόνες ή βελονάκι σε χρώματα λαδί, καφέ, γκρι, μπλε, πετρόλ, πράσινο, γαλάζιο και τα τέλειωναν όμορφα με μακριά κρότσια.

Οι κάλτσες

Οι μάλλινες κάλτσες λέγονται σκφούνια και έχουν πλούσια σχέδια ακόμα και για την καθημερινή φορεσιά. Το χειμώνα τις επίσημες μέρες φορούσαν άσπρες, σκολιανές, με σχέδια από τον αστράγαλο και πάνω, ενώ τις καθημερινές χρωματιστές, καφέ, κόκκινες, τις λεγόμενες λαμπόρες. Το καλοκαίρι φορούσαν άσπρες βαμβακερές κάλτσες με σχέδια πάνω από τον αστράγαλο. Οι ολοτρύπητες κάλτσες συνηθίζονταν μόνο στις νυφικές φορεσιές. Τέλος, πρέπει να αναφερθούν οι σπαστές, δηλαδή κάλτσες που

κόβονταν στη μύτη και τη φτέρνα και δεν είχαν πατούσα. Στερεώνονταν κάτω από το πόδι με μία λουρίδα από διπλό ντρίλι.

Τα τερλίτσα είναι εσωτερικά πάνινα παντοφλάκια. Είναι φτιαγμένα πάντα με μονόχρωμη τσόχα. Έχουν χρώμα καφέ, κόκκινο φωτεινό, βυσσινί, λαδί, μπλε σκούρο, μαύρο και είναι πάντα φοδραρισμένα με άσπρο κάμποτ για να μην λερώνονται τα άσπρα σκφούνια.

Οι παντόφλες ήταν από μαύρο δέρμα και πιο σπάνιο από λουστρίνι. Διακοσμούνται από άσπρα και μπλε γαζιά, φοδράρονται με δέρμα και στο μπροστινό μέρος έχουν ένα φιογκάκι μπλε ή γαλάζιο με ένα χρυσό κουμπάκι στη μέση. Τα πιο παλιά επίσημα υποδήματα ήταν οι πατητές, δηλαδή παντόφλες κλειστές σαν παπούτσι με πατημένη τη φτέρνα.³

4.2.3 Η ΚΟΥΜΙΩΤΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η κουμιώτικη γυναικεία φορεσιά διακρίνεται στη νυφική, που είναι η πιο παλαιά και στην καθημερινή, που ονομάζεται ντούλα. Και οι δύο αποτελούνται από τα ίδια κομμάτια. Οι διαφορές τους είναι στο είδος του φορέματος και τον κεφαλόδεσμο.

4.2.3.1 Η ΝΥΦΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η νυφική αποτελείται από τα παρακάτω κομμάτια:

- Μπούστο, μισοφόρι μισό, βρακί
- Πουκάμισο άσπρο, συνήθως μεταξωτό ριγωτό, κεντημένο στην τραχηλιά και τριγύρω στα μανίκια με λεπτή χρυσή μπορντούρα
- Φουστάνι σατέν μονόχρωμο, με ή χωρίς πρόσθετο ποδόγυρο
- Καμιζόλι, είδος ζακέτας, το παλαιότερο από στόφα, το νεότερο από μονόχρωμο ύφασμα κεντητό
- Ζώνη με πόρπη
- Τσούχλο, (σκουφάκι ή μαντίλι), καπιτσάλι (υποσαγόνιο) και μπόλια
- Κάλτσες και παπούτσια

Τα εσώρουχα

Ο μπούστος είναι ένα μπλουζάκι πολύ κοντό, αμάνικο και πάρα πολύ εφαρμοστό για να ισιώνει το στήθος, έτσι ώστε να προβάλλεται η τραχηλιά και να στρώνει το καλοζόλι καλά. Κούμπωνε μπροστά με κουμπιά και γαρνιριζόταν με δαντέλα. Είχε μεγάλο ντεκολτέ τετράγωνο ή στρογγυλό. Το μισοφόρι ήταν ελάχιστα φαρδύ και τελείωνε σε δαντέλα ή μερικές οριζόντιες πιέτες.

³ Αλίκη Λάμπρου, οι Σκυριανές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1994.

Το πουκάμισο

Το καλό πουκάμισο στην κουμιώτικη φορεσιά είναι πάντα άσπρο, από αραχνοϋφαντο μεταξωτό ύφασμα, με ρίγες στο διάσιμο από ψημένο και άψητο μετάξι. Έχει το ίδιο κόψιμο με το Σκυριανό αλλά χωρίς αρματωσά. Κοντό ή μακρύ, άκοπο στη μέση, έχει λατζόλια στα πλάγια για πρόσθετο φάρδος. Έχει χρωματιστό ριζάρι στη μασχάλη και καλοδουλεμένες ενώσεις. Πολλές φορές φοριούνται δύο πουκάμισα το ένα πάνω στο άλλο.

Το καλό πουκάμισο έχει κέντημα με χρυσή άσπρη μεταξωτή κλωστή και μερικές φορές και ελάχιστο χρώμα τριγύρω στην τραχηλιά και στα μανίκια. Έχει μοτίβο κλαδάκι λεπτό ή αλυσιδίτσα από ανθάκι. Η διακόσμηση του μανικιού και της τραχηλιάς είναι πάντα πιο λεπτή. Γαρνίρεται με δαντελίτσα χρυσή ή άσπρη.

Το φουστάνι

Το φουστάνι της νυφικής Κουμιώτικης φορεσιάς είναι αφοδράριστο και έχει ίδιο σχήμα και ράψιμο με το Σκυριανό γιαλαμπί. Είναι συνήθως από διάφορα μονόχρωμα υφάσματα όπως σατέν, ταφτά ή λεπτό μεταξωτό ατλάζι ή ακόμα και από άλλα υφάσματα της εποχής. Τα παλιότερα φουστάνια έχουν χρώμα βυσσινί ή μοβ σε όλες του τις αποχρώσεις. Αργότερα ως νυφικά καθιερώθηκαν μαύρα ή μπλε σκούρα φουστάνια, μεταξωτά, σε διάφορες ποιότητες που συμπληρώνονται με πόλκες μαύρες ή στο ίδιο χρώμα με το φουστάνι. Στο κεφάλι φοριέται μία σκέτη μπόλια ή ένα πολιτικό μαντίλι.

Το καμιζόλι

Πάνω από το φουστάνι φορούσαν το καμιζόλι με σκληρή επένδυση στην πλάτη. Μπορεί να είναι βελουδένιο, ατλαζένιο ή από φέλπα, με πλούσιο κέντημα χρυσό ή μπρισίμι, ιδίως στα μανίκια και ολόγυρα κέντημα από τρία σιρίτια, το λεγόμενο ουτρά. Άλλες βελονιές που κεντιόνται με ψιλό ή χοντρό γαϊτάνι, είναι ο μπρομάς, το σκουλήκι, το δόντι και η γέφυρα. Τα βελουδένια καμιζόλια είναι βυσσινιά, μπλε, γαλάζια ή μαύρα και είναι κεντημένα με χρυσό ή μαύρο κορδονέτο. Το νυφικό είναι βελουδένιο χρυσοκεντημένο.

Η ζώνη

Η ζώνη είναι συνήθως χρυσοκεντημένη, φαρδιά, με ασημένια κλειδωτήρια. Πρέπει να φοριόταν πάνω απ' το παλιότερο καπχαδένιο καμιζόλι. Με τα άλλα καμιζόλια φοριέται κάτω απ' αυτά, όταν η σούρα του φουστανιού είναι κανονικά στη μέση. Η ζώνη δεν φοριέται, όταν η σούρα του φουστανιού φτάνει πιο ψηλά από τη μέση.

Κεφαλόδεσμος νύφης με μπόλια

Ο κεφαλόδεσμος στερεώνεται στα μαλλιά, που πρέπει να είναι μαζεμένα, και καλύπτονται απ' αυτόν. Πρώτα μπαίνει ο τσούχλος, που είναι ένα τσοχένιο κόκκινο σκουφάκι, ή ένα βυσσινί ή κόκκινο μαντίλι δεμένο ως μπομπάρι. Ο τσούχλος στερεώνεται με το καπιτσάλι, μια χρυσοκεντημένη στενή λουρίδα που περνάει κάτω από το σαγόνι. Τελευταία τοποθετείται η άσπρη αραχνοϋφαντη μεταξωτή μπόλια, αφήνοντας αέρα στο πρόσωπο της νύφης. Οι μπόλιες της Κύμης διαφέρουν σε ύφανση. Μερικές έχουν χρυσές περασές κι ανάμεσα τους τρυπητά σχέδια στον αργαλειό. Αργότερα η μπόλια αντικαταστάθηκε από κίτρινο πολιτικό μαντίλι με τα κρούσσα.

Κάλτσες και παντόφλες

Στα νεότερα χρόνια οι Κουμιώτισσες φόρεσαν και φιμέ κάλτσες πολύ λεπτές. Για παπούτσια φορούσαν γοβάκι μαύρο χαμηλό ή παπούτσι εποχής κλειστό σαν χαμηλό μπότακι, μπεζ ή μαύρο. Στη Σκύρο όμως το κουμιώτικο φιαλαμπί φοριόταν πάντα με άσπρες κάλτσες και γκντόρες.

4.2.3.2 Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΦΟΡΕΣΙΑ, Η ΝΤΟΥΛΑ

Ντούλα Κύμης ονομάζεται το σκουρόχρωμο πτυχωτό φουστάνι και κατ' επέκταση ολόκληρη η καθημερινή φορεσιά. Λέγεται και αλεξαντριανό.

Το πουκάμισο

Το καλό πουκάμισο είναι όπως της νύφης. Το καθημερινό είναι βαμβακερό. Είναι πάντα άσπρο, σε κάθε είδους ύφανση, ακόμα και με τιρίπλι, που συνηθιζόταν πολύ στην Κύμη και μιμείτο τις ρίγες του μεταξωτού. Οι ενώσεις γίνονται άσπρες και δεν διακρίνονται.

Η ντούλα

Το χαρακτηριστικό της ντούλας είναι το πολύ λεπτό πλισέ μακρύ φουστάνι σε συνδυασμό με το αραχνοῦφαντο πολίτικο κίτρινο μαντίλι με τα κρούσσα. Το φουστάνι της ντούλας είναι για το καλό ντύσιμο σε δύο πάχη πλισέ, πολύ ψιλό και πιο χοντρό. Τα σκολιανά φουστάνια γίνονται με πιο χοντρό πλισέ. Ράβονται από τόσο λεπτό βαμβακερό ύφασμα που μοιάζει να μην έχουν ούτε τσάκιση ούτε φαρδύ στρίφωμα. Το πανεκόρμι όπως και το κολοβόλι ράβεται με στρίφωμα φαρδύ. Είναι αφοδράριστο και μπορεί να φορεθεί τόσο από την καλή όσο και από την ανάποδη. Είναι βαμμένο και γυαλωμένο από τονμπογιατζή σε χρώμα γερανιό ή χαλκοπράσινο.

Η πόλκα

Η πόλκα φορέθηκε με την ντούλα αντί για καμιζόλι, συνδυασμένη με κίτρινο μαντίλι στο κεφάλι. Υπήρχε επίσημη και καθημερινή. Η επίσημη ήταν με ψηλό γιακά, μανίκι στενό μέχρι τον αγκώνα και φουσκωτό προς τα πάνω, με ή χωρίς μπάσκα κάτω απ' τη μέση και με διάφορα κοψίματα για καλή εφαρμογή. Το ύφασμα της πόλκας ήταν βαρύ μεταξωτό ή ταφταδένιο σε χρώμα μαύρο ή σε ίδια ποιότητα με το φουστάνι.

Η πόλκα κατήργησε το πουκάμισο και το μεντενέ κι επικράτησε τελικά με ένα γαζωτό ζωνάκι στη μέση και στην καλή και στην καθημερινή φορεσιά. Η πόλκα με το ζωνάκι φορέθηκε από όσες έβγαλαν τα κουτνια. Το μανίκι της είχε μια μανσέτα που κατέληγε σε μύτη. Το γιακαδάκι ήταν στρογγυλό ή με πετάκι ή σκέτο. Η καλοκαιρινή καλή πόλκα ραβόταν από μπλε ή μαύρο μεταξωτό ύφασμα και η καθημερινή από τσιτάκια μπλε – άσπρα ή καφέ – άσπρα, με μικρά ανθάκια ή πουά. Η χειμωνιάτικη είχε αντίστοιχα σχέδια τυπωμένα σε φανέλα. Για καθημερινή χρήση συναντάμε και ριγωτές πόλκες από οξφόρδ ή ποπλίνα.

Ο κεφαλόδεσμος

Τα μαλλιά τα ανοίγουν πάντα με χωρίστρα στη μέση και πλέκονται σε δύο κοτσίδες, τις πλεκάδες, ριγμένες στη πλάτη και δεμένες με όμορφες φαρδιές

κορδέλες. Στα σγουρά μαλλιά σχημάτιζαν και μυτάκια στο μέτωπο δεξιά και αριστερά. Οι κορδέλες είχαν διάφορα φάρδη, ποιότητες και χρώματα. Ήταν λεπτές από φινό μετάξι, λουλουδάτες με ωραία χρώματα ή μονόχρωμες, θαλασσιές, άσπρες, ροζ, μοβ, λαδιές, κίτρινες. Υπήρχαν ακόμα καρό ή ριγέ ή από ταφτά μουaré. Ίδιες κορδέλες φορούσαν με τα γιαλαμπιά και μόνο με το πολίτικο μαντίλι, το τσιμπέρι. Μια κορδέλα πλεκόταν από τη μία κοτσίδα στην άλλη με λίγο μπόλικο ανάμεσά τους και πρόσεχαν οι δύο άκρες της να είναι ίσες. Το δέσιμο γινόταν με μονό κόμπο. Τα μαλλιά έφταναν μέχρι τη μέση ή και πιο κάτω. Για κάθε μέρα έδεναν τις πλεκάδες με σκούρο κορδονάκι, ακόμα και με κορδόνι παπουτσιού ή καμιά παλιά γραβάτα.

Το μαντίλι ήταν αραχνοϋφαντο σταμπωτό, ή το πιο παλιό ζωγραφιστό, που θεωρείται και το καλύτερο και στη Σκύρο το έλεγαν πολίτικο. Έχει σχέδια ζωγραφισμένα με το χέρι, σε χρώματα από μουντό βυσσινί ως καφέ με λίγο άσπρο, ώχρα και γαλάζιο, εκτός απ' το γνωστό κίτρινο και μαύρο μαντίλι της Κύμης. Έχει πάντα ως συμπλήρωμα τα αριστουργηματικά του κρούσσα. Δεύτερο σε ποιότητα είναι το δραμίσιο μαντίλι κι ακολουθεί το χοντρό, σε κίτρινο, λαδί και μαύρο. Τα σημερινά μαντίλια είναι τριών χρωμάτων. Τα κίτρινα τα φορούν οι νέες και χαρούμενες, τα λαδιά οι μεσόκοπες και με ελαφρύ πένθος, ενώ όσες βαρυπενθούν φορούν τα μαύρα.

Υπάρχουν τριών ειδών κρούσσα και καθένα έχει την δική του χάρη. Ένας χρωματικός συνδυασμός είναι το λαδί, φρεζ, μελιντζανί, κίτρινο, θαλασσί, ροδί, μπλε, εναλλάξ σ' αυτή τη σειρά των χρωμάτων. Όλοι οι κόμποι έχουν μαύρο δέσιμο και τελείωμα άσπρο. Η βάση στην οποία πλέκονται είναι πράσινη. Τα κρούσσα, που τα έφερναν από την Κύμη, ράβονται στο μαντίλι και σ' ένα πολίτικο μαντίλι πρέπει να είναι 4,88 μ.

Ποδεμή

Για το καλό ντύσιμο τα νεότερα χρόνια φορούσαν λεπτές κάλτσες φιμέ. Για κάθε μέρα φορούσαν χοντρές κάλτσες καφέ, γκρι, μαύρες του εμπορίου. Οι παντόφλες ήταν του τσαγκάρη με ελάχιστα γαζιά από πάνω και χωρίς φιογκάκι. Τις παντόφλες αυτές φορούσαν καθημερινά όσες φόρεσαν τα κουμιώτικα. Αργότερα ήρθαν οι παντόφλες του εμπορίου, που φοριούνται κλειστές ως παπούτσια ή πατητές.

Το σακάκι

Για ζακέτα φορούσαν πάνω από την πόλκα ένα μαύρο ανδρικό σακάκι, που το έπαιρναν μεταχειρισμένο από τα σπίτια των αρχόντων και το είχαν περιωπής χωρίς να είναι καθιερωμένο τμήμα της φορεσιάς. Αργότερα φορέθηκαν χοντρές ζακέτες, πλεγμένες από τις ίδιες τις γυναίκες με μαύρο, καφέ και γκρι μαλλί, με πέτο, κουμπιά μπροστά στις τσέπες, έπειτα επικράτησαν οι ζακέτες του εμπορίου. Πάνω από το σακάκι έβαζαν τον μποχτσά ή το σάλι, στενόμακρο διπλό ή μονό, ή τρίγωνο.

Η ποδιά

Η λινή κεντημένη ποδιά με φεστόνι φορέθηκε στη Σκύρο τις καθημερινές από τις νεαρές αστές. Από τις μεγαλύτερες γυναίκες φορέθηκε η ποδιά από το ίδιο ύφασμα με την πόλκα. Η ποδιά της βαριάς δουλειάς ήταν ντρίλινη ή από κάποιο παλιό βρακί. Είχε ελάχιστη ή και καθόλου σούρα, είχε μια τσέπη στη

δεξιά μεριά και ένα ζωνάκι. Για δουλειές όπως το ασβέστωμα, το πλύσιμο και άλλες βαριές δουλειές του σπιτιού, φορούσαν ακόμη τις λεγόμενες μπούρδες, δηλαδή τσουβάλια του εμπορίου που τα έδεναν με ένα σχοινί στη μέση.

Η ποδιά έκανε και άλλες δουλειές πέρα από την προστασία του φουστανιού. Ήταν ένα είδος πρόχειρης και εύχρηστης τσάντας ή καλαθιού στο μάζεμα της σοδειάς. Κάτω από την ποδιά βάζανε τα χέρια τους για να μην κρυώνουν ή με αυτή σκέπαζαν το καλάθι για να μην φαίνεται τι κουβαλούσαν. Δεμένη όπως ήταν στη μέση η ποδιά, την έριχναν στον ώμο για να προστατέψουν όταν φορτώνονταν με σταμνί, κοφίνι και καλάθι. Ακόμη κάλυπταν το στήθος με την ποδιά για να κρύψουν την τραχηλιά από ντροπή.

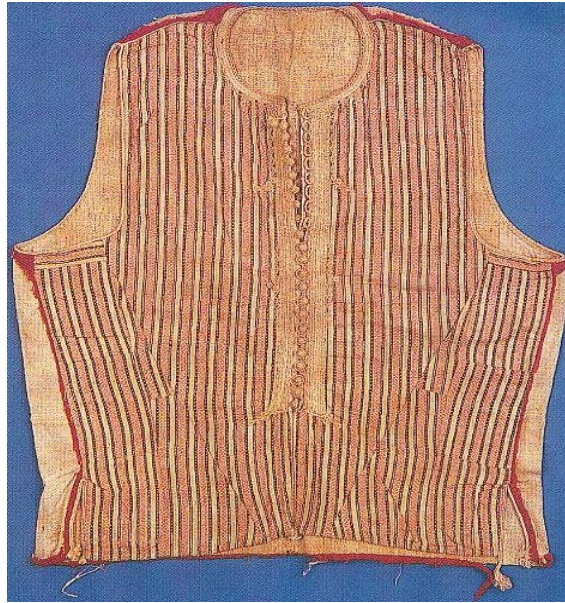
Η κουμιώτικη φορεσιά σήμερα φοριέται απλοποιημένη από γυναίκες μεγάλης ηλικίας, με φουστάνια μαύρα σούρα, πόλκες με ζωνάκι, ποδιά, μαντίλι λαδί ή μαύρο και ποδέμη μαύρες κάλτσες με παντόφλα ανοιχτή ή κλειστή και κορδέλες λαδιές – καφέ ή μαύρο κορδονάκι.⁴

4.2.4 Η ΤΣΕΧΕΝΙΑ Η' ΤΣΟΧΕΝΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Δυστυχώς δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία για να τεκμηριωθεί η αρχική εμφάνιση αυτής της φορεσιάς αλλά επρόκειτο για φουστάνια τσοχένια σε χρώματα βυσσινί, γερανιό και λαδί. Η γουνέλα χρησιμοποιήθηκε ως παλτό. Ήταν ντυμένη εσωτερικά με γούνα ή είχε μόνο γουνένια προφίλια.

Δύο μόνο κομμάτια υπάρχουν από τη χαμένη αυτή φορεσιά. Το ένα είναι μπούστος φουστανιού. Είναι εφαρμοστός, χωρίς μανίκια, ενώ όπως φαίνεται απ' τα ξέφτια, αρχικά θα πρέπει να είχε μανίκι. Εμπρός είναι από ψιλόριγο ύφασμα, πίσω από κουκουλάρικο χοντρό διπλό ύφασμα, εσωτερικά άσπρα μικροσκοπικά κουμπάκια πλεχτά και λίγο γαρνίρισμα με άσπρο κορδονέτο. Το άλλο είναι ένα σεγκούνι σε χρώμα καμηλό, αρίστης ποιότητας, τόσο που να νομίζεις ότι είναι δέρμα λεπτό, ενώ είναι ύφασμα. Είναι αμάνικο, πολύ εφαρμοστό, με λατζόλια και δεν έχει καμία σχέση με το κόψιμο της γούνας ή του μεντενέ. Πρέπει να ήταν φοδραρισμένο με το ίδιο κουκουλάρικο ύφασμα του μπούστου σε κόκκινο χρώμα. Δεν έχει κέντημα παρά γαρνίρισμα εμπρός δύο δάχτυλα περίπου, με κορδονέτο στο ίδιο χρώμα με το ύφασμα, κι ακόμα έχει ολοστρόγγυλα μικροσκοπικά κουμπάκια.

⁴ Αλίκη Λάμπρου, οι Σκυριανές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1994.

Εικόνα 4 – 16. Γυναικείος μπούστος από τη χαμένη φορεσιά για τις αρχόντισσες, συλλογή Αλίκης Λάμπρου.

Επίσης, έχει βρεθεί ένα ζευγάρι παλιές υφασμάτινες κλειστές παντόφλες σε χρώμα μελί, καπιτονέ σε μικρούς ρόμβους, με εσωτερικό πάτο από τσόχα κι ένα κουμπί διακοσμητικό μπροστά.⁵

4.3 ΟΙ ΑΝΔΡΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΣΚΥΡΟΥ

Οι γνωστές ανδρικές φορεσιές της Σκύρου είναι:

- Τα τσοπάν'κα ή η τσοπάν'κος ή η τσοπάν'κη φορεσιά για τους τσοπάνηδες.
- Τα βρακάδ'κα ή βρατσά ή ναυτό'κα ή χωριάτ'κα ή μαύρα για τους γεωργούς και άλλους που δούλευαν σ' όλα τα άλλα επαγγέλματα.

Και οι δύο φορεσιές ανήκουν στις νησιώτικες. Ως χαρακτηριστική σκυριανή ανδρική φορεσιά θεωρούμε την τσοπάνικη.

4.3.1 Η ΤΣΟΠΑΝΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Την τσοπάνικη φορεσιά την χωρίζουμε σε:

- Στην καλή, τη σκολιανή και γαμπριάτικη,
- Στην καθημερινή και
- Στην τσαχαγιάδ'κο ή του τσαχαγιά ή τσεχαγιά.

⁵ Αλίκη Λάμπρου, οι Σκυριανές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1994.

4.3.1.1 Η ΚΑΛΗ ΤΣΟΠΑΝΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η καλή τσοπάνικη φορεσιά αποτελείται από:

- Τη φανέλα
- Το πουκάμισο
- Τη βράκα, δηλαδή το βρακί που φτάνει λίγο κάτω από το γόνατο κι έχει χρώμα γεράνιο, βαμμένο στον μπογιατζή
- Το ζωνάρι, άσπρο υφαντό ψήφα
- Το γιανελί, δηλαδή γιλέκο άσπρο μεταξωτό, υφαντό ψήφα, κεντημένο και στολισμένο,
- Τον αμπά, το χειμώνα
- Την ποδεμή, που είναι ίδια χειμώνα καλοκαίρι και αποτελείται από τροχαδόκαρτσες ή αμπαδόκαρτσες, είδος άσπρης γκέτας, και επιπλέον το χειμώνα από τσουράπια, είδος μάλλινης κοντής πλεκτής κάλτσας
- Καρτσ'δέτες από μαύρο μαλλί στο φυσικό του χρώμα, πλεγμένο κοτσίδα
- Τροχάδια, είδος μονόσολου σανδαλιού
- Μαντίλι γερανιό στο κεφάλι, με άσπρη λουλουδάτη μπορντούρα και πολύχρωμους κόμπου

Τη φορεσιά συμπληρώνουν το μακρύ στραβοράβδι που το βαστάνουν στο δεξί χέρι, ο τροβάς, το μάλλινο πολύχρωμο ολοπλούμ'δο ταγάρι που το κρεμούν στον αριστερό ώμο, το φυλαχτό από πετονιά με τρεις κόμπους και γαλάζια χάντρα. Ο γαμπρός έχει κι ένα ψαλιδάκι στο ζωνάρι για την κακογλωσσιά. Στο ζωνάρι βάζουν το άσπρο μαντίλι της μύτης, τριγωνικά διπλωμένο και στο πέτο του γιανελιού ένα λουλούδι, τη βότα. Τον καπνό τον βάζουν σε καπνοσακούλες με χαντράτσα.

Η φανέλα

Η μαλλίτ'κος φανέλα είναι άσπρη υφαντή, με ολοπλούμ'δα, τρυπητά, πλεχτά λάστιχα στα μανίκια για να σφίγγει και να ομορφαίνει το χέρι. Σχέδια είναι το λοξό, η σκουπίτσα, τα μήλα, τα τσπαρσάτσα, η λιόκοτσα, το ψαροκόκαλο, το ζικ – ζακ ή ο ποταμός. Φοριόταν χειμώνα και καλοκαίρι απ' όλους τους άνδρες που φορούσαν την παλιά φορεσιά. Είναι κομμένη και ραμμένη απλά, πλάτη και μπροστινό μονοκόμματο, έχει λαιμόκοψη τετράγωνη και μανίκι στο ίσο. Οι πλαϊνές ραφές δεν κλείνουν στη μασχάλη και στο κάτω τμήμα. Η λαιμόκοψη είναι ρελιασμένη με βαμβακερό φυτίλι, το ρέλι, μπλε ή γαλάζιο, καρό ή ριγέ. Λίγο παρακάτω από το ρέλι γίνεται μια βελονιά σε μια σειρά, το λεγόμενο χασκαρούδι.

Υφαίνεται από πολύ ψιλά νήματα σε μονό πανί για να είναι πιο μαλακιά, αλλά γίνεται και σε μονόδιπλο και καλό πανί με στημόνι πάντα βαμβακερό δεκάρι και με ότι διασίδι έχει η καθεμία. Αυτό που χαρίζει ομορφιά στη φανέλα είναι τα λάστιχα τα πλεγμένα στο χέρι με πέντε καρτσοβελόνες με κατσούλι, σε διάφορα τρυπητά σχέδια σκέτα άσπρα ή και με καμιά περασά από μαύρο ντόπιο μαλλί.

Το πουκάμισο

Το χαρακτηριστικό της σκολιανής φορεσιάς είναι το μοναδικό στην Ελλάδα ανδρικό φαρδυμάνικο αραχνοῦφαντο μεταξωτό άσπρο πουκάμισο με το πλούσιο κέντημα, τη θαυμάσια ολοτρύπητη αρατζδέλιστα ένωση κάθετη στη ράχη του μανικιού.

Το καλό τσοπάνικο πουκάμισο είναι από αραχνοῦφαντο άσπρο μεταξωτό ὕφασμα, με ούγιες από ένα έως τέσσερα δάχτυλα, σε ὕφανση καλό πανί. Έχει φαρδιά, σχεδόν μακριά μανίκια, με κέντημα την αρατζδέλα κατά μήκος της ένωσης του μανικιού. Υπάρχουν και πουκάμισα με παραλλαγή ένωσης με σκέτο κ'φογάρι (φιλιτρέ) ή με συνδυασμό αναχ'της (σαν πλακέ) βελονιάς και κ'φογάρι. Η αρατζδέλα είναι σπάνιο είδος δαντέλας και θεωρείται από τα πιο όμορφα δείγματα της ελληνικής χειροτεχνίας.

Η χαρακτηριστική ένωση του μανικιού, η αρατζδέλα, γίνεται με άσπρο μπρισίμι με τη βελόνα του ραψίματος και σχηματίζει διάφορα σχέδια. Το πουκάμισο γαρνίρεται με μικρούς κόμπους στην τραχηλιά και πιο μεγάλους τριγύρω στα μανίκια, δηλαδή με κόμπους σε ποικίλα μεγέθη και σχήματα. Οι καλύτεροι κόμπους για τα μανίκια είναι οι ψαριώτ'κοι. Πολλά πουκάμισα γαρνίρονται με επιπλέον βελονιές αναχ'τές ή κ'φογάρια τριγύρω στο μανίκι και την τραχηλιά. Τα ρ'ζάρια ήταν κατά προτίμηση μονόχρωμα, πράσινα, λαδιά, κίτρινα ή κόκκινα.

Η βράκα

Κατά γενική ομολογία οι παλαιοί τσοπάνηδες και γεωργοί δεν φορούσαν σώβρακο. Το σκολιανό βρακί (βράκα) ήταν πιο μακρύ και πιο φαρδύ από το καθημερινό. Παλιότερα γινόταν από ντόπιο ὕφασμα, σε ὕφανση καλό πανί. Σήμερα γίνεται από δίμιτο και κάμποτ. Το σχήμα του βρακιού ανοιγμένου είναι σαν μια φούστα κλειστεί στο κάτω μέρος. Στα πλαϊνά φύλλα κάτω γίνονται οι μπζούνιοι, ανοίγματα για να περνούν τα πόδια. Γαϊτανώνονται ολόγυρα με μαύρο γαϊτάνι για να μην σκίζονται. Φορεμένο λίγο κάτω από το γόνατο μοιάζει με φουφούλα, κυρίως όταν το κεντρικό τμήμα, η σέλα, σηκώνεται και στερεώνεται μπρος στο ζωνάρι.

Το βρακί αφού ραφτεί, ζεματίζεται από τις γυναίκες και βάφεται και γυαλίζεται απ' τον μπογιατζή. Βρακοθ'λιά ονομάζεται το τμήμα του βρακιού απ' όπου περνά το κορδόνι, δηλαδή το βρακζούνι, για να δεθεί. Το βρακζούνι είναι πλεγμένο από μαύρο μάλλινο νήμα. Το βρακζούνι περνιέται από την βρακοθ'λιά με ειδικό εργαλείο, το βρακζνόξ'λο. Πρέπει πάντα να σφίγγεται διπλό μέσα από τη θηλιά και να δένεται σφιχτά πάνω απ' το βρακί.

Με τα μπροστινά και πίσω φύλλα σχηματίζεται η σέλα του βρακιού και το σημείο όπου ενώνονται λέγεται κάβαλες. Η ένωση γίνεται με το ψαραγκάθι ή με την τσακιστή διπλή βελονιά. Με κατεβασμένη τη σέλα, η βράκα φτάνει περίπου στη μέση της γάμπας κι έτσι φοριέται σε επίσημες περιστάσεις. Σηκωμένη η σέλα σφηνώνεται μπρος, μέσα στο ζωνάρι.

Το ζωνάρι

Το ζ'νάρι είναι βαμβακερό ή μεταξωτό, άσπρο, ειδικά υφασμένο για ζωνάρι, σε ὕφανση ψήφα ή αδίμ'το. Στις δύο άκρες του έχει τα λουριά, δηλαδή περασές

στο φάδι σε χρώμα κόκκινο, μπλε, νεραντζί και καταλήγει σε κρόσσι με μικρές φουντίτσες στην άκρη του από τα ίδια χρώματα. Φοριέται πάνω από το πουκάμισο και το βρακί. Στερεώνεται καλά και η μια του άκρη, αφού μαγκωθεί πρώτα κάτω από τη βρακζούνα, τυλίγεται μετά τριγύρω στη μέση και τέλος κρέμεται 4 – 5 δάχτυλα, συνήθως αριστερά. Κόμπος δεν γίνεται. Έτσι φοριέται και το λισσέρι στα κουτνιά.

Το γιανελί

Είναι ένα γιλέκο κοντό, που φτάνει λίγο πιο πάνω από τη μέση. Φοριέται πάνω από το πουκάμισο. Σήμερα το φορούν ανοιχτό παλιότερα κλειστό. Το γιανελί φτιάχνεται από άσπρο μεταξωτό ή βαμβακερό ύφασμα του αργαλειού, σε ύφανση καλό πανί και σε περαμάτιση ψήφα. Συνήθως υφαίνεται με 14άρι νήμα. Η ψήφα σχηματίζει σχέδιο μουστοππί (ρομβοειδές). Τα σχέδια της ψήφας ποικίλλουν. Έχει κούμπωμα σταυρωτό εμπρός και όταν είναι τελείως κλειστό σχηματίζει μικρό στρογγυλό ντεκολτέ. Δεξιά και αριστερά του ντεκολτέ μπορεί να διακοσμηθεί με τρεις τρόπους. Με πρόσθετη λουρίδα 20 X 5 εκ. περίπου με κέντημα γραφτό ή ξομπλιαστό, σε σχέδια πουλάκια ή κλαδάκια και για στόλισμα καμιά μπλίρα στερεωμένη με τσιρίρι. Αντί για κέντημα, πολλά γιανελιά έχουν στις ίδιες διαστάσεις ένα κομμάτι μεταξωτό ύφασμα κόκκινο ή πράσινο ή λαχανί, που καλύπτεται με χρυσή τρυπητή ταινία ή με κέντημα κφογάρι ή αρατζδελίσο. Ακόμα το ντεκολτέ μπορεί να στολιστεί με ένα κομμάτι καλή στόφα με μικρά μοτίβα. Το στόλισμα του γιανελιού λέγεται αρματωσά.

Εικόνα 4 – 17. Τσοπάνικο γιανελί μεταξωτό, φασμένο ψήφα, έργο Πίτσας Κίμ. Λάμπρου, συλλογή Αλίκης Λάμπρου.

Το γιανελί έχει κουμπιά από άσπρο μπρισίμι, πλεγμένα με το βελονάκι και με 2 – 3 περασές στα χρώματα που έχει το κέντημα ή ολόχρουσα με χρυσόνεμα. Το γιανελί γαϊτανώνεται τριγύρω με δύο σειρές άσπρο γαϊτάνι, ενώ η

κουμπότρυπα με μια σειρά. Το γαϊτάνωμα συνεχίζεται με κορδόνι στα ίδια χρώματα με τις κλωστές του κουμπιού, σε δύο σειρές : μια εξωτερική και μια εσωτερική του άσπρου γαϊτανιού. Οι δύο χρωματιστές άκρες της κουμπότρυπας ξεφτιόνται και δένονται φουντάκι. Το πολύχρωμο γαϊτάνι μπορεί να αντικατασταθεί από τη θηλίτσα, δηλαδή ασημί τρέσα του εμπορίου. Το γιανελί έχει δεξιά ένα τσεπάκι εξωτερικό, σε σχήμα γλάστρας, κεντημένο με διάφορα μοτίβα, καθώς και με τα αρχικά αυτού που το φοράει και την ημερομηνία που φτιάχτηκε.

Εκτός από τα υφασμένα σε ψήφα γιανελιά, που είναι τα πιο γνωστά και καλύτερα, υπάρχουν σπάνια και γιανελιά σκέτα αλλά μεταξωτά. Τα γιανελιά έχουν φόδρα που, αφού ραφτεί, γυρίζει το μέσα έξω, το ίδιο όπως οι μεντενοί και οι γούνες.

Ο αμπάς

Ο αμπάς είναι ζακετάκι κοντό μέχρι τη μέση, χωρίς κούμπωμα, και μαυροδεμένος με γαϊτάνι. Έχει στενά μακριά μανίκια μ' ένα μικρό σχίσσιμο, που γυρίζουν λίγο μανσέτα. Γινόταν από άσπρο σοκόφι κι αργότερα από άσπρο σαγιάκι του εμπορίου. Το ύφασμα του αμπά ήταν επίσης και για κάλτσες, πανωβράκι, γιανελί, χ'μουν'κό. Για να φαρδύνει, έχει πλαϊνό κομμάτι με μικρό άνοιγμα δύο δάχτυλα. Δεν έχει ραφή στον ώμο. Στον αγκώνα έχει ένα πρόσθετο επίρραπτο κομμάτι. Το γαϊτάνωμα του κομματιού αυτού είναι τόσο καλοδουλεμένο, ώστε δεν διακρίνει κανείς ότι είναι ξεχωριστό κομμάτι. Ο αμπάς έχει εσωτερική τσέπη στην αριστερή μεριά, την μπουζνάρα. Φτιάχεται από άσπρο βαμβακερό ύφασμα, στο ίδιο σχήμα με το τσεπάκι στο γυναικείο μεντενέ του κουτιού. Το άνοιγμα της τσέπης γαρνίρεται με γαϊτάνι.

Οι κάλτσες

Οι κάλτσες του τσοπάνη λέγονται τροχαδόκαρτσες ή αμπαδόκαρτσες. Το όνομα τους το πήραν επειδή φοριούνται με τροχάδια ή από το ολόμαλλο ύφασμα του αμπά. Γίνονται από σοκόφι ή σαγιάκι άσπρο, είναι κομμένες στο ίσιο, και δεν έχουν πάτο. Αντί γι' αυτόν έχουν μια λωρίδα από το ίδιο ύφασμα το απτσάλι ή το καπιτσάλι, για να στερεώνεται η κάλτσα. Το χειμώνα φορούν τα τσουράπια, δηλαδή τις κοντές πλεχτές κάλτσες, σε χρώματα φυσικά του μαλλιού ή βαμμένες με βελανίδι. Τα χειμωνιάτικα τσουράπια είχαν το πόδι όλο μέσα, ενώ τα καλοκαιρινά είχαν τη φτέρνα ανοιχτή και απτσάλι στην πατούσα. Τα τσουράπια αυτά τα λέγανε σπαστά.

Τα υποδήματα

Τα τροχάδια είναι ένα είδος μονόσολου σανδάλου, που φορούν οι γεωργοί και οι τσοπάνηδες καθημερινή και σκόλη. Τα σκολιανά τσοπάνικα τροχάδια έχουν πάτο από πετσί χοντρό και είναι πλεγμένα με άσπρες λουρίδες. Τα καθημερινά έχουν σόλα από καουτσούκ και λουρίδες στο χρώμα της βακέτας. Τα δύο είδη έχουν τον ίδιο τρόπο κατασκευής.

Το μαντίλι

Με το καλό ντύσιμο φορούσαν γερανιό μαντίλι με μπορντούρα, και στις γωνίες με άσπρα κλαδιά και λουλούδια, ορατά και από τις δύο πλευρές. Ήταν δεμένο κασπαστή ή καπαστή, που θα πει το τσακισμένο, το διπλωμένο. Τα μαντίλια αυτά ποικίλλουν σε διαστάσεις και σχέδια. Σε κάθε γωνία έχουν ένα κλαδί.

Τριγύρω γίνεται η μπιμπλωσά με βελονιά τσακιστή και βαμβακερή κόκκινη κλωστή. Πάνω στην τσακιστή πλέκονται οι πολύχρωμοι κόμποι. Οι άλλες δύο πλευρές είτε μένουν μόνο με σκέτη την κόκκινη γαρνιτούρα, είτε πλέκονται κόμποι πιο μικροί. Υπάρχουν και διπλοί και τριπλοί κόμποι, ο ένας σχεδόν πάνω στον άλλο. Τα αγιοταφίτικα ή γιοταφίτ'κα μαντίλια δεμένα κασπαστή είναι διαφορετικά από τα γνωστά τσοπάνικα μαντίλια. Είναι μπλε με κίτρινα σχέδια και λίγο άσπρο.

Εικόνα 4 – 18. Αντρικό σταμπωτό μαντίλι, γιοταφίτικο, Μουσείο Λαϊκής Τέχνης, αρ. 14390.

Ο σκούφος

Ο λεγόμενος αϊβαλιώτικος σκούφος ήταν χρώμα μαύρος.

Ο τροβάς

Ο γιορτινός τροβάς του τσοπάνη είναι πολύχρωμος, συνήθως με κόκκινα, πράσινα, κίτρινα και άσπρα χρώματα. Υφαίνεται στο λάκκο, δηλαδή στο οριζόντιο αργαλειό. Συνήθως από την μία όψη έχει ένα πουλί και από την άλλη κλαδί, λουλούδι ή σταυρό. Είναι ολοπλούμδος και φιγουράτος. Γαρνίρεται από μπακλαβαδωτά πολύχρωμα σχέδια. Για το κρέμασμα στον ώμο έχει το τροβαδόσκοινο πλεγμένο ως γαϊτάνι από τα ίδια χρώματα που έχει στην ύφανση και με τις δύο άκρες του να καταλήγουν σε δύο φούντες. Άλλου είδους τροβάς είναι ο κεντημένος με σταυροβελονιά και με μάλλινες κλωστές πάνω σε κόκκινο υφαντό ύφασμα. Το ίδιο γίνεται κι όταν είναι πλεγμένος με ένα μεγάλο βελονάκι. Αυτοί οι τσοβάδες είναι για παιδιά που ντύνονταν τσοπανάκια.

Το ραβδί

Το στραβοράβδι ή αραβδί έχει μήκος 1,30 – 1,50 μ. περίπου και άνοιγμα κουλούρας 15 εκ. στο πιο φαρδύ σημείο. Στην κατάληξη του λεπταίνει και έχει λίγα χτυπητά διακοσμητικά σχέδια. Κάτω έχει σιδερένια θήκη για να μη φθείρεται.

4.3.1.2 Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΣΟΠΑΝΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Έχει τα ίδια ακριβώς κομμάτια με τη σκολιανή, αλλάζει μόνο η ποιότητα του πουκαμίσου και του γιανελιού, που αντί μεταξωτά και κεντημένα είναι και τα δύο βαμβακερά και με πιο λίγα στολίδια. Τη θέση του αμπά παίρνει το καλοκαίρι ο γερανιός μεντενές. Επιπλέον το πανωβράκι, το καπτότο και το ταλαγάνι φοριούνται στις δουλειές και για προφύλαξη από το κρύο. Στον ύπνο οι άντρες φορούσαν τη φανέλα, το γερανιό βρακί και τις κάλτσες.

Το πουκάμισο

Το πουκάμισο είναι άσπρο βαμβακερό, σε ύφανση καλό πανί. Τα καλύτερα πουκάμισα γίνονται από κουκουλάρικο ύφασμα. Τα παλιότερα πουκάμισα γίνονταν από λινάρι ή λιναρομέταξο αλεύκαστο ύφασμα. Τα μανίκια τους έχουν μήκος τρία τέταρτα, είναι πιο στενά από τα μεταξωτά κι έχουν τελείωμα τσακιστή, κφογάρι ή κόμπους. Οι ενώσεις των μανικιών γίνονται με τρία πιασίματα και των δύο λατζολιών με ψαραγκάθι. Το μανίκι ενώνεται στο πάνω μέρος του βραχίονα με αρατζδέλα, σε φάρδος περίπου τριών πόντων. Ολόγουρα στο λαιμό και την τραχηλιά έχει βελονιά τσακιστή και στη βάση της φουντάκι με την άκρη προς τα πάνω. Δεξιά και αριστερά στο άνοιγμα κεντιέται το μονόγραμμα και στη μέση κάτω ένα καϊκάκι ή άλλο μοτίβο σε κόκκινη σταυροβελονιά. Στο λαιμό δένει με κορδόνι δίχρωμο, άσπρο και κόκκινο, που καταλήγει σε δύο μικρές φουντίτσες. Εκεί όπου ξεκινούν τα κορδόνια κεντιέται από ένας μικρός ρόμβος με κόκκινη σταυροβελονιά. Στο κέντρο, πίσω στον τράχηλο, κεντούν ένα σταυρουδάκι. Τα αρατζδελίσια σχέδια στο καθημερινό πουκάμισο είναι πιο απλά. Κάτω από τα μανίκια του πουκαμίσου ξεπροβάλλουν τα μανίκια της φανέλας. Την ώρα της δουλειάς σήκωναν τα μανίκια του πουκαμίσου ψηλά και τα έχωναν μέσα στο άνοιγμα στον ώμο του γιλέκου.

Το πανωβράκι

Το πανωβράκι ή πανωβράτσι είναι βρακί μάλλινο, από άσπρο σαμαροσκούτι, ένα ολόμαλλο χοντρό ύφασμα της νεροτριβής σε ύφανση καλό πανί και πολύ στενό. Το πανωβράκι είναι ραμμένο με ραφή μπρος – πίσω. Στο σημείο που θα περάσει το πόδι προσθέτουν ένα κομμάτι ύφασμα μια πιθαμή, για να μακρύνει και να κάνει λίγο μπόλικο πάνω από το γόνατο όταν είναι φορεμένο.

Το ζωνάρι

Τη μέση την έζωναν με το ζνάρι, ίδιο με αυτό της καλής φορεσιάς. Στις δουλειές έσφιγγαν τη μέση με λυτάρι μαύρο ή δίχρωμο ή σε τρία χρώματα, πλεγμένο με το σχέδιο τα μάτια.

Το γιανελί

Το χειμωνιάτικο γιανελί γινόταν από άσπρο ντόπιο μάλλινο σοκοφίτικο ύφασμα. Η μοναδική του διακόσμηση ήταν μια αγοραστή βαμβακερή κορδέλα σε δύο χρώματα, άσπρο και κόκκινο ή άσπρο και μπλε. Στα τελειώματα ήταν γαϊτανωμένο με δύο χρώματα, ίδια μ' εκείνα της κορδέλας. Τα κουμπιά του ήταν πλεχτά με άσπρο καρούλι.

Ο αμπάς

Πάνω από το γιανελί φορούσαν τον αμπά. Όμοιο με εκείνον που φορούσαν με την καλή φορεσιά.

Ο γερανιές μεντενές

Με τον όρο μεντενές χαρακτηρίζεται ο γυναικείος και ανδρικός τύπος κοντής ζακέτας χωρίς κούμπωμα. Λέγεται ότι ήταν από απλό πανί και ότι βαφόταν από τον μπογιατζή σε γερανιό χρώμα. Το αχνάρι του δεν διέφερε πολύ από αυτό του αμπά. Ήταν αφοδράριστος, γαϊτανωμένος και είχε μπουζνάρα. Μερικοί τον θεωρούν γεροντικό ή καλοκαιρινό της δουλειάς.

Το καπότο

Το καπότο είναι ένα μάλλινο μαύρο πανωφόρι με κουκούλα. Η κουκούλα φοδράρεται εσωτερικά λίγο στην άκρη και κεντιέται με μπλε κλωστή και βελονιά χασκαρούδι.

Το ταλαγάνι

Το ταλαγάνι είναι ένα μικρό καπότο σοκοφίτικο, δηλαδή μάλλινο. Είναι αμάνικο και δεν έχει φλόκο. Το φορούσαν στο ζευγάρισμα.

Τα κεφαλοκαλύμματα

Το καθημερινό μαντίλι ήταν ίδιο με της καλής φορεσιάς, χωρίς στολίδια, και δενόταν με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή κασπαστή. Για λόγους οικονομίας το χειμώνα και το καλοκαίρι, αντί για το μαντίλι, έβαζαν μια ριγωτή πετσέτα με τα λουριά, δεμένη με τον ίδιο τρόπο όπως και το μαντίλι. το καλοκαίρι συνήθιζαν ψάθινο καπέλο, το καπάσι.

Οι κάλτσες και τα υποδήματα

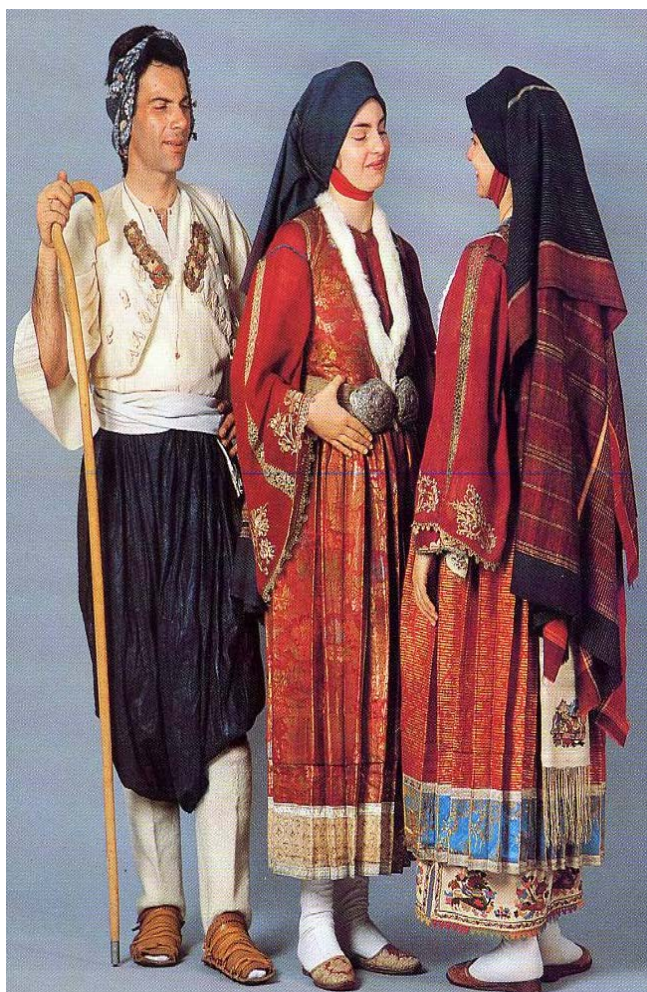
Στα πόδια φορούσαν κάλτσες κομμένες, αλλά χωρίς απτσάλι στην πατούσα και για υποδήματα τα γνωστά τροχάδια.

Ο τροβάς

Ο τροβάς είναι απαραίτητο εξάρτημα του τσοπάνη και του γεωργού, γιατί μέσα σ' αυτόν έβαζαν το φαΐ τους και ότι άλλο χρειαζόντουσαν. Γινόταν από τρίχα γίδας σε φυσικό χρώμα. Ο τροβάς έχει μια φαρδιά ρίγα στο κέντρο. Το χρώμα του προέρχεται από το ανακάτωμα μίας άσπρης και μίας μαύρης τρίχας και λέγεται σίβιο.

4.3.1.3 Η ΤΣΑΧΑΓΙΑΔΙΚΟΣ Η' ΤΣΕΧΑΓΙΑΔΙΚΟΣ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η παραλλαγή της τσοπάνικης φορεσιάς, που ονομάζεται τσεχαγιάδικος, διαφέρει μόνο στο κεφαλοκάλυμμα, που ήταν ένα μικρό κόκκινο τσοχένιο σκουφάκι γύρω από το οποίο έδεναν ένα μπλε λουλουδάτο μαντίλι.

Εικόνα 4 – 19. Βόρειες Σποράδες, Σκύρος. Δύο γιορτινές γυναικείες και μια τσοπάνικη φορεσιά. Αρχές 20^{ου} αιώνα.

4.3.2 Η ΒΡΑΚΑΔΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ Η΄ ΤΑ ΒΡΑΚΑΔΙΚΑ

Τα σημερινά βρακιά ή βρακάδικα ή χωριάτικα ή ναυτικά ή μαύρα, αποτελούνται από τα ίδια τμήματα που συνθέτουν την τσοπάνικη φορεσιά, με την διαφορά ότι στη βρακάδικη επικρατεί το μαύρο χρώμα. Τα μόνα χρωματιστά κομμάτια είναι το πουκάμισο, τα γαμπριάτικα γιανελί και το καζάκι. Υπάρχουν τα σκολιανά και γαμπριάτικα και τα καθημερινά βρακάδικα. Ανήκουν στον τύπο της νησιώτικης ανδρικής φορεσιάς. Έχουν φανέλα υφαντή με πλεχτά λάστιχα, πουκάμισο, βρακί γερανιό του μπογιατζή κι ένα ζωνάρι γερανιό του μπογιατζή. Ένα γιλέκο, το γιανελί, για καλό γαμπριάτικο ντύσιμο κι ένα καζακί για το καλό ντύσιμο. Το καζακί στις μέρες μας αντικαταστάθηκε από μια μάλλινη σαγιακένια πουκαμίσα. Στο κεφάλι βάζουν τσοπάνικο μαντίλι δεμένο κασπαστή ή το μαύρο σκούφο, τον κούκο. Το καλοκαίρι συνηθίζουν ένα ψάθινο καπέλο, το καπάσι. Στη δουλειά τυλίζουν στο κεφάλι μία υφαντή ριγέ πετσέτα, το βαγιόλι, δεμένη κασπαστή. Κουβαλούν πάντα τον τρίχινο τροβά και το μπαστούνι, το γκντούρι. Στο ζωνάρι χώνουν ένα μαντίλι. Στα πόδια φορούν τις ίδιες κάλτσες με τον τσοπάνη, από μαύρο σικόφι ή σαγιάκι και τροχάδια του παπουτσή με λουρίδες βακέτας και τρυπητά πλουμούδια

πάνω στο ψίδι μπρος και πίσω. Στο κρύο φορούν σουρτούκο, πατατούκες και καπτότο.

Το πουκάμισο

Το γαμπριάτικο και σκολιανό πουκάμισο ήταν άσπρο και το καθημερινό σε αποχρώσεις μπλε με άσπρο, ριγέ ή καρό, με ωμίτη και μία πιέτα στην πλάτη δύο δάχτυλα φαρδιά. Έχει ένα στενό όρθιο γιακαδάκι. Το στήθος καλύπτει ένα πρόσθετο λοξό κομμάτι, ως πλαστρόν, με μυτερή απόληξη από όπου ξεκινούν 2 – 3 πιετάκια. Μπροστά έχει άνοιγμα που φτάνει 10 εκ. πάνω απ' το στρίφωμα και κουμπιά ραμμένα πάνω στην μπλέτα. Έχει κανονικό μανίκι πουκαμίσου, με λοξή μανσέτα, με άνοιγμα πίσω όπου κουμπώνει με κουμπί.

Η βράκα

Η βράκα είναι σκούρο μπλε, σχεδόν μαύρη και διαφέρει ως εντύπωση από τις άλλες νησιώτικες βράκες, επειδή μπηγουν τη σέλα στο ζωνάρι μπροστά. Παλιότερα οι γεωργοί την μπηγανε πίσω. Αυτή ήταν η διαφορά ανάμεσα σε τσοπάνηδες και γεωργούς. Το φάρδος της βράκας εξαρτάται από το ύφασμα κι από τη χρήση.

Το ζωνάρι

Το ζωνάρι είναι φασμένο ψήφα ή δίμιτο ή φτιάχεται από το ίδιο ύφασμα που γίνεται το βρακί. Βάφεται μαζί με το βρακί. Η βαφή του ζωναριού εξακολουθεί να κοστίζει, όπως και παλιά, όσο μια μυζήθρα. Το ζωνάρι έχει τις ίδιες διαστάσεις με το τσοπάνικο ζωνάρι και στερεώνεται στη μέση με τον ίδιο τρόπο. Ξεφτίζεται στις δύο στενές άκρες και τα ξέφτια στρίβονται κρόσσι και καταλήγουν σε μικρά δετά κομπάκια. Στο ζωνάρι μπροστά συνηθίζουν να μπηγουν ένα μαντίλι της μύτης, το χερομάντιλο, διπλωμένο τριγωνικά.

Το γιανελί

Το γιανελί είναι το γνωστό νησιώτικο δίχρωμο ή μονόχρωμο γιλέκο. Το κεντούσε ειδικός τεχνίτης ο γελεκάς. Το γιανελί ήταν από τσόχα μαύρη ή μπλε ή λαδοπράσινη και πιο σπάνια καφέ. Οι μεγάλοι προτιμούσαν τα σκούρα γιλέκα, αν και πολλοί υποστηρίζουν ότι τα μαύρα ήταν τα πιο επίσημα. Εκτός από τα μονόχρωμα υπάρχουν και δίχρωμα γιανελιά, με πλάτη τσόχα και βελούδινα τα μπροστινά τμήματα ή και το αντίθετο. Το βελούδο μπορούσε να είναι μπλε ή βυσσινί και το συνήθιζαν οι νέοι και οι γαμπροί. Παραλλαγές είναι ο συνδιασμός τσόχας με βελούδο, όλο βελούδο, βελούδο ατλάζι, όλο ατλάζι. Όλα τα γιανελιά έχουν ένα τσεπάκι δεξιά για τα λεπτά και αριστερά ένα κοφτό για το ρολόι. Έχουν φόδρα από κάμποτ και καταλήγουν στα μπροστινά τμήματα σε τσόχα κόκκινη, που ρελιάζεται στο κάτω μέρος με πολύχρωμη ριγέ κορδέλα φάρδους 3 εκ. Τέλος, υπάρχουν γιανελιά με κόκκινη τσοχένια πλάτη κεντημένη με μεταξωτές κλωστές. Έχουν στην πλάτη μία κατακόρυφη σχισμή με καπούλια ολόγυρα απ' όπου περνά χιαστί ένα δίχρωμο κορδονέτο, συνήθως κίτρινο και κόκκινο.

Το καζακί

Το καζακί ή καζατζί είναι είδος ζακέτας από μαύρη, καφέ, λαδιά, μπλε ή βυσσινιά φέλπα ή τσόχα για το χειμώνα. Τα καλοκαιρινά καζακιά ήταν ατλαζένια, βαμβακερά ή μεταξωτά, ριγωτά ή μονόχρωμα σε χρώματα μοβ ή καφέ στο χρώμα του γιалаμπιού. Φαίνεται ότι ήταν ένδυμα γαμπριάτικο, το

επίσημο ρούχο για όσους φορούσαν τα βρακάδικα. Φοριόταν πάντοτε πάνω από το γιανελί και πολλές φορές ήταν και από το ίδιο ύφασμα. Το κεντούσε ειδικός τεχνίτης στα ίδια σημεία με τον αμπά, αλλά σε άλλο σχέδιο.

Η πουκαμίσια, τα μαύρα

Τη θέση του καζακιού πήρε η σοκοφένια, τώρα σαγιακένια πουκάμισα, που το χειμώνα φοριέται συνήθως μέσα στο βρακί και με το ζωνάρι από πάνω για να σφίγγει καλά τη μέση. Την καθημερινή, όταν δεν κάνει κρύο, φοριέται ως ζακέτα έξω από το βρακί. Το καλοκαίρι, τη θέση της μάλλινης πουκαμίσιας παίρνει η πουκαμίσια από ντρίλι στις αποχρώσεις γκρι σκούρο ή μαύρο, αντικαθιστώντας και τον τσοπάνικο καλοκαιρινό μεντενέ.

Πανωφόρια: σουρτούκο, πατατούκα, καπτότο

Όσοι φορούσαν ευρωπαϊκά ενδύματα, τα φράγκικα, έδιναν συχνά τα σακάκια τους σ' εκείνους που φορούσαν βρακάδικα. Τα σακάκια αυτά τα ονόμαζαν σουρτούκο και τα φορούσαν πάνω από τα γιανελιά. Τα παρόμοια μάλλινα μακριά σακάκια του ναυτικού τα ονόμαζαν πατατούκες.

Κεφαλοκαλύμματα

Τα βρακάδικα είχαν το ίδιο μαντίλι με του τσοπάνη. Το επίσημο ντύσιμο απαιτούσε βρακάδικα με μαντίλια. Έτσι στεφανωνόταν κι ο γαμπρός. Η βάση του σκούφου είναι ένα στρογγυλό κομμάτι, διαμέτρου 34 εκ., που ψαλιδίζεται σε τέσσερα σημεία κι εκεί ράβεται ένα τριγωνικό κομμάτι, με το φαρδύ μέρος προς την περιφέρεια για να δώσει φάρδος. Το μπορ γίνεται από λεπτό χαρτονάκι. Ντύνεται πρώτα με βάτα λεπτή και μετά με το κανονικό ύφασμα. Φοδράρεται με ύφασμα μαλακό γαζωμένο μπακλαβαδωτά. Τον σκούφο τον βγάζουν μόνον όταν μπαίνουν στην εκκλησία κι όταν προσκυνούν τις εικόνες ή φιλούν τα στέφανα του γάμου ή το νεκρό.

Η υπόδηση

Στη βρακάδικη φορεσιά η υπόδηση αποτελείται από τις τροχαδόκαρτσες, τα τροχάδια και τις καρτσοδέτες, με τη διαφορά ότι οι κάλτσες του βρακά γίνονται από μαύρο και όχι από άσπρο σοκόφι ή σαγιάκι.

Η καθημερινή βρακάδικη φορεσιά

Η καθημερινή φορεσιά έχει τα πιο πολυφορεμένα και τριμμένα ρούχα, τόσο που το βρακί και το ζωνάρι είναι ξεθωριασμένα από τα πολλά πλυσίματα. Το καθημερινό πουκάμισο είναι αλατζαδένιο και τη θέση της σοκοφένιας πουκαμίσιας, ακόμα και του πουκαμίσου, το καλοκαίρι την παίρνει η ντρίλινη πουκαμίσια, η τουρτσίνα, που φοριέται μέσα ή έξω από το ζωνάρι. Τη μέση πιο συχνά τη σφίγγουν με το τρίχινο λυτάρι.

Στο κεφάλι φορούν ψάθινο καπέλο, το καπάσι ή το βαγιόλι, δηλαδή μια πετσέτα δεμένη κασπαστή για τον ιδρώτα, όπως οι τσοπάνοι. Στον αριστερό ώμο κρατούν τον τρίχινο τροβά και οι γέροι το γκντούρι στο δεξί χέρι.⁶

⁶ Αλίκη Λάμπρου, οι Σκυριανές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1994.

Εικόνα 4 – 20. Μαντίλι μεταξωτό παλαιάς βρακάδικης φορεσιάς. Ιστορικό Εθνολογικό Μουσείο.

4.4 Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ ΤΗΣ ΣΚΥΡΟΥ

Η φορεσιά των αρχόντων είναι ένας παρεμφερής τύπος της παλιάς βρακάδικης φορεσιάς, πιο πλούσια όμως, με καλύτερης ποιότητας υφάσματα, ακόμα και μεντενέ από καπχαδένιο ύφασμα, και με έντονο το προσωπικό γούστο. Η φορεσιά έπαιρνε το όνομα της από την ποιότητα της βράκας. Ανάλογα λοιπόν υπάρχουν διάφορες φορεσιές τζόχινες, μεταξωτές, τούλα μανεβήσι, βαμβακερές.

Οι άνδρες φορούσαν φανέλα και σώβρακο με τέσσερα φύλλα, πιο μικρό από το βρακί, ως εσώρουχα. Το πουκάμισο ήταν μεταξωτό άσπρο, μακρύ, παρόμοιο με το τσοπάνικο, χωρίς αρατζδελίσια ένωση, με πιο στενό μανίκι και με κόμπους. Ακόμα φορέθηκε πουκάμισο σε ευρωπαϊκό στυλ εποχής, όπως αυτό με φρου – φρου στα μανίκια και φιόγκο εμπρός. Μπορούσε να έχει γιακαδάκι όρθιο και πιετάκια δεξιά και αριστερά στο κούμπωμα, με κέντημα στην μπλέτα ή με γιακαδάκι μικρό πεστό ή με σκέτη λαιμόκοψη, όπως τα βρακάδικα. Τα υπόλοιπα πουκάμισα είχαν ράψιμο όμοιο με το σημερινό επίσημο πουκάμισο του βρακά, ήταν βαμβακερά και με πιετάκια αριστερά και δεξιά. Το βρακί ή βράκα ήταν τσοχένιο, πλισέ, στο χρώμα του νεφτιού, βαμμένο στο μπογιατζή ή μεταξωτό με σούρα ή βαμβακερό του μπογιατζή

γερανιό σκέτο με σούρα, για τους ηλικιωμένους. Τα ζωνάρια ήταν από φινό μετάξι, γνωστά ως ζωνάρια της κόφας. Ήταν συνήθως μονόχρωμα, θαλασσιά με χρυσές περασιές στις άκρες και φούξια με ούγιες και περασιές σε λαχανί χρώμα ίδιο με το μαντίλι. Τέλος υπήρχαν μεταξωτά βυσσινιά, φασμένα ψήφα με χρυσό και με πολύχρωμα λουριά στις άκρες. Η ποικιλία των ζωναριών ήταν μεγάλη. Φορούσαν διάφορα ζακέτα, όπως το γιανελί της κόφας.

Άλλο ζακέτο είναι το καζακί της κόφας. Συναντάμε όμως και μερικά με ψιλόριγο σατέν ύφασμα και άλλα με μικροσκοπικά κουμπάκια, που διαφέρουν στο κόψιμο του στήθους. Τη φορεσιά τη συμπλήρωνε το ημίμακρο σακάκι για το κρύο. Από πάνω έβαζαν τη γουνέλα ή γνέλα, ένα παλτό ανδρικό με γούνα από μέσα ή μόνο με γούνινα προφίλια. Στο κεφάλι οι νέοι δεν φορούσαν τίποτα, οι μεσόκοποι φορούσαν το παπάζι, ένα φέσι με φούντα, και οι ηλικιωμένοι ένα απλό φέσι με ή δίχως μαντίλι τριγύρω. Φορούσαν ακόμα μαντίλι στο λαιμό, φιογκάκι ή κορδελίτσα μαύρη.

Στα πόδια κάλτσες σκούρες με τόκα ή ασπρογάλαζες ριγέ, καλοκαιρινές, και για παπούτσια μαμτζάδες ή αλλιώς ποδήματα, στιβάνια, και μποτίνια κοντά με καψούλια. Οι ηλικιωμένοι φορούσαν κοντό χωστό παπούτσι. Στο γάμο η νύφη χάριζε στο γαμπρό βελουδένιες παντόφλες χρυσοκέντητες, της καπτσαλούς, που τις φορούσε μέσα στο σπίτι.

Στον ύπνο φορούσαν πουκαμίσια άσπρη και σκούφο ύπνου πλεχτό. Αποτελείται από τρία φύλλα, την πλάτη και τα δύο μπροστινά. Έχει μανίκια μακριά, πατιλέτα, είναι ανοιχτή εμπρός μέχρι τη μέση και κουμπώνει με φιλντισένια κουμπιά. Φαρδαίνει στον ποδόγυρο με δύο λατζόλια στις πλαϊνές ραφές. Δεν έχει γιακά και γαρνίρεται στην πατιλέτα, στο λαιμό και στο μανίκι με άσπρη δαντέλα του εμπορίου, φάρδος 5 εκ. Στο ύψος του στήθους, δεξιά και αριστερά στο κούμπωμα, έχει από πέντε πιετάκια. Ο σκούφος του ύπνου πλέκεται με πέντε βελόνες και με πολύ λεπτό βαμβακερό νήμα σε χρώμα σπασμένο άσπρο.⁷

4.5 ΑΠΟΚΡΙΑΤΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΣΚΥΡΟΥ

Ο γέρος, η κορέλα και ο φράγκος είναι τα κύρια πρόσωπα της αποκριάς. Και τα τρία είναι άνδρες. Αρχίζουν να μασκαρεύονται με το άνοιγμα του Τριωδίου και συνεχίζουν μέχρι την τελευταία Κυριακή της Τυρινής.

Ο γέρος

Ο γέρος δεν είναι καθόλου ηλικιωμένος, αλλά νέος που το λέει η καρδούλα του για να αντέχει τα 50 – 60 κουδούνια που ζώνεται στη μέση του. Φορά τα ρούχα του τσοπάνη, δηλαδή:

- Φανέλα με πλουμουδιστά λάστιχα
- Πανωβράκι, μάλλινο άσπρο βρακί
- Ένα μαξιλαράκι στην πλάτη για καμπούρα

⁷ Αλίκη Λάμπρου, οι Σκυριανές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1994.

- Το καπτότο με το φλόκο προς τα έξω
- Κάλτσες και τροχάδια
- Μαύρο μαντίλι στο κεφάλι, ή κουκούλα του καπτότου και το ζωνάρι του τσοπάνη
- Μεταξωτό μαντίλι, που φοριέται στο στήθος και στηρίζεται στα λυτάρια
- Πέντε μαύρα λυτάρια
- Το στραβοράβδι

Το καπτότο είναι είδος μάλλινης τσοπάνικης κάπας με φλόκους, με μανίκια και κουκούλα. Για να φορεθεί διπλώνεται στον ποδόγυρο προς τη μέσα μεριά τόσο, όσο να μην φαίνεται κάτω από τα κουδούνια και να προστατεύει το κορμί από το χτύπημα των κουδουνιών. Δένεται στη μέση με ένα μαύρο λυτάρι (τρίχινο σχοινί) ή με κανναβένιο σχοινί λεπτό, αγοραστό. Κουδούνια περασμένα σε λυτάρια (δύο – τρία σχοινιά) δένονται στη μέση κι από πάνω τα τροκάνια, δηλαδή τα στρογγυλά κουδούνια. Το κάθε κουδούνι είναι δεμένο με κόμπο στο μαύρο λυτάρι από τις κλόρες (ξύλινες λαιμαριές). Κατάλληλη εποχή για να κοπούν είναι ο Νοέμβρης. Δύο τιράντες, μπροστά παράλληλες και πίσω χιαστί, στηρίζουν τα λυτάρια της μέσης που φέρνουν τα κουδούνια. Συνολικά, λοιπόν, χρειάζονται πέντε σχοινιά, δύο για τις τιράντες, ένα για το καπτότο και δύο για τα κουδούνια. Από τη μία μεριά και την άλλη του σχοινιού εμπρός, πλέκονται οι δύο άκρες ενός μεταξωτού μαντιλιού, που είναι διπλωμένο τριγωνικά.

Το κεφάλι δένεται αρκετά καλά με ένα μαύρο πανί, ένα μικρό μαύρο μαντίλι. Η κουκούλα του καπτότου, μπροστά και στο μέσα μέρος, μπορεί να έχει λίγο γαρνίρισμα, ύφασμα βαμβακερό μονόχρωμο με λίγες βελονιές απλές, πιθανόν για να μην ενοχλείται ο μασκαρεμένος από το μάλλινο. Στην κορφή της κουκούλας δένεται ένα άσπρο τσοπάνικο ζωνάρι μ' ένα κόμπο και οι δύο άκρες του στερεώνονται στα μπροστινά σχοινιά, δηλαδή στις τιράντες. Αυτό εμποδίζει την κουκούλα να πέσει πίσω.

Η κουκούλα του γέρου στολίζεται δεξιά με μελ'κάρια (μανουσάκια) και ζουμπούλια ή βιολέτες, εκεί όπου στερεώνεται και το ζωνάρι, πάνω στο καπτότο, δηλαδή μπροστά, κοντά στο μαντίλι. Παρόμοια στολίζεται και το στραβοράβδι, το μπαστούνι του τσοπάνη.

Για μάσκα, τη μ'τσούνα, έχει μια προβιά από ξεργωμένο (αποβολή κατσίκας). Ανοίγονται δύο τρύπες στο ύψος των ματιών και δένεται στο κεφάλι πίσω με τα πισινά ποδάρια. Τέλος φοριέται η κουκούλα πάνω από το μαύρο μαντίλι. Πρίν κοπούν τα μάτια, κολλιέται ένα άσπρο πανί για να μην κοπεί το δέρμα. Ανάλογη με το χρώμα της μ'τσούνας, από άσπρο, μαύρο ή άλλου χρώματος τρίχωμα του ζώου, είναι και η ονομασία της, όπως ρεμπό για το μαύρο ή φερρό για το κόκκινο.

Κατά την διάρκεια της ημέρας γέροι ντύνονται άντρες τσοπάνοι και γεωργοί, αν βρουν σειρά προτεραιότητας. Πιο σπάνια, τα βράδια, γέροι ντύνονται και γεροδεμένες και κεφάτες γυναίκες. Γι' αυτό το λόγο έχουμε γέρους, γεράτσα και γερούκλες.

Η κορέλα

Η κορέλα φορεί τα εξής ρούχα:

- Φανέλα με ψεύτικο στήθος
- Πουκάμισο νύφης, οποιουδήποτε χρώματος ή αξίας
- Σκούτα, που να φαίνεται το κέντημα της
- Κολοβόλι άσπρο ως εξωτερικό φουστάνι
- Μεντενέ από στόφα, μεταξωτό μονόχρωμο ή ριγέ, τύπου αλατζά ή οτιδήποτε άλλο εκτός από τσοχένιο
- Ποδιά που δένει στο πλάι, σε απαλά χρώματα, ροζ, θαλασσί, άσπρο, κεντημένα ή με πιετάκια και γαρνιρισμένα με δαντέλα
- Ζώνη με οτιδήποτε κλειδωτήρια
- Ποδέμη του τσοπάνη

Στο κεφάλι φορεί κυρίως κοτσίδες ψεύτικες, δεμένες με όμορφες κορδέλες, σε χρώματα που ταιριάζουν με το μαντίλι Κύμης, το πολιτικό με τα κρούσσα. Και για μάσκα, μ'τσούνα, χρησιμοποιεί ένα αραχνοῦφαντο μεταξωτό άσπρο ύφασμα.

Στο στήθος φοράει την κρέμαση ή καρφίτσα ή και τα δύο. Στο αριστερό χέρι κρατάει ένα τσαντάκι. Με το δεξί χέρι κρατά ψηλά ένα άσπρο μαντίλι, που το ανεμίζει καθώς στροβιλίζεται.

Οι κορέλες συνοδεύουν τους γέρους, στριφογυρίζοντας και λικνίζοντας τη μέση τους. Τραγουδούν επίσης και το χαβά της κορέλας (αποκριάτικος αργός σκοπός).

Ο φράγκος

Το τρίτο πρόσωπο, ο φράγκος, φορεί ότι ρούχα και να είναι και διακωμωδεί αυτούς που βγάλανε τα βρακιά και φορέσανε τα παντελόνια. Έτσι, συνήθως φορεί παντελόνι. Μέσα από το βρακί ή το παντελόνι τοποθετεί κάτι που να θυμίζει ανδρικό όργανο. Το βρακί φοριέται με ποδεμή βράκα. Φοράει μ'τσούνα σαν αυτή του γέρου ή μάσκα εμπορίου ή ακόμα κι ένα μαντίλι ανδρικό με δύο τρύπες για τα μάτια. Στη μέση δένει μια σαράδα άδεια από κρεμμύδια κι ένα κουδούνι, ή καρώνα (δηλητηριώδες φυτό που λυγίζει το κλωνάρι του), ή κουκουνάρα καλαμποκιού μαδημένη, ή ντενεκαδί (ντενεκάκι) με πετρούλες μέσα, ή καλαμκάνια (από καλάμι). Τα καλαμκάνια και το ντενεκαδί κάνουν θόρυβο, μόνον οι καρώνες είναι ευλύγιστες. Φορούν ακόμη λυτάρι στη μέση και κάτι στο κεφάλι, όπως μια τραγιάσκα ή οτιδήποτε άλλο. Στο δεξί χέρι κρατούν την μπουρού (κοχύλι) που έχουν οι ψαράδες για να φουσούν σινιάλο ή ένα γκντούρι (μικρό στραβοράβδι). Στον αριστερό ώμο ρίχνουν έναν τρίχινο τροβά (ταγάρι).

Σ' όλα τα ντυσίματα της αποκριάς υπάρχουν παραλλαγές της κυρίας και του φράγκου ανάλογα με τη φαντασία, το γούστο, αλλά και τι πράγματα έχει ο καθένας στο σπίτι του. Προπάντων, όμως, χρειάζεται σκέρτσο, τσαλίμια, καθώς και χιούμορ έμφυτο. Άλλα πρόσωπα της αποκριάς είναι οι αρκούδες, οι αράπ'δες, οι πειρατές (κουρσάροι), οι γιατροί, οι δικηγόροι και η τράτα. Οι ψαράδες ντύνονται όπως – όπως και ψέλνουν τα εξ αμάξης. Τα παλιότερα

χρόνια συνήθιζαν να ντύνονται τσολιάδες και γενίτσαροι με ότι έβρισκαν στα μπαούλα τους.⁸

4.6 ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΘΑΡΑ ΔΕΥΤΕΡΑ

Την Καθαρά Δευτέρα φοριούνται όλες οι φορεσιές, γυναικείες και ανδρικές, από μικρούς και μεγάλους. Εκτός απ' αυτές, οι κοπελίτσες και τα μικρά παιδιά φορούν ακόμα και διάφορα κομμάτια της νυφικής φορεσιάς, σε συνδυασμό με τσεβρέδες και τσεμπέρι χρυσοκέντητο στο κεφάλι. Είναι οι λεγόμενες βλάχες. Οι ηλικιωμένοι θυμούνται ότι τα παλιά χρόνια ντύνονταν έτσι και οι άνδρες και ονομαζόταν βλάχ'σες.

Μια βλάχα, βλαχίτσα ή βλάχ'σσα φορούσε, για παράδειγμα:

- Μεταξωτό πουκάμισο με πολύ ή λίγο κέντημα ή ότι διέθετε η κάθε μάνα
- Σκούτα για φουστάνι
- Από πάνω τη γούνα της νυφικής φορεσιάς ή μεντενεδάκι, αν δεν υπάρχει γούνα στα μέτρα του κάθε παιδιού
- Για ποδιά, αναλόγως, από 1 – 3 μαχραμάδες διπλωμένους, έτσι ώστε να φαίνεται το κέντημα και απ' τις δύο άκρες, και πίσω άλλους τρόπους
- Ζώνη με κλειδωτήρια πάνω απ' τη γούνα, παπούτσια ανάλογα και κάλτσες άσπρες
- Ένα τσαντάκι στο χέρι με ένα μαντίλι ή χαρτοπόλεμο
- Στο κεφάλι τσεμπερομάντιλο, που θα δεθούν όλα τα μαλλιά μέσα
- Πάνω απ' το τσεμπερομάντιλο θα δεθεί το τσεμπέρι στο μέτωπο, όπως και στα μωρά
- Ανάλογα με το σώμα του παιδιού, φορούν μαχραμάδες και τσεβρέδες πάνω στο κεφάλι, κατά τον ίδιο τρόπο βαλμένα όπως και στα μωρά με τσεμπέρι, εκτός φυσικά της σκούφιας
- Κόσμημα – καρφίτσα στο κέντρο του μαχραμά ή του τσεβρέ.

Την Καθαρά Δευτέρα, τα μεγάλα κορίτσια (12 χρονών), που ντύνονται βλάχες, φορούσαν τη σεργέτα για ποδιά και τα παλιά καλά χρόνια τη φορούσαν και οι άνδρες, που ντύνονταν κι αυτοί βλάχες την ίδια μέρα. Η σεργέτα θεωρείται βαρύ κέντημα για στρώσιμο άκρης τραπεζιού ή άλλου επίπλου. Είναι πετσέτα στενόμακρη άσπρη συνήθως μπουρνούζενια, με ίνες αραιοφασμένες και με χαμηλό χνούδι. Είναι χοντρή και μαλακιά. Οι δύο της στενές άκρες, που είναι σκέτες χωρίς φλόκο, κεντιούνται με μεγάλα χρυσά και ασημένια μοτίβα μεγέθους πιθαμής.⁹

⁸ Αλίκη Λάμπρου, οι Σκυριανές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1994.

⁹ ο.π.

4.7 ΕΝΔΥΜΑΤΑ ΠΕΝΘΟΥΣ ΚΑΙ ΤΑΦΗΣ ΤΗΣ ΣΚΥΡΟΥ

Το πένθος

Στη Σκύρο δεν βαρυπενθούν, δεν μαυροντύνουν τα παιδιά και το σπίτι τους. Γενικά οι Σκυριανοί αψηφούν το θάνατο. Παρόλα αυτά υπάρχουν περιπτώσεις όπου κρατήθηκε κάποιο πένθος. Η βαρυπενθούσα γυναίκα, που φοράει κουτνιά, βάφει όλα τα ρούχα της μαύρα εκτός από το πουκάμισο, που όταν είναι νέα το αφήνει άσπρο και το καλύπτει με μαύρο μαστ'χόπανο και όταν είναι πιο ηλικιωμένη το βάφει μπλε. Όσες φορούσαν κουμιώτικα έβαζαν μαύρο μαντίλι, με πιο ελαφρύ πένθος λαδί χωρίς κρούσσα και τη σκόλη με τα κρούσσα βαμμένα λαδί. Η βαρυπενθούσα έδενε το μαύρο μαντίλι μπούλα.

Η αρραβωνιασμένη που πενθούσε τον αρραβωνιαστικό της, κρατούσε το πένθος της ανάλογα με την αγάπη της. Η γεροντοκόρη στο πένθος των συγγενών της φορούσε τα κουτνιά με όλες τις επισημότητες. Την ώρα της κηδείας οι γυναίκες έβγαζαν το μαντίλι και ξέμπλεκαν τα μαλλιά τους. Όταν φορούσαν μαντίλι το είχαν δεμένο μπούλα.

Σε περίπτωση που γυναίκα με πένθος έπρεπε οπωσδήποτε να παρευρεθεί σε γάμο συγγενικού προσώπου και μάλιστα ορφανού, τότε κατέβαζε το μαύρο μαντίλι για να φιλήσει το στεφάνι ή φορούσε παλιά ρούχα και ντυμένη έτσι μπορούσε να πει ακόμα και παινέματα στο χορό του γάμου. Τέλος, τα πολύ παλιά χρόνια η απλυσιά θεωρούνταν ένδειξη πένθους.

Οι άνδρες, όταν πενθούν, μένουν αξύριστοι τουλάχιστον σαράντα μέρες. Τα παλαιότερα χρόνια όσοι πενθούσαν άφηναν να πέσει η σέλλα του βρακιού και κατέβαζαν το τσοπάνικο μαντίλι στους ώμους. Ο τσοπάνης που χήρευε φορούσε το γερανιό μαντίλι χωρίς κόμπους, δεμένο μαουλικά, δηλαδή κάτω από το σαγόνι.

Η ταφή

Η κάσα του νεκρού έχει πλαίσιο ξύλινο, που το φτιάχνουν οι ντόπιοι μαραγκοί, ντύνεται δε εξωτερικά με ότι ύφασμα έχει η κάθε μία και εσωτερικά με σεντόνι μεταξωτό στους νέους και στους ηλικιωμένους με σεντόνι ψηφ'το (ψηφά) υφαντό ή νταμωτό (καρό), γερανιό (μπλε) και άσπρο. Κάτω από το κεφάλι του νεκρού μπαίνει ένα κεντητό μαξιλάρι. Τη μοναχοκόρη την έντυναν νύφη με καπχά. Αν ήταν πρωτότοκη ανύπαντρη κοπέλα και είχε αδερφές, την έντυναν με το δεύτερο επίσημο φόρεμα, που ήταν το γιαλαμπί. Όλες οι γυναίκες θάβονται με τις καλές τους φορεσιές. Τα παλαιότερα χρόνια τους άνδρες τους έθαβαν με τα καλά τους ρούχα και τα όπλα τους.¹⁰

¹⁰ Αλίκη Λάμπρου, οι Σκυριανές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1994.

4.8 Η ΤΕΧΝΙΚΗ

Ενώσεις

Ενώσεις στα πουκάμισα: Οι ενώσεις στο πάνω μέρος του πουκαμίσου της νύφης, δηλαδή στο μπούστο, γίνονται στο χέρι με ειδικές βελονιές, που λέγονται παλαιά ένωση, ένωση με πιασίματα, ψαροκόκαλο, ψαραγκάθι. Γίνονται με τη βελόνα και με μεταξωτή κλωστή σε διάφορα χρώματα, όπως κόκκινο σκούρο, πράσινο, κίτρινο. Οι ενώσεις του κορμιού μπορεί να είναι πιο απλές από του μανικιού. Οι ενώσεις του μανικιού με το κυρίως πουκάμισο και της φούστας με το μπούστο του πουκαμίσου λέγονται κορμοκόλληση. Οι δύο ούγιες ράβονται αντικριστά.

Η ένωση στα χρυσοκέντητα πουκάμισα, και μάλιστα αυτή που αρχίζει από τον ώμο και καταλήγει στον καρπό του χεριού, είναι πάντα χρυσή και μαζί με τη δαντέλα του μανικιού λέγεται αρματωσιά.

Στα πελιχρά άσπρα μεταξωτά πουκάμισα, που τα μανίκια τους ήταν κεντημένα με λίγο χρυσό και πιο πολύ χρωματιστές κλωστές, η ένωση στο πάνω μέρος του μανικιού γινόταν αρατζδελίσια ένωση πολύχρωμη, στα ίδια χρώματα που ήταν κεντημένο το πουκάμισο. Η ένωση στο κάτω μέρος του μανικιού γινόταν με πιο στενή αρατζδελίσια ένωση ή ψαραγκάθι σκέτο.

Στα βαμβακερά πουκάμισα οι ενώσεις του κορμιού γινόταν με την πλακοραφή. Η παλαιά ένωση και η αρατζδελίσια στενή ένωση γινόταν στην πάνω μεριά του μανικιού, από τον ώμο μέχρι τον καρπό.

Ενώσεις στις σκούτες

Οι ενώσεις στις σκούτες γίνονταν με την ίδια παλαιά ένωση ή με ψαροκόκαλο ή ψαραγκάθι, αλλά με πιο λίγα πιασίματα. Η ένωση στα φύλλα της σκούτας μοιάζει με κέντημα. Πιάνουν τις δύο ούγιες από την αριστερή άκρη και περνούν την βελόνα από μπρος, ώστε η κλωστή, που συνήθως είναι μεταξωτή, να είναι αριστερά της βελόνας. Περνούν την μια βελονιά στην μπροστινή ούγια και την άλλη στην δεύτερη ούγια περασμένες πολλές φορές. Αυτό επαναλαμβάνεται.

Τα λατζόλια γεμίζονται με κλωστές που περνούν από την μία ούγια στην άλλη και μετά πλέκονται με την βελόνα και δημιουργούν χρωματιστά σχέδια, που μπορεί να είναι σταυρουδάκια, ρόμβοι ή άλλα και μιμούνται την αρατζδελίσια ένωση.

Η αρατζδέλα

είναι από τις πιο όμορφες δαντελωτές βελονιές. Γίνεται με την κλωστή του ραψίματος σε πολλές συνθέσεις και χρησιμοποιείται συνήθως για τις ενώσεις στα τσοπάνικα μεταξωτά πουκάμισα. Η αρατζδέλα γινόταν είτε κατευθείαν πάνω στο πανί που ήθελαν να ενώσουν ή ξεχωριστή. Τότε τυλιγόταν ρολό και ραβόταν με ειδική βελονιά πάνω στο ρούχο, με τρόπο που δεν φαινόταν η ένωση. Στο καλό τσοπάνικο πουκάμισο πολλές αρατζδέλες πλαισιώνονται κατά μήκος του μανικιού με κφογάρι.

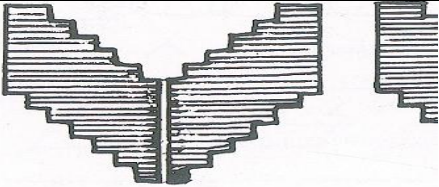
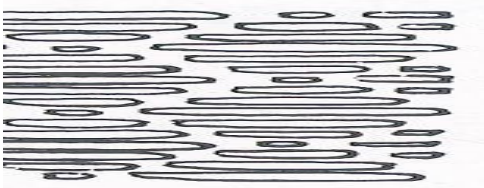
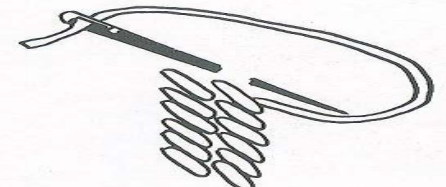
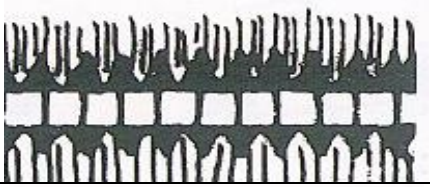
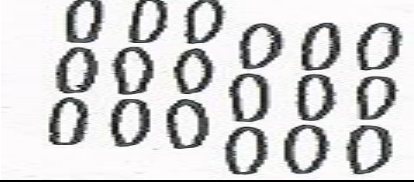
Τα σχέδια που συνηθίζεται να γίνονται με αρτζδέλα είναι μοναστήρια, ελάφι – πουλί, πουλί – κοριτσάκι, λιοντάρι – ελάφι, δикέφαλος – κυπαρίσσι, караβάκι με δύο ανθρώπινες φιγούρες.

Το κάθε μοτίβο της αρατζδέλας γεμίζεται, γίνεται σχεδόν σαν πανί, ενώ το φόντο είναι τρυπητό και το κάθε σχέδιο είναι παράλληλο με το άλλο και χωρίζονται μεταξύ τους με μοτίβα τρυπητά ή γεμιστά, ή το ίδιο σχέδιο σε μικρογραφία, έτσι που το κεντρικό σχέδιο να είναι σαν μέσα σε πλαίσιο.

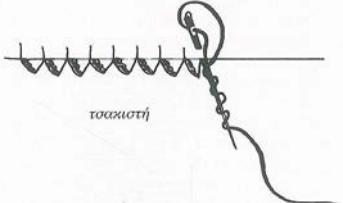
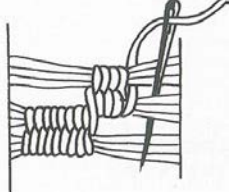
Τελειώματα

Υπάρχουν διάφορα είδη τελειωμάτων:

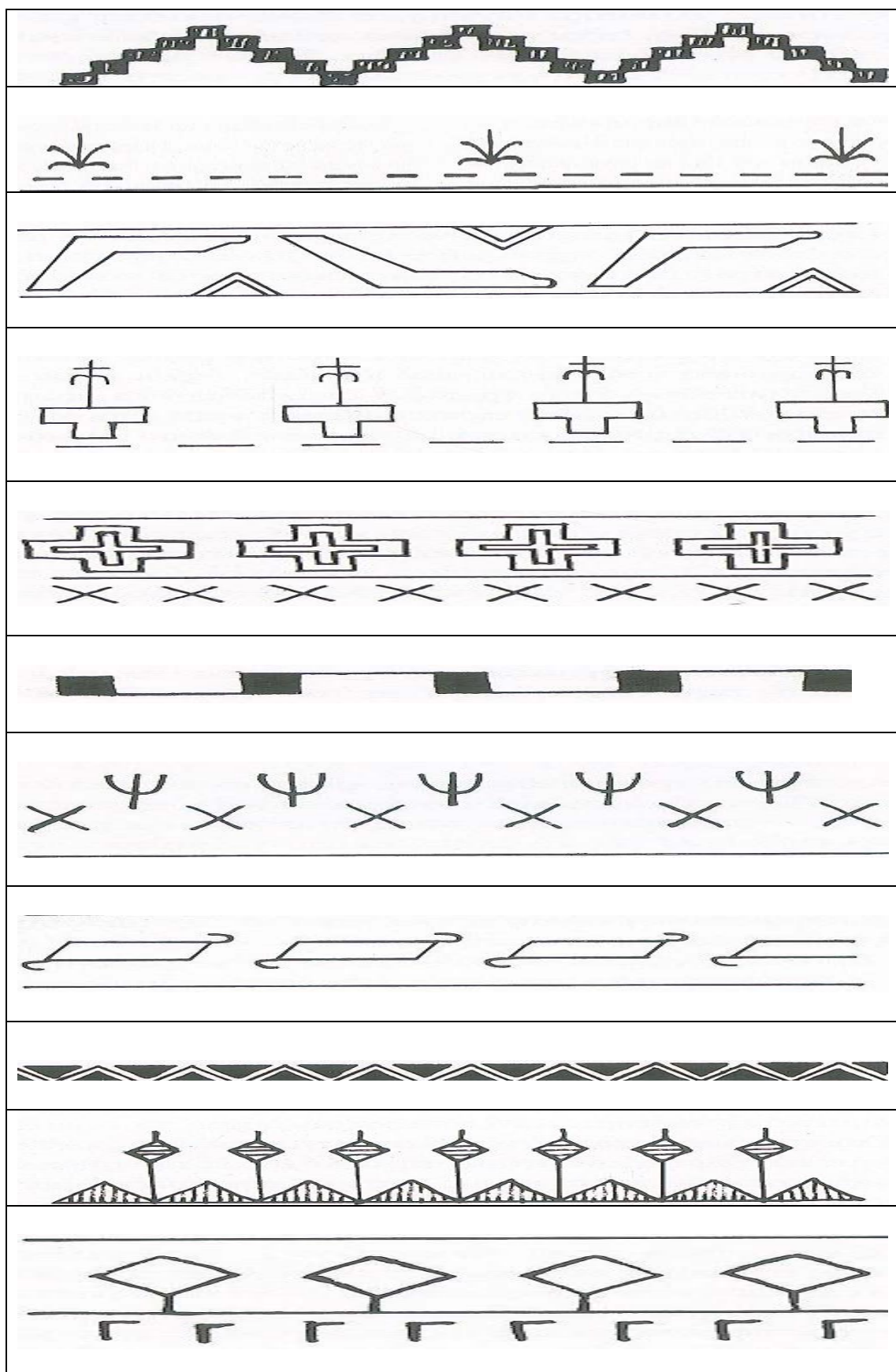
- **Τσακιστή.** Την χρησιμοποιούμε σε πουκάμισα, στις τραχηλιές και στα μανίκια, στη σκούτα και γενικότερα όπου θέλουμε το ρούχο να είναι περιποιημένο και απλό, χωρίς δαντέλα. Χρησιμοποιείται και ως βάση πάνω στην οποία θα πλεχτούν κόμπι ή δαντέλα. Γίνεται σχεδόν πάντα με λαδοπράσινη κλωστή, ιδιαίτερα όταν πρόκειται πάνω της να στερεωθούν πολύχρωμοι ή κόκκινοι κόμπι. Ανάλογα με το πού μπαίνει, γίνεται μονόχρωμη ή πολύχρωμη. Στα άσπρα πουκάμισα, που είναι κεντημένα με πολύχρωμα μετάξια, η τσακιστή είναι μονόχρωμη και πάνω της έχει πολύχρωμους κόμπους. Όταν το πουκάμισο είναι άσπρο με χρυσό κέντημα, η τσακιστή είναι άσπρη με χρυσή δαντελίτσα για τελείωμα. Στα άσπρα πουκάμισα χωρίς χρωματιστό κέντημα, είναι πάντα άσπρη.
- **Μπιμπίλα.** Στη Σκύρο, η γνωστή μπιμπίλα έχει διαφορετική ονομασία, ανάλογα με το πού πλέκεται, πώς γίνεται και τι σχήμα έχει. Η μπιμπίλα ή κόμπος γίνεται με την βελόνα του ραψίματος και με μπρισίμι λεπτό. Πολύχρωμες μπιμπίλες, που γίνονται με την βελόνα ραψίματος, είναι οι κόμπι και τα κομπάκια που μπαίνουν στις τραχηλιές και τα μανίκια στα πουκάμισα της νύφης. Είναι ανάλαφροι και ψηλοκρεμαστοί. Στις σκούτες είναι πιο μικροί και στρογγυλοί, συχνά μοιάζουν με ζικ – ζακ, αλλά σε τεχνική είναι πιο σταθεροί, ντούροι.
- **Βελονάκι.** Τελειώματα γίνονται και με το βελονάκι, μονόχρωμα ή πιο σπάνια πολύχρωμα, με το σαϊτάκι, το γνωστό ως φριβολιτέ, και παλαιότερα με το κοπανέλι.
- **Κρόσσι.** Το κρόσσι πλέκεται κοτσίδα και μετά δένεται κόμπους ανάλογα με το σχέδιο που πρόκειται να κάνουν. Το κρόσσι μπορεί να είναι από το στημόνι ή πρόσθετο. Στα ζ'νάρια του τσοπάνη οι στριμμένες άκρες καταλήγουν σε φουντάκια, συνήθως μπλε, κόκκινα, άσπρα, ενώ στου βρακά γερανιά, όπως το ζωνάρι.

	ΟΡΚΟΥ
	ΑΝΑΧ΄ΤΟ
	ΜΟΥΣΤΟΠΤΙ
	ΣΤΑΧΥ
	ΠΕΡΑΣΤΗ
	ΑΖΟΥΡ ΡΟΔΙΤΙΚΟ
	ΨΗΦΑ

Πίνακας 4 – 1α. Είδη βελονιών.

	ΑΛΥΣΙΔΑ
	ΑΛΥΣΙΔΩΤΗ ΜΟΝΗ
	ΑΛΥΣΙΔΩΤΗ ΔΙΠΛΗ
	ΖΙΚ – ΖΑΚ
	ΠΑΤΜΑ
	ΠΙ Ή ΠΟΥ
	ΚΑΔΕΝΑ
	ΜΑΤΑΚΙ ΚΟΤΑΣ
	ΨΑΡΑΓΚΑΘΙ
	ΧΑΣΚΑΡΟΥΔΙ
	ΤΣΑΚΙΣΤΗ
	Κ΄ΦΟΓΑΡΙ

Πίνακας 4 – 1β. Είδη βελονιών.

Πίνακας 4 – 2. Είδη τελειωμάτων.

Νήματα

Ως κτηνοτροφικό νησί, η Σκύρος έχει πολλά αιγοπρόβατα και κατά συνέπεια μαλλί σε πολλές ποιότητες. Από τα πρόβατα των ορεινών περιοχών το μαλλί κοκκινίζει λίγο και η κοκκινίλα αυτή δεν φεύγει εύκολα. Η ποιότητα του μαλλιού διαφέρει από πρόβατο σε πρόβατο. Το καλύτερο μαλλί είναι το ρούντ'κο από μαλλιά ρούντα, δηλαδή μακριά, ψιλά, μαλακά, μαλλιά κατάλληλα για υφάδι. Από τα άγρια μαλλιά βγάζουν το στημόνι, αλλά και το υφάδι για πιο χοντρά υφαντά.

Η επεξεργασία των μαλλιών αρχίζει με το ζεμάτισμα σε ένα μεγάλο ευρύχωρο καζάνι, που συνήθως το έχουν για πλύση. Μετά τα μαλλιά ξεπλένονται στον ποταμό ή στη θάλασσα. Όταν ξεπλυθούν στη θάλασσα, τότε πρέπει να ξεπλυθούν ξανά και με γλυκό νερό. Καθώς πλένουν τα μαλλιά, προσπαθούν να τα ανοίγουν και να τα τινάζουν. Μετά τα στραγγίζουν μέσα σε ένα κοφίνι και αφού στραγγιστούν αρκετά, τα απλώνουν σε ένα σχοινί ή σε φράχτη ή και κάτω. Τα μαζεύουν και τα καθαρίζουν από τις τριβολίδες που είναι κολλημένες απάνω και προσπαθούν να τα ανοίξουν κι άλλο. Το νερό, που μένει στο καζάνι μετά το ζεμάτισμα, το ονομάζουν ρύπο και το χρησιμοποιούν για στερέωμα του χρώματος στο βάψιμο.

Μετά το ξάσιμο πέφτει η ψαχνίδα από τα μαλλιά. Ακολουθεί το λανάρισμα. Από τα λανάρια έπαιρναν το μαλλί σε τλούπες στενόμακρες. Από την τλούπα, το μαλλί γνέθετε στην αρόκα (ρόκα), που έχει συνήθως διάτρητο σκάλισμα και λεπταίνει προς τα πάνω. Το χερούλι της είναι κυλινδρικό και λεπταίνει στο σημείο όπου πιάνεται, δηλαδή στο κέντρο. Συνήθως της κρεμούν ένα κουδουνάκι με ξύλινη αλυσίδα. Με το αριστερό χέρι κρατιέται η ρόκα και με το δεξί το αδράχτι.

Μετά το γνέσιμο, το νήμα τυλίγεται σε κούκλες με το τυλιγάδι και είναι έτοιμο για βάψιμο, φάσιμο ή πλέξιμο. Το τυλιγάδι είναι και ένα είδος μέτρου, γιατί με αυτό κανονίζονται οι πήχες του αργαλειού. Κρατιέται στο κέντρο με το δεξί χέρι και γέρνει τότε από εδώ και τότε από εκεί. Με το αριστερό χέρι κατευθύνεται η κλωστή.

Βαφές

Γύρω στα 1865 στην Ελλάδα επικράτησαν οι βαφές του εμπορίου παράλληλα όμως μερικές γυναίκες εξακολουθούσαν να χρησιμοποιούν φυτικές βαφές και για στύψασμα φυτικές ουσίες, που έχουν την ιδιότητα να στερεώνουν το χρώμα.

- **Στύψασμα.** Λέμε την επεξεργασία της μάλλινης βαμβακερής και μεταξωτής κλωστής ώστε να μην ξεβάφει. Τα μάλλινα και τα μεταξωτά στυψάζονται με τη στύψη του εμπορίου. Τα βαμβακερά, που είναι βαμμένα μεμπογιά του εμπορίου, στυψάζονται με αφέψημα από φύλλα και καρπό καρυδιάς, με σχίνο και σπάνια με φασκομηλιά, φακό. Τα φύλλα βράζονται, σουρώνονται και μέσα στο νερό αυτό βουτάμε τα νήματα για να πάρουν δύο – τρεις βράσεις. Κατόπιν, όταν κρυώσουν, τα πηγαίνουν στη θάλασσα ή το ποτάμι για ξέπλυμα.

- **Τσάγιωμα.** Η λατρεία της Σκυριανής για τα παλαιά πράγματα την κάνει να μεταμορφώνει σχεδόν όλα τα νέα κεντήματα σε παλαιά. Αυτό το πετυχαίνει με το τσάγιωμα, αντί να περιμένει την πατίνα, το πέρασμα του χρόνου. Έτσι ή τσαγιώνει το ύφασμα που πρόκειται να κεντηθεί καθώς και τις κλωστές του εμπορίου που έχουν έντονα χρώματα ή τσαγιώνει όλο μαζί το κέντημα. Το ίδιο κάνει και στα τσοπάνικα βαμβακερά γιανέλια και γενικά στα άσπρα μεταξωτά πουκάμισα ή στρωσίδια, εκτός από τα χασεδένια. Το τσάγιωμα γίνεται σε μεταξωτά και βαμβακερά υφάσματα, ακόμα και στη χρυσή ή ασημένια τρέσα.
- **Το ξέβαμμα.** Στη φορεσιά έχουμε και περίπτωση που φαίνεται ότι ξέβαφαν το ύφασμα. Στο πίσω μέρος του λιτσεριού του κουτιού, που είναι από τσόχα μαύρη και κόκκινη, στο κέντρο είχαν ένα άσπρο κύκλο ξεβαμμένο, το λεγόμενο φεγγάρι. Λένε ότι αυτό το ξέβαφε ο μπουγιατζής. Ξέβαμμα γινόταν και σε παλαιά λιναρίσια μπλε – άσπρα νταμωτά σεντόνια για μπορντούρα.

Τα κεντήματα

Τα πολύχρωμα κεντήματα στα γυναικεία πουκάμισα και ιδιαίτερα στον ποδόγουρο της σκούτας, χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες με βάση τη βελονιά: τα γραφτά και τα ξομπλιαστά.

- **Τα γραφτά.** Για τις γραφτές βελονιές, τα μοτίβα σχεδιάζονται πάνω στο ύφασμα και κεντιούνται στο τελάρο. Με γραφτή βελονιά γίνονται όλα τα σκυριανά κεντήματα, που καλύπτουν γενικά μεγάλες επιφάνειες και παριστάνουν πουλιά, καράβια, και άλλα σχέδια. Τέτοια κεντήματα έχουν και σεντόνια, οι προσκεφαλάδες, οι μαξιλάρες κι άλλα στρωσίδια του σπιτιού. Γίνονται πάντα με μεταξωτή κλωστή. Το μετάξι ερχόταν σε ματσάκια από διπλή και στριμμένη κλωστή, τα τσιγκλιά. Οι Σκυριανές για να κεντήσουν, ξεστρίβουν την κλωστή και την περνούν πάλι διπλή για να γεμίσει η βελονιά. Το ντόπιο μετάξι, που έβγαινε από τη μηχανή της Κύμης, δεν το ξέστριβαν. Αν ήταν ψιλό, το βάζανε διπλό. Αν ήταν πολύ ψημένο και ξεφτούσε, το έτριβαν ελαφρά πάνω σ' ένα κομμάτι άσπρο σαπούνι. Γιατί αυτή ακριβώς ήταν η χάρη του μεταξιού.

Η αποτύπωση του σχεδίου πάνω στο ύφασμα γινόταν με πολλούς τρόπους. Ο καλύτερος ήταν στο τζάμι με ψιλό χαρτί και με κοινό μολύβι ή με πένα και μελάνι κι αργότερα με καρμπόν. Οι βελονιές για τα γραφτά κεντήματα είναι τα αστάχυ ή το στάχυ ή η ασταχωτή βελονιά. Άλλες είναι η περαστή βελονιά ή ψευτοστάχυ και η ψήφα.

- **Τα ξομπλιαστά.** Στα ξομπλιαστά κεντήματα το σχέδιο δεν ζωγραφίζεται πάνω στο ύφασμα, αλλά μεταφέρεται από πρωτότυπο σχέδιο με το μέτρημα των κλωστών του υφάσματος. Οι ξομπλιαστές βελονιές είναι η μισή ή μονή και η διπλή ή κανονική σταυροβελονιά.

Η βελονιά του όρκου βασίζεται στο μέτρημα. Είναι μονή, λοξή βελονιά και δεν τη συναντάμε στις φορεσιές. Η αναχυτή ή αναχ'τη είναι γνωστή ως πλακέ και βασίζεται και αυτή στο μέτρημα των κλωστών του υφάσματος. Υπάρχει η σκέτη αναχυτή, που κεντιέται απ' άκρη σ' άκρη

χωρίς κόψιμο βελονιάς, η ταβλομαντλίσσα, η μουστοππητή, η καγκελωτή, και άλλες. Η αναχυτή βελονιά, δηλαδή, ανάλογα με τα σχέδια που σχηματίζει, παίρνει και το όνομα της. Άλλες βελονιές είναι η στρωσματένια, το κφογάρι κοφτό ή πλεχτό, η ανετουραλίσσα, η γαζωτή, το ζικ – ζακ, η γαρτή και οι απλές βελονιές ψλοτσέντι, το πάτμα, το λεπτό αζούρ, το γραμματάκι, το πι, ή που, το ψαροκόκαλο ή ψαραγκάθι, το χασκαρούδι και το καβαλορίκι.

- **Το κέντημα με τσελντέ.** Ο τσελντές είναι ένα τρίγωνο ξύλινο τελάρο, που η κάθε πλευρά του είναι 70 εκ. Στη μία πλευρά έχει ένα ξύλο και μια σφήνα όπου στερεώνουν το ύφασμα που θα κεντηθεί. Το κέντημα με τσελντέ γίνεται πάνω σε βελούδο ή σε μεταξωτό ύφασμα. Απαραίτητα είναι ένα σουβλί με ξύλινο χερούλι, μια βελόνα περασμένη με βαμβακερή κλωστή, μια άλλη βελόνα περασμένη με μετάξι και το χρυσόνεμα ή καθαρό χρυσό.

Το κέντημα με τσελντέ δεν είναι άλλο από το κέντημα της καπτσαλούς και γινόταν συνήθως πάνω σε βελούδο βυσσινί, κόκκινο φωτεινό και μπλε. Αυτό το κέντημα το συναντάμε στις γκντόρες της νύφης, στις γαμπριάτικες παντόφλες, στα παιδικά τσεμπέρια, στις ζώνες της νύφης και αλλού. Μ' αυτή τη βελονιά κεντιέται το φεγγάρι στο φτα της νύφης και στη ζώνη του κουτνιού.¹¹

¹¹ Αλίκη Λάμπρου, οι Σκυριανές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1994.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

5.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ. Η ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Από όσα συγγράμματα, σχετικά με τη συμμετρία, έχουμε υπόψη είτε αυτά που ακολουθούν την "καλλιτεχνική" προσέγγιση είτε την αυστηρά μαθηματική προσέγγιση, την καλύτερη ίσως εισαγωγή κάνει ο Herman Weyl στο κλασσικό πλέον βιβλίο του "Συμμετρία", το οποίο μνημονεύεται ως η αρτιότερη εκλαΐκευση του θέματος από το σύνολο όσων ασχολήθηκαν κατά καιρούς με τη συμμετρία. Γράφει ο Weyl: "Αν δεν κάνω λάθος, η λέξη συμμετρία χρησιμοποιείται στο καθημερινό μας λεξιλόγιο με δύο σημασίες. Με τη μία από αυτές, συμμετρικό σημαίνει κάτι που έχει καλές αναλογίες, που είναι καλά ισορροπημένο, και η συμμετρία υποδηλώνει την ιδιαίτερη αυτή συμφωνία πολλών μερών με την οποία συγκροτούν ένα σύνολο. Η ομορφιά είναι συνδεδεμένη με τη συμμετρία".

Σύμφωνα με αυτόν, η συμμετρία έχει να κάνει με την ομορφιά ή μάλλον το αντίθετο: η ομορφιά βρίσκεται στη συμμετρία. Αρκεί να κοιταχούμε στον καθρέφτη, για να δούμε ένα κλασσικό παράδειγμα συμμετρίας (και ίσως ομορφιάς): Αν φανταστεί κανείς μια κατακόρυφη ευθεία γραμμή να περνά από τη άκρη της μύτης μας, τότε τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του σώματος μας και στα δύο μέρη που η ευθεία μας έχει χωρίσει ταυτίζονται. Όχι μόνο έχουμε δύο μάτια, δύο χέρια κ.τ.λ. αλλά επιπλέον αυτά είναι όμοια, σαν να είναι το ένα είδωλο του άλλου, δηλαδή να έχει προκύψει το ένα από το άλλο με τη διαδικασία που τεχνικά λέγεται κατοπτρισμός.

Εικόνα 5 – 1.

Κάθε σχεδόν χαρακτηριστικό που υπάρχει στο ένα "μισό" του σώματος μας, βρίσκεται και στο άλλο. Αυτή η συμμετρία του αριστερού και του δεξιού λέγεται αμφίπλευρη ή αντανakλαστική συμμετρία.¹

5.2 ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΜΕΤΡΙΑΣ

Η λέξη συμμετρία προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη σύμμετρος, συν + μέτρον = με μέτρο, με κανόνα, με υπολογισμό, με μέτρηση:

- 1) Ισορροπημένες αναλογίες, ακόμη ομορφιά στη φόρμα που προκαλείται από τις ισορροπημένες αναλογίες.
- 2) Η ιδιότητα του να είναι συμμετρικό. Ακριβής αντιστοιχία στο μέγεθος, το σχήμα και τη σχετική θέση των μερών στις αντίθετες πλευρές μιας διαχωριστικής γραμμής ή ενδιάμεσου επιπέδου ή γύρω από ένα κέντρο ή άξονα.
- 3) Μια αυστηρή κίνηση μιας γεωμετρικής μορφής που ορίζει μια ένα προς ένα αντιστοιχία στον εαυτό της.
- 4) Η ιδιότητα να παραμένει απaráλλαχτο κάτω από συγκεκριμένους μετασχηματισμούς όπως ο προσανατολισμός του χώρου, το πρόσημο του ηλεκτρικού φορτίου ή της κατεύθυνσης του βέλους του χρόνου. Χρησιμοποιείται για φυσικά φαινόμενα και εξισώσεις που τα περιγράφουν.²

Η συμμετρία υπάρχει παντού γύρω μας, σε πολλούς χώρους όπως στην υφαντουργεία, την αρχιτεκτονική, τη διακόσμηση, τη φύση. Όπως υποστήριζαν οι Field και Golubitsky, συμμετρία είναι "η ακριβής αντιστοίχιση της διάταξης της μορφής και των στοιχείων στις αντικείμενες πλευρές μιας διαχωριστικής γραμμής ή ενός επιπέδου ή ενός κέντρου ή ενός άξονα".³ Η συμμετρία προσφέρει μία διαφορετική οπτική μέσω της οποίας ολόκληρος ο κόσμος μπορεί να ενοποιηθεί.⁴

Συμμετρικό σχήμα είναι κάθε σχήμα που αποτελείται από περισσότερα του ενός πανομοιότυπα μέρη (στοιχεία ή μοτίβα) καθώς επίσης το χαρακτηρίζει η επανάληψη, η αρμονία και η ποικιλία.⁵ Ασύμμετρο είναι κάθε σχήμα που αποτελείται από ένα μόνο μη επαναλαμβανόμενο τμήμα. Πιο απλά ασύμμετρα μπορεί να είναι η απουσία συμμετρίας σε ένα σχέδιο.⁶

Η ταξινόμηση του σχεδίου σύμφωνα με ένα τύπο συμμετρίας καθιστά αναγκαία την ανάλυσή του. Η επανάληψη του μοτίβου ενός σχεδίου, είτε ασύμμετρου είτε συμμετρικού, μπορεί να γίνει με απεριόριστους τρόπους.

¹ nicomedia.math.upatras.gr/~oxysymmetry/symmetry

² ο.π.

³ Michael Field and Martin Golubitsky, "symmetry in chaos a search for pattern in mathematics, art and nature", Oxford University Press, Oxford, 1992.

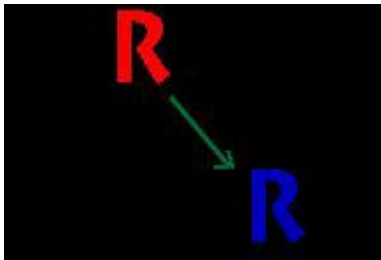
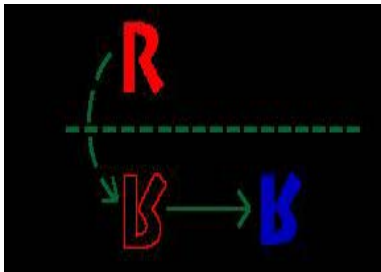
⁴ I. Hargittai, M. Hargittai, "symmetry a unifying concept", Shelter Publications, USA, 1994.

⁵ www.scienseu.com/geometry/articles/tiling/symmetry

⁶ M. A. Hann, G. M. Thomson, The Geometry of Regular Repeating PATTERNS, Textile Progress, Volume 1, The Textile Institute, 1992.

Υπάρχουν τέσσερα βασικά είδη συμμετρίας σε ένα σχέδιο:

- Μετάθεση
- Αμφίπλευρη ή αντανάκλαση
- Περιστροφή
- Μεταθετική αντανάκλαση ⁷

ΔΙΑΤΑΞΗ	ΚΙΝΗΣΗ	ΟΡΙΣΜΟΣ
	ΜΕΤΑΘΕΣΗ	Αυστηρή κίνηση με επανάληψη κατά μήκος μίας γραμμής (κάθετα, οριζόντια ή διαγώνια), χωρίς να το περιστρέψουμε ή να το καθρεφτίσουμε.
	ΑΜΦΙΠΛΕΥΡΗ ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ Ή ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ	Αυστηρή κίνηση με επανάληψη (κάθετη, οριζόντια ή διαγώνια) εγκάρσια μίας γραμμής.
	ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ	Αυστηρή κίνηση με επανάληψη του ενός σημείου (διπλή ή πολλαπλή). Κάθε περιστροφή έχει δύο κύρια χαρακτηριστικά: την γωνία περιστροφής και το κέντρο.
	ΜΕΤΑΘΕΤΙΚΗ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ (ΜΕΤΑΘΕΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΑΤΟΠΤΡΙΣΜΟΣ)	Αυστηρή κίνηση με αντανακλώμενη επανάληψη κατά μήκος μίας γραμμής.

Πίνακας 5 – 1. Είδη συμμετριών.

⁷ nicomedia.math.upatras.gr/~oxysymmetry/symmetry

Τα είδη συμμετρίας διακρίνονται μεταξύ τους από διάφορα χαρακτηριστικά όπως:

- **Ταυτοτική συμμετρία.** Αυτή η ιδιότητα αφήνει το σχήμα απaráλλακτο στην αρχική του θέση.
- **Αντιστροφή.** Αυτή η ιδιότητα επιτρέπει σε ένα σχήμα που είχε μετακινηθεί από μία θέση Α σε μία θέση Β να επανέλθει από τη θέση Β στην Α.⁸

5.2.1 ΜΕΤΑΘΕΣΗ

Σε αυτό το είδος της συμμετρίας το σχήμα επαναλαμβάνεται κάθετα, οριζόντια ή διαγώνια ενώ διατηρεί τον ίδιο προσανατολισμό.⁹

5.2.2 ΑΜΦΙΠΛΕΥΡΗ ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ Ή ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ

Η αμφίπλευρη συμμετρία είναι μια διαδικασία ανάμεσα σε δύο σύνολα και έχει και άλλα ονόματα, όπως κατοπτρισμός ή αντανάκλαση. Έτσι όταν θα λέμε ανάκλαση ή κατοπτρισμό θα εννοούμε το ίδιο πράγμα με την αμφίπλευρη συμμετρία και αντίστροφα.

Αμφίπλευρες συμμετρίες θεωρούνται η κυλινδρική καθώς και η σφαιρική συμμετρία διότι διαθέτουν κάθετο άξονα αντανάκλασης. Ωστόσο, στην κυλινδρική συμμετρία δεν υπάρχει κάποιο διακριτικό χαρακτηριστικό μεταξύ της αριστερής και της δεξιάς πλευράς καθώς όλες οι διευθύνσεις είναι ισοδύναμες και η κίνηση τους κάθετη προς την επιφάνεια στην οποία είναι η βάση τους. Από την άλλη, στη σφαιρική συμμετρία υπάρχουν άξονες αντανάκλασης, όχι μόνο κάθετοι, αλλά σε ολόκληρη τη σφαίρα.¹⁰

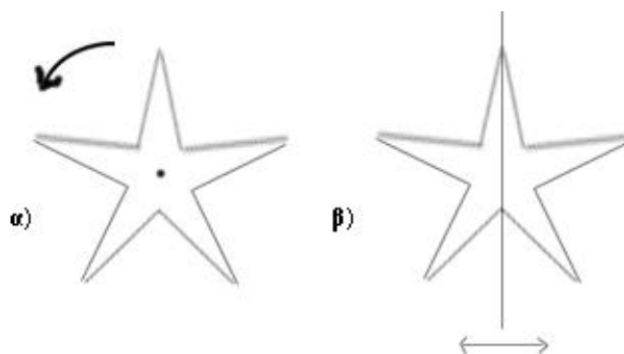
5.2.3 ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ

Λέμε ότι ένα σχήμα έχει περιστροφική συμμετρία όταν ταυτίζεται με την εικόνα του μετά την εφαρμογή του μετασχηματισμού της στροφής κατά μια γωνία. Ο ιδανικός πεντάπορος αστερίας της εικόνας έχει περιστροφική συμμετρία. Δηλαδή αν τον στρέψουμε γύρω από το κέντρο του, η σχετική του θέση δεν θα φαίνεται να έχει αλλάξει.

⁸ Clare E. Horn, Geometric Symmetry In Patterns And Tilings, Manchester, Textile Institute, Cambridge Woodhead, 2000.

⁹ Prudence M. Rice, Pottery Analysis. A Sourcebook, The University Of Chicago Press, Chicago And London, 1987.

¹⁰ ο.π.

**Εικόνα 5 – 2. Οι συμμετρίες ενός τέλειου αστεριού:
α) Περιστροφή και β) Κατοπτρισμός.**

Θα λέμε ότι ο αστερίας έχει πενταπλή περιστροφική συμμετρία. Οι περιστροφές στις δύο διαστάσεις δεν έχουν άξονα περιστροφής αλλά ένα συγκεκριμένο σημείο, το κέντρο περιστροφής που δεν μετακινείται καθόλου.

Εικόνα 5 – 3.

Το λουλούδι της φωτογραφίας έχει επίσης πενταπλή περιστροφική συμμετρία, δηλαδή εάν κανείς κοιτάξει το λουλούδι και την ώρα που κοιτάζουμε αλλού, κάποιος το περιστρέψει γύρω από το κέντρο του δεν θα καταλάβουμε καμιά διαφορά.¹¹

5.2.4 ΜΕΤΑΘΕΤΙΚΗ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ (ΜΕΤΑΘΕΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΑΚΑΤΟΠΤΡΙΣΜΟΣ)

Στη μεταθετική αντανάκλαση ένα μοτίβο επαναλαμβάνεται με ταυτόχρονη χρήση αντανάκλασης και μετάθεσης. Μεταθετική αντανάκλαση μπορούμε να έχουμε είτε από μια αντανάκλαση που ακολουθείται από μια μετάθεση παράλληλη στην ευθεία αντικατοπτρισμού ή από μια μετάθεση που ακολουθείται από μια αντανάκλαση σε μία ευθεία από αντικατοπτρισμό προς το διάνυσμα της μετάθεσης.¹²

¹¹ Prudence M. Rice, Pottery Analysis. A Sourcebook, The University Of Chicago Press, Chicago And London, 1987.

¹² Ο.Π.

5.3 ΠΕΠΕΡΑΣΜΕΝΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

Πεπερασμένα σχήματα θεωρούνται κυρίως τα μη κανονικά μοτίβα ή σε αυτά που περιέχουν στοιχεία που επαναλαμβάνονται κυκλικά γύρω από ένα σημείο.

Τα πεπερασμένα σχήματα χωρίζονται σε δύο κατηγορίες:

- Τα κυκλικά πεπερασμένα σχέδια.
- Τα διέδρα πεπερασμένα σχέδια.

Τα κυκλικά πεπερασμένα σχέδια έχουν μόνο περιστροφική συμμετρία. Επιστρέφουν δηλαδή στην αρχική τους θέση κατά την διάρκεια μιας περιστροφής. Τα διέδρα πεπερασμένα σχέδια έχουν κέντρο ένα σημείο της συμμετρίας. Το είδος αυτό της συμμετρίας ονομάζεται σημειακή συμμετρία ή κεντρική συμμετρία.¹³

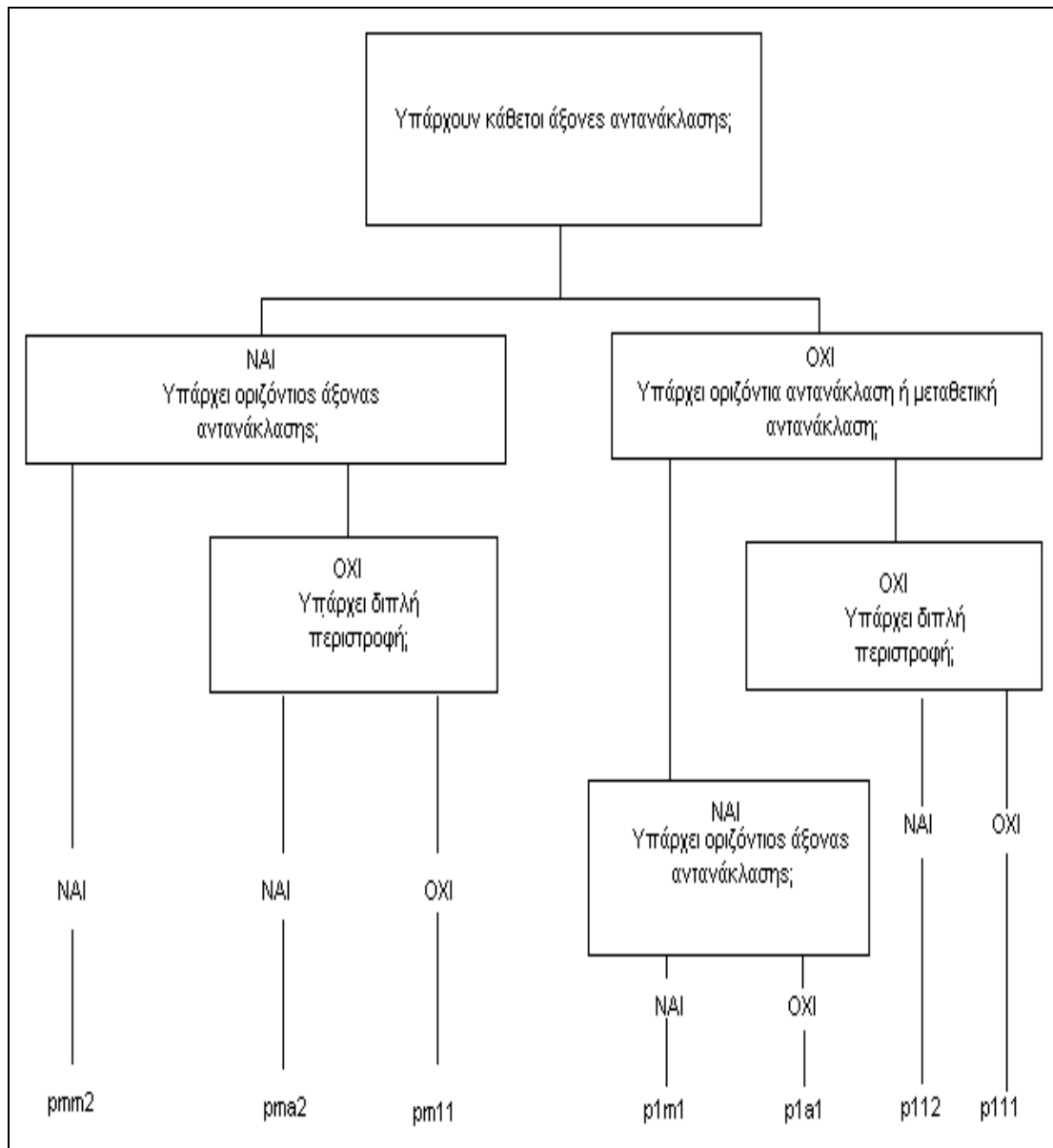
5.4 ΑΝΤΙΣΥΜΜΕΤΡΙΑ

Αντισυμμετρία ονομάζεται η συμμετρία των αντιθέτων. Μια ιδιότητα του μοτίβου του σχεδίου, όπως το χρώμα, μετατρέπεται στο αντίθετο του κατά τη διάρκεια της λειτουργίας της αντανakλαστικής ή της περιστροφικής συμμετρίας.

5.5 ΜΟΝΟΔΙΑΣΤΑΤΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Οι διατάξεις που έχουν μια μεταθετική συμμετρία προς μία διεύθυνση ονομάζονται διατάξεις λωρίδας ή ορίου. Μια διάταξη λωρίδας είναι μια πεπερασμένη διάταξη. Μπορεί να έχει μεταθετική συμμετρία, μεταθετική αντανakλαση, διπλή περιστροφή, οριζόντια ή κάθετη ανακλαστική συμμετρία. Οι διατάξεις λωρίδας ή ορίου χωρίζονται σε επτά ομάδες (pmm2, pma2, pm11, p1m1, p1a1, p112, p111).

¹³ Clare E. Horn, Geometric Symmetry In Patterns And Tilings, Manchester, Textile Institute, Cambriage Woodhead, 2000.

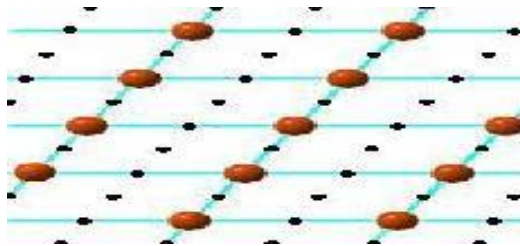
Διάγραμμα 5 – 1. Ταξινόμηση δισδιάστατων διατάξεων.

5.6 ΔΙΣΔΙΑΣΤΑΤΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

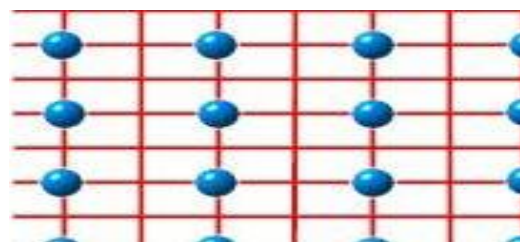
Οι διατάξεις που εμφανίζουν μετάθεση σε δύο ανεξάρτητες διευθύνσεις και καλύπτουν ένα επίπεδο ονομάζονται διατάξεις πεδίου ή δισδιάστατες διατάξεις. Τα σημεία που σχηματίζονται από όλες τις πιθανές μεταφορές ενός σημείου ενός σχήματος του επιπέδου, σχηματίζουν το λεγόμενο πλέγμα του σχήματος.

Μπορούμε να κατατάξουμε τα πλέγματα σε πέντε μεγάλες κατηγορίες. Εάν ένα πλέγμα έχει σαν βασική του περιοχή το τετράγωνο ονομάζεται τετράγωνο πλέγμα. Εάν έχει ένα ρόμβο 60° μοιρών τότε ονομάζεται εξαγωνικό πλέγμα. Εάν το πλέγμα έχει ως βασική του περιοχή έναν ρόμβο (εκτός αυτόν των 60°

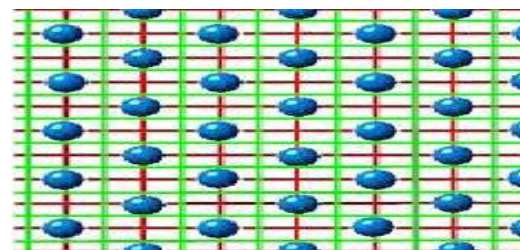
μοιρών) τότε ονομάζεται ρομβικό πλέγμα. Εάν το πλέγμα έχει μια ορθογώνια βασική περιοχή ονομάζεται ορθογώνιο πλέγμα. Γενικότερα ένα πλέγμα ονομάζεται απλά παραλληλόγραμμο πλέγμα.¹⁴

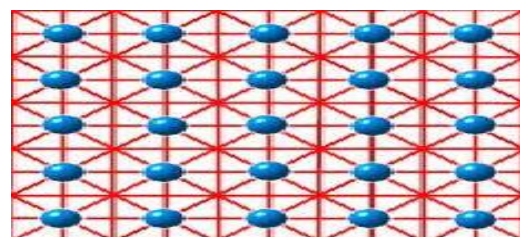
Εικόνα 5 – 4. Παραλληλόγραμμο πλέγμα.

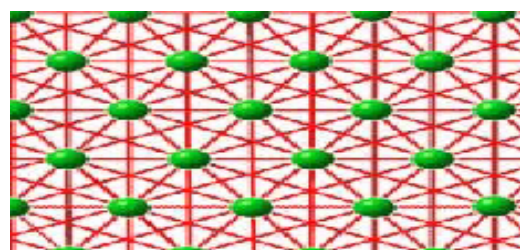
Εικόνα 5 – 5. Ορθογώνιο πλέγμα.

Εικόνα 5 – 6. Ρομβικό πλέγμα.

Εικόνα 5 – 7. Τετραγωνικό πλέγμα.

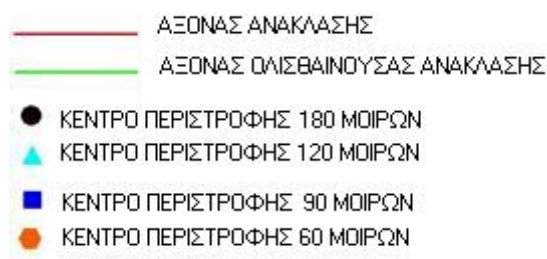

Εικόνα 5 – 8. Εξαγωνικό πλέγμα.

¹⁴ nicomedia.math.upatras.gr/~oxysymmetry/symmetry

5.7 ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΔΙΣΔΙΑΣΤΑΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ

Τα διάφορα σχέδια του επιπέδου μπορούν να ομαδοποιηθούν ανάλογα με τις ομάδες μετασχηματισμών τα οποία τα αφήνουν αναλλοίωτα δηλαδή τις ομάδες συμμετρίας τους. Υπάρχουν συνολικά 17 διαφορετικές ομάδες συμμετρίας.

Πίνακας 5 – 2.

5.7.1 ΔΥΟ ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ (p1)

Η ομάδα αυτή συμμετρίας είναι η πιο απλή και αποτελείται από δύο μεταθέσεις προς δύο διαφορετικές κατευθύνσεις. Δεν υπάρχουν αμφίπλευρες συμμετρίες ή αντανakλάσεις, περιστροφές ή μεταθετικές αντανakλάσεις στα σχήματα που ακολουθούν αυτήν την ομάδα συμμετρίας. Οι μεταφορές μπορεί να λαμβάνουν χώρα είτε κατά κάθετη διεύθυνση είτε υπό γωνία.

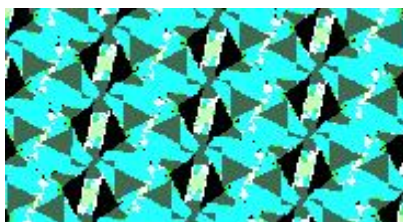

Εικόνα 5 – 9.

Το πλέγμα είναι παραλληλόγραμμο οπότε η βασική περιοχή της ομάδας συμμετρίας αυτής είναι όμοια με την βασική περιοχή μιας ομάδας μεταφορών η οποία είναι παραλληλόγραμμο.

5.7.2 ΤΡΕΙΣ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΕΣ (p2)

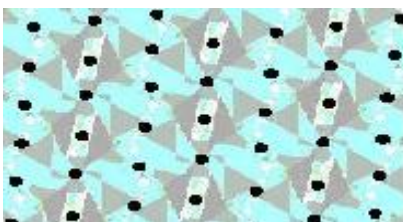
Η ομάδα συμμετρίας αυτή αποτελείται από τρεις μισές στροφές, δηλαδή 3 περιστροφές υπό γωνία 180° και δεν περιλαμβάνει αμφίπλευρη συμμετρία ή αντανakλάση.

Εικόνα 5 – 10.

Στο παραπάνω σχήμα είναι λίγο δύσκολο να ξεχωρίσουμε τις μισές στροφές, οπότε θα το απλοποιήσουμε σημειώνοντας τα σημεία τα οποία παραμένουν σταθερά από την περιστροφή και τα οποία σημειώνονται με μαύρο χρώμα.

Έτσι θα προκύψει το παρακάτω σχήμα:

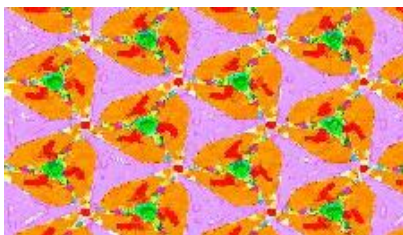

Εικόνα 5 – 11.

Το πλέγμα που δημιουργείται από την ομάδα συμμετρίας αυτή είναι επίσης παραλληλόγραμμο και έχει ως βασική περιοχή ακριβώς το μισό ενός παραλληλογράμμου που αποτελεί την βασική περιοχή της ομάδας των μεταφορών.

5.7.3 ΔΥΟ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΕΣ (p3)

Η ομάδα συμμετριών $p3$ αποτελείται από δύο περιστροφές των 120° η κάθε μια.

Εικόνα 5 – 12.

Αναλύοντας την παραπάνω εικόνα ώστε να γίνει αντιληπτή η ομάδα συμμετρίας θα έχουμε ότι:

Εικόνα 5 – 13.

Στην ομάδα συμμετρίας αυτή συναντάμε για πρώτη φορά εξαγωνικό πλέγμα. Το βασικό εξάγωνο του πλέγματος διαιρείται σε έξι ισόπλευρα τρίγωνα. Η βασική περιοχή της ομάδας συμμετρίας αυτής είναι το $1/3$ ενός από τα τρίγωνα αυτά.

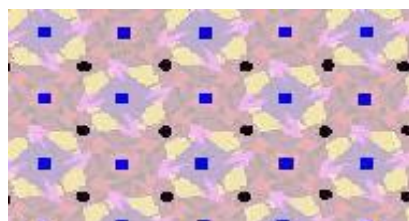
5.7.4 ΔΥΟ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΕΣ (p4)

Αποτελείται από μισή στροφή και μία περιστροφή 90° .

Εικόνα 5 – 14.

Ακολουθεί η ανάλυση του σχεδίου:

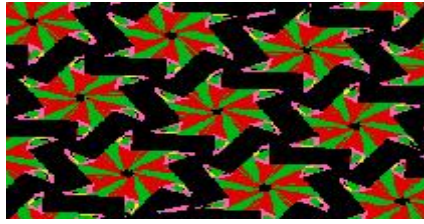

Εικόνα 5 – 15.

Το πλέγμα είναι τετράγωνο και το ένα τέταρτο μιας τετράγωνης βασικής περιοχής της ομάδας των μεταφορών είναι η βασική περιοχή για αυτήν την ομάδα συμμετρίας.

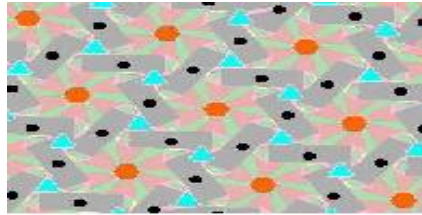
5.7.5 ΔΥΟ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΕΣ (p6)

Αποτελείται από μισή στροφή και μία περιστροφή 120° .

Εικόνα 5 – 16.

Ακολουθεί ανάλυση του σχήματος:

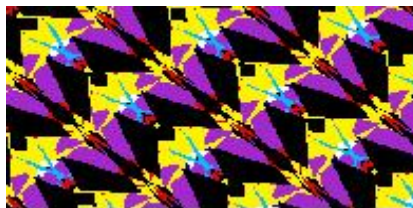

Εικόνα 5 – 17.

Το πλέγμα είναι εξαγωνικό. Μια βασική περιοχή για την ομάδα συμμετρίας αυτήν είναι το $1/6$ ενός από τα ισόπλευρα τρίγωνα του πλέγματος.

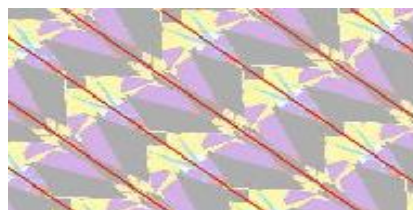
5.7.6 ΔΥΟ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΙΑ ΜΕΤΑΦΟΡΑ (pm)

Αποτελείται από δύο αντανakλάσεις και μία μεταφορά. Οι δύο αντανakλάσεις δημιουργούν άπειρες ακολουθίες εικόνων με διεύθυνση κάθετη προς τους άξονες των αντανakλάσεων. Η μεταφορά στην συνέχεια αντιγράφει τις άπειρες ακολουθίες αυτές σε όλο το επίπεδο.

Εικόνα 5 – 18.

Ακολουθεί η ανάλυση του σχήματος:

Εικόνα 5 – 19.

Μια βασική περιοχή της ομάδας μεταφορών είναι ένα ορθογώνιο. Το μισό του ορθογωνίου αυτού μπορεί να αποτελέσει θεμελιώδη περιοχή για την ομάδα συμμετρίας pm .

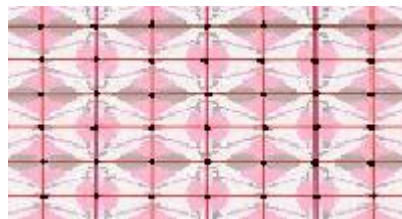
5.7.7 ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (pm)

Αποτελείται από αντανakλάσεις στις τέσσερις πλευρές ενός ορθογωνίου.

Εικόνα 5 – 20.

Ακολουθεί η ανάλυση του σχήματος:

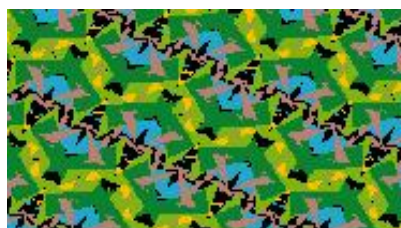

Εικόνα 5 – 21.

Το πλέγμα είναι ορθογώνιο και ένα ορθογώνιο μπορεί να επιλεχθεί ως βασική περιοχή της ομάδας των μεταφορών, έτσι ώστε το ένα τέταρτο του ορθογωνίου αυτού να αποτελεί βασική περιοχή για την ομάδα συμμετρίας.

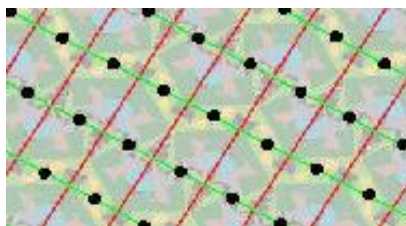
5.7.8 ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (pmg)

Αποτελείται από δύο μισές στροφές και μια αντανakλάση.

Εικόνα 5 – 22.

Ακολουθεί ανάλυση του σχήματος:

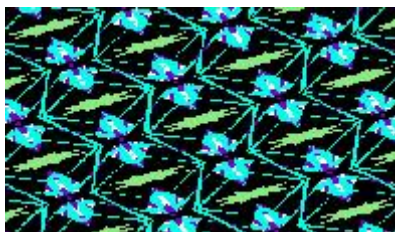

Εικόνα 5 – 23.

Το πλέγμα είναι ορθογώνιο και ένα ορθογώνιο μπορεί να επιλεχθεί ως βασική περιοχή της ομάδας των μεταφορών, έτσι ώστε το ένα τέταρτο του ορθογωνίου αυτού να αποτελεί βασική περιοχή για την ομάδα συμμετρίας.

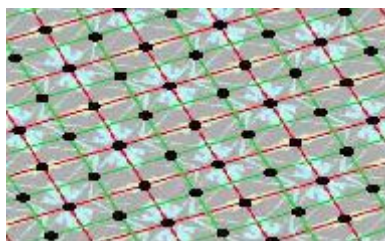
5.7.9 ΜΙΑ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΔΥΟ ΜΕΤΑΘΕΤΙΚΕΣ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (cmm)

Αποτελείται από δύο κάθετες μεταθετικές αντανακλάσεις και μισή στροφή.

Εικόνα 5 – 24.

Ακολουθεί η ανάλυση του σχήματος:

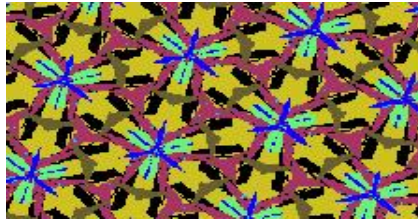

Εικόνα 5 – 25.

Το πλέγμα είναι ρομβικό και το ένα τέταρτο μιας θεμελιώδους βασικής περιοχής της ομάδας μεταφορών είναι η βασική περιοχή της ομάδας συμμετρίας αυτής.

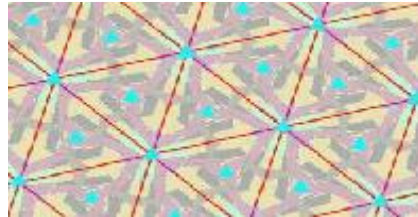
5.7.10 ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (p31m)

Αποτελείται από αντανακλάσεις στις τρεις πλευρές ενός ισόπλευρου τριγώνου.

Εικόνα 5 – 26.

Ακολουθεί η ανάλυση του σχήματος:

Εικόνα 5 – 27.

Το πλέγμα είναι εξαγωνικό. Μια θεμελιώδης περιοχή για αυτήν την ομάδα συμμετρίας, είναι το $1/6$ ενός ισοπλεύρου τριγώνου του πλέγματος.

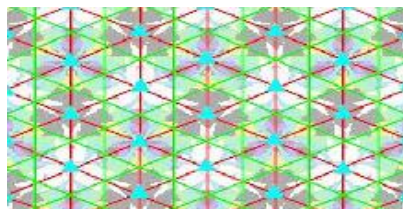
5.7.11 ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ($p3m1$)

Αποτελείται από μία αντανάκλαση και μία περιστροφή 120° .

Εικόνα 5 – 28.

Ακολουθεί η ανάλυση του σχήματος:

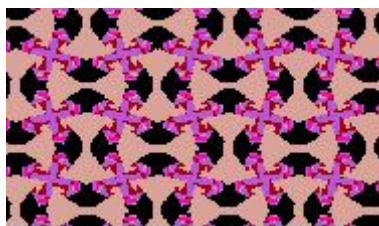

Εικόνα 5 – 29.

Το πλέγμα είναι εξαγωνικό. Μια θεμελιώδης περιοχή για αυτήν την ομάδα συμμετρίας, είναι το $1/6$ ενός ισοπλεύρου τριγώνου του πλέγματος.

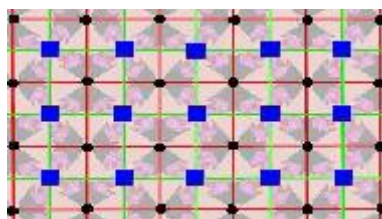
5.7.12 ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ (p4g)

Αποτελείται από μία αντανάκλαση και μία περιστροφή 90° .

Εικόνα 5 – 30.

Ακολουθεί η ανάλυση του σχεδίου:

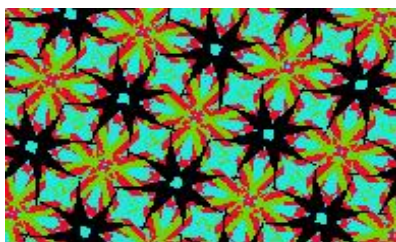

Εικόνα 5 – 31.

Το πλέγμα στην περίπτωση αυτή είναι τετράγωνο και το $1/8$ του τετραγώνου της βασικής περιοχής της ομάδας των μεταφορών, είναι η θεμελιώδης περιοχή αυτής της ομάδας συμμετρίας.

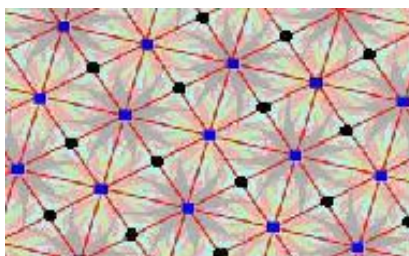
5.7.13 ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (p4m)

Αποτελείται από αντανάκλασεις στις τρεις πλευρές ενός ορθογώνιου και ισοσκελούς τριγώνου με γωνίες $45^\circ - 45^\circ - 90^\circ$.

Εικόνα 5 – 32.

Ακολουθεί η ανάλυση του σχεδίου:

Εικόνα 5 – 33.

Το πλέγμα στην περίπτωση αυτή είναι τετράγωνο και το $1/8$ του τετραγώνου της βασικής περιοχής της ομάδας των μεταφορών, είναι η θεμελιώδης περιοχή αυτής της ομάδας συμμετρίας.

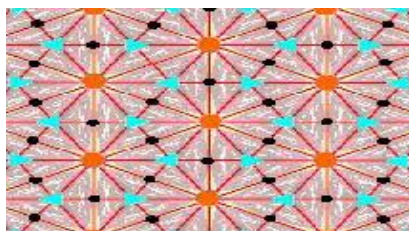
5.7.14 ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ ($p6m$)

Αποτελείται από αντανакλάσεις στις τρεις πλευρές ενός ορθογωνίου τριγώνου με γωνίες $30^\circ - 60^\circ - 90^\circ$.

Εικόνα 5 – 34.

Ακολουθεί η ανάλυση του σχεδίου:

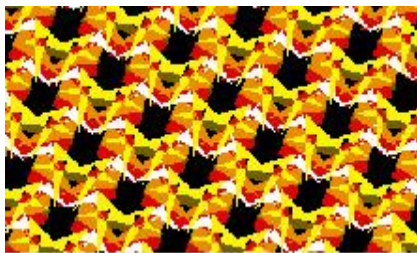

Εικόνα 5 – 35.

Το πλέγμα είναι εξαγωνικό. Μια βασική περιοχή για την ομάδα αυτή συμμετρίας είναι το $1/12$ ενός ισοπλεύρου τριγώνου του πλέγματος.

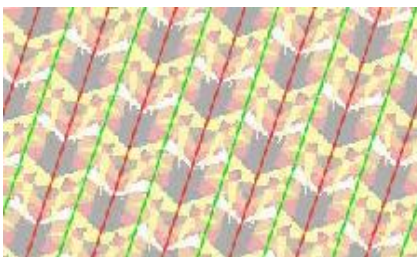
5.7.15 ΑΜΦΙΠΛΕΥΡΗ ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΘΕΤΙΚΗ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ (cm)

Αποτελείται από μια αμφίπλευρη συμμετρία και μια παράλληλη μεταθετική αντανάκλαση.

Εικόνα 5 – 36.

Ακολουθεί η ανάλυση του σχεδίου:

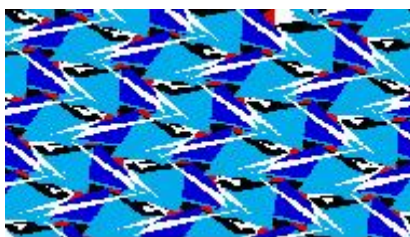

Εικόνα 5 – 37.

Η βασική περιοχή της ομάδας των μεταφορών είναι ρόμβος. Η βασική περιοχή ολόκληρης της ομάδας συμμετρίας είναι το μισό αυτού του ρόμβου.

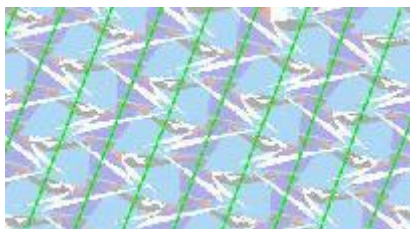
5.7.16 ΔΥΟ ΜΕΤΑΘΕΤΙΚΕΣ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (pg)

Αποτελείται από δύο παράλληλες μεταθετικές αντανάκλασεις.

Εικόνα 5 – 38.

Ακολουθεί η ανάλυση του σχεδίου:

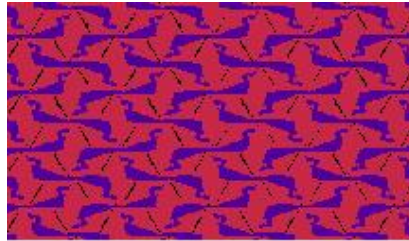

Εικόνα 5 – 39.

Το πλέγμα είναι ορθογώνιο. Μπορούμε να βρούμε μια ορθογώνια βασική περιοχή για την ομάδα των μεταφορών εάν διαιρέσουμε έναν από τους άξονες των αντανakλάσεων. Το μισό αυτής της βασικής ορθογώνιας περιοχής αποτελεί την θεμελιώδη περιοχή της ομάδας συμμετρίας pg .

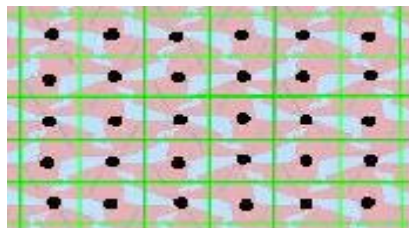
5.7.17 ΔΥΟ ΜΕΤΑΘΕΤΙΚΕΣ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ (pgg)

Αποτελείται από δύο κάθετες μεταθετικές αντανakλάσεις.

Εικόνα 5 – 40.

Ακολουθεί η ανάλυση του σχεδίου:

Εικόνα 5 – 41.

Το πλέγμα είναι ορθογώνιο. Το ένα τέταρτο της βασικής ορθογώνιας περιοχής της ομάδας των μεταφορών αποτελεί την θεμελιώδη περιοχή της ομάδας συμμετρίας.¹⁵

¹⁵ nicomedia.math.upatras.gr/~oxysymmetry/symmetry

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΝΤΗΤΙΚΗ

Στην πορεία της ελληνικής κεντητικής τέχνης, της οποίας τα πρώτα δείγματα ανιχνεύονται στο απώτατο παρελθόν και η εξέλιξη και ευρύτερη διάδοση της συμπορεύονται με το γενικότερο ελληνικό πολιτισμό, η νεοελληνική κεντητική σημειώνει ιδιαίτερο σταθμό. Μέσα από την τεχνική και τα διακοσμητικά θέματα της τελευταίας συνεχίζεται η ελληνική παράδοση και εκφράζεται το αυθόρμητο και πηγαίο καλλιτεχνικό αίσθημα των δημιουργών της.

Η νεοελληνική, ο πλουσιότερος, λαμπρότερος και διακοσμητικότερος κλάδος της λαϊκής μας χειροτεχνίας, όπως μαρτυρούν τα ίδια τα σωζόμενα κεντήματα και οι πληροφορίες που περιέχονται σε προικοσύμφωνα, διαθήκες, συγγράμματα περιηγητών και άλλα γραπτά κείμενα, σημειώνει ιδιαίτερη άνθιση από τα μέσα του ΙΖ' μέχρι το τέλος του ΙΘ' αιώνα. Οι οικονομικές και πολιτικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν τους τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας και τις πρώτες δεκαετίες του ανεξάρτητου ελληνικού Κράτους υπήρξαν καθοριστικές για την άνθιση αυτή. Οι συνθήκες αυτές και παράλληλα οι ιδεολογικοί προσανατολισμοί υπήρξαν οι ουσιαστικοί παράγοντες αναζωπύρωσης της καλλιτεχνικής ευαισθησίας του ελληνικού λαού, ο οποίος δημιούργησε θαυμαστά έργα σ' όλους τους κλάδους της νεοελληνικής χειροτεχνίας.

Τα έργα της νεοελληνικής κεντητικής διατηρούν έντονα την εθνική τους υπόσταση αντικατοπτρίζονται, όπως οι δοξασίες και τα έθιμα, την λαϊκή ψυχή και το κοινωνικό σύνολο μέσα από το οποίο προέρχεται και ο δημιουργός τους. Μέσα από την μακρόχρονη παράδοση η χειροτεχνία αυτή επιβιώνει, αναδημιουργείται, εκφράζεται με νέα στοιχεία και εμφανίζει νέους μορφολογικούς τύπους που της προσδίδουν τη δική της σφραγίδα. Η επίδραση του κατακτητή δεν μεταβάλλει την υπόσταση της, γιατί η ζωή στην Τουρκοκρατία είναι συνέχεια εκείνης του Βυζαντίου και ο νεότερος ελληνισμός την ακολουθεί με ασυνήθιστη προσήλωση. Οι ξενικές επιδράσεις εξάλλου, από Ανατολή και Δύση, δεν αλλοιώνουν τον εθνικό της χαρακτήρα. Το κάθε ξένο στοιχείο που δέχεται το αφομοιώνει και το παρουσιάζει με την κατά τόπους αισθητική αντίληψη.

Το νεοελληνικό κέντημα (κεντίδι, πλουμί, ξόμπλι) είναι έργο ανωνύμων και σπάνια επωνύμων δημιουργών και προσδιορίζεται από ειδικούς κανόνες τεχνικής και αισθητικής που του προσδίδουν ιδιαίτερο τύπο και ρυθμό. Το δειγματολόγιο της νεοελληνικής κεντητικής είναι αφάνταστα πλούσιο και ποικίλο σε είδη κεντημάτων της γυναικείας, κυρίως οικιακής, χειροτεχνίας που καλλιεργήθηκε από τις Ελληνίδες με μεγάλη καλαισθησία και υπομονή. Τα διάφορα αυτά καλοδουλεμένα κεντήματα έχουν πάρει τις ονομασίες τους από τα υλικά, την τεχνική τον προορισμό και τον τόπο της δημιουργίας τους.

Ανάλογα με την τοπική τους προέλευση διακρίνονται στα κεντήματα του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας, της Κωνσταντινούπολης, της Κύπρου, στα κεντήματα της Ηπειρωτικής Ελλάδας και των νησιών του Αιγαίου και Ιονίου.

Αυτά με την σειρά τους προέρχονται από τα χωριά ή τα αστικά κέντρα. Η κεντητική του χωριού ασκείται κατεξοχήν από το γυναικείο δυναμικό για να διακοσμήσει είδη για τις ανάγκες του σπιτιού, να στολίζει εξαρτήματα της ενδυμασίας και προπαντός να ικανοποιήσει τις έμφυτες αναζητήσεις για το ωραίο. Η κεντητική στα μεγάλα αστικά κέντρα καλλιεργείται με τα ίδια κίνητρα, αλλά στα κέντρα αυτά παρατηρείται συγχρόνως η ανάπτυξη εργαστηρίων κεντητικής για επαγγελματικούς σκοπούς. Τέτοια εργαστήρια με αξιόλογη ποιοτική παραγωγή ήταν γνωστά στην Κωνσταντινούπολη, την Μικρά Ασία και τα Γιάννενα.

Ανάλογα με τα χρησιμοποιούμενα υλικά τα κεντήματα ταξινομούνται:

- α)** Σε χρωματιστά τα οποία είναι κεντημένα με βαμμένα νήματα.
- β)** Σε λευκά (ασπροπλούμια, ασπροκέντι), κεντημένα με λευκά μεταξωτά ή βαμβακερά νήματα.
- γ)** Σε δαντέλες από βαμβακερά συνήθως νήματα, δουλεμένες με την βελόνα, το βελονάκι ή τα κοπανέλια.
- δ)** Σε χρυσοκέντητα, κεντημένα με μέταλλα νήματα, χρυσά κι ασημένια σύρματα και τιρτίρια.

Οι τρεις πρώτες κατηγορίες που περιλαμβάνουν κεντήματα της απλής κλωστής ανήκουν κυρίως στο χώρο της γυναικείας οικιακής χειροτεχνίας με έντονο τοπικό χαρακτήρα. Η τέταρτη ανήκει στο χώρο της οργανωμένης ανδρικής χειροτεχνίας.

Σχετικά με τον προορισμό τους τα κεντήματα διακρίνονται:

- α)** Σε κεντήματα για το στολισμό του σπιτιού.
- β)** Σε κεντήματα για το στολισμό των παραδοσιακών ενδυμασιών.
- γ)** Σε κεντήματα για εκκλησιαστική χρήση.

Όσα προορίζονται για το στολισμό του σπιτιού (σεντόνια, κρεβατόγυροι, σπερβέρια, προσκεφάλια, πετσέτες, τσεβρέδες κ.ά.) συμπληρώνουν την εσωτερική γενική διακόσμηση του. Αυτά είναι κεντημένα συνήθως με λεπτά πολύχρωμα μετάξια, βαμμένα με φυτικές και ζωικές ουσίες σε αρμονικές αποχρώσεις και συχνά ποικίλλονται με χρυσά ή αργυρά νήματα. Λαμπρά παραδείγματα τέτοιων κεντημάτων μας κληροδότησαν η Κωνσταντινούπολη, η Μικρά Ασία, η Αττική, τα Επτάνησα, η Ήπειρος, η Σκύρος, τα Δωδεκάνησα, η Κύπρος, η Κρήτη. Τα κεντήματα για τις τοπικές παραδοσιακές ενδυμασίες διακοσμούσαν τραχηλίες, ποδόγυρους, κατωμάνικα, ποδιές, καλύμματα κεφαλιού, γιλέκα, ντουλαμάδες, φέρμελες, τουζλούκια, υποδήματα, τεπελίκια. Αυτά διαφέρουν κατά περιοχές στην απόδοση και την διαρρύθμισή τους.

Τέλος από την άποψη της τεχνικής τα κεντήματα διακρίνονται:

α) Σε μετρητά ή ξομπλιαστά

β) Σε γραπτά

Στα μετρητά τα διακοσμητικά θέματα δεν έχουν σχεδιαστεί στο ύφασμα και το κέντημα γίνεται με το μέτρημα των κλωστών του υφάσματος, ενώ στα γραπτά το σχέδιο ιχνογραφείται και η εκτέλεση γίνεται πολλές φορές με την χρήση τελάρου.

Τα υφάσματα (υφαντά, μεταξωτά, λινά, βαμβακερά, μάλλινα), οι χρησιμοποιούμενες βελονιές για την απόδοση του διακοσμητικού θέματος, τα νήματα και οι βαφικές ουσίες για τους χρωματισμούς τους αποτελούν αντικείμενα ιδιαίτερης μελέτης στο γενικό κεφάλαιο της νεοελληνικής κεντητικής. Οι βελονιές ή ραφές είναι άλλες για τα μετρητά και άλλες για τα γραπτά κεντήματα. Οι πιο συνηθισμένες είναι η πισωβελονιά, η σταυροβελονιά (φρυγική), η αλυσιδοβελονιά, η χυτή, το ψαροκόκαλο (βυζαντινή), η φουσκωτή και άλλες που εκτελούνται με περίσσια δεξιότητα από τις Ελληνίδες, ιδίως στα αμφιπρόσωπα και τα ανάγλυφα κεντήματα. Ειδικές είναι εκείνες που χρησιμοποιούνται για το γέμισμα των μεγάλων επιφανειών και για τις ενώσεις.

Τα νήματα είναι λινάρι, μετάξι, βαμβάκι ή μαλλί. Τα έβαφαν με φυτικές ή ζωικές ουσίες αφού πρίν τα βουτούσαν σε στυπτικές ουσίες για ν' αποκτήσουν φωτεινά και ανεξίτηλα χρώματα. Τις χρωματικές τους διαβαθμίσεις τις πετύχαιναν με τις κατάλληλες αναλογίες των βαφικών ουσιών και την διάρκεια του χρόνου στο βρασμό τους.

Η τεχνική απόδοση και οι χρωματικοί συνδυασμοί των νημάτων αποτελούν τα εξωτερικά στοιχεία του νεοελληνικού κεντήματος ενώ τα διακοσμητικά θέματα είναι εκείνα που μας αποκαλύπτουν τις θρησκευτικές, κοσμογονικές και καλλιτεχνικές ανησυχίες της λαϊκής ψυχής.

Τα διακοσμητικά θέματα της νεοελληνικής κεντητικής είναι:

α) Απλά διακοσμητικά

β) Αφηγηματικά

γ) Συμβολικά

Στην επιλογή των θεμάτων παρατηρούνται επιδράσεις από τον διακοσμητικό κύκλο της νεοελληνικής κεραμικής και ξυλογλυπτικής και από τα ενυφασμένα σχέδια που συναντώνται στα βαρύτιμα υφάσματα ανατολικής και δυτικής προέλευσης. Πολλά επίσης σχήματα και θέματα έχουν σχέση με τους βιογενετικούς νόμους και ανταποκρίνονται σε παμπάλαιες ανθρώπινες συνήθειες της γένεσης, σε λατρείες και μαγικές δοξασίες. Τα θέματα αυτά επαναλαμβάνονται από γενιά σε γενιά από ιερό άγραφο νόμο και από την ανεξήγητη πίστη πως περικλείουν την δύναμη του καλού.

Οι τεχνίτες, γυναίκες και άνδρες, αποδίδουν τα διακοσμητικά θέματα που κεντούν σ' ολόκληρη την επιφάνεια ή ολόγυρα στο ύφασμα, σχηματοποιημένα χωρίς νατουραλισμό και προοπτική. Επηρεασμένοι έντονα από το φόβο που προκαλεί το κενό οδηγούνται στην συμπύκνωση των θεμάτων και την κάλυψη των μεγάλων επιφανειών. Στη διάταξη επίσης των θεμάτων (οριζόντια, κάθετη, διαγώνια, κυκλική) εφαρμόζουν την μέθοδο της επανάληψης ή της εναλλαγής. Επαναλαμβάνουν π.χ. ομοιόμορφα μπουκέτα λουλουδιών, ή εναλλάσσουν μια ανθοφόρα γλάστρα μ' ένα κυπαρίσσι. Ορισμένα διακοσμητικά θέματα είναι πολύ αγαπητά και συνηθίζονται σ' ευρύτατη γεωγραφική κλίμακα, όπως το δένδρο της ζωής σε ποικίλες παραλλαγές, ο σταυρός, τα ανθοφόρα και καρποφόρα κλαδιά, τα πουλιά, τα λουλούδια, τα ζώα, ο δикέφαλος αετός, οι εκκλησίες, οι ρόδακες, τα ανθέμια, τα γεωμετρικά σχήματα. Επίσης παραστάσεις με ανθρώπινες μορφές, γοργόνες και ειδυλλιακές σκηνές από τον γάμο, το κυνήγι, τη ναυτική ζωή στολίζουν συχνά τα νεοελληνικά κεντήματα. Στο σύνολο τους τα θέματα αυτά, μέσα από την αρμονία των χρωματικών αποχρώσεων, πετυχημένη διακύμανση της φωτοσκίασης και την λιτότητα της μονοχρωμίας, εκτός από τον διακοσμητικό έχουν κι ένα βαθύ συναισθηματικό χαρακτήρα. Η διπλή αυτή υπόσταση, διακοσμητική και συναισθηματική εκφράζεται πηγαία στα χρωματιστά, λευκά και υφαντά κεντήματα της γυναικείας οικιακής χειροτεχνίας που ακολουθεί τους δικούς της κανόνες στην επιλογή θεμάτων εδραιωμένους στην οικογενειακή και τοπική παράδοση. Πάρα πολλά από αυτά τα κεντήματα φυλάσσονται στα σεντούκια των παλιών σπιτιών. Παλιά κάδρα, μπάντες, καναπλίκια, κουρτίνες, τραπεζομάντιλα, τσοκόπανα, πετσετοθήκες κεντιούνται συνήθως σε υφαντό βαμβακερό ή μεταξωτό στο μάγγανο, με πολλών ειδών βελονιές.

Την παράδοση ακολουθεί και η νεοελληνική χρυσοκεντητική που έχει χαρακτηριστεί σαν κληρονόμος της πιο ονομαστής χειροτεχνίας του Βυζαντίου. Τα νεοελληνικά χρυσοκέντητα είναι αντίστοιχα των βυζαντινών κλαπτών. Οι χρυσορράπτες (τερζήδες) και οι χρυσοκέντητες (συρμακέσηδες) κατά την Τουρκοκρατία είχαν οργανωθεί σε συντεχνίες (ισνάφια και ρουφέτια). Τέτοιες συντεχνίες υπήρχαν στην Κωνσταντινούπολη, την Τραπεζούντα, την Θεσσαλονίκη, τα Γιάννενα και άλλα σημαντικά κέντρα.

Οι χρυσορράπτες έραβαν και κεντούσαν τα εξωτερικά εξαρτήματα της ανδρικής και γυναικείας φορεσιάς ενώ οι χρυσοκεντητές τα κεντήματα για χρήση εκκλησιαστική και κοσμική. Ήταν πλανόδιοι ή διατηρούσαν εργαστήρια σε χειροτεχνικά και εμπορικά κέντρα. Οι πλανόδιοι χρυσορράπτες (καλφάδες ή μαστόροι) που κατάγονταν συνήθως από ορεινές περιοχές της Ελλάδας ξεκινούσαν κάθε άνοιξη με τους βοηθούς τους (μαστορόπουλα ή τσιράκια) από την περιοχή τους και περιόδευαν όλη σχεδόν την Ελλάδα. Εργαστήρια χρυσορραπτών ήκμασαν στην Ήπειρο και την Μακεδονία. Ένα από αυτά τα εργαστήρια στα Γιάννενα, που ήταν ξακουστό κέντρο χρυσοκεντητικής στα Βαλκάνια την εποχή του Αλή Πασά, είχε σαράντα αρχιτεχνίτες και κατασκεύαζε περίπου χίλιους φορεσιές τον χρόνο. Γνωστό φημισμένο κέντρο χρυσοκεντητικής ήταν και το Κρούσοβο της Μακεδονίας. Η τέχνη του χρυσορράπτη περιελάμβανε ράψιμο, κέντημα (κάρφωμα) και σχηματισμό των διακοσμητικών σχεδίων με τα επιραμμένα στο ύφασμα (μεταξωτό, βελούδο, μάλλινο χρυσογάϊτανα ή ασημογάϊτανα, σειρογάϊτανα

(μεταξωτά), ουτράδες (βαμβακερά) και τεχρίλια (μάλλινα). Ο χρυσορράπτης με τα επιραμμένα γαϊτάνια σχημάτιζε τα διακοσμητικά θέματα (συμπλέγματα από ρόδακες, δικέφαλους αετούς, πουλιά, ανθέμια, λουλούδια και γεωμετρικά σχήματα).

Οι χρυσοκεντητές (συρμακέσηδες) δεν ήταν πλανόδιοι αλλά είχαν μόνιμα εργαστήρια όπου δούλευαν ειδικευμένοι τεχνίτες, άνδρες κυρίως αλλά και γυναίκες. Οι γυναίκες δούλευαν συνήθως στο σπίτι τους ή στο σπίτι του αρχιμάστορα. Οι άξιοι αυτοί τεχνίτες κεντούσαν το διακοσμητικό θέμα με σουβλί και βελόνη χρησιμοποιώντας χρυσό σύρμα ή χρυσόνημα. Το σύρμα ήταν από ολοκάθαρο χρυσάφι ή ασήμι ελατό, δηλαδή μακρύ λεπτό εύκαμπτο έλασμα. Το χρυσόνημα ή τέλι ήταν σύρμα τυλιγμένο σε λεπτή κλωστή μεταξωτή ή βαμβακερή. Την τεχνική αυτή χρησιμοποιούσαν στα κεντήματα εκκλησιαστικής χρήσης (λειτουργικά άμφια, καλύμματα της Αγίας Τράπεζας, πύλες, λάβαρα, κ.ά.), σε καλύμματα κεφαλής, υποδήματα, κλινοσκεπάσματα, παραπετάσματα, μαξιλάρες και άλλα είδη για ατομική χρήση ή για την διακόσμηση του σπιτιού. Ανάλογα με τον τρόπο της στερέωσης η τεχνική των συρμακέσηδων διακρίνεται στην καρφωτή και την κρυφή. Η λαμπρή τέχνη της χρυσοκεντητικής απαιτούσε σχεδιαστικές γνώσεις, χρωματική ευαισθησία, ικανότητα σύνθεσης και προσαρμογής και ιδιαίτερα σωστή κατανομή στον διαθέσιμο χώρο.

Τα νεοελληνικά κεντήματα, απομεινάρια παλιάς κληρονομιάς, με ιδιαίτερο λαογραφικό και καλλιτεχνικό ενδιαφέρον μας παρέχουν σήμερα την δυνατότητα μιας ουσιαστικής ανθρώπινης και εθνικής αυτογνωσίας και συνάμα μιας τελετουργικής μύησης στον μυστηριώδη και εκθαμβωτικό κόσμο της νεοελληνικής κεντητικής.¹

¹ www.eikastikon.gr/kritikesparousiaseis/lada_grkentima.html

(Μαρία Λαδά – Μινωτού, Νεοελληνική Κεντητική, Ελληνικά Κεντήματα, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία, Αθήνα, 1998)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

7.1 ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΡΓΩΝ

7.1.1 ΕΞΩΤΡΑΧΗΛΙΑ, 19^{ος} – 20^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΘΡΑΚΗΣ

Με μάλλινο ύφασμα μονό, βαμμένο μαύρο, το καλτσosκούτι, ράβανε την τραχηλιά που είχε μια στενή λουρίδα στο λαιμό για να κουμπώνει πίσω. Τη φορούσαν πάνω από την τραχηλιά του πουκαμίσου και τη συγκρατούσαν στη θέση της με τα εξωτερικά ρούχα. Αυτή η εξωτραχηλιά είναι κεντημένη με βαμβακερά νήματα, τα ράμματα, σε άσπρο, γαλάζιο, ροδί ανοιχτό, κίτρινο, βυssινί και χρυσαφί. Το κέντημα το ονόμαζαν πλάκα, έχει στο κέντρο κατακόρυφα μία σειρά βελονιές με τον κόμπο και αντικριστά τη μονή πλαγιαστή. Το ψαροκόκαλο και η σταυροβελονιά δημιουργούν τα σχέδια, όπου κυριαρχούν το άσπρο χρώμα και οι μαύροι σταυροί ανάμεσα στα διαγώνια τοποθετημένα γεωμετρικά σχήματα, το δρεπανάτο με τους δύο σταυρούς. Διαστάσεις: μήκος 0,50 μ., φάρδος ένα φύλλο υφάσματος 0,333 μ.

Εικόνα 7 – 1.

Εικόνα 7 – 2.

Εικόνα 7 – 1. Εξωτραχηλιά, 19^{ος} – 20^{ος} αιώνας. Σαρακατσάνοι Θράκης.

Εικόνα 7 – 2. Γεωμετρικά σχέδια, λεπτομέρειες από το κεντρικό θέμα.

7.1.2 ΠΟΔΙΑ, 19^{ος} – 20^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΘΡΑΚΗΣ

Τις μικρές σκουτίσιες ποδιές, τις παναούλες, σχημάτιζαν με μάλλινο σκουτί που το ύφαιναν οι γυναίκες. Στρίβανε οι ίδιες τα μάλλινα νήματα για τα πανωκεντήδια και τα σειρήτια, τα κατσέλια. Στις ενώσεις του σκουτιού διαπλέκανε μαύρα και πορτοκαλί στρίμματα και πρόσθεταν από κάθε πλευρά έξι κατσέλια, δύο κόκκινα, ένα πορτοκαλί, ένα γαλαζοπράσινο και πάλι δύο κόκκινα. Στο κέντρο της ποδιάς κεντούσαν με το κασινάκι ή την αλυσιδίτσα μεγάλους βυζαντινούς σταυρούς, έναν ολόκληρο στο κέντρο και μισούς ολόγυρά του. Οι σταυροί αυτοί θυμίζουν βυζαντινά πρότυπα σε στιχάρια ή επιγονάτια. Στην παρυφή ράβανε κατσέλια χρωματιστά, το πλατύ, και πάνω τους, για περισσότερο στολισμό, συρράβανε και άλλα, δημιουργώντας κυκλάκια, τις κουλούρες. Διαστάσεις: ύψος 0,39 μ., φάρδος στον ποδόγυρο 0,315 μ.

Εικόνα 7 – 3.

Εικόνα 7 – 4.

Εικόνα 7 – 3. Ποδιά, 19^{ος} – 20^{ος} αιώνας. Σαρακατσάνοι Θράκης.

Εικόνα 7 – 4. Λεπτομέρεια από το κεντρικό θέμα της ποδιάς.

7.1.3 ΠΟΔΙΑ, 19^{ος} – 20^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΘΡΑΚΗΣ

Η παναούλα με τον ήλιο είναι όμοια ραμμένη και κεντημένη με μάλλινα νήματα και κατσέλια όπως της προηγούμενης ποδιάς. Τα νήματα είναι βαμμένα πράσινα σκούρα, κόκκινα, χρυσοκίτρινα και άσπρα. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μαϊάνδροι, τα μικρά λουλούδια, τα σχηματισμένα σαν λύρες, στις επάλληλες περιφέρειες που σχηματίζουν τον ήλιο, και τα τελικά σίγμα στον μισό σταυρό. Διαστάσεις: ύψος 0,45 μ., φάρδος στον ποδόγυρο 0,39 μ.

Εικόνα 7 – 5. Ποδιά, 19^{ος} – 20^{ος} αιώνας. Σαρακατσάνοι Θράκης.

Εικόνα 7 – 6. Κυκλικό κεντητικό θέμα στο κέντρο της ποδιάς.

7.1.4 ΣΑΜΑΡΟΚΑΛΥΜΜΑ, 19^{ος} – 20^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΘΡΑΚΗΣ

Το νυφικό σαμαροσκέπασμα, που κάλυπτε τα καπούλια του αλόγου κατά την παράδοση της νύφης και τη μεταφορά της στο κονάκι του γαμπρού, το σχημάτιζαν με ένα κομμάτι γαλάζιο σκούρο καλτσοςκούτι που ένωναν με μία πλατιά λουρίδα κόκκινο ύφασμα. Για τη διχαλωτή βελονιά της συρραφής χρησιμοποιούσαν άσπρα και κόκκινα νήματα και τα συμπλήρωναν με άλλα ζαφορά, πράσινο, γαλάζιο και άσπρο. Το κόκκινο ύφασμα το ξεφτούσαν και, στρίβοντας τις κλωστές του, δημιουργούσαν κρόσσια. Στις άκρες τους πρόσθεταν φούντες από τα νήματα της ύφανσης και του κεντήματος. Στο κέντρο του καλύμματος και στις τέσσερις γωνίες ράβανε ένα κομμάτι κόκκινο πανί, κομμένο σε σχήμα ρόμβου ή τριγώνου αντίστοιχα. Στον κεντρικό ρόμβο κεντούσαν ένα μεγάλο ισοσκελή σταυρό και ολόγυρά του, πάνω στο καλτσοςκούτι, κεντούσαν με τα χρωματιστά νήματα σταυρούς, όμοιους με αυτούς που κεντούσαν στις νυφιάτικες ποδιές, τις παναούλες. Διαστάσεις: 0,505 X 0,395 μ. το σαμαροσκούτι. Υφαντό κόκκινο με φούντες 0,16 έως 0,18 μ.

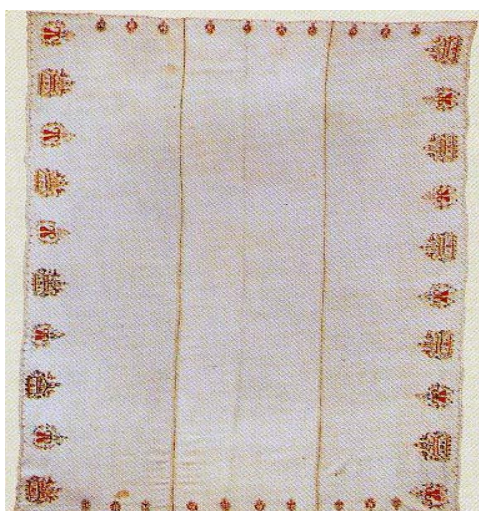

Εικόνα 7 – 7. Σαμαροκάλυμμα, 19^{ος} – 20^{ος} αιώνας. Σαρακατσάνοι Θράκης.

Εικόνα 7 – 8. Λεπτομέρεια από το κέντημα με τα επίρραφα μάλλινα στρίμματα.

7.1.5 ΣΕΝΤΟΝΙ, 17^{ος} – 18^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ

Το τρίφυλλο σεντόνι είναι υφασμένο με λινό και μετάξι, το κουκλόνημα, και ενωμένο με λεπτό αραιό αρπατζίκι, ούγια με ούγια και ζαφορί μετάξι. Έχει γραφτά σχέδια κεντημένα με τις βελονιές αναχυτή, πισωβελονιά και γαζί και μεταξωτές κλωστές βαμμένες από τις γυναίκες σε απαλούς χρωματισμούς. Στις μακριές πλευρές έχουν κεντήσει δύο θέματα: καράβια σε τομή, κατά μέτωπο με δύο ανθρώπινες φιγούρες, και αντικριστά πουλιά στην κορυφή. Ο Μάης, το δεύτερο θέμα, μια ανθρώπινη φιγούρα, περιβάλλεται από στεφάνι με κλαδιά και λουλούδια. Στις στενές πλευρές έχουν κεντήσει μικρά αγγεία με ανθικά θέματα. Οι μεταξωτές κλωστές είναι βαμμένες, από τις ίδιες τις γυναίκες με φυτικές βαφές, σε κόκκινο βυσσινί, γαλάζιο, πολύ ανοιχτό πράσινο, ζαφορά, φαιό, ροδί, άσπρο, γαλάζιο – νερένιο και καφέ σκούρο σαν μαύρο. Διαστάσεις: 2,06 X 1,34 μ.

Εικόνα 7 – 9. Σεντόνι, 17^{ος} – 18^{ος} αιώνας. Σκύρος.

Εικόνα 7 – 10. Καράβι χαρακτηριστικό σκυριανό κεντητικό θέμα.

7.1.6 ΜΑΧΡΑΜΑΣ, 17^{ος} – 18^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ

Ο μαχραμάς είναι πολυτελές είδος πετσέτας από αραχνοϋφαντο μεταξωτό ύφασμα. Χρησίμευε κυρίως για να τυλίγουν τα πρόσφορα που έστελναν στην εκκλησία για τα τρίμερα, τα εννιάμερα και τα σαράντα. Στους γάμους και στις γιορτές τα κρεμούσαν στην κόρδα μαζί με τα καλά υφαντά και τις φορεσιές.

Ο μαχραμάς είναι κεντημένος στις δύο άκρες του υφάσματος με λεπτές μεταξωτές και μεταλλικές κλωστές και τις διπρόσωπες βελονιές. Ένα μεγάλο δικάταρτο καράβι με τα είκοσι δύο κουπιά του και τα πανιά ανεβασμένα είναι έτοιμο να σαλπάρει. Ανάμεσα στα κατάρτια ναύτες, ανεβασμένοι στα σχοινιά και άλλοι στην πλώρη και στην πρύμνη, με ποικιλόχρωμες φορεσιές. Ολόγυρά τους σημαίες, πουλιά, λουλούδια και άλλα μικρότερα μοτίβα. Κάτω από το καΐκι, καβαλάρης με λουλούδι στο χέρι σέρνει τέσσερα ζωάκια, τις ασπίδες. Το καΐκι περιβάλλει λεπτή γραμμή καφέ σκούρα με σχηματοποιημένα πουλάκια σε ίσες αποστάσεις. Στις δύο πλευρές στόλιζαν το μαχραμά με μικρά φουντάκια από τις κλωστές του κεντήματος, ενώ στη στενή πλευρά άφηναν τις κλωστές του στημονιού να εξέχουν και τις έστριβαν σε λεπτά κρόσσια. Στο ύφασμα ανάμεσα στις πλούσια κεντημένες άκρες, έριχναν σκόρπια μικρά σχέδια, ένα καραβάκι με το ναύτη και ολόγυρα φανταστικά ζώα και λουλούδια.

Με μεταξωτές κλωστές, βαμμένες σε χρώματα γαλάζιο, πράσινο, κίτρινο, ροδί, άσπρο, μαύρο και αποχρώσεις του κόκκινου, και τις βελονιές ασταχωτή, ψήφα, διπλή ψήφα, μονή και διπλή περαστή ή πατητή, γαζάκι και αλυσιδίτσα, έχουν κεντηθεί τα πλούσια σχέδια του μαχραμά. Διαστάσεις: 0,45 X 104,5 μ.

Εικόνα 7 – 11.

Εικόνα 7 – 12.

Εικόνα 7 – 11. Μαχραμάς, 17^{ος} – 18^{ος} αιώνας. Σκύρος.

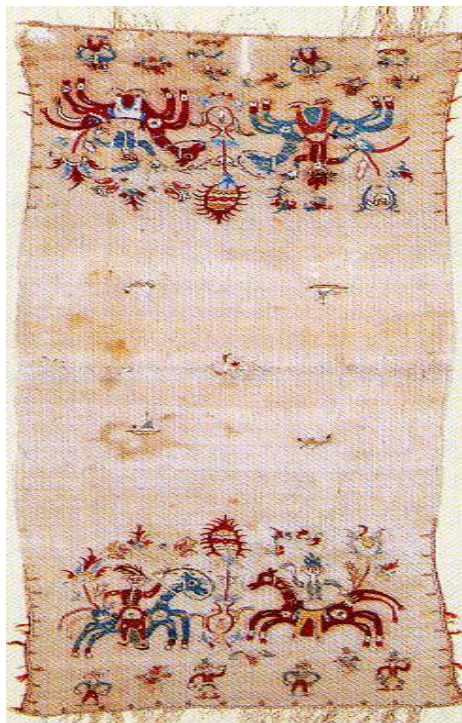
Εικόνα 7 – 12. Λεπτομέρειες από ναύτες στο μπροστινό κατάρτι του καραβιού.

7.1.7 ΜΑΧΡΑΜΑΣ, 16^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ

Σπάνιο γραφτό σχέδιο σε μονό μεταξωτό ύφασμα, κεντημένο με τις διπρόσωπες βελονιές διπλή ψήφα, ασταχωτή, πατητή ή περαστή και αλυσιδίτσα και λεπτές μεταξωτές κλωστές, βαμμένες από τις ίδιες τις γυναίκες με φυτικές βαφές σε αρμονικά συνδυασμένες αποχρώσεις, κόκκινο και γαλάζιο σε πολλές αποχρώσεις, άσπρο, πράσινο, ροδί, φαιό, ζαφορά, χρυσοκίτρινο, καφέ και λίγη χρυσοκλωστή.

Μέσα από το στρίφωμα έχουν κεντήσει ανθρωπάκια σε στάση χορού και φανταστικά μικρά σχέδια. Στο κέντρο κάθε πλευράς, γλάστρα με κλαδί που καταλήγει σε μεγάλο λουλούδι. Δεξιά και αριστερά της αντικριστοί καβαλάρηδες σε γιορταστική διάθεση. Φορούν γιλέκα κουμπωτά και στενά βρακιά και έχουν στο κεφάλι σκούφους. Με το ένα χέρι κρατούν χαλινάρια. Τα άλογα έχουν στη ράχη σαμάρι και σηκωμένες τις ουρές τους. Κλαριά με φύλλα, λουλούδια και πουλάκια προβάλλουν ολόγυρά τους. Αν και οι δύο πλευρές έχουν όμοια παράσταση, υπάρχουν κάποιες διαφορές τόσο στο σχέδιο όσο και στη θέση των χρωμάτων.

Το κέντημα περιβάλλει λεπτή γραμμή και αγγεία με σταυρό σε ίσες αποστάσεις, το γραμματάκι. Στις δύο πλευρές και σε όσο από το μήκος του μαхраμά καλύπτει το κέντημα, προσθέτουν φουντάκια. Στη στενή πλευρά εξέχουν οι κλωστές του στημονιού, στριμμένες σε μακριά κρόσσια. Ο μαхраμάς είναι ενωμένος οριζόντια στο κέντρο. Διαστάσεις: 1,25 X 0,38 μ.

Εικόνα 7 – 13.

Εικόνα 7 – 14.

Εικόνα 7 – 13. Μαхраμάς, 16^{ος} αιώνας. Σκύρος.

Εικόνα 7 – 14. Έφιππη μορφή, λεπτομέρεια.

7.1.8 ΜΑΧΡΑΜΑΣ, 19^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ

Ο χορός με τα σπαθιά είναι το θέμα που καλύπτει τις στενές πλευρές του μαχραμά. Στο κέντρο, λυράρης κατά πρόσωπο φορεί επενδυτή, κεντημένο με λουλούδια, βράκα και σαρίκι με κόσμημα. Δεξιά και αριστερά του κλαριά με λουλούδια και άνδρες που κρατούν σπαθιά. Φορούν πουκάμισο, γιλέκο, κουμπωμένο μπροστά, και άσπρη βράκα, κεντημένη με έξι φύλλα. Μέσα από τις παρυφές ανθοφόρο αγγείο με κλαρί γεμάτο λουλούδια. Στην παρυφή, άσπρη σπαστή γραμμή και πρόσθετα φουντάκια. Το γραφτό σχέδιο έχει κεντηθεί σε λεπτό βαμβακερό ύφασμα με λεπτά μετάξια σε κόκκινο, πράσινο, γαλάζιο, ροδί, σταχτί, μαύρο και χρυσοκλωστή, και με τις βελονιές ασταχωτή και γαζί. Διαστάσεις: 0,445 X 0,90 μ.

Εικόνα 7 – 15. Μαχραμάς, 19^{ος} αιώνας. Σκύρος.

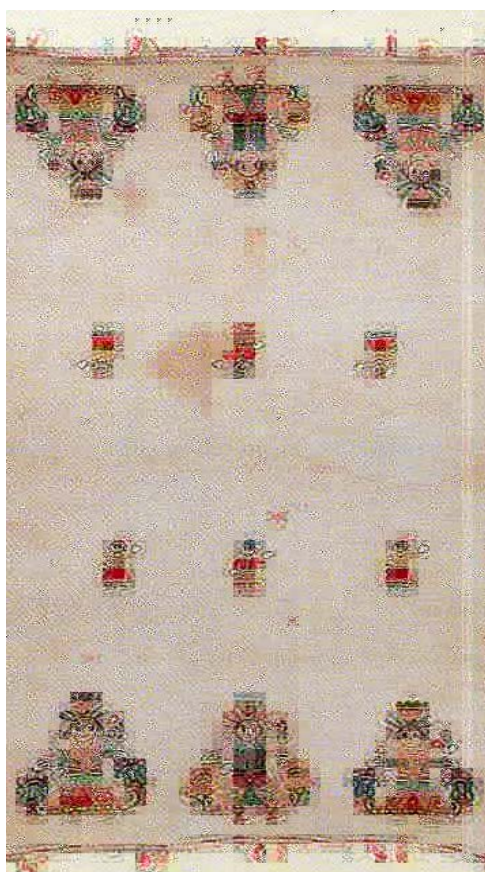
Εικόνα 7 – 16. Ανδρικές μορφές σε ζωγραφική απόδοση, χαρακτηριστικό κεντητικό θέμα της Σκύρου.

7.1.9 ΠΕΣΚΙΡΙ, 18^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ

Το πεσκίρι είναι κεντημένο σε λινόμέταξο ύφασμα με τις βελονιές ασταχωτή και γαζί και μετάξια βαμμένα από τις ίδιες τις γυναίκες σε κόκκινο, βυσσινί, γαλαζοπράσινο (πετρόλ), ροδί, νερένιο γαλάζιο, άσπρο, γκριζογάλαζο και καφέ.

Έχει στις δύο στενές πλευρές από τρεις γυναικείες μορφές, τις ξούνες, με άνθινη κορόνα, ζώνη στη μέση με πόρπη, λουλούδι στο τεταμένο αριστερό χέρι και κλαδιά με λουλούδια από τη βάση της φούστας τους προς τα πάνω. Στο κέντρο της πετσέτας άλλες έξι μικρότερες γυναικείες φιγούρες με τεταμένο το αριστερό χέρι και σκούφωμα.

Στην απόληξη, στις στενές πλευρές, διάτρητη χυτή διακόσμηση, το κουφογάρι, και φουντάκια. Διαστάσεις: 0,75 X 0,42 μ.

Εικόνα 7 – 17.

Εικόνα 7 – 18.

Εικόνα 7 – 17. Πεςκίρι, 18^{ος} αιώνας. Σκύρος.

Εικόνα 7 – 18. Γυναικεία μορφή πλαισιωμένη από άνθιμο διάκοσμο, χαρακτηριστικό σκυριανό κεντητικό θέμα.

7.1.10 ΠΡΟΣΚΕΦΑΛΑΔΑ, ΑΡΧΕΣ 18^{ου} ΑΙΩΝΑ. ΣΚΥΡΟΣ

Η γραφή, ζωγραφισμένη προσκεφαλάδα είναι κεντημένη σε λινόμέταξο ύφασμα με λεπτή μεταξιά, γαλάζιο σε πολλές αποχρώσεις που μόνο τα πολλαπλά βουτήματα στο λουλάκι αποδίδουν, κεραμιδί και πράσινο σε αποχρώσεις, κίτρινο απαλό, χρυσαφί, φαιό πολύ ανοιχτό, άσπρο και καφέ στα περιγράμματα, μαυροντυμένα. Το κέντημα έχει γίνει με την ασταχωτή βελονιά και το γαζί στα περιγράμματα. Το σχέδιο επαναλαμβάνεται δύο φορές κατακόρυφα και καλύπτει όλη την επιφάνεια της προσκεφαλάδας. Από ένα μικρό αγγείο φύονται τρία κλαδιά. Στο κέντρο μια μεγάλη τουλίπα καταλήγει σε λουλούδι στεφανωμένο. Τα δύο άλλα περιβάλλουν την τουλίπα και έχουν ζεύγη λουλουδιών αντικριστά τοποθετημένων – τουλίπες, γαρύφαλλα και στάχια. Στα κλαδιά αυτά πατούν αντωπά κεντημένοι τσαλαπετεινοί και στη βάση αντικριστές μικρές σκλήπεντρες. Διαστάσεις: 1,02 X 0,47 μ.

Εικόνα 7 – 19.

Εικόνα 7 – 20.

Εικόνα 7 – 19. Προσκεφαλάδα, αρχές 18^{ου} αιώνα. Σκύρος.

Εικόνα 7 – 20. Λεπτομέρεια από το φυτικό διάκοσμο των γραφτών κεντημάτων.

7.1.11 ΠΡΟΣΚΕΦΑΛΑΔΑ, 18^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ

Σε λινόμέταξο ύφασμα είναι κεντημένη η προσκεφαλάδα με τον ήλιο, κεντημένο δύο φορές αντικριστά. Το ένα θέμα είναι πλουσιότερο από το άλλο, λείπουν το μεγάλο κεντρικό γαρύφαλλο και οι καμπανούλες. Στο κέντρο της στενής πλευράς φύονται δύο κλαδιά διχαλωτά που καταλήγουν σε γαρύφαλλα. Ανάμεσα τους μικρό κουμάρι με τον ήλιο, στρογγυλό θέμα που περιβάλλει ακτινωτό λουλούδι με τέσσερα πουλάκια και τέσσερα λουλουδάκια. Έχει εξωτερικά πριονωτά φύλλα και λίγο πιο έξω λεπτά κλαριά με πολλά λουλουδάκια και φύλλα. Στο κέντρο δύο μεγάλες καμπανούλες και δεξιά και αριστερά τους χρυσοκίτρινοι ήλιοι με τουλίπες κ.λ.π. ολόγυρά τους, είναι όλα μαυροντυμένα. Στις γωνίες αντικριστά πετεινάκια και ανάμεσα στα ανθισμένα κλαδιά σκόρπιες μέλισσες, διάφορα πουλάκια και μικρά ακαθόριστα σχήματα.

Η προσκεφαλάδα έχει κεντηθεί με μετάξια βαμμένα από τις ίδιες τις γυναίκες με φυτικές βαφές σε αποχρώσεις του γαλάζιου και σε κεραμιδί, λαδί, χρυσαφί, πολύ απαλό φαιό, ζαφορί, χρυσοπράσινο, άσπρο και καφέ. Ολόκληρη η προσκεφαλάδα είναι κεντημένη με την περαστή βελονιά και έχει πισωβελονιά στα μαυροντυμένα μέρη του κεντήματος. Διαστάσεις: 0,97 X 0,54 μ.

Εικόνα 7 – 21. Προσκεφαλάδα, 18^{ος} αιώνας. Σκύρος.

Εικόνα 7 – 22. Λεπτομέρεια από το φυτικό διάκοσμο των γραφτών κεντημάτων.

7.1.12 ΚΕΦΑΛΑΡΙ, 18^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ

Η ασταχωτή βελονιά, συνδυασμένη με την εναλλαγή χαρούμενων χρωματισμών, δημιουργούν τη ζωγραφική απεικόνιση που αναζητούσε η κεντήστρα. Το γραφτό σχέδιο πάνω στο λεπτό πυκνοϋφασμένο λινό ύφασμα έχει κεντηθεί με λεπτές βελονιές ασταχωτή και μεταξωτές κλωστές σε κόκκινο, πράσινο, γαλάζιο, ζαχαρί ανοιχτό και σκούρο, χρυσοκίτρινο και καφέ.

Από ένα αγγείο φύονται δύο ανθοφόρα κλαδιά που διατρέχουν τις τρεις πλευρές του κεφαλαριού και καταλήγουν σε μεγάλα γαρύφαλλα. Στις γωνίες, πάνω στ κλαδιά, αντωπές σχηματοποιημένες σειρήνες.

Στο κέντρο ένας άρχοντας καλπάζει καθισμένος στο άλογο του, ενώ κρατά περήφανα τα σπαθιά του. Φορεί γιλέκο με μακριά μανίκια, ριγυτό κοντογίλεκο, κουμπωμένο μπροστά, και βράκα επίσης ριγωτή. Από τη μέση του κρέμεται σπαθί και στο κεφάλι φορεί ψηλό γυριστό καπέλο με μεγάλο δίχρωμο φτερό. Το άλογο έχει μεγάλη χαίτη, χάμουρα και φουντωτή ουρά. Τη ράχη του καλύπτει σαμαροκάλυμμα. Διαστάσεις: 0,37 X 0,49 μ.

Εικόνα 7 – 23. Κεφαλάρι, 18^{ος} αιώνας. Σκύρος.

Εικόνα 7 – 24. Ανδρική μορφή σε ζωγραφική απόδοση, χαρακτηριστικό κεντητικό θέμα της Σκύρου.

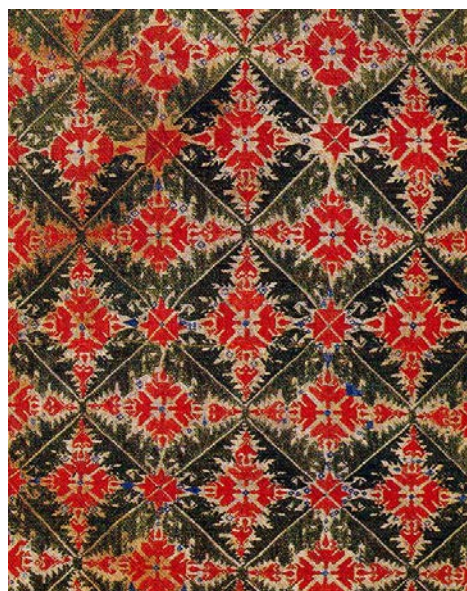
7.1.13 ΜΑΞΙΛΑΡΙ, 17^{ος} – 18^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ

Σπάνιο και εξαιρετικό στην εκτέλεση κέντημα, με έντονη την προσπάθεια νατουραλιστικής απόδοσης των θεμάτων με τις μετρητές – ξομπλιαστές βελονιές.

Τέσσερα πλατιά πράσινα φύλλα σε διαγώνια διάταξη έχουν στη βάση τους ένα αστεροειδές σχήμα, και με τα αντικριστά τους φύλλα δημιουργούν αλληπάλληλους ρόμβους. Ανάμεσα σε κάθε φύλλο μένει ακέντητη μία ευθεία γραμμή, σαν νεύρο, που ορίζει τους ρόμβους. Αυτή οφείλεται στην αλλαγή της φοράς της βελονιάς καθώς μετρά μία τις κλωστές του στημονιού μία του υφαδιού και αποδίδει συγχρόνως διαφορετική ανταύγεια στην κλωστή, σκούρα για το στημόνι και απαλότερη για το υφάδι. Στη βάση του το φύλλο είναι πλατύτερο και, καθώς γυρίζει αντικριστά στις δύο πλευρές, δημιουργεί το κορμί και το κεφάλι πουλιού, αντωπά τοποθετημένου.

Επειδή το κάθε φύλλο λεπταίνει προς την απόληξή του, τα κενά που απομένουν αποδίδουν το σχήμα τραβηγμένου ρόμβου με τις δύο γωνίες οξείες, στη μία σειρά οριζόντια και στην άλλη κάθετα.

Το κέντρο των ρόμβων καλύπτουν τέσσερις κόκκινοι αετοί με ανοιχτά φτερά σχηματίζοντας σταυρό, καθώς τα κεφάλια τους σχεδόν ακουμπούν σε μικρό γαλάζιο σημείο. Ανάμεσα στις οξείες γωνίες το σχέδιο συμπληρώνεται με εραλδική. Επειδή το κάθε φύλλο λεπταίνει προς την απόληξή του, τα κενά που ανθρωπίνη φιγούρα με μυτερό καπέλο, σαν κυπαρίσσι. Το λινό μαξιλάρι είναι κεντημένο με κρεμεζί, πράσινα και ελάχιστα γαλάζια μετάξια και τη μετρητή ασταχωτή βελονιά. Διαστάσεις: 0,83 X 0,475 μ.

Εικόνα 7 – 25.

Εικόνα 7 – 26.

Εικόνα 7 – 25. Μαξιλάρι, 17^{ος} – 18^{ος} αιώνας. Σκύρος.

Εικόνα 7 – 26. Λεπτομέρειες από το δίχρωμο κέντημα.

7.1.14 ΚΑΛΟ ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ ΜΕ ΤΑ ΧΡΥΣΑ, 18^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ

Το καλό, νυφιάτικο, μεταξωτό πουκάμισο ράβεται με δύο διαφορετικά υφάσματα, ολομέταξο αραχνοϋφαντο για το κορμί, και μετάξι, κουκουλήθρα, με λινό ή βαμβάκι για τη σκούτα. Το κορμί, πράσινο αραχνοϋφαντο, έχει μακριά φαρδιά μανίκια, όσο ένα φύλλο υφάσματος. Είναι ενωμένα στο κορμί με αρπατζίκι, δουλεμένο με μάλαμα, το χρυσόνημα. Με το ίδιο μάλαμα πλέκανε και τη δαντέλα που βάζανε στην ένωση του μανικιού, από τον καρπό ως τον ώμο. Το κέντημα στην παρυφή του μανικιού είναι κι αυτό κεντημένο με μάλαμα. Όταν είναι τόσο βαρύτιμο το ονομάζουν κανταράτο. Το εξαιρετικό αυτό κέντημα, το γερτό κλαδί με το μεγάλο λαλέ, που επαναλαμβάνεται τέσσερις φορές στο γύρο του μανικιού, είναι διπρόσωπο, πολύ προσεχτικά εργασμένο με την ασταχωτή βελονιά. Στο στρίφωμα έχει πρόσθετη δαντέλα πλεγμένη με ασήμι, αληθινό μάλαμα και μετάξι.

Το κάτω μέρος, η σκούτα, ράβεται με τέσσερα φύλλα ύφασμα, ενωμένα μεταξύ τους με αρπατζίκι και τρίχρωμη αρατζιδέλα κοντά στο στρίφωμα. Κάθε φύλλο έχει μέσα από το στρίφωμα λεπτή ταινία, κεντημένη με κόκκινη μεταξωτή κλωστή και σταυροβελονιά. Το γραφτό σχέδιο, τα πουλιά του σκίνου, είναι κεντημένο με την ασταχωτή βελονιά και μεταξωτές κλωστές σε κρεμεζί, γαλάζιο, πράσινο, χρυσαφί, ροδί. Στον ποδόγυρο έχει φαρδιά δαντέλα κοπανέλι πλεγμένη με χρυσόνημα, αργυρόνημα και μετάξια. Διαστάσεις: ύψος 0,98 μ., ύψος κορμιού 0,39 μ., μήκος μανικιού 0,61 μ., φάρδος 0,77 μ., ύψος κεντήματος στα μανίκια 0,15 μ., δαντέλας 0,05 μ., ύψος ποδόγυρου και δαντέλας 0,15 μ.

Εικόνα 7 – 27.

Εικόνα 7 – 28.

Εικόνα 7 – 27. Καλό πουκάμισο με τα χρυσά, 18^{ος} αιώνας. Σκύρος.

Εικόνα 7 – 28. Γραφτό σχέδιο σε σχήμα πουλιού από τους ποδόγυρους.

7.1.15 ΚΕΦΑΛΑΡΙ, 17^{ος} – 18^{ος} ΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΥΡΟΣ

Νυφικό κεφαλάρι, δίχρωμο, κεντημένο σε λινό ύφασμα με μεταξωτές κλωστές σε δύο αποχρώσεις ανοιχτό κρεμεζί και πράσινο. Το κεφαλάρι έχει στις τρεις πλευρές κεντημένη την παρυφή ανάμεσα σε δύο ευθείες πράσινες γραμμές. Στο κέντρο σχηματίζεται γεωμετρικό σχέδιο με τη διπλή περαστή βελονιά και πράσινα μετάξια ο διπλός ποταμός. Ανάμεσα στον ποταμό και στις γραμμές δημιουργούνται ρόμβοι και τρίγωνα. Τα κενά καλύπτουν τετράλοβα ή τρίλοβα ακτινωτά λουλούδια, κεντημένα με μεταξωτές κλωστές, βαμμένες με ριζάρι σε ανοιχτόχρωμη απόχρωση, και τη λοξή περαστή βελονιά. Ανάλογα με τη φορά της βελονιάς το κέντημα αποδίδει ανοιχτότερο ή σκουρότερο χρώμα. Έξω από τις πράσινες γραμμές επαναλαμβανόμενο μικρό φυτικό θέμα σε ροδί χρώμα.

Στη στενή πλευρά, απ' όπου μπαίνει το κεφαλάρι στη θέση του, το κέντημα έχει περιοριστεί στην πράσινη γραμμή και το ροδί φυτικό θέμα. Το κέντημα είναι όμοιο και στις δύο όψεις. Στη μία στενή πλευρά τρεις φούντες από τα μετάξια του κεντήματος και λίγο μετάξι στο φυσικό του χρώμα. Διαστάσεις: 0,53 X 0,41 μ.

Εικόνα 7 – 29. Κεφαλάρι, 17^{ος} – 18^{ος} αιώνας. Σκύρος.¹

¹ Ελληνική Κεντητική 17^{ος} – 19^{ος} αιώνας, Έργα τέχνης από τις συλλογές του Μουσείου Victoria and Albert, Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, 2006.

7.2 ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΜΕΤΡΙΑΣ ΤΩΝ ΜΟΤΙΒΩΝ

Μέσα από τη συλλογή υλικού που προέρχεται από βιβλία, φωτογραφικά αρχεία μουσείων και προσωπικά μας αρχεία των υπό εξέταση περιοχών Θράκης – Εύβοιας – Σκύρου, προκύπτει η ανάγκη να παραθέσουμε την συμμετρία των μοτίβων των κεντημάτων, των φορεσιών και των ποδιών που αναλύσαμε σε προηγούμενα κεφάλαια.²

Ουσιαστικά, όπως η τοπική κουλτούρα, η γεωγραφική θέση και τα ιδιαίτερα λαογραφικά στοιχεία κάθε περιοχής επηρεάζουν το χρώμα και τα σχέδια που χρησιμοποιούνται στην ύφανση και στο κέντημα, έτσι και οι συμμετρίες των μοτίβων εμφανίζουν παρόμοιες επιρροές.

Η ανάλυση γίνεται για δισδιάστατες διακοσμητικές διατάξεις. Ο πίνακας των αποτελεσμάτων παρατίθεται στη συνέχεια.

	ΘΡΑΚΗ	ΕΥΒΟΙΑ	ΣΚΥΡΟΣ
Pmm2	31	14	23
Pma2	2	10	2
Pm11	44	51	17
P1m1	1	2	3
P1a1	5	1	1
P112	2	4	6
P111	15	18	48
ΣΥΝΟΛΟ	100	100	100

Πίνακας 7 – 1.

Στη συνέχεια ακολουθεί τμήμα από το υλικό που εξετάστηκε για την καλύτερη κατανόηση της έρευνας.

² βλ. Βιβλιογραφία

7.2.1 ΘΡΑΚΗ

Εικόνα 7 – 1. Υπάγεται στην κατηγορία pm11.

Εικόνα 7 – 3α. Υπάγεται στην κατηγορία pm2.

Εικόνα 7 – 3β. Υπάγεται στην κατηγορία p1m1.

Εικόνα 7 – 5α. Υπάγεται στην κατηγορία pm11.

Εικόνα 7 – 5β. Υπάγεται στην κατηγορία pm12.

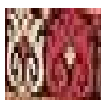
Εικόνα 7 – 5γ. Υπάγεται στην κατηγορία pm11.

Εικόνα 2 – 1.

Εικόνα 2 – 1α. Υπάγεται στην κατηγορία p111.

Εικόνα 2 – 1β. Υπάγεται στην κατηγορία pm11.

7.2.2 ΕΥΒΟΙΑ

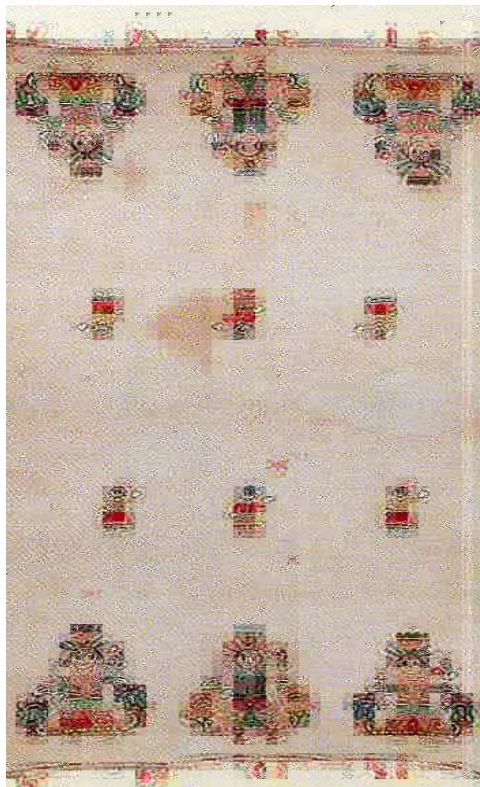
Εικόνα 3 – 3.

Οι ποδιές της φωτογραφίας υπάγονται στην κατηγορία pm11, ενώ το τελείωμα της αριστερής ποδιάς υπάγεται στην κατηγορία pm12.

7.2.3 ΣΚΥΡΟΣ

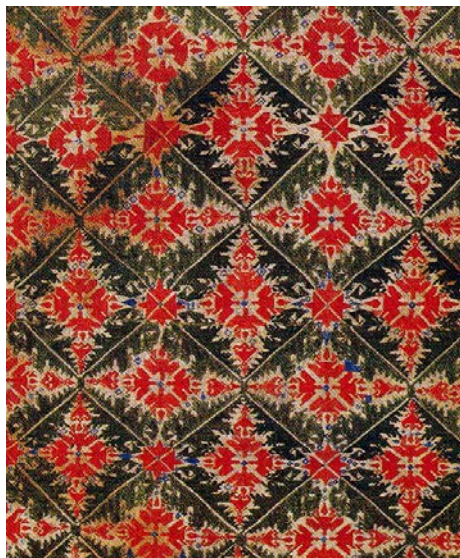
Εικόνα 7 – 13. Υπάγεται στην κατηγορία ρμα2.

Εικόνα 7 – 17. Υπάγεται στην κατηγορία ρ112.

Εικόνα 7 – 19. Υπάγεται στην κατηγορία pm11.

Εικόνα 7 – 25. Υπάγεται στην κατηγορία pm2.

Εικόνα 7 – 29.

Εικόνα 7 – 29α. Υπάγεται στην κατηγορία pm2.

Εικόνα 7 – 29β. Υπάγεται στην κατηγορία pm2.

Εικόνα 7 – 23. Υπάγεται στην κατηγορία p111.

Εικόνα 7 – 27α.

Το σχέδιο των μανικιών του φορέματος υπάγεται στην κατηγορία p111.

Εικόνα 7 – 27β. Υπάγεται στην κατηγορία p111.

Εικόνα 7 – 21.

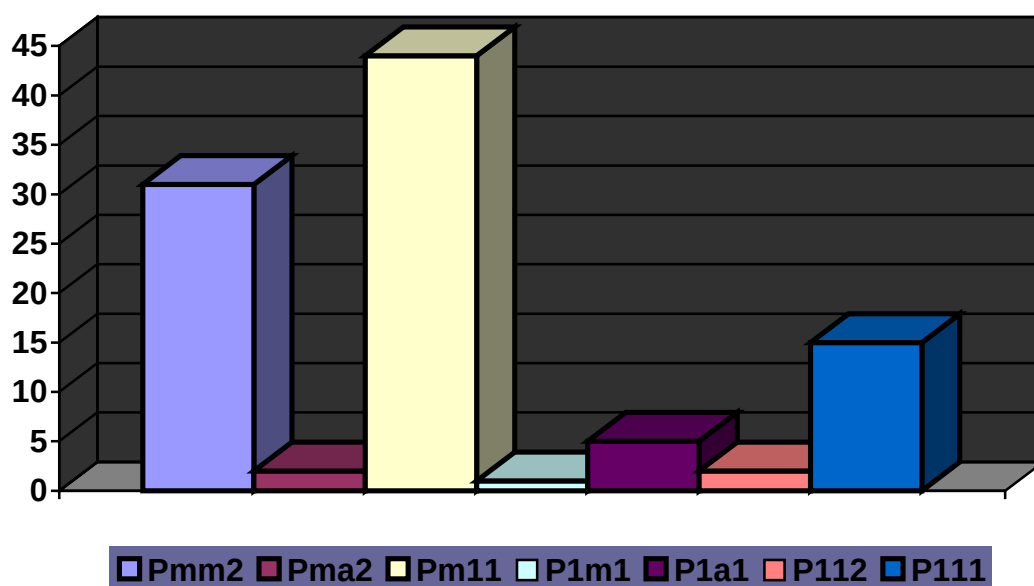
Χαρακτηριστικό κομμάτι σχεδίου το οποίο ενώ φαινομενικά είναι συμμετρικό, εάν το παρατηρήσουμε δεν υπάρχει συμμετρία, διότι είναι χειροποίητο. Αυτό μπορούμε να το δούμε από την ατέλεια του κύκλου και τα χρώματα όπως έχουν διασωθεί με την πάροδο του χρόνου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

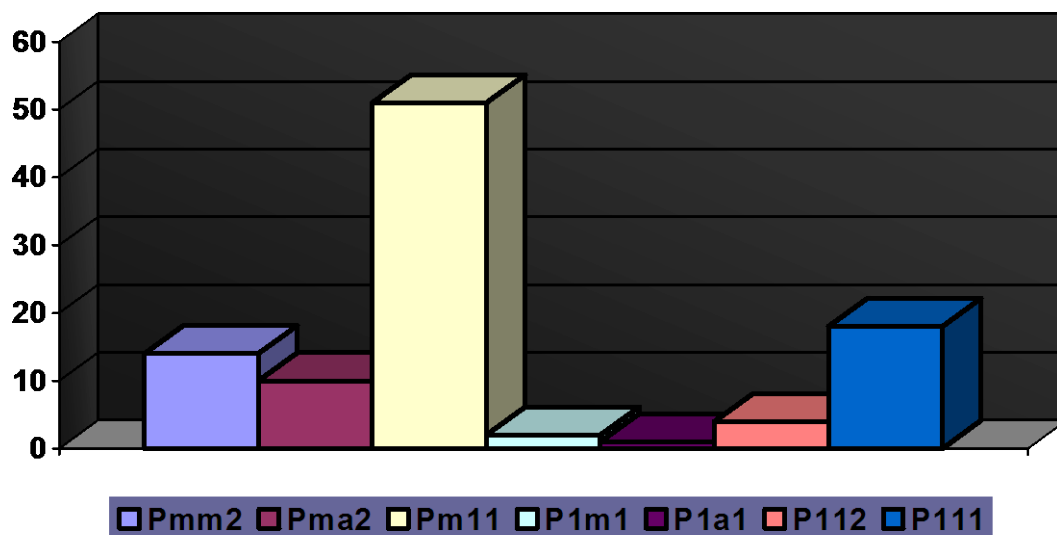
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο κεφάλαιο 7 αναλύθηκε ένα μέρος έργων (κεντήματα, παραδοσιακές ενδυμασίες, ποδιές, σεντόνια, μαντίλια, κεφαλοκαλύμματα) των περιοχών Θράκης, Εύβοιας, Σκύρου ως προς την ραφή τους, τα χρώματα αλλά και τη συμμετρία τους, τα οποία μας έδωσαν πληροφορίες σχετικά με τις ομοιότητες και τις διαφορές που έχουν οι περιοχές μεταξύ τους.

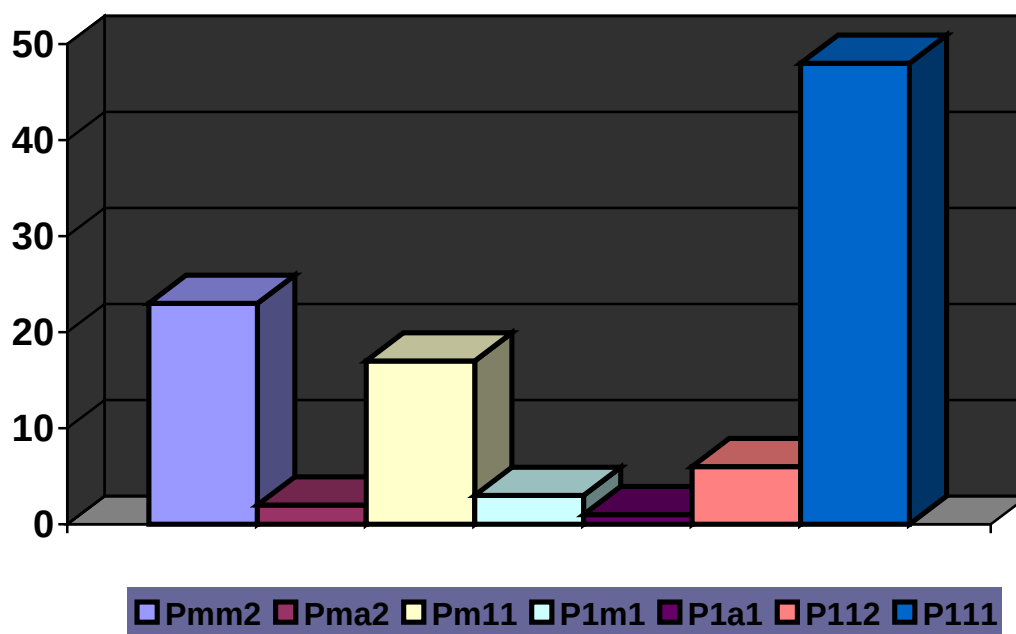
Για την καλύτερη κατανόηση των αποτελεσμάτων παραθέτουμε τα παρακάτω γραφήματα έτσι όπως προέκυψαν από την ερευνητική ανάλυση 100 δειγμάτων από κάθε περιοχή.

Γράφημα 8 – 1. Ταξινόμηση διατάξεων της Θράκης βάση των συμμετριών που τις διέπουν.

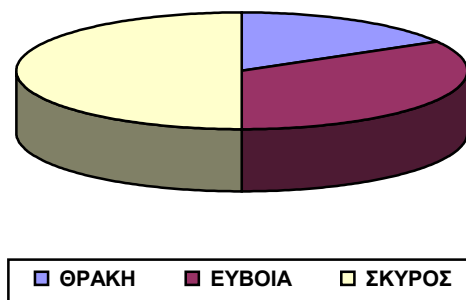
Γράφημα 8 – 2. Ταξινόμηση διατάξεων της Εύβοιας βάση των συμμετριών που τις διέπουν.

Γράφημα 8 – 3. Ταξινόμηση διατάξεων της Σκύρου βάση των συμμετριών που τις διέπουν.

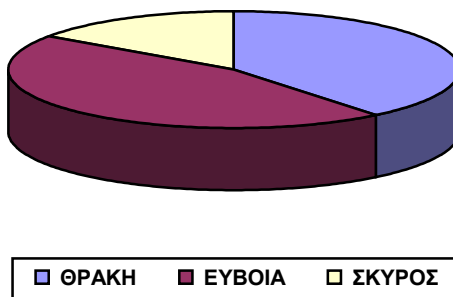
Βάση των παραπάνω γραφημάτων μπορούμε να εξάγουμε τα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Στη Θράκη το 44% των σχεδίων εντάσσονται στην κατηγορία pm11, όπως παρατηρούμε στο γράφημα 8 – 1, ενώ το χαμηλότερο ποσοστό παρατηρείται στην κατηγορία p1m1.
- Στην Εύβοια το 51% των σχεδίων εντάσσονται στην κατηγορία pm11, όπως παρατηρούμε στο γράφημα 8 – 2, ενώ το χαμηλότερο ποσοστό στην κατηγορία p1a1.
- Στη Σκύρο τέλος, το 48% των σχεδίων εντάσσονται στην κατηγορία p111, όπως παρατηρούμε στο γράφημα 8 – 3, ενώ το χαμηλότερο ποσοστό στην κατηγορία p1a1.
- Στη Θράκη όπως και στην Εύβοια κυριαρχεί στα σχέδια η αμφίπλευρη συμμετρία, ενώ στη Σκύρο η μεταθετική συμμετρία. Στις δύο πρώτες περιοχές οι συμμετρίες που χρησιμοποιούνται είναι αρκετά αυστηρές με επαναλήψεις αντικατοπτρισμού (οριζόντιες, κάθετες ή διαγώνιες). Στη Σκύρο οι συμμετρίες έχουν αυστηρή κίνηση με επανάληψη (οριζόντιες, κάθετες ή διαγώνιες), ενώ διατηρούν τον ίδιο προσανατολισμό.
- Παρόλο την ομοιότητα Θράκης – Εύβοιας ως προς την υψηλότερη συμμετρία, στα άλλα είδη έχουμε ουσιαστικές διαφορές. Τα διακοσμητικά θέματα που προέρχονται από τις περιοχές της Θράκης είναι πιο αυστηρά στην θεματολογία τους, στα χρώματα και στη συμμετρία που ακολουθείται. Η εισροή Σαρακατσάνων από άλλες περιοχές στη Θράκη είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μεγαλύτερης ποικιλίας σχεδίων, χωρίς να χάσουν όμως τις παραδόσεις τους. Οι φορεσιές είναι κατασκευασμένες κυρίως από μάλλινα και βαμβακερά υφάσματα.
- Μεταξύ Εύβοιας – Σκύρου βλέπουμε περισσότερες ομοιότητες ως προς το είδος των συμμετριών, οι οποίες είναι κατανεμημένες εξίσου. Η παραθαλάσσια ζωή και η γεωγραφική κατανομή του εδάφους συντελούσε στη δημιουργία πιο ανάλαφρων διακοσμητικών συνθέσεων και ευνοούσε την ύπαρξη ποικιλίας και περιπλοκότερων σχεδίων. Η επαφή του πληθυσμού με τις γύρω περιοχές είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της φαντασίας, την μεγαλύτερη ποικιλία χρωμάτων και αυτό αποτυπώνεται άμεσα στα σχέδια. Επίσης λόγω της οικονομικής ευρωστίας οι φορεσιές είναι κατασκευασμένες από υφάσματα αρίστης ποιότητας (μετάξι, λινό, αραχνοϋφαντα κ.α.). Η Εύβοια, τέλος, λόγω της γεωγραφικής της θέσης είχε επιρροές και από την ηπειρωτική Ελλάδα.

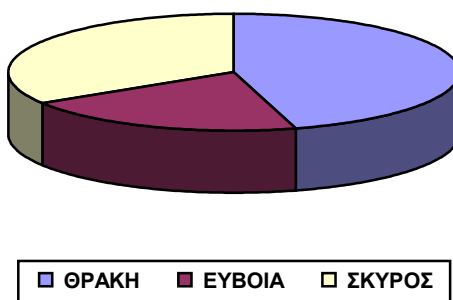
P1m1

Γράφημα 8 – 4. Συνολική ταξινόμηση διατάξεων ανά περιοχή βάση των συμμετριών που τις διέπουν.

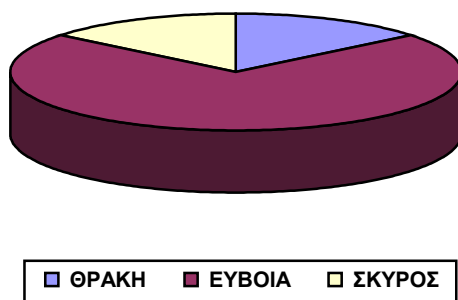
Pm11

Γράφημα 8 – 5. Συνολική ταξινόμηση διατάξεων ανά περιοχή βάση των συμμετριών που τις διέπουν.

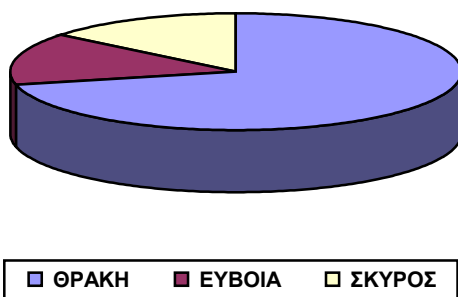
Pmm2

Γράφημα 8 – 6. Συνολική ταξινόμηση διατάξεων ανά περιοχή βάση των συμμετριών που τις διέπουν.

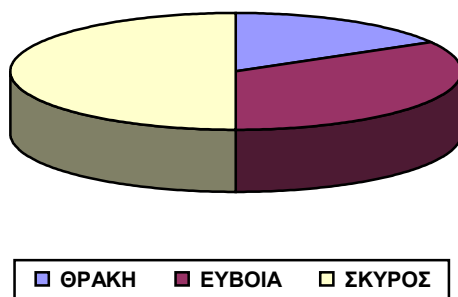
Pma2

Γράφημα 8 – 7. Συνολική ταξινόμηση διατάξεων ανά περιοχή βάση των συμμετριών που τις διέπουν.

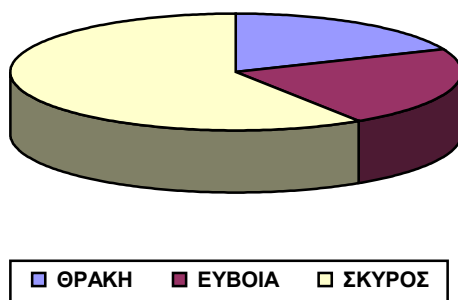
P1a1

Γράφημα 8 – 8. Συνολική ταξινόμηση διατάξεων ανά περιοχή βάση των συμμετριών που τις διέπουν.

P112

Γράφημα 8 – 9. Συνολική ταξινόμηση διατάξεων ανά περιοχή βάση των συμμετριών που τις διέπουν.

P111

Γράφημα 8 – 10. Συνολική ταξινόμηση διατάξεων ανά περιοχή βάση των συμμετριών που τις διέπουν.

Βάση των γραφημάτων για κάθε κατηγορία δισδιάστατων διατάξεων, μπορούμε να συμπεράνουμε τα ακόλουθα:

- Όπως βλέπουμε στο γράφημα 8 – 4, η κατηγορία p1m1 παρατηρείται περισσότερο στην περιοχή της Σκύρου. Η κατηγορία αυτή δεν έχει κάθετο άξονα αντανάκλασης ή μεταθετική αντανάκλαση παρά μόνο οριζόντιο άξονα αντανάκλασης.
- Στο γράφημα 8 – 5 η περιοχή της Εύβοιας, συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό στην κατηγορία pm11, η οποία έχει μόνο κάθετο άξονα αντανάκλασης χωρίς διπλή περιστροφή.
- Οι περισσότερες φορεσιές της Θράκης ανήκουν στην κατηγορία pmm2, δηλαδή έχουν κάθετο και οριζόντιο άξονα αντανάκλασης, όπως φαίνεται από το γράφημα 8 – 6.
- Στις παραδοσιακές φορεσιές της Εύβοιας συναντάμε περισσότερο την κατηγορία pma2, όπου υπάρχει κάθετος άξονας και διπλή περιστροφή. Αυτό μπορούμε να το παρατηρήσουμε στο γράφημα 8 – 7.
- Η κατηγορία p1a1 συναντάται περισσότερο στη Θράκη, όπου οι φορεσιές έχουν οριζόντια αντανάκλαση ή μεταθετική αντανάκλαση, όπως φαίνεται στο γράφημα 8 – 8.
- Στη Σκύρο, σύμφωνα με το γράφημα 8 – 9 εμφανίζεται περισσότερο η κατηγορία p112, η οποία έχει διπλή περιστροφή χωρίς κάθετο ή οριζόντιο άξονα αντανάκλασης.
- Στη Σκύρο τέλος, εμφανίζεται επίσης και η κατηγορία p111, γράφημα 8 – 10, η οποία είναι δίχως κάθετο ή οριζόντιο άξονα αντανάκλασης και χωρίς διπλή περιστροφή.

Συμπερασματικά στη Θράκη συναντάμε τις περισσότερες κατηγορίες συμμετρίας, κυρίως όμως σε πολλά είδη παραδοσιακών ενδυμάτων κυριαρχεί η τετράπλευρη συμμετρία, διότι αφενός είναι πιο στιβαρή λόγω των βόρειων επιρροών κυρίως από τους Σαρακατσάνους, αφετέρου τα σχέδια είναι πιο αυστηρά και λιτά, χωρίς μεγάλη ποικιλία χρωμάτων. Τα παραπάνω φαίνονται από την προτίμηση που έχουν τα διακοσμητικά μοτίβα από τη Θράκη στις ομάδες με απλή ή διπλή συμμετρία, π.χ. pm2, pm11.

Στην Εύβοια λόγω της παραθαλάσσιας ζωής αλλά και της γεωγραφικής της θέσης (ποικιλόμορφο υψόμετρο) υπάρχουν επιρροές τόσο από τα νησιά, όσο και από την ηπειρωτική Ελλάδα. Γι' αυτό συναντάμε κυρίως τετράπλευρη και αντανakλαστική συμμετρία που είναι χαρακτηριστικό της ηπειρωτικής Ελλάδας με ποικίλα χρώματα και αυξημένη συγκριτικά περιστροφή που είναι χαρακτηριστικό των νησιωτικών περιοχών. Αντίθετα με τη Θράκη στην Εύβοια παρατηρούμε έντονα και ζωηρά χρώματα, καλής ποιότητας υφάσματα και περίπλοκα σχέδια.

Τέλος στη Σκύρο λόγω της νησιωτικής της θέσης υπάρχουν επιρροές από ναυτικούς και ξένους οι οποίοι έκαναν εισαγωγές από άλλα μέρη. Κυριαρχούν κυρίως τα ασύμμετρα σχέδια και τα σχέδια με περιστροφή χωρίς αντανάκλαση. Επίσης η Σκύρος δανείζεται από την Εύβοια ολόκληρες πολλές φορές φορεσιές, λιγότερο περίπλοκες στο σχέδιο αλλά πιο έντονες χρωματικά και με εξίσου υψηλής ποιότητας υφάσματα.

***«...Η πιο άριστη αμφίεση που φορέθηκε ποτέ
είναι εκείνη των Ελλήνων και των Ρωμαίων...»***

M. E. Haweis, ' Η Τέχνη της Ενδυμασίας ', 1879

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

A

Αβέρτο: ελεύθερο (Σκύρος)

Αδραχτες: σιδερένιο αδράχτι χωρίς σφοντύλι, με κατσούλι και στρογγυλό διάτρητο στεφάνι(Σκύρος)

Αλατζές: μακρυμάνικο βαμβακερό ένδυμα (Πομάκοι)

Αλέμι: ποιότητα τσεβρέ (Σκύρος)

Άλικο: ανοιχτό κόκκινο (Σκύρος)

Αλλαμένα: νυφική φορεσιά (Σκύρος)

Αμπαδόκαλτσες: λευκές μάλλινες περικνημίδες, οι κάλτσες του τσοπάνη και του βρακά, μακριές μέχρι το γόνατο και χωρίς πατούσα (Σκύρος)

Αμπάς: λευκό ζακέτο του τσοπάνη (Σκύρος)

Αναχ'το: είδος κεντήματος

Ανετουραλίσσα: απλή βελονιά κεντήματος (Σκύρος)

Αντερί: είδος επενδυτή (Ζαλούφι). Ανδρικό ζακέτο με μανίκια (Πομάκοι)

Απαχελιά: μεταξωτή στόφα με πράσινο φόντο και κίτρινα λουλούδια (Σκύρος)

Αποτράχ'λο: τραχηλιά (Σκύρος)

Απτσάλι: κόκκινη ταινία λαιμού στη νύφη ή λουρίδα στον πάτο της τροχαδόκαρτσας του τσοπάνη ή υποσιαγόνια βελουδένια λουρίδα κεντημένη (Σκύρος)

Άραμα: ράψιμο (Σκύρος)

Αρατζ(ι)δέλα: κατακόρυφη ένωση στο μανίκι, είδος δαντέλας της βελόνας (Σκύρος)

Αρματωσ(ι)ά: χρυσή κατακόρυφη ένωση του μανικιού στο νυφικό πουκάμισο, δαντέλα ή χρυσό ή ασημένιο σιρίτι και κέντημα στο ανδρικό τσοπάνικο γιανέλι (Σκύρος)

Άρμενο: μεγάλο, μακρύ (Σκύρος)

Ασημογιούντανο: επιστήθιο κόσμημα (Ιστιαία). Γυναικείο περιλαίμιο, ασημένιο δώρο του γαμπρού προς τη νύφη (Καβακλί, Μεταξάδες, Μακρά Γέφυρα)

Ασημοζούναρο: δερμάτινη ζώνη με καψούλια (Σαρακατσάνοι Θράκης). Ζώνη της νύφης με κλειδωτήρια (Σκύρος)

Ασκατζά (Ασκατζίδι): λούκι στην πλάτη της γούνας και του γυναικείου μεντενέ ή ράφι (Σκύρος)

Αστάχυ: ασταχωτή βελονιά (Σκύρος)

Αστρουλάτος: ύφασμα ποδόγυρου σατέν, με ακτινωτά στρογγυλά μοτίβα (Σκύρος)

Ατλάζι: μεταξωτό λεπτό ύφασμα (Σκύρος)

B

Βαγιόλι: πετσέτα υφαντή, με ρίγες στο φάδι (Σκύρος)

Βαρύς καπχάς: κομμάτια της φορεσιάς που έχουν μεγάλη αξία (Σκύρος)

Βενέτ'κο: το φουστάνι της νύφης (Σκύρος)

Βινιέτα: μπορντούρα (Σκύρος)

Βλάχα: ντύσιμο της Καθαράς Δευτέρας (Σκύρος)
Βότα: πιέτα του φουστανιού ή λουλούδι στο πέτο (Σκύρος)
Βουλγαρίνα: η παραλλαγή της γυναικείας σαρακατσάνικης φορεσιάς από τη Βόρεια Θράκη
Βράκα (Βρακάδ'κα): το κύριο ανδρικό ή γυναικείο ένδυμα και η όλη φορεσιά (νησιά)
Βρακζούνα (Βρακζούνι): πλεχτό μάλλινο κορδόνι του βρακιού (Σκύρος)
Βρακί: είδος μάλλινου παντελονιού (Μακεδονία). Βράκα των τσοπάνηδων και των γεωργών (Σκύρος)
Βρακοθλιά: θηλιά του βρακιού όπου περνιέται η βρακζούνα (Σκύρος)

Γ

Γάζα: ψιλό μεταξωτό ύφασμα (Σκύρος)
Γαζωτή: είδος βελονιάς (Σκύρος)
Γαϊδούρια, γαϊδουρογλίστρες: κεντητά διακοσμητικά θέματα (Κεσσάνη)
Γαϊτάνι: κλωστές στριμμένες μαζί (Σκύρος)
Γαρτή: λοξή βελονιά στο γαζί (Σκύρος)
Γεμενί ή γιμινί: είδος μαύρο υποδήματος ή γυναικεία παντόφλα πατητή με φιόγκο (Σκύρος)
Γερανιό: μπλε ανδρικό κεφαλομάντηλο (Σκύρος)
Γέρος: κύριο πρόσωπο της αποκριάς (Σκύρος)
Γιαλαμπί: βελούδινο μανικωτό γιλέκο (Κύμη). Ύφασμα που κάνει νερά, συνήθως με άλλο χρώμα στημόνι και φάδι (Σκύρος)
Γιαν'τσάροι: τσολιαδίστικη αποκριατική φορεσιά (Σκύρος)
Γιανελί: ανδρικό γιλέκο (Σκύρος)
Γιασμάς: είδος βαμβακερού ελαφρού σταμπωτού υφάσματος (Σκύρος)
Γιλέκι: το εσωτερικό αμάνικο ζακέτο του φουστανελά. Κοντό αμάνικο κεντητό ζακέτο της Καραγκούνας. Είδος ανδρικού αμάνικου γιλέκου
Γιορντάνι: επίχρυσο περιδέραιο (Κεσσάνη)
Γκαζέλες: κεντητό διακοσμητικό θέμα (Κεσσάνη)
Γκάστε: σκουρόχρωμο ανδρικό βρακί (Πομάκοι)
Γκεζί: είδος βαμβακερής στοφας με λίγο μετάξι (Σκύρος)
Γκερντάν': χάντρινο περιλαίμιο (Μεταξάδες)
Γκ'ντόρες: κουντούρες, είδος υποδήματος χωρίς φτέρνα, παντόφλες (Σκύρος)
Γκόφα: φαρδύ και μακρύ βρακί (Σκύρος)
Γούνα: αμάνικο ζακετάκι της νυφικής φορεσιάς γαρνιρισμένο με γούνα (Σκύρος). Τσόχινος επενδυτής ντυμένος με γούνα (Κεσσάνη)
Γουνέλα: είδος γυναικείου ζακέτου (Κύμη). Γυναικείο και ανδρικό ένδυμα για το χειμώνα και τις επίσημες μέρες (Σκύρος)
Γραφτό: είδος κεντήματος που σχεδιάζεται πρώτα στο πανί (Σκύρος)
Γύρος: κόκκινο ύφασμα για τον κεφαλόδεσμο (Αγία Άννα)

Δ

Δαμάσκο: πολύτιμο ύφασμα για καπχάδες και παπλώματα (Σκύρος)
Δέσιμο: περίγραμμα (Σκύρος)
Διαβολί: γυναικείος μεντενές από μερινός ή δίμιτο (Σκύρος)
Δίμιτα: πολύπτυχο μάλλινο πανωφόρι των Βλάχων

Δίμιτο: βαμβακερό ύφασμα που παράγεται με 4 μιτάρια και 4 πατήτρες
Διπλός σαγιάς: τα δύο φουστάνια της Καραγκούνας
Διπλοτίγελο: είδος βελονιάς (Σκύρος)

Ε

Ελέκ: γιλέκο (Πομάκοι)

Ζ

Ζαμπράτσα: γυναικεία ποδιά Μεταξάδων με μοτίβα δέντρα και κανάτια.
Ζιπούνι: μακρύς τσόχινος επενδυτής (Πομάκοι)
Ζώνα: ζώνη (Σαρακατσάνοι)
Ζωνάρι: ασημένια γιορτινή και νυφική ζώνη (Κεσσάνη), μάλλινο υφαντό (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Ζαφείρι: είδος υφάσματος (Σκύρος)
Ζωνογατάνια: ζωνάρι όπου κρέμονται κρόσσια (Σκύρος)

Θ

Θηλυκωτάρια: ασημένιες πόρπες (Κύμη)
Θυμιατή: ποδιά με ειδικά υφαντά διακοσμητικά θέματα, τα θυμιατά (Σουφλί)

Ι

Ικάτ: τεχνική ύφανσης του ποδόγυρου του κουτιού (Σκύρος)

Κ

Καβάδι: είδος επενδυτή. Φουστάνι από πολύτιμη στόφα. Εισαγόμενο ένδυμα που το μετέτρεπαν σε νυφική φορεσιά (Σκύρος)
Καβαδομάνικα: πρόσθετα μανίκια στη φορεσιά της Καραγκούνας
Κάβαλες: το κάτω μέρος της ραφής που ενώνει τα δύο σκέλη του παντελονιού (Σκύρος)
Καβαλορίκι: είδος βελονιάς (Σκύρος)
Καγκέλι: είδος βελονιάς (Σκύρος)
Καδένα: σχέδιο κεντήματος, είδος βελονιάς που μοιάζει με αλυσίδα (Σκύρος)
Κάδρο: κέντημα απλικέ με τσόχα (Καβακλί)
Καλά σιγκούνια: η γιορτινή και νυφική φορεσιά (Αγία Άννα)
Καλεμκερί: ζωγραφική διακοσμητική τεχνική για τα υφάσματα (Σκύρος)
Καλίγια: γυναικείες δερμάτινες παντόφλες (Σκύρος)
Καλπάκι: μικρό μαύρο στρογγυλό ανδρικό κάλυμμα κεφαλής. Είδος γυναικείου φεσιού
Κάλτσες: μάλλινες περικνημίδες (Σαρακατσάνοι)
Καλτσούνε: κάλτσες από σαγιάκι (Ζαλούφι)
Καμιζόλι: ονομασία του σκουριανού μεντενέ στην Κύμη
Κανναβίτσα: πουκαμίσια, είδος ανδρικού φουστανιού, η όλη ανδρική καθημερινή φορεσιά
Κανταράτο: χρυσοκέντητο πουκάμισο νύφης (Σκύρος)
Καντέμι: ειδικό κόκκινο μεταξωτό ζωνάρι (Αγία Άννα)

Καπάκι: άνοιγμα του μανικιού στο γυναικείο μαντενέ (Σκύρος)
Καπάσι: ψάθινο ανδρικό καπέλο (Σκύρος)
Καπιτσάλι: υποσιανώνιο στήριγμα του κεφαλόδεσμου (Κύμη)
Καπ'χάς: αμάνικο φουστάνι με πιέτες (Σκύρος)
Καραμάντ'λο: είδος υφάσματος μαύρου με γυαλάδα (Σκύρος)
Καρπέτες: μάλλινο υφαντό κεντημένο με φεγγάρια και σταυρούς σύμβολα γονιμότητας. Χρησιμοποιούνταν για το στολισμό της σέλλας του αλόγου για τη μεταφορά της νύφης και του γαμπρού (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Καρπουζιές: υφαντό διακοσμητικό θέμα της ποδιάς (Σουφλί)
Καρτσοβελόνα: συρματένια βελόνα πλεξίματος (Σκύρος)
Κασκέτο: είδος τραγιάσκας (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Κασ'νάκι ή κασινάκι: κόκκινο φεσάκι (Κεσσάνη)
Κατασάρκι: μάλλινη υφαντή φανέλα με πρόσθετα πλεχτά μανίκια (Σαρακατσάνοι)
Κατιφές: βελούδο (Σκύρος)
Καφτάνι: είδος επενδυτή (αστοί). Μανικωτό φόρεμα ανοιχτό μπροστά (Σουφλί)
Κιλίμι: είδος επενδυτή
Κλαδάτος: στόφα κόκκινη με χρυσά κλαδιά (Σκύρος)
Κλάρες: κεντητό διακοσμητικό θέμα (Κεσσάνη)
Κλειδωτάρια: ασημένιες μεγάλες πόρπες (Σαρακατσάνοι)
Κ'μίσ' ή κουμίσ': βαμβακερό πουκάμισο (Ζαλούφι)
Κορέλα: πρόσωπο της αποκριάς (Σκύρος)
Κορμί: είδος γιλέκου πάνω στο οποίο στερέωναν τη φουστανέλα (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Κοντογούνι: βελούδινο γιλέκο (Ιστιαία)
Κοντοτσούραπα: κοντές πλεχτές κάλτσες (Σαρακατσάνοι)
Κοντούρες ή κουντούρες: είδος υποδήματος (Θράκη, Σκύρος)
Κόρφος: η τραχηλιά του πουκαμίσου (Καβακλί)
Κορώνα: το κεντρικό τμήμα σπονδυλωτής ζώνης, στολισμένο με σμάλτο και συρματερή τεχνική, αλλά και ολόκληρη η ζώνη (Θράκη)
Κουγιουμτζήδες: χρυσοχόοι (Θράκη)
Κουκουνάκια: κεντητά διακοσμητικά θέματα (Κεσσάνη)
Κουλουρουτροβάδες: ταγάρι γάμου υφαντό, κεντημένο με γεωμετρικά μοτίβα και επίρραπτες ταινίες για τη μεταφορά της νυφικής κουλούρας (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Κουρφουλήθρες: σχισμές του φουστανιού, στο ύψος της θηλής, για τη διευκόλυνση του θηλασμού (Μεταξάδες)
Κουτνί: η καθημερινή σκυριανή γυναικεία φορεσιά (Σκύρος)
Κριμίζι: βαθυκόκκινο χρώμα, κόκκινη χρωστική ουσία (Σκύρος)
Κ'φογάρι: φιλτιρέ, κοφτό και πλεχτό (Σκύρος)
Κωλοβόλι: μισοφόρι (Σκύρος)

Λ

Λαγκιόλι: τρίγωνο φύλλο υφάσματος. Πολλά τέτοια σχηματίζουν τη φουστανέλα.
Λαζούρια: υφαντά σχέδια στην ποδιά (Κεσσάνη)
Λαλαράτο: το γιαλαμπίσιο, το γκριζοκυκλάμινο χρώμα (Σκύρος)
Λατζόλι: πρόσθετο κομμάτι υφάσματος για φάρδεμα (Σκύρος)

Λίμπα: πήλινο βαθύ και φαρδύ δοχείο των μπογιατζήδων (Σκύρος)
Λιτσέρι: τσόχινη δίχρωμη ζώνη (Σκύρος)
Λογάρι: χρυσάφι (Σκύρος)
Λουριά: λουρίδες που συγκρατούν τις πόρπες (Σαρακατσάνοι). Οι ρίγες στα υφαντά (Σκύρος)
Λυτάρι: σχοινί από τρίχα γίδας (Σκύρος)

M

Μαγκούρι: υποσιαγώνιο (Ζαλούφι)
Μαγ'λίκα: μαντίλι του κεφαλόδεσμου (Σουφλί)
Μαγνάδι: λεπτή ύφανση (Σκύρος)
Μάλαμα: συμπαγής χρυσή κλωστή (Σκύρος)
Μαλλιιά: είδος μάλλινου μισοφοριού (Τρίκερι)
Μάνικες: πρόσθετα μεταξωτά μανίκια του πουκάμισου (Αγία Άννα)
Μάρηδες: ομάδα χωριών στον Έβρο, γύρω από το Διδυμότειχο
Μαστ'χόπανο: τετράγωνο ύφασμα, άσπρο ή μαύρο, ως τραχηλιά (Σκύρος)
Μαυρόδεμα: περίγραμμα στο κέντημα (Σκύρος)
Μαχραμάς: στενόμακρη πετσέτα με κεντημένες τις στενές άκρες (Σκύρος)
Μεντενές: αμάνικο γιλέκο από κλαρωτή στόφα (Σκύρος)
Μέστια: υφασμάτινα παπούτσια (Μεταξάδες). Είδος κλειστής παντόφλας (Σκύρος)
Μισαρούδα: μικρή υφαντή μάλλινη ποδιά (Καρωτή)
Μόστρα: το κύριο σχέδιο στα ριγωτά υφαντά (Σκύρος)
Μπακιροζούναρο: σπονδυλωτή ζώνη από χαλκό (Θράκη)
Μπαμπουλωτά: τρόπος δεσίματος της μαντίλας (Κεσσάνη)
Μπάπκα επιμετώπιο: αυτοσχέδιο κόσμημα με φλουριά (Καβακλί)
Μπιμπλωσά: τελείωμα με τη βελόνα (Σκύρος)
Μπόλια: μεταξωτή ή βαμβακερή πλατιά λουρίδα για τον κεφαλόδεσμο (Εύβοια). Μακρύ αραχνοϋφαντο άσπρο μεταξωτό σκέπασμα του κεφαλιού (Σκύρος)
Μποντούρι: ειδικής κοπής παντελόνι
Μπουραζάνα: μάλλινο παντελόνι (Βλάχοι)
Μπουρμπούλα: ο κεφαλόδεσμος (Μεταξάδες)
Μποχός: μάλλινο κεφαλομάντηλο (Σαρακατσάνοι)
Μποχτσάς: μάλλινο μαλακό ύφασμα του εμπορίου με λουλουδάτη μπορντούρα και κρόσσια, αντί για σάλι (Σκύρος)
Μπρές: κόκκινο ριγωτό μάλλινο ζωνάρι (Ζαλούφι)
Μπρουσένια: μάλλινη ποδιά (Κεσσάνη)
Μτόγκα: είδος γιλέκου διακοσμημένο επίρραπτες τρέσες (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Μυρμηγκάκια: κεντητό διακοσμητικό θέμα (Κεσσάνη)

N

Ναύτ'κα: βρακάδικα (Σκύρος)
Νταμωτό: μεταξωτό πουκάμισο (Κύμη). Καρό ύφασμα (Σκύρος)
Ντιλμπένι: άσπρη βαμβακερή μαντίλα (Πομάκοι)
Ντούλα: φουστάνι αμάνικο (Κύμη)

Ντουλαμάς: αμάνικο μάλλινο ανδρικό ή γυναικείο πανωφόρι (Βλάχοι, Σαρακατσάνοι). Μακριά ζακέτα (Σκύρος)
Ντριλί: ριγέ, σκληρό βαμβακερό ύφασμα (Σκύρος)
Ντύμα: φόδρα (Σκύρος)

Ξ

Ξόμπλια: κόκκινα διακοσμητικά θέματα της τσούκνας (Κεσσάνη). Διακοσμητικό σχέδιο (Σκύρος)
Ξομπλιαστή: μετρητό κέντημα, σταυροβελονιά (Σκύρος)
Ξούνα: κούκλα (Σκύρος)
Ξυλοβελόνα: ξύλινο εργαλείο για το πέρασμα της βρακοζώνας (Σαρακατσάνοι Θράκης)

Ο

Οξύ: κόκκινο (Σκύρος)
Οξφόρδ: ποιότητα υφάσματος του εμπορίου (Σκύρος)
Όρκου: είδος κεντήματος (Σκύρος)
Ορτζελί: καφεκόκκινο μεταξωτό πουκάμισο της νύφης (Σκύρος)
Ούσνικ: σκουλαρίκια (Πομάκοι)
Όψη: το κόκκινο μέρος της μπόλιας, που μπαίνει κάτω απ' το φτα και φαίνεται λίγο στο μέτωπο (Σκύρος)

Π

Παναγούλα: μικρή γυναικεία ποδιά (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Πανεκόρμι: μπούστος (Σκύρος)
Πανωβράκι: είδος μάλλινου παντελονιού (Βλάχοι, Σαρακατσάνοι). Ολόμαλλο άσπρο βρακί από σοκόφι που φορούν οι τσοπάνοι όταν αρμέγουν (Σκύρος)
Πανωφόρι: αμάνικος νυφικός γυναικείος επενδυτής (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Πανωφτάς: είδος μαντιλιού στη θέση του χρεμιού (Σκύρος)
Παούνια: ειδικά ασημένια κοσμήματα του κεφαλιού (Σουφλί)
Παπάζι ή παπαζ': στέλεχος της φούντας του φεσιού, αλλά και το γυναικείο φέσι (Ιστιαία)
Παπακουτά: καπιτονέ (Σκύρος)
Πάρτα: σκουρόχρωμος μπούστος πουκαμίσου (Καβακλί)
Πατατούκι: είδος απλού γιλέκου (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Πατητή: είδος βελονιάς ραψίματος (Σκύρος)
Πάτμα: βελονιά σαν τρύπωμα (Σκύρος)
Πελεχρό: δεύτερης αξίας, φτωχικό (Σκύρος)
Περαστή: βελονιά ψευτοστάχυ (Σκύρος)
Πιτισίρκα: υφαντή ποδιά (Καβακλί)
Πλάκα: κέντημα ή ύφασμα που έχει πολύ χρυσό (Σκύρος)
Πλέξες: ταινίες με επίρραπτα ασημένια νομίσματα πάνω σε κεφαλόδεσμο (Μακρά Γέφυρα)
Πλέχτια: γαϊτάνια με φούντες και νομίσματα που στολίζουν τις κοτσίδες (Κεσσάνη)
Πλιάτσικα: κόσμημα του κεφαλόδεσμου (Ζαλούφι)
Ποδέ: ολοκέντητη υφαντή ποδιά (Ζαλούφι)

Ποδέμη: κάλτσες και παπούτσια (Σκύρος)
Ποδήματα: παπούτσια ανδρικά μέχρι το γόνατο (Σκύρος)
Ποδιά: ανδρική και γυναικεία φορεσιά
Ποδοπάνι: το κάτω μέρος του μακριού φουστανιού (Σκύρος)
Πολίτικη: η θρακική παραλλαγή της σαρακατσάνικης γυναικείας φορεσιάς. Ασημένια σπονδυλωτή ζώνη
Πολίτικο: το αραχνοῦφαντο μαντίλι της Κύμης
Πόλκα: γυναικεία μπλούζα (Σκύρος)
Πολκάκι: αμάνικο ζακέτο (Σαρακατσάνοι)
Πόστα: οριζόντια πιέτα (Σκύρος)
Ποῦδερ: ποδόγυρος (Σκύρος)
Πουές: μακρύ ζωνάρι (Πομάκοι)
Πουκάμισο με τα χρυσά: χρυσοκέντητο μεταξωτό πουκάμισο (Σκύρος)
Πούντες: τσάκισμα (Σκύρος)
Πουτούρι ή ποτούρι: είδος μάλλινου παντελονιού, αλλά και η όλη ανδρική φορεσιά (Θράκη)
Πόφτα: ζώνη (Πομάκοι)
Πριστέλκα: μάλλινη ποδιά (Πομάκοι)

P

Ράμμα: κλωστή ραψίματος (Σκύρος)
Ραμόνες: τρόπος χτενίσματος της Καραγκούνας
Ρεμπό: μαύρο (Σκύρος)
Ρεπαντί: ευρωπαϊκά γυναικεία φορέματα (Σκύρος)
Ρ'ζάρι: πρόσθετο κομμάτι στη μασχάλη (Σκύρος)
Ρίζα: βαμβακερό πουκάμισο (Πομάκοι)
Ριχτή: βελονιά (Σκύρος)
Ρόκες: υφαντικά εργαλεία με ιδιότυπη καθιστή μορφή για το κλώσιμο βαμβακερής ή μάλλινης κλωστής
Ρούντα: ίσιο και μακρύ προβατίσιο μαλλί (Σκύρος)
Ρούχο: μάλλινο ύφασμα, τσόχα (Σκύρος)

Σ

Σαγιάκι: ολόμαλλο ύφασμα του εμπορίου (Σκύρος)
Σα'ακένια: ποδιά από σαγιάκι (Κεσσάνη)
Σακομαντίλα: στενόμακρο μάλλινο υφαντό (Σκύρος)
Σαλβάρη ή σαλβαρίν: ανδρική και γυναικεία βράκα (Νησιά)
Σαμαράκι: σκληρό τμήμα της κεντημένης πλάτης του κουμιώτικου μεντενέ (Σκύρος)
Σαράφηδες: κοσμηματοπώλες, αργυροχόοι (Θράκη)
Σερά: βελονιά ραψίματος (Σκύρος)
Σερβέτα: χνουδάτη κεντητή πετσέτα (Σκύρος)
Σερβιάνα: παραλλαγή της σαρακατσάνικης γυναικείας φορεσιάς από τη Β. Μακεδονία
Σιάλι: μακρύ μεταξωτό ριγωτό υφαντό ύφασμα με κρόσσια στις δύο άκρες (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Σίβιο: μαλλί γκρι ανοιχτό (Σκύρος)
Σιγούνα ή σιγούνι ή σιγκούνι: αμάνικο μάλλινο πανωφόρι (Εύβοια)

Σίνεσα: σειρές με χάντρες και φλουριά που στολίζουν το φες (Πομάκοι)
Σκέπη: νυφικός κεφαλόδεσμος (Ιστιαία)
Σκούτα: το τμήμα του γυναικείου πουκαμίσου από τη μέση και κάτω. Το κάτω τμήμα του φουστανιού (Σκύρος)
Σκουτιά: τα ρούχα γενικά (Σκύρος)
Σκούφος: μαύρο βελούδινο καπέλο (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Σκφούνι: γυναικεία μάλλινη κάλτσα πλεχτή μέχρι το γόνατο (Σκύρος)
Σλιάφι: δερμάτινη ζώνη (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Σπίθες: κεντητό διακοσμητικό θέμα (Κεσσάνη)
Στάχυ: βελονιά κεντήματος με καλή κι ανάποδη ίδια (Σκύρος)
Στρωσματένια: είδος βελονιάς (Σκύρος)
Σφοντύλια: υφαντικά εργαλεία για το κλώσιμο της μάλλινης και βαμβακερής κλωστής (Σαρακατσάνοι Θράκης)

Τ

Τάσι: στρογγυλό αργυρό κόσμημα για το πάνω τμήμα του φεσιού (Κεσσάνη)
Τ'γέλι: βελονιά, είδος τελειώματος (Σκύρος)
Τερζήδες: οι ειδικοί ράφτες – κεντηστάδες πουτουριών, επενδυτών και άλλων εξωτερικών ενδυμάτων
Τερλίκι: μάλλινος χειμερινός επενδυτής με μανίκια (Κεσσάνη, Ζαλούφι). Νυφικός γυναικείος μανικωτός επενδυτής κεντημένος με ελαφροκλωσμένο βαμβάκι (Μακρά Γέφυρα)
Τερλίκι Μεγάλο: μανικωτός γυναικείος επενδυτής που τον φορούσαν τις Απόκριες (Μακρά Γέφυρα)
Τερλίκια ή τερλίτσια: είδος γυναικείου υποδήματος, υφασμάτινα ή πλεχτά (Θράκη, Σκύρος)
Τζαμαντάνι: γιλέκο (Σαρακατσάνοι)
Τζιμαντάν: είδος ζακέτας με μανίκια που το φορούσαν το χειμώνα (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Τραχηλιά: στρογγυλή λαιμόκοψη στην τσούκνα (Κεσσάνη). Το άνοιγμα του πουκαμίσου (Σκύρος)
Τροβάς: ταγάρι (Σκύρος)
Τροχάδια: ειδικά ανδρικά υποδήματα (Σκύρος)
Τρυπιτσένια: τρυπητά σχέδια στα τσ'ράπια (Καρωτή)
Τσ'Χώρας: είδος ολομέταξου καπχά (Σκύρος)
Τσακατιές: επιμετώπιο κόσμημα με φλουριά (Κεσσάνη)
Τσακιστή: βελονιά για το κρύψιμο κάθε ξεφτιού (Σκύρος)
Τσακμακάκια: υφαντό διακοσμητικό θέμα για ποδιές (Σουφλί)
Τσαμαντάνι: είδος γιλέκου πάνω στο οποίο στερεωνόταν η πολύπτυχη φούστα (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Τσαρβούλ : υποδήματα από βοϊδόδερμα (Πομάκοι)
Τσαχτσίρι ή τσαξίρι: λευκό μάλλινο παντελόνι (Βλάχοι, Σαρακατσάνοι)
Τσεβρές: τετράγωνο μαντίλι λευκό κεντημένο τριγύρω (Σκύρος)
Τσελεπή γιακάς: είδος τελειώματος πριν γίνουν οι κόμπι (Σκύρος)
Τσελντές: ξύλινο τριγωνικό εργαλείο για το χρυσοκέντημα (Σκύρος)
Τσεμπέρ: μαντίλι που στολίζει την πόφτα (Πομάκοι)
Τσεμπέρι ή τσεμπέρα: κεφαλομάντηλο, είδος μαντιλιού (Εύβοια, Ζαλούφι). Στολίδι, ταινία που κάλυπτε το μέτωπο του μωρού (Σκύρος)
Τσεχένια: επίσημα ρούχα των αρχόντων (Σκύρος)

Τσιγκλί: ένα ματσάκι νήματος ή μεταξιού (Σκύρος)
Τσικέτο: αμάνικο γιλέκο (Σαρακατσάνοι)
Τσιπούνι ή τσιπουν΄: βαμβακερός ή μάλλινος επενδυτής (Ζαλούφι, Ιστιαία)
Τσιπκένιο: επίσημη γιορτινή ενδυμασία. Γιλέκο με ανάρριχτα μανίκια στην πλάτη από τσόχα κεντημένη περίτεχνα με μαύρα και χρυσά γαϊτάνια (Σαρακατσάνοι Θράκης)
Τσοπάνικη: η όλη ανδρική φορεσιά (Σκύρος)
Τσοράπι: κάλτσες (Ζαλούφι)
Τσούκνα: αμάνικο βαμβακερό ή μάλλινο φουστάνι διαφόρων περιοχών της Θράκης. Πουκάμισο ηλικιωμένης γυναίκας (Καβακλί, Ανατολικής Ρωμυλίας)
Τσουράπ: κοντές μάλλινες κάλτσες (Πομάκοι)
Τσουράπια: μάλλινες γυναικείες περικνημίδες (Σαρακατσάνοι). Πλεχτές, κοντές μάλλινες ανδρικές κάλτσες, μέσα από τις τραχοδόκαρτσες (Σκύρος)
Τσούχλος: βάση του κεφαλόδεσμου όπου τοποθετείται η μπόλια στην κουμινώτικη νυφική φορεσιά (Σκύρος)
Τσ'ράπια: λευκές κάλτσες (Καρωτή)

Φ

Φαστή: υφαντή (Σκύρος)
Φεγγάρι: στολίδι του μαντιλιού (Κύμη)
Φέλπα: είδος μάλλινου υφάσματος με γυαλάδα (Σκύρος)
Φερετζές: πλατύ και μακρύ πανωφόρι (Πομάκοι)
Φέρρος: κόκκινος (Σκύρος)
Φες: πλεκτό σκουφί (Πομάκοι)
Φέσι: μαλακός σκούφος από πίλημα
Φιλντεκός: μεταξωτή κλωστή του εμπορίου για κάλτσες (Σκύρος)
Φιλτιρέ: κοφτό κέντημα (Σκύρος)
Φούρκα: όρθιος αργαλειός (Σκύρος)
Φουστανέλα: πολύπτυχος μάλλινος ντουλαμάς (Βλάχοι, Σαρακατσάνοι)
Φουστάνι: βαμβακερή τσούκνα (Μεταξάδες, Καρωτή)
Φ'τάς: μεγάλο μεταξομβάμβακο κεφαλομάντηλο (Σκύρος)

Χ

Χάρτζια ή χάρτζα ή χάρτσα: κορδονέτα για την επίρραπτη κεντητή διακόσμηση σε φέρμελες, γιλέκα και τσούκνες (Κεσσάνη)
Χασές: βαμβακερό ύφασμα εμπορίου (Σκύρος)
Χασκαρούδι: βελονιά ραψίματος και κεντήματος (Σκύρος)
Χιμπέδες: υφαντά (Μακρά Γέφυρα)
Χιώτ'κος: είδος μεταξωτής βελονιάς (Σκύρος)
Χραδένια: γυναικεία ποδιά των Μεταξάδων για τις λεχώνες με μοτίβα άνθη σχηματοποιημένα
Χρεμάκι: τετράγωνο μάλλινο ύφασμα (Σκύρος)
Χρυσή: νυφική και γιορτινή φορεσιά (Σκύρος)
Χρυσολούρι: χρυσή τρέσα εμπορίου (Σκύρος)
Χρυσόνεμα: βαμβακερή κλωστή καλυμμένη με χρυσό (Σκύρος)
Χ'σες: χρυσός (Σκύρος)

Ψ

Ψαραγκάθι: βελονιά (Σκύρος)

Ψαριώτικοι κόμποι: κόμποι φτιαγμένοι με τη βελόνα (Σκύρος)

Ψήφα: είδος βελονιάς στα γραφτά, σχέδιο ύφανσης (Σκύρος)

Ψιλοτσέντι: βελονιά σαν γαζί (Σκύρος)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλίκη Λάμπρου, οι Σκυριανές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1994.
- Ελληνικές Τοπικές Ενδυμασίες, Η Καθημερινή, Επτά Ημέρες, 14/5/2000, Ευγενιδίου Ιδρύματος.
- Ελληνική Κεντητική 17^{ος} – 19^{ος} αιώνας, Έργα τέχνης από τις συλλογές του Μουσείου Victoria and Albert, Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, 2006.
- Ιωάννα Παπαντωνίου, Ελληνικές Τοπικές Ενδυμασίες, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναυπλία, 1996.
- Ιωάννα Παπαντωνίου, Ελληνικές Φορεσιές, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο, 1981.
- Παραδοσιακές φορεσιές, Ελευθεροτυπία.
- Παραδοσιακές Φορεσιές, Επιλογές, Ελευθεροτυπία, 2009.
- Τατιάνα Ιωάννου – Γιανναρά, Λαϊκή Φορεσιά, Φορεσιές με το Σιγκούνι, Εκδοτικός Οίκος “ Μέλισσα ”, Μουσείο Μπενάκη, Αγγελικής Χατζημιχάλη, Ίδρυμα Ευγενιδίου.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Clare E. Horn, Geometric Symmetry In Patterns And Tilings, Manchester, Textile Institute, Cambriage Woodhead, 2000.
- I. Hargittai, M. Hargittai, symmetry a unifying cocept, Shelter Publications, USA, 1994.
- M. A. Hann, G. M. Thomson, The Geometry of Regular Repeatig PTTERNS, Textile Progress, Volume 1, The Textile Institute, 1992.
- Michael Field and Martin Golubitsky, symmetry in chaos a search for pattern in mathematics, art and nature, Oxford Univercity Press, Oxford, 1992.
- Prudence M. Rice, Pottery Analysis. A Sourcebook, The Univercity Of Chicago Press, Chicago And London, 1987.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- <http://alex.eled.duth.gr/DYTH/Laografiki/eisagogika.htm>
(Λαογραφική Συλλογή Δ. Π. Θ.)
- <http://alex.eled.duth.gr/DUTH/Podies1/epilogos.htm>
(Ποδιές του Δ. Π. Θ.)
- http://alex.eled.duth.gr/Istoria/Thrace/thraceg09_6.htm
(Υφαντική – Κεντητική)
- http://2tee-n-smyrn.att.sch.gr/greek_edition/Art.htm
(Παραδοσιακές Ενδυμασίες Εύβοιας, Λαϊκή Τέχνη)
- nicomedia.math.upatras.gr/~oxysymmetry/symmetry
- www.cultyre.gr/4/42/421/42101/421020/g42120p.html
(Μουσείο Ιστορίας της Ελληνικής Ενδυμασίας του Λυκείου των Ελληνίδων)
- www.e-city.gr/evia/home/view/4200.php
- www.eikastikon.gr/kritikesparousiaseis/lada_grkentima.html
(Μαρία Λαδά – Μινωτού, Νεοελληνική Κεντητική, Ελληνικά Κεντήματα, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία, Αθήνα, 1998)
- www.emthrace.org/exhibits/clothing/head_coverings/
(Αγγελική Γιαννακίδου, Εθνολογικό Μουσείο Θράκης, Εκθέματα / Ενδυματολογικό / Κεφαλοδέματα)
- www.greekfldklor.com/
(Ιδιωτικό Παραδοσιακό Μουσείο, Αργαλειός και Είδη Ύφανσης)
- www.greek-toyrism.gr/evoia/history.htm
- www.scienseu.com/geometry/articles/tiling/symmetry
- www.thrakiki.gr/foresies.htm
(Παραδοσιακές Φορεσιές της Θράκης)